ГЛАВА ВТОРА

БЪЛГАРСКАТА КНЯГИНЯ ЕЛЕНА-ОЛГА НАЧЕЛО НА РУСИЯ

Обществено-политическото и културно-просветното влияние и приноси на дунавските българи за руския народ, държава и култура започва с женитбата на княгиня Олга за княз Игор. В действителност княгиня Олга е дъщерята на българския цар Симеон Велики, княгиня Елена, която той дава за жена на княз Игор. Българката по произход руска княгиня Олга-Елена довършва полагането основите на руската държава; извършва административно-съдебна и данъчна реформа и усъвършенства системата на държавното управление; издига културно-просветното ниво на поданиците си руси; привлича и обединява под егидата на държавата си редица по-близки или по-далечни източнославянски племена; пресича варяжската експанзия от север и слага край на варяжското господство в страната; предприема мащабно военно-отбранително строителство и очертава държавните граници на Русия; построява нови градове и поставя началото на каменното строителство на църкви и обществени сгради; издига, представя и легитимира Русия пред външния свят като велика световна сила наред с България и Византия.

Полагане основите на
Киевското Княжество и руската държава

Според Б. Греков [1953] държавността на Русия започва с княз Игор, който не само съсредоточава в голяма степен цялата вътрешнополитическа власт в свои ръце, но и във външнополитически план се явява единствен представител на държавата, упълномощен и овластен да контактува с другите държави, за която цел той подписва и съответните международни договори, какъвто е случаят с договора с Византия от 944 г. [308].

Още преди средата на VIII в. с кораби по реките от север, в това число и по трансевропейската търговска артерия на р. Волга, се спускат шведски бойни отряди от варяги нормани, които установяват контрол над придонската и приазовската територия.

През 922 г. във Волжска България тези варяги руси ги среща и описва достатъчно подробно и даже съвсем натуралистично Ибн-Фадлан, особено погребението на знатен варяг:

Он (Ибн-Фадлан) сказал: я видел русов, когда они прибыли по своим торговым делам и высадились на реке Атиль. И я не видел людей с более совершенными телами, чем они. Они подобны пальмам, румяны, красны. Они не носят ни курток, ни

хафтанов, но носит какой-либо муж из их числа кису, которой он покрывает один свой бок, причем одна из его рук выходит из нее. С каждым из них имеется секира, и меч, и нож, и он никогда не расстается с тем, о чем мы сейчас упомянули. Мечи их плоские, с бороздками, франкские.

Они (русы) заключают торговые контракты относительно них, покупают одну бусину за дирхем и нанизывают, как ожерелья, для своих жен. Они грязнейшие из твари Аллаха, - они не очищаются от испражнений, ни от мочи, и не омываются от половой нечистоты и не моют своих рук после еды, но они как блуждающие ослы.

Они прибывают из своей страны и причаливают свои корабли на Атиле, а это большая река, и строят на ее берегу большие дома из дерева, и собирается их в одном таком доме десять или двадцать, - меньше или больше, и у каждого из них скамья, на которой он сидит, и с ними сидят девушки - восторг для купцов. И вот один из них сочетается со своей девушкой, а товарищ его смотрит на него. Иногда же соединяются многие из них в таком положении одни против других, и входит купец, чтобы купить у кого-либо из них девушку, и таким образом застает его сочетающимся с ней, и он (рус) не оставляет ее, или же удовлетворит отчасти свою потребность [Фадлан, 28-34].

Изключително важното и съществено тук е да се отбележи още и това, че приждащите от север по Волга варяги винаги и непрекъснато преминават през български земи чак до бреговете на Черно Море и следователно установяват най-тесен етнолингвистичен контакт и взаимодействие пак с прабългари/болгари под формата главно на търговия. Ето защо и техните предводители започват да се титуловат като хакани или кагани:

Булгар граничит с страной Буртас. Живут Булгаре на берегах реки, которая впадает в Хазарское море и прозывается Итиль, протекая между странами Хазар и Славян. Царь Булгар, Альмуш по имени, исповедует ислам. Страна их состоит из болотистых местностей и дремучих лесов, среди которых они и живут. Они делятся на три отдела: один отдел зовется Барсула, другой - Асгал, а третий - Булгар. Живут же они все в одной и той же местности. Хазаре ведут торг с Булгарами, равным образом и Русы привозят к ним свои товары. Все из них, которые живут по обеим берегам помянутой реки, везут к ним товары свои, как-то меха собольи, горностаевы, беличьи и другие.

Что касается до Русии, то находится она на острове, окруженном озером. Остров этот, на котором живут они, занимает пространство трех дней пути: покрыт он лесами и болотами; нездоров и сыр до того, что стоит наступить ногою на землю, и она уже трясется по причине обилия в ней воды. Они имеют царя, который зовется хакан-Рус. Они производят набеги на Славян, подъезжают к ним на кораблях, высадятся, забирают их в плен, отвозят в Хазран и Булгар и продают там. Пашен они не имеют, а питаются лишь тем, что привозят из земли Славян (Руста).

В началото на IX в. варягите държат даже и целия гр. Керч на Таманския Полуостров, поради което този град става известен на Запад

под името Русийа (И. Коновалова). В устието на Дон те започват и да строят кораби и да плават като разбойници пирати по Азовско и Черно море. Тези много опасни нашественици поради светлия им цвят и на основата на аланското прилагателно име *rukhs/ruxs/roxs* "светъл; рус" най-напред местните алани наричат Рῶς [рось]:

Данная идея не нова. По предположению известного американского ученого русского происхождения Г. В. Вернадского, викинги были хорошо знакомы с аланами. В начале VIII в. аланы испытывали сильное давление со стороны арабов. В поисках новых союзников, аланы нижнего Дона и Приазовья обратили свои взоры на варягов, появившихся в районе верхнего Донца и освободивших к тому времени донецких асов. Ученый допускает возможность обращения алан к викингам за помощью где-то около 739 г.

Весьма вероятным считал Г.В. Вернадский установление скандинавскими дружинами контроля над районами низовьев Дона и Приазовья. „Отряд шведов, контролировавших местные племена асов и рухс-асов (русь), не был многочисленным, и постепенно шведы… приняли их название и сами стали известны сначала как асы, а затем как русь" (Ф. Гутнов).

Лингвистические изыскания О. Н. Трубачева показали, что в Причерноморье наряду с иранским этническим элементом длительное время сохранялся и индоарийский компонент, который также соприкасался с частью славянства. К этому периоду, очевидно, и относится появление этнонима "русь". Подобно некоторым другим славянским племенным названиям ("хорваты", "сербы", "анты" и др.), "русь" - первоначально неславянский, но ославяненный этноним.

*Он восходит или к древнеиранской основе *raukad-/*ruk- "свет, блестеть, белый" (осетин, ruxs/roxs - "светлый"; персид. ruxs - "сияние")53, или, как и обширная однокорневая географическая номенклатура Северопричерноморских земель, произведен от местной индоарийской основы *ruksa/*ru(s)sa - "светлый, белый"* (В. Седов).

Във византийски текстове това им наименование се появява за първи път през първата половина на IX в. във връзка с тяхното нападение над малоазийския град Амастрида на южния бряг на Черно Море, а по-късно вече те нападат нееднократно и Константинопол:

33. *Потом набег росов (это скифское племя, необузданное и жестокое), которые опустошили ромейские земли, сам Понт Евксинский предали огню и оцепили город (Михаил в то время воевал с исмаилитами). Впрочем, насытившись гневом божиим, они вернулись домой - правивший тогда церковью Фотий молил Бога об этом - а вскоре прибыло от них посольство в царственный город, прося приобщить их божьему крещению. Что и произошло* (ПродФеоф).

Много бързо варягите нормани поради непрекъснатите си разбойнически набези се прочуват и стават известни с това си ново име не само във Византия, но и в Близкия и Средния Изток:

6374 (866). Война Оскольда на греков. Киевляне русь именованы. Суда. Фотий патриарх. Лахернская церковь. Риза Богородицы. Буря разбила русские корабли. Русских на море гибель. *Ходил*

Оскольд на греков морем к Цареграду в 14 лето Михаила царя. Царь же тогда пошел с войсками на сарацинов, и, когда дошел до Черной реки, епарх, бывший в Цареграде, послал к нему весть, что русь (54) идут на Цареград; это услышав, царь возвратился. Оскольд же с полянами, войдя внутрь суды (протока) (55), много христиан греков побил и двумя сотнями кораблей Цареград обступил. Царь же, возвратясь, едва смог во град пройти и вскоре с патриархом Фотием пошел в церковь святой Богородицы в Лахернах, всю ночь молитву сотворял; а затем, взяв ризу святой Богородицы и принесши к проливу, ее омочили. И хотя тогда тишь на море была, но когда омочили ризу Богородицы, тотчас поднялась буря с ветром и, волны великие подняв, смела русские корабли и к брегу прибила, многие разбило; мало их от таковой беды спаслось и в дома возвратилось (56). И был у полян плачь великий по всей земле (В. Татищев).

Даже през 773 г. по време на войната с българите в състава на византийския флот има наемна варяжско-руска бойна единица, командният кораб на която играе ролята и на флагмански, защото на него се намира самият император, а през 902 г. броят на варягите на служба във византийския флот наброява около 700 души (А. Кестлер).

Същевременно от Скандинавия на юг се устремяват все нови и нови отряди от варяги нормани, които най-често нощем нападат славянските села и градове:

После рассказа о городах Эстланда и земле маджусов появляется и описание Новгорода: От города Калури в западном направлении до города Джинтийар семь дней пути. Это большой, цветущий город, расположенный на высокой горе, на которую невозможно подняться. Его жители укрываются на ней от приходящих по ночам русов. Этот город не подчиняется ни одному правителю.

*Название города Джинтийар, как установил О. Талльгрен-Туулио является искаженным *Хулмкар от древнескандинавского наименования Новгорода Хольмгард (Holmgardr). Таким образом, информацию о Новгороде ал-Идриси получил, скорее всего, от купца-скандинава, бывавшего в этом городе. О его хорошем знакомстве с Новгородом свидетельствует указание на возвышенный и укрепленный участок города, в котором надо видеть располагавшийся на восточной торговой стороне города "Славенский конец", "Славенский холм" или просто "Холм". Очевидно, этот же информатор сообщил ал-Идриси и данные о политической самостоятельности Новгорода* [Коновалова 2010, 124].

По този начин новото народностно название *руси* се разнася и разпространява по всички посоки на Западна, Северна и Източна Европа, която етно-лингвистико-политическа ситуация се отразява съответно и напълно естествено и от древноруските летописи:

И изъбраша г҃. браты с родом своимъ. и пояша по собѣ всю Рѳсь. и приидоша ко Словеном. и съдѣлаша градъ Ладогѳ. и сѣдѣ старшiи въ Ладозѣ Рюрикъ а҃ в҃. [Оболенскій 2010, 37].

В год 6367 (859) *брали дань варяги из-за моря с чуди, и со славян, и с мери, и со всех кривичей. А хазары брали с полян по белке с дыма.*

В год 6370 (862) *изгнали варягов за море, и не стали им давать дани, и нача-*

ли сами собой править, и не было правды, и восстал род на род, и были усобицы, и начали воевать друг с другом. И сказали сами себе: поищем себе князя, который бы владел нами и судил по правде. И пошли за море к варягам. Вызвались же из варягов 3 брата, с родами своими. Старший, Рюрик, сел в Новгороде; второй, Синеус, на Белоозере; третий, Трувор, в Изборске. После же двух лет умерли Синеус и Трувор, и принял власть один Рюрик, и раздал города мужам своим. И было у него два мужа, Аскольд и Дир, и попросились они идти в Царьград с родом своим, и поселились в Киеве, и начали владеть полянскою землею.

В год 6374 (866) *пошли Аскольд и Дир к грекам в 200 ладьях.*

В год 6377 (869) *крещена была земля болгарская.*

В год 6384 (876) *окончился великий круг Михайлова царства, 24 года.*

В год 6387 (879) *умер Рюрик, и передал княжение свое Олегу, бывшему из его рода, и Игорю, сыну своему малолетнему* [РогЛт, 6].

Въ лѣто 6370 [862]. *Изъгнаша варяги за море, и не даша имъ дани, и почаша сами в собѣ володѣти, и не бѣ в нихъ правды, и въста родъ на родъ, и быша в них усобицѣ, и воевати почаша сами на ся. И рѣша сами в себѣ: «Поищемъ собѣ князя, иже бы володѣлъ нами и судилъ по праву». И идоша за море къ варягомъ, к руси. Сице бо ся зваху тьи варязи русь, яко се друзии зовутся свие, друзии же урмане, аньгляне, друзии гъте, тако и си. Рѣша руси чюдь, словѣни, и кривичи и весь: «Земля наша велика и обилна, а наряда в ней нѣтъ. Да поидѣте княжить и володѣти нами».*

И изъбрашася 3 братья с роды своими, пояша по собѣ всю русь, и придоша; старѣйший, Рюрикъ, сѣде Новѣгородѣ, а другий, Синеусъ, на Бѣлѣ-озерѣ, а третий Изборьстѣ, Труворъ. И от тѣхъ варягъ прозвася Руская земля, новугородьци, ти суть людье ноугородьци от рода варяжьска, преже бо бѣша словѣни. По дву же лѣту Синеусъ умре и братъ его Труворъ.

И прия власть Рюрикъ, и раздая мужемъ своимъ грады, овому Полотескъ, овому Ростовъ, другому БѣлоозеРо. И по тѣмъ городомъ суть находници варязи, а перьвии насельници в Новѣгородѣ словѣне, въ Полотьски кривичи, в РостовѢ меря, в Бѣлѣ-озерѣ весь, в МуромѢ мурома; и тѣми всѣми обладаше Рюрикъ.

И бяста у него 2 мужа, не племени его, но боярина, и та испросистася ко Царюгороду с родомъ своимъ. И поидоста по Днѣпру, и идуче мимо и узрѣста на горѣ градок. И упрошаста и рѣста: «Чий се градокъ?». Они же рѣша: «Была суть 3 братья, Кий, Щекъ, Хоривъ, иже сдѣлаша градоко съ, и изгибоша, и мы сѣдимъ, родъ ихъ, платяче дань козаромъ». Асколдъ же и Диръ остаста въ градѣ семь, и многи варяги съвокуписта, и начаста владѣти польскою землею, Рюрику же княжащу в Новѣгородѣ [ПВЛт, 6, вж. и ЛаврСп, 14-15].

С течение на времето името *руси* се прехвърля и на местните славяни, благодарение на тяхното най-близко социално-икономическо сътрудничество и взаимодействие с варягите:

Есть основания полагать, что славяне не только платили дань, но и принимали участие в торговле – перераспределение серебра, поступавшего через Хазарию, которая нуждалась в мехах и хлебе, экипировке ладей руси, идущих по Оке на Дон. Подобное взаимодействие руси и славян описано не только Константином

Багрянородным, но отмечено летописью и при описании войска Олега: «и беша у него варязи и словени и прочи, прозвашася русью» [ПВЛ, 114] и Ибн Хордадбехом – единственным автором, относившим русь к «виду» славян [Петрухин 2010, 47].

Към средата на XI в. присъствието на варягите по тези земи става все по-малко осезаемо. Обяснението за това е, че след кръщението на русите княз Владимир фактически най-грубо-безцеремонно прогонва норманите от руските предели:

В итоге получилось, что в X в. фиксируется 13% скандинавских комплексов, 75% - финских, 12% - славянских, а в начале XI в. - 3,5% скандинавских, 72,5% финских, 24% славянских. В настоящее время в Тимереве насчитывается свыше 30 погребальных комплексов, скандинавскую этническую принадлежность которых можно определить с большой долей вероятности, что составляет примерно 5% общего количества раскопанных курганов, сооруженных за два столетия. Этот процент вовсе не отражает реального числа бывавших здесь скандинавов, для многих из которых пребывание в Тимереве было временным.

Кроме того, под частью курганов могли быть погребены жены скандинавов, имевшие иное этническое происхождение. Практически в каждом десятом погребении (50 комплексов) обнаружены фибулы, в основном скандинавского происхождения. Всего в Тимеревском могильнике найдено около 40 овальных скорлупообразных фибул, изготовленных в Скандинавии. В сводном описании фибул 20 лет назад числилось свыше 150 овальных фибул, найденных на территории Древней Руси.

Таким образом, примерно четверть таких фибул происходит из курганов Тимеревского некрополя. (Конечно, сейчас количество таких находок возросло, но серьезно не изменило статистики и топографии находок в целом.) Это соотношение отражает ту роль, которую играл Тимеревский торгово-ремесленный центр на Великом Волжском пути.

В целом создается следующая картина. В IX в., когда начиналось движение славянского населения из Новгородских земель на Верхнюю Волгу, вместе с ним сюда пришли и группы скандинавов с их еще устойчивым обрядом погребения (курганы с кольцевидными каменными выкладками).

В X в. сохраняется скандинавская погребальная традиция - захоронения в камерных гробницах. Значительно увеличивается доля вещей северного происхождения. Последнее связано с усилением роли Волжского пути как трансъевропейской торговой артерии. Северные традиции зафиксированы и в домостроительстве Тимеревского поселения. Основание к такому выводу дает анализ комплекса сооружений, включающего характерный для скандинавского севера «амбар на столбе». Ряд типов керамики, обнаруженной на Тимеревском поселении, также своими корнями уходит в Скандинавию или имеет там аналогии. Это прежде всего лепные сосуды с загнутым внутрь венчиком.

Кроме того, на поселении обнаружен ряд вещей, имеющих северное происхождение или, возможно, выполненных по таким образцам. Это несколько костяных гребней с орнаментом в виде плетенки и меандра, иглы от скорлупообразных фибул, серебряная подвеска с изображением сегнерова колеса, аналогии которым извест-

ны в кладах Готланда и Швеции, бронзовый перстень с изображением на щитке сокола или ворона, стилистически восходящего к северным сюжетам, фрагмент бронзовой позолоченной фибулы, бронзовая деталь упряжи или портупеи «звериного стиля», бронзовая ажурная подвеска, аналогии которой также имеются на севере, и ряд других.

Однако вещи скандинавского происхождения составляют мизерный процент общего числа находок, и устойчивого характерного норманнского комплекса на поселении пока не найдено. Завязавшись в IX в., достигнув своего апогея в следующем столетии, русско-скандинавские связи свертываются в XI веке. Находки северного происхождения из культурных слоев XI в. являются единичными и не говорят о широком присутствии скандинавов в русских землях [Дубов 2010, 9-10].

Безспорно-очевидно свидетелство и доказателство също така за факта, че варягите руси общо взето шетат безпрепятствено-необезпокоявани по цяла Източна Европа е и това, че на тяхно име даже още и по времето на Идриси от първата половина на XII в. продължават да се назовават някои от по-големите реки по тези земи, най-често Волга, и по която се спускат на юг варягите скандинавци:

Описание реки Русийу дает некоторые основания сопоставлять ее с рекой Кубанью, правда, без полной уверенности в их тождестве. В Восточном Причерноморье ал-Идриси отметил еще одну реку, которая впадает в море близ города Черная Кумания. Она не имеет названия, и в ее описании преобладают мифологические данные. Наконец, среди рек Черноморского бассейна ал-Идриси называет реку ар-Русийа, т.е. "Русскую".

На карте она изображена в виде огромной водной магистрали, пересекающей с севера на юг всю Восточную Европу. Как будет показано ниже в специальном разделе, река ар-Русийа относится к числу тех географических названий "Нузхат алмуштак", которые вобрали в себя информацию из различных источников, имеют в силу этого сложный состав и не могут быть отождествлены с каким-либо одним географическим объектом. Сходным по характеру гидронимом является и река Атил, данные о которой будут также рассмотрены отдельно.

Первый раз ал-Идриси приводит характеристику реки Атил в связи с рассказом о Каспийском море в 7-й секции V климата: "Ал-Хаукали рассказывает в своей книге, что это море также не соединяется с другими морями, которые есть на поверхности земли, ни посредством связи, ни посредством смешивания, кроме того, что входит в него из реки ар-Рус, известной под названием Итил.

Восточный рукав (джаниб) реки Итил берет начало в области басджиртов, затем течет между баджнаками и булгарами, являясь границей между ними; он течет на запад, пока не пройдет позади булгар; затем снова отклоняется на восток, пока не минует русов, затем булгар, затем буртасов, затем хазар с тем, чтобы влиться в море ал-Хазар [Коновалова 2010, 63,71].

Що се отнася пък до голямата военно-политическа суматоха и бъркотия, която варягите руси предизвикват около Черно море и по-специално пред Константинопол, най-добре ще е да я проследим отново чрез съответните редове на А. Кестлер [2009], като имаме обаче едно на

ум по отношение на субекта и причините за паническото бягство на запад на маджарите:

Но вернемся к русам, которых мы оставили в момент бескровного захвата Киева людьми Рюрика, имевшего место примерно в 862 г. В это же время печенеги потеснили на запад венгров, лишая хазар защиты на западном фланге.

Возможно, это объясняет ту легкость, с какой русы овладели Киевом.

Однако ослабление военной мощи хазар сделало и византийцев беззащитными перед рейдами русов. Примерно тогда же, когда Рюрик обосновался в Киеве, корабли русов спустились вниз по Днепру, пересекли Черное море и напали на Константинополь.

Дж. Бьюри выразительно описывает эти события:

«В июне 860 г. император [Михаил III] выступил со всей своей армией против сарацин. Он успел далеко уйти, когда, получив неожиданные вести, заторопился назад в Константинополь. Войско русов проплыло на двухстах судах по Черному морю, вошло в Босфор, подверглo разграблению монастыри и пригороды на берегах пролива и захватило Княжеский остров. Жители города были совершенно деморализованы внезапно обрушившимся на них ужасом и неспособны что-либо предпринять. Войска [Тагмата], обычно стоявшие в окрестностях города, находились далеко, с императором..., а флот отсутствовал. Опустошив пригороды, варвары приготовились атаковать город.

В момент кризиса достойно себя повел святейший патриарх Фотий; он взял на себя задачу вернуть отвагу соотечественникам... Он выразил общие чувства, когда назвал нелепостью то, что над столицей империи, «царицей почти всего мира», измывается шайка славян, злобная и невежественная толпа [91]. Но еще большее впечатление на чернь произвели чудеса, которые он успешно творил и в предыдущие осады. Вокруг городских стен торжественно пронесли покрова Богоматери; все верили, что, обмокнув их в море, можно поднять ураган.

Ураган не поднялся, но вскоре русы стали отходить, и мало кто из ликующих горожан не связал освобождение с вмешательством Царицы Небесной» (21; 419) [92].

Добавим для пикантности, что патриарх Фотий, спасший своим красноречием имперский город, был той самой «хазарской рожей» , отправившей святого Кирилла в его миссионерский поход. Что касается отхода русов, то он был вызван поспешным возвращением греческой армии и флота; но патриарх действительно помог горожанам сохранить самообладание в момент тревожного ожидания.

Любопытные комментарии к этому эпизоду можно найти у Тойнби. Он пишет, что в 860 г. русы «были, возможно, ближе к захвату Константинополя, чем когда-либо потом» (114; 448). Он разделяет точку зрения некоторых русских историков, что нападение днепровской флотилии восточных скандинавов, преодолевшей Черное море, было скоординировано с одновременной атакой флота западных викингов, подошедших к Константинополю из Средиземного моря, через Дарданеллы:

«Васильев, Пашкевич и Вернадский склонны полагать, что встреча двух флотилий в Мраморном море была хорошо подготовлена, что дает основания пола-

гать, что над всем этим планом поработал один крупный стратег. Они высказывают предположение, что новгородский Рюрик и ютландский Рорик - одно и то же лицо» (114; 447).

Из этого можно заключить, каков был калибр неприятеля, с которым пришлось иметь дело хазарам. Византийская дипломатия без промедления отдала ему должное и затеяла двойную игру, то ведя войны, то занимаясь умиротворением завоевателя в благочестивой надежде, что русы рано или поздно будут обращены в христианство и присоединятся к пастве Восточной патриархии. [66-67].

И най-накрая нека тук да прегледаме набързо и сведенията за варягите руси в арабските извори, където просто любопитно-интересни са отново коментарите на големите имена в Тюркологията и Прабългаристиката от миналия век:

In Arabic [кнрв] is first attested in Bīrūnī, but cf. § 24, 15. The late Prof. A. A. Shakhmatov, Introduction to the history of the Russian language (in Russian), Petrograd 1916, p. 62, thought that the name Variag "reflected that of the Franks or Frangs, as all the western Europeans in general were called in the Balkans and the Levant, though the ways of the transformation Frang.

The name Rus' practically had the same meaning as the somewhat later Variag (Варягъ, i.e., Varęgŭ, Βάραγγος Waring referring to the parties of Norman adventurers bound by an agreement or vow (vár). Since the beginning of the ninth century the fluvial system of the present-day Russia and Poland was constantly used by the Normans for their trade and war expeditions, as it appears from the abundant historical, archaeological, and toponymic evidence, cf. lately M. Vasmer, Wikingerspuren in Russland, in Sitz. Preuss. Ak., phil.-hist. Klasse, 1931, pp. 649-74.

The principal Muslim sources refer to the momentous period of the establishment of the Northmen among the Slavs and it is essential to disentangle the data referring to its successive stages. Our oldest source I.Kh., as already mentioned p. 429,1. 25, mixes up the Rūs with the Slavs and traces their commercial activities between Spain and China. There is no trace in I.Kh. of a Rūs state. He calls the Don (?) "river of the Slavs".

The common source of I. Rusta, H.-'A., Gardīzī, 'Aufī, &c., most formally distinguishes the Rūs from the Slavs. The latter, primarily the Varang are still obscure." Ibid., 68, he says that the Rūs were known long before the so-called "invitation of the Variags". He further gives expression to the view that the Rūs were the earlier Scandinavians established among the Slavonic and Finnish tribes, whereas the Variags represented a new wave of Scandinavian movement.

Western Slavs, are represented as living under their own princes, whereas the Rūs are described as occupying a damp island which has an area of 3 days by 3 days and lies amid a lake. These data point to the northern lands and seem to refer to the times before the foundation of the Kiev state, but it is characteristic that in spite of the modest size of the territory the king of the Rūs is given the pompous title of Khāqān Rūs and that according to Gardīzī the island contained a population of 100,000 men (mardum).

The Balkhī tradition (Ist., I.H.) knows very little about the [Western] Slavs (Saqāliba) between whom and the [Volga] Bulghār it places the Rūs. Here we have evidently to do with the Kiev period of Russian history. Ist., 225-6, distinguishes three "kinds" of Rūs.

*The prince of those who live nearest to the Bulghār resides in the town of *Kūyāba, i.e. probably Kiev (Const. Porph., cap. 8, Κιοάβα or Κιόβα). The farthest distant Rūs are called [айиваλс] S.lāwiya, which looks very much like a parallel form of Saqāliba, perhaps referring specially to the Sloveni of Novgorod among whom the Normans first settled. The third group are the [аииасра] (many variants) whose king lives in [асра] (many variants). They are the wildest and kill the strangers who would penetrate into their country from which they themselves export black martens and rasās (tin or lead?) by a waterway.*

*Since Frähn's Ibn Fosslan, Annex I, p. 162, the name Arthā (Arqā) has been interpreted as Erz'a, which is the name of one of the two great divisions of the Mordva. The Constantinople MS., Ist., 226 n, very definitely says that the [абра] (Arbā, *Arthā) "are [or perhaps: trade?] between the Khazar and the Great Bulghār", which eventually suits the Erz'a. If the interpretation is right it indicates that there existed some Rūs centre in the Oka region.*

The third source (Balkhī > Ist.) having supplied our author with the names of the three Rūs territories [shahr, "town or land"] the item on the damp "island" (I.R., Gardīzī, 'Aufī) had to be thrown overboard. The country was then described as "vast" [cf. I.R.'s inconsequent mention of "many towns"] and couched into the habitual frame of boundaries. In the description of the "towns" the details on blades and swords are very probably a simple development of I.R.'s and Gardīzī's item on the sulaymāni swords which the Rūs possess.

The only original statements which we can squeeze out of our text are those regarding the frontiers of the Rūs and the course of the Rūs river which must be supplemented by the indications that the Majgharī had the Rūs to their north and west [=NW. ?], and that the Turkish Pechenegs lived to the south of the river Rūthā (sic) and had the Majgharī and the Rūs to their west [resp. to the west and north-west ?].

*As the Pechenegs are placed north both of the *Bulghārs and *Burtās which peoples were separated by the Volga, it is necessary to admit that the Pechenegs lived on both banks of this river. If so, it is difficult to find any other correspondence than the Oka for the river separating the Turkish Pechenegs from the Rūs (v.s., p. 217). The Pecheneg mountains (Ural ?) would then form the Rūs boundary somewhere in the region to the north-east of the Volga.*

Therefore Idrīsī's [ваик] Kiev may easily be another avatar of the older [абайук]. Idrīsī combines various sources of different epochs and Marquart has shown how inaccurate ("Schwindelwerk") he is in eastern regions, cf. Ērānšahr, 261-2 (India), Komanen, 102-4 (Central Asia) [HudAl, 65-74, вж. и срв. Седов 2009, 8-15].

Към средата на IX в. в Киев се установяват варягите руси на Асколд и Дир, които при невъзможност да са нормани, надали имат унгарски произход (С. Гедеоновъ), а по-скоро биха могли да бъдат северни/черни българи от племенното обединение на гармир-хоните, т.е. западните хони, букв. "червени хони". Така се обясняват много по-последователно-задоволително не само имената им, но и отношението на хан Алмуш към тях:

Къ доказательствамъ взятымъ изъ летописи, я присовокупляю сказанное въ другом месте о существованіи русскаго хаганата въ 839-871 годахъ; о названіи Кіева

венгерскимъ именемъ Sambath…

Гермихіоны или Кермихіоны были следовательно тюркским племенемъ, обитавшим на востокъ от Дона, безъ сомненія на берегах Каспійскаго моря, слывшаго у Грековъ подъ именемъ Океана, отъ Страбона до Приска, Прокопія и позднейших временъ.

Сходства тюркскаго Аскелъ или Аскелтъ съ русскимъ Аскольдъ норманская школа вероятно отрицать не будетъ... (С. Гедеонов).

Въпреки така допусната чисто теоретична възможност, Асколд и Дир все пак са варяги нормани и те покоряват и обединяват южната група на източнославянските племена. Главното териториално ядро на това смесено, варягоруско-славянско княжество е Средното Поднепровие, а други големи градове тук са Чернигов и Переяславъл:

Славяне, живущие по Днепру, называемые поляне и горяне, утесняемы будучи от казар, которые град их Киев и прочие захватив, собирали дани тяжкие и работами изнуряющие, прислали к Рюрику старших мужей просить, чтобы послал к ним сына или иного князя княжить. Он же дал им Оскольда и воинов с ним отпустил. Оскольд же, придя, стал править Киевом и, собрав войско, победил сначала казар, потом пошел в ладьях ко Цареграду, но буря разбили на море корабли его. II возвратясь, послал в Цареград ко царю... [Татищев 2009, 3-4].

С течение на времето Асколд и Дир успяват да превърнат княжеството си в могъща международна сила, което не само поддържа активни търговски и политически контакти с почти всички големи и малки страни от региона, но и провежда с различен успех редица военни походи срещу Хазария, Византия, Прикаспието и др.:

Въ лѣт ſ҃ т҃ о҃ д҃ [6374 (866)] *Иде Асколдъ и Диръ на Греки и приде въ дн҃ лѣто Михаила црⷭ҇ црю же w҃шедшю на ꙮгарѧны и дощедшю ему Черныѣ рѣки вѣсть спархъ посла к нему ѡко Русь на Цр҃ьгородъ идетъ и вратисѧ црь̀ си же внутрь Суду вшедше много оубиство крт҃ьмъ створиша и въ двою сотъ корабль Цр҃ьградъ wступиша Цр҃ь̀ же сдва въ градъ вниде и с патрикомъ съ Фотьемъ къ сущеи црⷭ҇кви стѣи Бц҃ѣ Влахѣрнѣ и всю нощь молтву створиша таже бжт҃вную свт҃ы Бц҃ѧ ризу с ими изнесьше в рѣку wмочивше тишинѣ сущи и морю оукротившюсѧ абьѥ бурѧ въста с вѣтромъ и волнамъ вельѡмъ въставшемъ засобь безбожныхъ Руси корабль смѧте и к берегу приверже и изби ѡ ѡко мало их w҃ таковыѡ бѣды избѣгнути и въ своѡси возвратишас* [ЛаврСп, 16].

Главной (и наиболее выдающейся) внешнеполитической акцией Аскольда были походы против Византии и договоры, заключенные с нею. В 860 г., при императоре Михаиле III, Русь внезапно напала на Константинополь, что закончилось громкой победой киевского кагана: Византия откупилась от опасного врага контрибуцией и данью, как это она привыкла делать в подобных ситуациях.

Главный политический смысл похода заключался, однако, не в материальной выгоде. Наибольшим достижением Аскольда стало дипломатическое признание Руси как великой державы и достойного контрагента Византии. Этим походом Киевская Русь утвердила свою международную позицию в Эйкумене.

Второй поход, по-видимому, состоялся около 863 г. Греческие источни-

ки (Никита Пафлагонский) упоминают о нападении Руси на Принцевы о-ва в Мраморном море. Через три года состоялся новый поход, который, однако, закончился трагически для Руси. Неожиданная буря раскидала киевский флот - и кампания обернулась жестоким поражением.

В 874 г. Аскольд организовал четвертый поход, имевший положительные результаты. До решительной битвы, правда, не дошло, поскольку император Василий I Македонин поспешил заключить с киевским каганом мирное соглашение. На этот раз договор оформлен с соблюдением всех необходимых формальностей. Сам факт подписания соглашения четко зафиксирован в источниках - как византийских (Константин Багрянородный и др.), так и древнерусских (в частности, в Никоновской летописи).

Успешные походы против Византийской империи показали, что Русь входит в число наиболее могущественных государств средневековой Европы, и утвердили ее международный авторитет (М. Брайчевский).

Именно от тук и по този начин народностното название *руси* започва да се пренася и употребява и по отношение на покорените източни славяни и най-напред и преди всичко спрямо киевските славяни, които антропологически не са особено далечно-различни от варягите руси. Така самото название се ресемантизира или преосмисляйки се, придобива ново значение, именно с което и остава във Времето като название на зараждащата се през тази епоха руска народност, а с това и на самата руска държава.

Впрочем точно по този въпрос едно сравнително по-друго, но не и повече обектно-адекватно виждане, особено в собствено лингвистико-ономастичен аспект, предлага и М. Артамонов [2011ж]:

В лесостепном Поднепровье славяне заняли область, которую летопись называет «Русской землей» и отличает от остальных областей, заселенных славянами же на Верхнем Днепре, в При-ладожье и по верхнему течению Оки и Волги, на которые это наименование первоначально не распространялось. Так как славянского племени «русь» или «рос» никогда не существовало, а русью, по свидетельству летописи, стали называться поляне («еже ныне зовомая русь»), то ясно, что не по новому имени этого племени названа Русская земля; наоборот, вероятнее полагать, что поляне получили имя «русь» потому, что поселились в Русской земле. Руси эта земля принадлежала до появления славян и эта русь не была славянским народом.

Летопись сообщает, что русью было норманнское племя, приведенное с собою варяжскими князьями, утвердившими свою власть над восточными славянами, «от варяг бо прозвашася Русью, а первое беша сло-вяне», а современное языкознание доказывает, что финны называли и называют «руотси», «руси» шведов, что название «русь» представляет собою закономерное видоизменение этого финского термина в славянском языке и что, следовательно, его распространение следует связывать с продвижением норманнов в славянскую среду. Что же касается термина «рос», которым русь стала называться в греческих сообщениях, то это библейское название мифического северного народа, введенное в употребление чисто книжным путем греческими писателями, предпочитавшими заменять современные им грубые,

варварские имена традиционными литературными наименованиями. Греческое «рос» могло появиться для наименования народа, название которого было в какой-то мере созвучно этому термину, подобно тому как название «тавроскифы» стало применяться в византийской литературе для обозначения руси потому, что в его составе находился созвучный слог «рос». Таким названием, замененным греками библейским термином «рос», и могло быть имя «русь».

Странно, однако, что название «русь» сначала утвердилось для Киевской земли, куда, как принято считать, норманны проникли позже, чем в Новгородские области, тогда как последние еще долго противопоставлялись Руси как земля славян. Не менее удивительно, что сирийский источник знает в Восточной Европе народ «Hros» еще в VI в., т. е. задолго до появления здесь руси-норманнов. Бесспорно, что характеристика этого народа у Захария Ритора носит все признаки литературного сочинительства, питающегося сказочными образами, что самое имя этого народа, точно соответствующее греческому «рос», библейского происхождения. Тем не менее упоминание в этом сочинении во вполне реалистическом перечне народов Восточной Европы особого народа «рос» говорит за то, что задолго до появления норманнов-руси здесь существовал народ с созвучным наименованием. Такой народ - росомонов - еще для IV в. знал готский историк Иордан, писавший, как и Захарий Ритор, в VI в. Наконец, роксоланы, в первой части наименования которых усматривается тот же термин «рос», были одним из сарматских или аланских племен Восточной Европы в первые века нашей эры. Еще со времени Ломоносова и Татищева в русской историографии возникло направление, связывающее происхождение Руси с этим народом.

Народ «рос» Захария Ритора не был славянским, но благодаря тому, что он жил в Поднепровье и даже, вероятно, ко времени появления славян - в лесостепной полосе среднего течения Днепра, связанное с норманнами имя «русь» быстро и прочно закрепилось именно за этой областью. Русью Киевская земля стала называться не потому что здесь обосновалась норманнская русь, а потому, что она до этого была «росской». Благодаря норманнам ее название только несколько видоизменилось и в новом своем виде на основе уже существовавшего названия приобрело широкую популярность.

Кто были «росы» Среднего Поднепровья, по имени которых эта область стала называться с указанным выше видоизменением «Русской землей», сказать трудно. Весьма вероятно, что именно этим «росам» принадлежат своеобразные серебряные вещи, которые в виде кладов находят в этой области и которые, судя по всему, попали в землю в условиях вражеского нападения в конце VII-начале VIII вв. Сюда же относится единственное в своем роде Пастерское городище в Поросье, где наряду с такими же серебряными вещами обнаружены остатки жилищ и массовый бытовой, производственный и военный материал в виде керамики, железных, в том числе земледельческих, орудий и оружия. Хотя других поселений и могильников той же археологической культуры пока не обнаружено, можно думать, что она принадлежала народу, если и не с оседлым, то с полуоседлым образом жизни. В этой культуре обнаруживаются, с одной стороны, некоторые традиции Черняховской культуры или, точнее, сарматской культуры Поднепровья периода Готского объединения, и,

с другой, - элементы, роднящие ее с салтовской культурой Донца и Среднего Дона более позднего времени и до некоторой степени с культурой Дунайской Болгарии. В формах среднеднепровской культуры VI-VII вв. имеется много общего с современными ей культурами горного Крыма и Северного Кавказа, где удержалось население готского времени и где уцелели некоторые традиции сармато-аланского происхождения.

По крайне ограниченным археологическим данным в настоящее время еще нельзя решить вопрос об этнической принадлежности среднеднепровской культуры VI-VII вв., но совершенно несомненно, что она не славянская, хотя некоторые элементы ее и прослеживаются в славянской культуре VIII-IX вв.; славяне, обосновавшиеся на той же территории, по-видимому, восприняли ее, ассимилировав часть местного населения. Вместе с тем мало вероятно, что славяне разгромили народ среднеднепровской культуры. Гибель этой культуры относится ко времени экспансии хазар в западном направлении. Овладевая Причерноморской степью и прилегающими к ней областями, хазары изгнали болгар и положили конец существованию «росов» в Среднем Поднепровье, может быть оттеснив их частично на Донец и Средний Дон [1-3].

Близък съсед на първото руско княжество със столица гр. Киев е и племенното обединение на маджарите в басейна на Дон-Лебедия, които по това време са в границите на Хазарския Хаганат, но повече са подвластни на севернобългарския хан Алмуш. Асколд е близък приятел на хан Алмуш. Но не само и толкова това, а главно и предимно горното става причина и дава основание на местните и околните северни българи да го титуловат и каган - император, очевидно поради неговата сила и могъщество, които се проявяват не само тук, но и по много далечни земи.

Тази дума титла северните българи по-начало я имат в езика си и нея си я присвояват само най-силните и богати техни князе, какъвто най-напред е самият хан Алмуш. Наред с него каган се явява и князът на черниговските българи, които обаче през XII в. вече са в напреднал етап на славянизация, поради което и техните князе по това време не са българи, а руси [вж. и срв. Новосельцев 1982, 159; Петрухин 1995а, 193-194].

При това положение очевидно изобщо не е прав акад. В. Бартольд [1998], когато свързва титулуването на Асколд единствено и само с хазарите, влиянието на които по това време няма как да се простира толкова на север:

Наступлению русских на бассейн Волги предшествовало наступление хазар на восточнославянский мир; мы знаем из русских летописей, что несколько славянских народов до второй половины IX в. платили дань хазарскому кагану. Как далеко простиралось на север хазарское влияние, видно из того, что русский князь, живший далеко на севере, около Новгорода, когда русские еще были норманнами и говорили на шведском языке, носил титул каган, употреблявшийся иногда и впоследствии, когда к государю русских чаще применялся общеславянский титул германского про-

исхождения князь [48].

Ето защо тук изобщо не може да се каже, че е съвсем прав също така и Вл. Минорски, когато посреща титл. *каган* на Асколд със сарказъм, изхождайки главно от площта на острова, където според него той царува. Всъщност този остров е само една от военновременните бази, където периодически се отбиват и прекарват варягите руси, и той в никакъв случай не бива да се търси на север, а на юг, към Крим:

The common source of I. Rusta, H.-'Ā., Gardīzī, 'Aufī, &c., most formally distinguishes the Rūs from the Slavs. The latter, primarily the Western Slavs, are represented as living under their own princes, whereas the Rūs are described as occupying a damp island which has an area of 3 days by 3 days and lies amid a lake. These data point to the northern lands and seem to refer to the times before the foundation of the Kiev state, but it is characteristic that in spite of the modest size of the territory the king of the Rūs is given the pompous title of Khāqān Rūs and that according to Gardīzī the island contained a population of 100,000 men (mardum). [Cf. also Yāqūt, ii, 834, where a similar statement is ascribed to Maq., though it is not found in BGA, iii.].

In his very interesting work on the "Volga route" Prof. P. Smirnov has lately advanced the thesis tnat before the foundation of the Kiev state there existed on the middle Volga a Norman state under a qaghan. To support this theory he very ingeniously utilized such data as the report on the embassy from the Chacanus of the Rhos in A.D. 839, the mention of the Khāqān Rūs in the common source of I.R., H.-'Ā., and Gardīzī, and the item of our source on the Rūs river. Along the latter he disposed the three towns so that Kūyāfa (?) comes to occupy the place of the future Nizhni-Novgorod at the junction of the Oka with the Volga; S.lāba, that of the later Yaroslavl, and Arthā (?) is tentatively sough between the two, perhaps in the Oka basin [HudAl, 67,73].

Без да обръща особено внимание на собствено лингвистичната страна на проблема и изобщо да се опитва да си даде реална сметка за актуалната етнолингвистична ситуация по тези земи, в сравнително подробно-задълбоченото си историографско специално-индивидуално проучване по въпроса за "употребата на тюркската титла "каган" по отношение на древноруските князе" през IX-XII в. И. Коновалова [2001] изброява най-напред източниците, в които тя се упоменава; отбелязва слабата проученост на проблема и постулирайки нейния "източен произход", също така в предварителен порядък отбелязва, че "нейното наличие в титулатурата на древноруските князе обикновено се тълкува в историографията като свидетелство за източното влияние върху древноруската държавност". Проводник на това влияние според повечето от изследователите са хазарите, от които древноруският елит заимства титлата през първата половина на IX в.

Според нея лансираното от З. В. Тоган мнение, че тази титла руските князе дължат на хуните, не само не се подкрепя от материал от изворите, но се дължи и на недоразумение, защото главата на хуните никога не е носил тази титла. Срещаната при отделни средновековни латински автори нейна употреба по отношение на предводителите на хуните е

свързана с това, че тази дума те по-често я възприемат не като титла, а като собствено име. Друга слабост на латинската литература е това, че тя обикновено отъждествява хуните и аварите, върховният ръководител на които наистина се титулова каган.

По-нататък, надявайки се и апелирайки към изворите най-после да дадат отговор на всичките тук най-разнообразно-многобройни въпроси (Sic!) и недоумявайки дали все пак Хазария има отношение към формирането на древноруската държавност, авторката пише в една не особено ясно-определена модалност буквално следното:

Что касается источника заимствования титула "каган", то очевидно, что от Хазарии, крупнейшего восточноевропейского государства в VIII-IX вв. и ближайшей соседки Руси, абстрагироваться нельзя, но в каком смысле можно (и можно ли вообще) говорить о ее влиянии на становление древнерусской государственности.

Следва хронологичен преглед на появата и употребата на титлата в отделните извори, при което неизбежно се преминава и през проблема за народа "рос", който пък от своя страна, кой знае защо, се явява поредната загадка за проучвателката. И след една екскурзия съвсем слепешком из Западна Европа, за руския върховен глава през 839 г., какъвто според нас все още няма, което обаче изобщо не му пречи да бъде признат и международно, тя заключава и пише отново буквално следното, от което се оказва, че за произхода на титлата най-накрая проучвателката знае също така толкова малко, колкото и в началото на проучването си:

Таким образом, на основании Бертинских анналов можно утверждать, что в 839 г. русский правитель носил титул "каган", который признавался на международной арене в качестве официального. Это заключение с очевидностью потверждают сразу несколько источников различного происхождения второй половины IX-начала X в.

Остается предположить, что термин "каган" вошел в древнерусский язык в результате непосредственных контактов восточных славян с аварами или хазарами. А. П. Новосельцев считает, что следует учитывать и возможность заимствования через булгарскую среду. И хотя ни аварская, ни булгарская, ни хазарская формы титула нам неизвестны, в пользу того, что именно тюркские языки должны были послужить источником заимствования... [108-135].

Собствено лингвистичното свидетелство и доказателство за това, че тази титла е тъкмо прабългарска, а не хазарска (М. Артамонов; М. Геллер; Н. Голб, О. Прицак), се явява преди всичко безспорният факт, че нейната форма в хазарския език е *хаган, khaqan, хак'ап, χαγάν,* откъдето като че ли би трябвало да е и старм. *хакан* (В. Гукасян), докато староруската ѝ форма е *коган*. Тук зв. *о* очевидно-безспорно е резултат от действието на общославянския закон за закръгляне на краткото неударено *а* или по времето на заемането си от местния болгарски език титлата без всякакво съмнение има формата **каган*. Това се потвърждава също така и от старобългарското в староруския език **каганъ** "государь", от което се образува и мли **Гаганъ** (СлДСЯз).

Не хазарският, а прабългарският произход на титлата си проличава особено добре от съставената на основата на арабските извори таблица на Г. Вернадский [2009], който обаче не само, че изобщо не е в състояние да диференцира достатъчно ясно-отчетливо нито титлите, нито пък техните носители, но на всичкото отгоре и не забелязва как точно арабите изписват титлата не с *к,* а с *х:*

Учитывая такую возможность, давайте проанализируем соотносительные титулы двух правителей, как это дано разными авторами:

Автор	**1-й представитель**	**2-й представитель**
Константин	Хакан	Пех
Ибн-Руста	Хазар-Хакан	Айша
Ибн-Фадлан	Хакан	Хакан-Бех
Масуди	Хакан	Малик
Ибн-Хакал	Хакан-Хазар	Малик-Хазар
Гардизи	Хазар-Хакан	Абшад (Аншад)

Характерно, что первый правитель всегда оставался известным как каган или хазар-каган. Мы можем истолковать этот титул либо в том смысле, что первый правитель был вождем всего хазарского государства, либо в том смысле, что он был вождем только самих хазар, одной хазарской этнической группы [162].

А Хакан был падишахом тюрков и хазар. У него было войско для ведения войн, которое состояло из четырехсот тысяч человек. Местом пребывания Хакана был Накрат. Весь Рус выплачивал ему харадж.

Кубад-шах имел с этим Хаканом постоянные споры, войны и сражения, но ни один из них не достигал ни успеха, ни победы. Наконец, через некоторое время Хакан захотел отдать свою дочь Кубаду. Кубад согласился, и после этого между ними упрочилось здание мира. Кубад отправил затем к Хакану своего посла, которому сказал: "Между его владениями (мюлк) и нашими владениями я построю крепостной вал и стену. Это, однако, не будет препятствием для кого-либо из нас, захотев что-либо, пойти туда и тому, кто захочет сюда, прийти к нам". Эти слова и повелел передать падишах (Дербенд).

За отбелязване тук още е и това, че и тази титла, подобно на титл. *бан, бик* (от *сю-биги), жупан, кавхан, тархан, тигин* (от *канар-тигин), тиун, хан, ювиги,* е заемка от китайския в прабългарския език:

22. тюркск. qayan 'каган, государь' < кит. Ке-хан' /27/ 'великий хан' (Чэнь Чан-Хао, 1953); < кит. ke-kuan /28/ 'великий государь' > qayan (Ramstedt, 1951, 62) (Н. Баскаков; E. Pulleyblank).

Всъщност точно такава е формата на титлата и в дунавския прабългарски език, видно особено добре от нейната употреба и в Остромировото Евангелие – **каганъ** "государь" (СлДСЯз). Почти по същото време тя се носи и от българския княз Борис – **Михаиль каганъ на Блъгарѣхъ,** потвърдено най напред от редицата разкази за него в апокрифната книжнина, отнасящи се главно до Кръщението, а така също, макар и не на-

пълно сигурно, и от разчитането на личния печат на висшия сановник на цар Борис I – Йоан Багатур, но в замяна на това пък повече от сигурно и от латиноезичните извори, с които в пълна степен се съгласуват и гръцките извори:

Подобно на това описание намираме в така наречения апокриф „Михаил-хаган", който всъщност се отнася за друг български владетел - св. княз Борис I. В апокрифа се разказва за едно измислено посещение на св. княз Борис в Рим и посещението му на гроба на апостол Петър.

В един друг апокриф, който носи заглавие „Тълкувание Данаилово", изглежда, се говори за същото лице, но тук всичко е значително по-ясно. Става дума за св. княз Борис, който се споменава под името Михаил и с титлата каган.

В апокрифите, в два различни случая, изразът медно гумно е заместен от медно капище. Става дума за апокрифа със заглавие „Видение на пророк Данаил за царете, за последните дни и края на света", в който четем пак за този същия загадъчен Михаил каган: „И ще отиде на мястото, където има скрит съд. И като удари с меча си в медното капище, в него има скрит съд. По повеление Божие той ще се открие."

Но целият мотив за медното гумно или медното капище води началото си от България. Оттук идва и преданието за борбата за завладяването на медното гумно, за двубоя, който се разиграва на него. Първият двубой, който се разиграва на медното гумно или при медното капище, е описан в апокрифите. В апокрифа „Данаилово тълкувание" се казва: „И тогава ще започне лютото начало по целия свят. Ще въстане Михаил-каган (св. княз Борис) на българите. Даденото му царство на българите прие не чрез насилие. Тогава ще въстане брат срещу брата, град срещу града, земя срещу земя." Така апокрифът представя борбата на св. княз Борис за налагане на християнството в България.

По-нататък апокрифът се връща към този момент: „И той ще удари по медното капище и то ще се разпръсне на прах." Така Михаил-каган е първият, който се бие при медно капище или на медно гумно. Ефектът всред езическия свят от това строшаване на медното гумно е бил грандиозен и той продължава да разказва за медното гумно, което вече става част от митологията, част от фолклорното богатство на тези народи. Медното гумно става не само място за дворец, за царуване и за богатство, но и място за единоборство и първият единоборец на това магическо гумно, символ на езичеството, е св. княз Борис. Оттук нататък всички юнаци вън от България ще се бият на медно гумно, а в България то е осъдено на изчезване. То е символ на една отречена епоха на Тангра и Перун (Ив. Венедиков).

Praeerat eis quidam nomine Kris, quem lingua sua <u>cagan</u> appellabant, quod in lingua nostra resonat imperator,... (Diocl).

Но это перемирие продержалось не больше двух лет, ибо каган, называемый так у гуннов, стал вести себя гордо и презрительно по отношению к ромеям;... (Симокат).

При преминаването и заемането на титлата в гръцкия език прабългарската съгл. *к* се замества чрез гръцката съгл. *χ:*

4. Titel der bulgarischen Fürsten (VI. Jh.): Χαγάνον τόν ἀρχοντα Βουλγαρίας (Gy.

Moravcsik) [вж. Беляев 2010, 31-32; Бешевлиев 1934, 66; Вернадский 2009, 161-263; Виноградов 2010, 2-3; Гедеоновъ 2010, 58-260,332-345; Димитров 2010, 6; Добрев 2006, 10; Дроздов 2010, 313-316; Йорданов 1989, 391; СлДСЯз, 141,314, вж. и срв. Баскаков 2010, 1-9; Брайчевский 2009, 33-36; Венедиков 2011, 2-8; ~*~2011a, 6; Вернадский 2009, 211-258; Воейков 2010a, 2-5; Голб, Прицак 2009, 83-84,193; Греков 2010, 4-6; Гукасян 1971, 245-246; Гумилев 2010a, 33-42; Гутнов 2010, 3; Думин, Турилов 2010, 1-3; Егоров 2009, 56-82,103-134; Заходер 2010, 24-30; Карышковский 1960, 39-51; Кестлер 2009, 53-68; Коновалова 2001, 108-135; ~*~2011a 2010, 112-142; Луценко 2010, 24-38; Михайлов 1989, 97-136; Николаев 1949, 25-27,67-69; Новосельцев 1982, 150-159; Петрухин 1993, 68-83; ~*~2001, 73-78; ~*~2010, 46-50; Поляк 2001, 101; Притцак 2009, 12-16; Татищев 2009a, 28; Хайнман 2009, 6-36; Ewers 2010, 49-170,233-320; Kafesliоğlu 2008, 5; Karatay 2003, 71; Kmietowicz 1976, 175-189; Moravcsik 1983, 157,332-334; Petrukhin 2009, 1-7; Pulleyblank 2008, 257-262; Schmitt 2010, 6; Дербенд, 1-2; Абаев-1, 228-229; ~*~-2, 435-437; Багр-Имп, 6-8,112-136; Дербенд, 1-2; ПродФеоф, 166,181; Руста, 2-7; Симокат, 6; Diocl, 2; Ghew, 6-16; HudAl, 94; Nicéph-Con, 15; Sigism, 6-10, срв. Артамонов 2011й, 1; Галкина 2010, 3; Геллер 2009, 5,27; Дроздов 2010, 234-255; Седов 2009, 10-11; Хелимский 2010, 3, подчертано – И.Д.].

Именно с превземането през 882 г. на Киев, основите на руската държава започва да полага княз Олег (879-912), а не през 842 г., както най-напред приема К. Егоров [2009], само защото по времето на византийския император Михаил *"приходила Русь на Царьград"*, и *"стала прозываться Русская земля"* [6], докато след това вече, за година на създаването на Киевска Русия той счита 862 г., защото тогава пък в гр. Ладога пристига варяжската дружина на Рюрик, който обаче още същата година е поканен за княз на Новгород и на него му се дава власт не по сила, а по право, с който юридически акт съответно се полага съответно и началото на руската държавност [58-62, срв. Артамонов 2011й, 1]:

Олег князь великий. Рюрик, отпустив Оскольда, был очень болен и начал изнемогать; видя же сына Ингоря весьма юным, доверил княжение и сына своего шурину своему Олегу (30), чистому варягу, князю урманскому.

Убит Оскольд. Олег был муж мудрый и воин храбрый, слыша от киевлян жалобы на Оскольда и позавидовав области его, взяв Ингоря, пошел с войсками к Киеву. Блаженный же Оскольд (31) предан киевлянами и убит был и погребен на горе, там, где стояла церковь святого Николая (32), но Святослав разрушил ее, как говорят.

После того Олег обладал всей страной той, многие народы себе покорил, ходил воевать на греков морем и принудил тех мир купить, возвратился с честию великою и богатствами многими. Завоевал же казаров, болгаров и волотов до Дуная (волоты - римляне, ныне волохи, ч. II, н. 8) [Татищев 2009, 4].

Специално за името на княз Олег вече е изказано предположението, че може да е с ирански по принцип (А. Кузьмин) и алански в частност

произход (Е. Галкина), докато според други пък самото име *Олег* може да има тюркски корен (1), като на всичко отгоре, много добре видно от приведения след това надпис (2), Симеоновият сановник Теодор е взет за византийския император:

1. Существует версия, что имя Олега имеет тюркские корни. Так в древнеболгарской надписи 904 года употребляется титул византийского императора как «олгу таркан», где олгу означает великий [Олег Вещий 2009, 2].

2. Лето 6412 от сътворението на света, индиктион 7. Граница на ромеи и българи при Симеон, архонт от бога на българите, при Теодор олгу таркан и при Аристър комита [Бешевлиев 2009, 89].

По този начин и тук, и отново се наблюдава широкоразпространеното и у нас лингвистико-ономастично невежество по отношение на източните езици и в частност на преминаването след VII-VIII вв. в иранските езици на изключително голям брой арабски думи и имена, едно от които е и долуизползваното име *Халег,* на което абсолютно, но и много срамно-непоносимо невежество вече обърнахме внимание по повод на направо трагико-злополучното "разчитане и превод" от небезизвестния по цял Свят български счетоводител псевдолингвист Петър Добрев на основата главно на памирските ирански езици, на един очевидно-безспорен румъно-български надгробен надпис [вж. Добрев 2007а, 95-102].

В рамките на ето такова едно невежество например "имени Олег имеется иранская параллель – Халег со значением «творец», «создатель». Возможно, что происхождение этого имени связано с ирано-тюркскими контактами: в тюркских языках улуг означает «старший», «высший». Один из венгерских вождей эпохи переселения на Дунай носил имя Хулек. На болгарской почве тюркское улуг дало олг. Полное созвучие в иранском именослове находит имя из договора Игоря Алвад (в иранском также вариант Арванд) [Кузьмин 2009, 18-19], както и това, че "По крайней мере, ближайшей лингвистической параллелью к имени Олег является вовсе не «норманнское» Хельгу, а иранское Халег.".

Но най-забавно-куриозното все пак тук е измислянето от страна на автора даже и на несъществуваща държава – "аланска Русия на Балтика", само и само, за да намери основа и да оправдае псевдолингвистичните си нелепици:

Не исключено, что к аланской Руси на Балтике принадлежали киевские князья – Олег Вещий и Игорь. По крайней мере, ближайшей лингвистической параллелью к имени Олег является вовсе не «норманнское» Хельгу, а иранское Халег» [Галкина 2002, 365].

Всъщност работата е много проста, видно особено добре от нашето специално проучване по въпроса по-долу, макар и по друг повод, и целия този толкова забавен куриоз руската историография го дължи на Θ. Успенскій [2009], на когото не само му е непозната титл. *олгу-тракан,* но и не може да си обясни изобщо какъв точно е този надпис, именно

поради което и намира изход от създалата се ситуация в пределно фриволното си съчинение за някакъв си Теодор, който същевременно е и киевският княз Олег, най-близък болярин на Симеон:

Въ предпоследней строке ἐπί Θεοδώρου Ὄλγου Τραχάνοϋ, во-первыхъ, останавливаетъ на себя вниманіе двойное имя Θеодора и Олега; во вторыхъ, титулъ или званіе. Что касается двойнаго имени Θеодор и Олег, любопытно конечно это второе имя, которое носилъ и современный болгарскому вельможе русскій Кіевскій князь.

Олегъ, получившій при крещеніи имя Θеодора, занималъ при дворе Симеона важное место и отмечен в качестве ближняго боярина болгарскаго князя въ византійской летописи [200-203].

Цялото това доста сложно като логико-лингвистична форма и не особено любезно и ласкаво, но напълно справедливо и заслужено наше заключение оценка сега и тук, безспорно има своите достатъчни основания не само в познаването отблизо и наблюдаването от наша страна от дълго време насам на третирането, но няма да бъде неточно и несправедливо, ако кажем малтретирането и грубото отнасяне и използване на лингвистичната фактология и проблематика в куп исторически съчинения, но и в реализиран вече опит за "оказване помощ" в това отношение чрез оценка и посочване несъстоятелността на осъществено "лингвистично упражнение", в процеса на което, като се постулира метатеза и посредством игнориране и заобикаляне несъвпаденията и различията например между тюрк. огул "дете, момче; син" и праб. олгу-таркан, се отива безкрайно далече и се прави извод за наличието в прабългарското общество, наред с чиготите, и на още една полово-възрастова институция [Йорданов 1992, вж. Добрев 1999, 2-3].

Точно този извод, разбира се, е възможен само като резултат от сериозни грешки и недоглеждания - представеното като особено "показателен древнотюркски паралел" словосъчетание oγul tarqan от Орхоно-Енисейските надписи всъщност не е титла, а елементарно съчетание от мъжко лично име и титла, както си е и записано там, само не е ясно защо не е видяно, а такова мъжко лично име се среща и в староуйгурския език. Тюркските думи от посочените страници на първия том на етимологичния речник на тюркските езици, не само поради много различния си звуков строеж, но още повече, поради значенията си като "друг; чужд", "слизест налеп, плесен", "бродиран женски нагръдник; пола" и др., съвсем очевидно и безспорно изобщо и въобще нямат нищо общо с първата дума от горното съчетание и по силата на това не може да се използват тук в качеството дори и на нищожен аргумент, а самата дума oγul, както може да се види на съответното място в същия етимологичен речник, в нито един от тюркските езици не е с метатеза [ДТС, 364,538-539; ЭСТЯз-а, 414-417,538-539; Gabain 1950, 320].

Допусканата тук комбинаторна фонетична промяна във вид на метатеза реално я няма - всъщност има етимологична фонетична промяна под формата на присъщата за старобългарския език ликвидна метатеза с резултат отваряне на сричката, която промяна тук се наблюдава при τραχανου, но също и при Крумесий (§ 76), и безспорно е свидетелство и доказателство за достигналата по-висока степен славянизация както на тюркския прабългарски език, така също и на самите прабългари.

Освен това в старотюркските надписи също има титла улуг таркан "голям, велик тархан" [вж. Кляшторный 1980, 91], а това прилагателно служи по същия начин за изграждането и на други титли [вж. ДТС, 610]. Ето защо тук е повече от сигурно и изобщо не може да има съмнение в това, че първата съставка на горната прабългарска титла идва не от огул "дете, момче; син", а от улуг "велик, голям", именно поради което и допускането за наличието в социалната организация на прабългарите на още една полово-възрастова институция наред с чиготите се оказва лингвистикофактологически необосновано и безпочвено словесно-понятийно построение [Добрев 2001, 216].

Не че не е невъзможно и тук да се открият някои лингвистико-ономастични податки за прабългарския произход на Рюриковичи, но те не са в арабското по произход мли *Халег* и изобщо несъществуващата му връзка с общтюрк. *улуг* по принцип и дунболг. *олгу-тархан* в частност, а в засвидетелстваното в гръко-руския мирен договор от 945 г. мли *Алвад* [ПВЛт, 13], за което ни се струва, че изобщо не може да бъде вариант на посоченото иранско име, а по-скоро на праб. *Арбат,* за което пък стана дума и по-горе.

Но и съвсем по същото време малко по-наюг се появява прабългаринът княз Арпад, името на когото според най-разпространеното, но направо комично-забавното понастоящем мнение се образува на основата на тюрк. *arpacık* "ечемичето" (A. Kafesliоğlu), което този автор заимства, без обаче да го цитира, от унгарския езиковед акад. Гомбоц:

И това при условие, че мли Алмуш се препредава от техния български прародител и на по-следващите поколения маджари, един от князете на които например, около 1106-1113 г. пак е Almus [Gombos-1, 646-647], но няма защо да се учудваме на всичко това, когато пак същият унгарски езиковед, без много-много да се замисля, извежда името на основателя на унгарската държава от праб. árpa "овесъ; ячмень" [Gombosz 1912, 38-39] (Ив. Добрев).

Всъщност това прабългарско име, подобно на името на волжския българин воевода Арбат, е от болг. **ӓр* "мъж; човек; герой" и средноперсийската по произход титл. *бат/пат* "княз", налице също така и в имената или прозвищата и на други прабългарски ханове като *Ай-бат, Крум-бат, Бат-Органа, Бат-Баян* и др. [Добрев 2004, 74-76].

С коляното си от рода Дуло на племето на оногурите княз Арпад застава начело на тукашните шест маджарски рода и след кратко-поучителни, но не особено приятни перипетии, породени от конфликта му с цар Симеон, той буквално прелита през Карпатите до западния бряг на Дунав и там през 896-897 г. основава новата прабългаро-маджарска държава, начело на която застава прабългарската по произход династия на Арпадите. За съжаление прекалено фриволните словоизлияния относно тази династия на редица западни автори запълват доста страници от научно-публицистичното изследване на А. Кестлер:

В действителност, тогавашните "Turks (the future Hungarians)", т.е. "тюрките (бъдещите унгарци)", както ни просвещава, разказва и доказва дългогодишни-

ят изследовател на източноевропейските тюрки проф. Ом. Притсак, "were seven clans", т.е. "бяха седем рода", като специално Арпад и неговият род са от болгарското племе оногури – "Onoγur/Hunic Arpad clan", откъдето "the name Hungary (<Onoγur)...

Така е, така е, но и съвременните унгарци се правят на много културни и възпитани, обаче за чужда, българска сметка, като напълно съзнателно и преднамерено не искат, макар и скрито и само за себе си, да си признаят и вземат предвид, независимо че и него са чели и знаят много добре, наред с не особено ласкавото ранноавстрийско мнение за тях, още и онзи пасаж от византийския хронист, според когото маджарите са най-дивият и кръвожаден народ на Ранното Средновековие, които обаче през есента на 895 г., в становете си в Ателкузу оттатък Днестър, получават такъв шамар от все още много младия цар Симеон, че в панически страх и ужас, побягват на запад, тичешком и дори без да се оглеждат назад, в сняг и лед прехвърлят Карпатите през мъглите и виелиците на Верецкия проход, доста изпокапват по пътя, но още към края на същата или началото на следващата година, едвам успяват да си поемат дъх на пустия откъм всякакво население, оттатъшен бряг на Дунава, "на запад и север от големия завой на Средни Дунав" (П. Коледаров), главно там, където днес е Будапеща, но така също и малко по-насевер, в дн. Западно Словашко и Великоморавия, възможно и малко по-наюг, в Северна Панония, пак на запад от Дунав.

Тъкмо този начин на пристигане и установяване на маджарите в границите на така очертаната област очевидно-безспорно и в никакъв случай няма нищо общо с откъснатите от всякаква действителност болни фантазии на İ. Fodor [1982], според когото още с пристигането си по тези земи маджарите завладяват и покриват огромната територия от двете страни на р. Тиса чак до източния край на Карпатската котловина [14] и което много срамно-позорно събитие обаче самите унгарци и днес все още продължават да величаят и превъзнасят като безподобното и неповторимо за цялата европейска и дори световна история Honfoglalás - Завладяване на Родина!?

Това за изумително-голямата бързина, с която маджарите "завладяват родината си", не е наша измислица, пък и изобщо не става така, както е в наивно-сантименталната легенда, преразказана от староунгарската Илюстрована хроника (П. Юхас), а то си е записано в Изворите и то по изцяло и напълно недвусмислено-адекватния му начин, като пак староунгарската Budai Krónika например съобщава: "От тук прехвърлили планините за 3 седмици и стигнали до покрайнините на Маджарско, т.е. Трансилвания", от една страна, и от друга страна, пак бързината на същото това събитие принуждава Константин Багрянородни, то дори си е и малко смешно, да събере в един-единствен глагол началото и края, потеглянето и спирането по време на този толкова "славен исторически преход" - "При завръщането си тюрките намерили земите си опустошени и обезлюдени и се установили в живелищата, които обитават и днес" [вж. и срв. Златарски 1971, 291-312; Коледаров 1979,, 46,51, Карта № 8; Мутафчиевъ 1935, 6-7; Юхас 1985, 111,359-360; Fodor 1982, 225-299; Histoire de la Transylvanie 1992, 116; БВнАт, 152-153; ГрИзв-6, 139; АтИзв-5.1, 19; MagOrSz-1, 1033, под-

черт. – П.Д.] [Добрев 2005, 48,192-194,218-224, срв. Димитров 1988, 21-29; Кестлер 2009, 60-63; Kafesliоğlu 2008, 6, вж. и срв. Bona 2010, 12-13; Petrukhin 2009, 1-4].

Ето защо и следователно, княз Олег все пак и въпреки всичко като че ли е от най-вероятно германо-скандинавския по произход род Рюриковичи, немаловажно свидетелство и доказателство за което наред с гореприведеното съобщение на летописеца, са не само множеството паралели на това име в германските езици, но и очевидно-безспорно германските по произход имена на неговите сановници в договора с ромеите от 907 г. (ПВЛт).

Освен това никак немаловажно свидетелство и доказателство за появата и пребиваването до определен период от време на варягите на територията на Киевското Княжество и на подвластните му градове са и т.н. дружинни погребения некрополи от X в. във вид на погребални камери от дървени греди, които по принцип са близки до скандинавските, но имат също така и редица местни особености, което като цяло говори за по-следващото самостоятелно развитие на този погребален обред на руска почва [Каргер 1958, 200-210; Лебедев и др. 1978, 12; Мельникова и др. 1984, 58].

И все пак и въпреки всичко свидетелството с най-голяма доказателна сила и за произхода на Рюриковичи в частност, и за масовото навлизане и присъствие на скандинавските варяги на територията на Киевска Русия по принцип са археологическите находки във вид на голям брой предмети със специфична форма, орнаментация и технология на производство, особено важно място и роля сред които в това отношение се пада на предметите на езически култове, както и на предметите на бита, оръдията на труда и инструментите; находките от графити във вид на отделни рунически знаци, надписи или магически фигури и др., всеки един от които има за прародина северните скандинавски земи.

Но с не по-малка доказателна сила са и специфичните погребения:

Происхождение христианских древностей из погребений по обряду кремации отражает ранние этапы христианизации, характеризующиеся неустоявшейся культурой христианской общины. Могильник предположительно связывается с дружиной Рюрика, пришедшей с ним на Русь в 862 г. Сам Рюрик, если верно его отождествление с Рориком Ютландским, был крещен в Майнце в 826 г., и в его окружении, как следует из жития святого Ансгария, были христиане.

В кургане № 11 того же могильника обнаружено надежно датированное последней четвертью IX в. погребение в камере. Это не только древнейшее камерное погребение на Руси, но и самое раннее трупоположение древнерусской эпохи. Камерный обряд возник в Северной Европе вне связи с предшествующей погребальной традицией как реакция местной христианизируемой знати на культурное давление Каролингской империи и впоследствии был перенесен на Русь. Принципиально важно отметить, что появление обряда трупоположения происходило синхронно с распространением христианских древностей в пределах единого некрополя, пред-

ставляющего погребения одного коллектива. Они вместе составляют культурную инновацию эпохи христианизации.

Следующими по времени христианскими древностями являются кресты и крестовидные накладки из листового серебра и бронзы. Среди 31 экземпляра таких крестов, происходящих из 12 пунктов на территории Древней Руси, можно выделить ряд типологических групп. Наиболее характерны кресты с расширяющимися концами, вписанные в круг; некоторые из них вырезаны из серебряных монет. Все они датируются серединой X-третьей четвертью XI в. и происходят из дружинных некрополей торгово-ремесленных поселений и могильников воинских гарнизонов на окраинах Древней Руси: Киева [13], Гнездова (Смоленская область) [14], Шестовиц под Черниговым [15], Тимерева под Ярославлем [16], Удрая [17], Федово [18], Калихновщины [19], Озер [20] (Новгородская земля), Болтинской (Вологодская область) [21], Подгорцева (Львовская область) [22] и из Владимирских курганов [23].

Известны скандинавские аналогии X в. в Швеции, Дании, Южной Норвегии и на Готланде, которые связываются с миссией епископа Уно (930 г.) [24]. Прототипы подвесок определить затруднительно, однако можно привести ряд схожих декоративных мотивов в памятниках византийской архитектуры и прикладного искусства X в. Происхождение предметов почти исключительно из погребений подсказывает нам стадиальную аналогию исследуемым крестам: это погребения франкской и аллеманской знати эпохи Меровингов (VI-VII вв.), где обнаружены кресты из золотой и серебряной фольги, нашитые на саван [25].

Религиозное сознание христианизируемого общества именно перед лицом смерти демонстрировало свою христианскую принадлежность. Рассмотрение особенностей христианизации Древней Руси выявляет стадиальность в становлении христианской культуры, что отражено в археологическом материале: первые определенные свидетельства христианизации средиземноморского общества эпохи поздней античности появляются и среди древностей, представляющих погребальный обряд (катакомбы христианской общины в Риме, надгробные надписи Малой Азии и т.д.) [26].

В погребальном инвентаре серебряные кресты коррелируют с оружием, конской упряжью, деревянными чашами и ведрами, скандинавскими фибулами, арабскими монетами и весовыми принадлежностями. Это свидетельствует о высоком социальном уровне погребенных, а скандинавская культурная вуаль подтверждает летописную фразу: «мнози бо беша варязи христиане» [27].

Сочетание оружия и креста в погребениях весьма характерно для ранних этапов христианизации народов Европы и свидетельствует о складывании психологии первых христиан как «дружины Господней», известной по иконографическим и письменным источникам [28] (К. Мусин).

Ето така, към настоящия момент вече може да се говори даже и за биографията на Рюрик, която в съществено-основното се свежда до следното:

Рёрик родился в 800 году. Его отец Хемминг неудачно оспаривал в 810 гг. трон у наследников первого датского короля Годфрида, вместе с братом Годфридом бе-

жал к Карлу Великому и получили лен во Фрисландии (Голландия). После смерти Хеминга в 837 году Рёрик унаследовал вместе с дядей лен Рустинген в Фрисланде.

Будучи наследником и соправителем Рёрик почти беспрерывно воевал с королями Дании, защищая своё и, захватывая чужое. В сорок три года в результате раздела империи Карла Великого он был обвинён королём франков Лотарем в измене, лишён лена и схвачен. Рёрику удаётся бежать к королю Людовику, получившему при разделе германские земли, но служба королю его не удовлетворяет - он сам хочет быть как король. Рёрик уходит от императора. После чего и становится Jel Christianitatis - Язва Христианства.

Почти двадцать лет он воевал в Германии, Франции, Англии, Скандинавии, где также пытался создать собственное государство, его эскадры достигают 300 кораблей. Он заключал и разрывал договоры с Германским императором и королём Франции, получал земли и изгонялся своими подданными, крестился и возвращался к язычеству. В конце концов, Лотарь вынужден был пойти на компромисс с Рёриком и дать ему новое владение, с условием защищать побережье от других викингов. Не добившись короны на западе, он уже шестидесятилетним начал всё с начала на востоке [Егоров 2009а, 1, вж. и срв. Артамонов 2011й, 1-2; Вельтман 1858, 58-213; Вернадский 2009, 258-280; Войлошников 2009, 3-8; Войтович 2010, 2-5; Гедеоновъ 2010, 208-260; Думин, Турилов 2010, 12-13; Егоров 2009, 61,100-101; Кестлер 2009, 56-57; Кузьмин 2009, 2-21; Мусин 2009, 2-3; Рыбаков 2009, 290; Terras 2009, 3-13; ПВЛт, 8-12].

През 882 г. княз Олег, убивайки най-подло-вероломно Асколд и Дир, превзема градчето Киев. От тук нататък той бавно-постепенно, но много последователно-успешно покорява и обединява местните, главно източнославянски племена, като същевременно ги и облага с данък, т.е. изгражда първата и задължителна за всяка държава институция – данъчната:

Въ лѢто 6390 [882]. *Поиде Олегъ, поимъ воя многи, варяги, чюдь, словѢни, мерю, весь, кривичи, и приде къ Смоленьску съ кривичи, и прия градь, и посади мужь свои. Оттуда поиде внизь, и взя Любець, и посади мужь свои.*

И придоста къ горамъ хъ киевьскимъ, и увѢда Олегъ, яко Осколдь и Диръ княжита, и похорони вои в лодьях, а другия назади остави, а самъ приде, нося Игоря дѢтьска. И приплу подъ Угорьское, похоронивъ вои своя, и присла ко Асколду и Дирови, глаголя, яко «Гость есмь, идемъ въ Греки от Олга и от Игоря княжича. Да придѢта к намъ, к родомъ своимъ».

Асколдъ же и Диръ придоста, выскакав же вси прочии изъ лодья, и рече Олегъ Асколду и Дирови: «Вы нѢста князя, ни рода княжа, но азь есмь роду княжа», и вынесоша Игоря: «А се есть сынъ Рюриковъ». И убиша Асколда и Дира, и несоша на гору, и погребоша и на горѢ, еже ся нынe зоветь Угорьское, кде нынe Ольминь дворь; на той могилѢ поставилъ Олъма церковь святаго Николу; а Дирова могила за святою Ориною.

И сѣде Олегъ княжа въ КиевѢ, и рече Олегъ: «Се буди мати градомъ русьскимъ». И бѢша у него варязи и словѢни и прочи, прозвашася русью. Сей же Олегъ нача городы ставити, и устави дани словѢномъ, кривичемъ и мери, и устави варягомъ

дань даяти от Новагорода гривень 300 на лѢто, мира дѢля, еже до смерти ЯрославлѢ даяше варягомъ.

В год 6390 (882). *Выступил в поход Олег, взяв с собою много воинов: варягов, чудь, словен, мерю, весь, кривичей, и пришел к Смоленску с кривичами, и принял власть в городе, и посадил в нем своего мужа. Оттуда отправился вниз, и взял Любеч, и также посадил мужа своего. И пришли к горам Киевским, и узнал Олег, что княжат тут Аскольд и Дир... И сел Олег, княжа, в Киеве, и сказал Олег: «Да будет это мать городам русским». И были у него варяги, и славяне, и прочие, прозвавшиеся русью. Тот Олег начал ставить города и установил дани словенам, и кривичам, и мери, и установил варягам давать дань от Новгорода по 300 гривен ежегодно ради сохранения мира, что и давалось варягам до самой смерти Ярослава.*

В год 6391 (883). *Начал Олег воевать против древлян и, покорив их, брал дань с них по черной кунице.*

В год 6392 (884). *Олег на северян, и победил северян, и возложил на них легкую дань, и не велел им платить дань хазарам, сказав: «Я враг их» и вам (им платить) незачем».*

В год 6393 (885). *«Хазарам». И сказал им Олег: «Не давайте хазарам, но платите мне». И дали Олегу по щелягу, как и хазарам давали. И властвовал Олег над полянами, и древлянами, и северянами, и радимичами, а с уличами и тиверцами воевал* (ЛаврСп; ПВЛт).

Объединение восточнославянских земель в Древнерусском государстве, разумеется, было подготовлено внутренними социально-экономическими процессами. Но произошло оно в результате похода князя Олега на Киев, датируемого летописью 882 г., при активном участии его «руси» - варяжской дружины, вместе с другими племенами Поильменья [Думин, Турилов 2010, 14, вж. и срв. Гумилев 2009, 100-101; Егоров 2009, 111,125-127; Михайлов 1989, 97-98; Олег Вещий 2009, 2-3; ЛаврСп, 16-17; ПВЛт, 7-9].

Така по същество именно и единствено княз Олег започва да полага основите и да изгражда в известна степен и донякъде върху местните славянски племена една военно-феодална по вид и характер държава. Ето защо тъкмо по силата на всичко това пък от този момент нататък безспорно-очевидно следва да се приеме и говори не само за наличието на държавност и при източните славяни по принцип, но и за началото на полагането основите и на руската държава в частност. Образуването на всяка държава е повече или по-малко продължителен процес, който се проточва във Времето.

При това положение вече изобщо и в никакъв случай не може и не бива да се твърди, че началото на древноруската държава се полага с обединяването на полянския и словенския племенен съюз при активното участие на варягите нормани (Ем. Михайлов; П. Третяков) [вж. и срв. Артамонов 2011й, 2-3; Боева 1983а, 36-38; Брайчевский 2009, 13-27; Воейков 2010а, 5-6; Геллер 2009, 6,14-15; Греков 2010, 6-8; Гумилев 2009, 9; Лебедев 2009; Никитин 2009а, 87; Пивоваров 2009, 7, срв. Михайлов

1989, 97,119; Третяков 1970, 70-72].

Границите на тази държава в голяма степен съвпадат с това, което по различни пътища научава и знае за нея сравнително по-късният Идриси. По силата на това той използва за ориентир и държави, които ще се появят на картата едва по негово време:

Древняя Русь представлялась ал-Идриси огромной страной: «Страна ар-Русийа - большая земля в ширину и в длину». Границы Руси географ охарактеризовал следующим образом: на западе - Польша, на юго-западе - земля бурджан, т.е. дунайских болгар, на юго-востоке - Кумания, на юге - Черное море, на востоке - Волжская Булгария, на севере - море Мрака (Северный Ледовитый океан), на северо-западе - город Новгород, не подчиняющийся, по словам ал-Идриси, «ни одному царю».

К этим же представлениям следует отнести и указание ал-Идриси на изолированность областей Руси друг от друга и постоянные усобицы между ними: "Что касается земли ар-Русийа, то это большая страна, но города ее невелики, а возделанные земли чередуются с необработанными. Расстояния между городами большие, а области изолированы одна от другой. Там ведутся постоянные войны и междоусобицы между их племенами (аджнас) и соседними народами" [Коновалова 2010, 108].

Сред по-важните вътрешнополитически мероприятия на новата и млада руска държава тук трябва да се отбележат изграждането на административно-държавен апарат в центъра и по места; създаването на постоянна войска, състояща се от наемната дружина на княза и от дружините на по-едрите боляри в по-големите градове, а така също и от племенно опълчение във всяко едно от племената на територията на държавата; приемането на закони, основани на съществуващото при славяните обичайно право; въвеждането на парична система и облагането на околните славянски племена с данък, съпроводено от разделянето територията на цялата страна на данъчни окръзи и др.

А по-важните външнополитически действия и мероприятия на руската държава са успешните военни походи към Византия по море и суша през 907 и 911 г., вторият от които може и изобщо да не се е състоял [вж. Васильев 2009, 145, срв. Гумилев 2009, 101-103], както и организирането на специално пратеничество до Константинопол през 912 г. В резултат на всичко това византийците се задължават да плащат данък на Киев и се сключват търговски договори, съгласно които руските търговци се сдобиват с такива права и привилегии като премахване на търговското мито, ремонт на руските кораби на гръцка територия, оказване помощ на претърпелите корабокрушение, шестмесечна издръжка на търговците за сметка на хазната, а определена издръжка също така и за руските посланици в Константинопол, предаване на престъпниците и връщане на избягалите или откраднати роби, освобождаване срещу откуп на гърците и русите, взети за роби във всяка една от страните или пък в трета страна и др. [вж. и срв. Брайчевский 2009, 68-73; Васильев 2009, 145-146; Вернадский 2009, 280-282; Войтович 2010, 5-9; Данилевский 2004, 151-

154; Егоров 2009, 127-129; История России 2009, 4-6; Карташев 2009, 45-47; Кестлер 2009, 68; Киевская Русь, 2009, 1-8; Никитин 2009а, 142-163; Олег Вещий 2009, 1-7; Скрынников 2009, 1-3; Татищев 2009а, 4,11,44-46; Творогов 2009, 1; Petrukhin 2009, 1-2; ЛаврСп, 21-30; ПВЛт, 8].

Приемник и продължител на делото на княз Олег е неговият родственик, синът на Рюрик княз Игор (912-945), за когото макар и много неясно на какво точно основание се приема, че е роден през 873 г. (М. Брайчевский). За Игор като че ли не може да се каже, че прави нещо значимо-важно във вътрешнополитически план, освен може би това, че се оставя да го убият, докато се опитва да събере за втори път данъка си из селищата на съседното славянско племе, но никак не е изключено и да е жертва на заговор, ръководен от княгиня Олга и с прякото участие на не особено любимите му варяги християни, които обаче точно по това време са й много близки и дори са нейна охрана:

И сѣде Игорь, княжа, в КыевѢ; и бѣша у него Варязи мужи СловенѢ, и отолѢ прочии прозвашася Русью. Сеи же Игорь нача грады ставити, и дани устави Словеномъ и Варягомъ дяти, и Кривичемъ и Мерямъ дань дяти Варягомъ, а от Новагорода 300 гривень на лѣто мира дѣля, еже не дають [НовгЛт, 5].

Г. Куникъ называетъ ее Норманкою и утверждаетъ, на свидетельстве Choppe, что она имела собственныхъ норманскихъ телохранителей - вэрингов. Но саги не знаютъ ни о норманскомъ происхожденіи Аллогіи, ни о норманскихъ телохранителях, ни о вэрингахъ, а только о телохранителях (satellites), дружине (cohors militum) и придворных (aulici) въ общемъ значеніи [Гедеоновъ 2010, 235-236, вж. и срв. Гумилев 2009, 120-122; Пивоваров 2009, 3-7; Рыбаков 2009, 293].

Допълнително към това Игор е първият руски княз, който започва да осъзнава прогресивната роля на Християнството, като проявява необходимата за случая религиозна търпимост и даже някои проучватели го смятат за таен християнин (Е. Голубинский), без обаче изобщо да се кръщава, както отново много неясно на какво точно основание се допуска и приема (М. Брайчевский). Според нас тъкмо това изобщо не бива да изглежда странно, защото все пак Игор е женен за християнка, дадена му за жена от самия цар Симеон, към когото няма как да не храни най-дълбок респект и уважение, а по силата на това и към Християнската Вяра изобщо.

Тази религиозна търпимост обаче, а така също и признаването на формалното равноправие на Християнството и езичеството чрез договора от 944 г. в никакъв случай не означава, че поне половината Русия вече е кръстена и на тази половина й се признават равни права и задължения с тези на езичниците. Всъщност и в действителност такива права се признават единствено и само на намиращите се там по време на подписването на договора руси езичници и християни, които се явяват съответно и страна по него.

Във външнополитически план княз Игор воюва със славянските племена по левия бряг на Днепър и организира и провежда военна кам-

пания срещу Хазария, в границите на която вече са и северните българи от долното течение на Днепър и която завършва с разгрома на неговите войски. Пак с пълен разгром завършват и неговите походи по южните брегове на Каспийско море през 912 г., независимо че в началото, срещу част от добитата военна плячка русите си осигуряват разрешението и неутралитета на хазарите. Хазарите обаче не устояват на думата си и нападайки русите най-вероломно, ги избиват почти до крак (В. Бартолд).

Още юноша, Игор взема участие във военните походи на русите като придружител на командващия руската войска воеводата Олег. Специално по време на напълно успешния според летописеца поход през 922 г. срещу гърците, на връщане двамата преминават през Велики Преслав. Тогава цар Симеон му дава дъщеря си Елена за жена, с условието изглежда, че ще се кръсти преди венчавката с нея. За тази цел той и изпраща с тях и най-висшия си духовник и най-близкия си съратник и даже личен приятел презвитер Григорий.

През 941 и 943 (Л. Гумилев) или 944 г. (К. Егоров) вече напълно самостоятелният княз Игор провежда и ръководи два военни похода срещу Византия, първият от които завършва с пълен провал, а вторият – с подписването на мирен договор, който потвърждава в основни линии предишните два договора от 907 и 911 г., но пък отменя безмитната търговия на Киев с Византия, а и задължава русите да нападнат северните/черните българи, в случай че те се насочат към Херсон, а така също и да изпращат във Византия войници на служба в императорската армия:

В следующем, 945 году, был заключен договор с греками также, как видно, для подтверждения кратких и, быть может, изустных усилий, заключенных тотчас по окончании похода. Для этого по обычаю отправились в Константинополь послы и гости: послы от великого князя и от всех его родственников и родственниц. Они заключили мир вечный до тех пор, пока солнце сияет и весь мир стоит. Кто помыслит из русских нарушить такую любовь, сказано в договоре, то крещенный примет месть от бога вседержителя, осуждение на погибель в сей век и в будущий; некрещенные же не получат помощи ни от бога, ни от Перуна, не ущитятся щитами своими, будут посечены мечами своими, стрелами и иным оружием, будут рабами в сей век и в будущий.

Великий князь русский и бояре его посылают к великим царям греческим корабли, сколько хотят, с послами и гостями, как постановлено. Прежде послы носили печати золотые, а гости - серебряные; теперь же они должны показать грамоту от князя своего, в которой он должен написать, что послал столько-то кораблей: по этому греки и будут знать, что Русь пришла с миром. А если придут без грамоты, то греки будут держать их до тех пор, пока не обошлются с князем русским; если же русские будут противиться задержке вооруженною рукою, то могут быть перебиты, и князь не должен взыскивать за это с греков; если же убегут назад в Русь, то греки отпишут об этом к русскому князю, и он поступит с беглецами, как ему вздумается. Это ограничение новое, его нет в Олеговом договоре.

После повторения Олеговых условий о месте жительства и содержании русских послов и гостей прибавлена следующая статья: к русским будет приставлен человек от правительства греческого, который должен разбирать спорные дела между русскими и греками. Русские купцы, вошедши в город, не имеют права покупать паволоки дороже 50 золотников; все купленные паволоки должны показывать греческому чиновнику, который кладет на них клеймо; этого ограничения мы не находим в договоре Олеговом.

По новому договору, русские не могли зимовать у св. Мамы; в Олеговом договоре этого условия также нет; впрочем, и там князь требовал содержания гостям только на 6 месяцев. Если убежит раб из Руси или от русских, живущих у св. Мамы, и если найдется, то владельцы имеют право взять его назад; если же не найдется, то русские должны клясться, христиане и нехристиане - каждый по своему закону, что раб действительно убежал в Грецию и тогда, как постановлено прежде, возьмут цену раба -две паволоки. Если раб греческий уйдет к русским с покражею, то должно возвратить и раба, и принесенное им в целости, за что возвратившие получают два золотника в награду. В случае покражи вор с обеих сторон будет строго наказан по греческому закону и возвратит не только украденное, но и цену его, если же украденная вещь отыщется в продаже, то и цену должно отдать двойную.

В Олеговом договоре ничего не сказано о наказании вора, а только о возвращении украденного; в Игоревом - греки дают силу своему закону, требующему наказания преступника. Если русские приведут пленников-христиан, то за юношу или девицу добрую платят им 10 золотников, за средних лет человека - 8, за старика или дитя - 5; своих пленников выкупают русские за 10 золотников; если же грек купил русского пленника, то берет за него цену, которую заплатил, целуя крест в справедливости показания.

Князь русский не имеет права воевать область Корсунскую и ее городов, эта страна не покоряется Руси. В случае нужды с обеих сторон обязываются помогать войском. В случае, если русские найдут греческий корабль, выброшенный на какой-нибудь берег, то не должны обижать находящихся на нем людей, в противном случае преступник повинен закону русскому и греческому - здесь опять греческий закон подле русского; положительная обязанность Олегова договора заменена здесь отрицательной -только не трогать греков.

Русские не должны обижать корсунцев, ловящих рыбу в устье днепровском, русские не могут зимовать в устье Днепра, в Белобережье и у св. Еферия, но когда придет осень, должны возвращаться домой в Русь. Греки хотят, чтобы князь русский не пускал черных (дунайских) болгар воевать страну Корсунскую. Если грек обидит русского, то русские не должны самоуправством казнить преступника, наказывает его греческое правительство. Следующие затем условия, как поступать в уголовных случаях, сходны с условиями Олегова договора.

Послы Игоревы пришли домой вместе с послами греческими; Игорь призвал последних к себе и спросил: «Что вам говорил царь?» Те отвечали: «Царь послал нас к тебе, он рад миру, хочет иметь любовь с князем русским; твои послы водили наших царей к присяге, а цари послали нас привести к присяге тебя и мужей твоих». Игорь обещал им это. На другое утро он призвал послов и повел их на холм, где

стоял Перун, здесь русские поклали оружие свое, щиты, золото, и таким образом присягал Игорь и все люди его, сколько было некрещеной руси; христиан же приводили к присяге в церкви св. Ильи - это была соборная церковь, потому чтомногие варяги уже были христиане. Игорь отпустил послов, одарив их мехами, рабами и воском (Русь в X в. 2009).

За отбелязване тук още е и това, че много добре платен от ромеите и намирайки се на брега на Дунав, Игор прекратява втория поход и изпраща наетите преди това от него печенеги да грабят и пленят българската земя:

В лѣт҃ ѕ҃ у҃ нѵ҃ [6452 (944)] *Игорь же совкупивъ вои многи Варѧги Русь и Полѧны Словѣни и Кривичи и Тѣверьцѣ и Печенѣги наа и тали оу нихъ поѣ поиде на Греки въ лодьѣхъ҆ и на конихъ хотѧ мьстити себе...*

...се слышавше Корсунци послаша къ Роману глѣще се иде Русь бе-щисла корабль покрыли суть море корабли такоже и Болгаре послаша вѣсть глѣ҆ идуть Рьсь и наѣли суть к собѣ Печенѣги...

...се слышавъ цр҃ь посла к Игорю лучиѣ болѧре молѧ и глѧ не ходи но возьми дань юже ималь ѺЛегъ придамь и еще к тои дани такоже и къ Печенѣгомъ посла паволоки и злато много...

...Игорь же дошед Дунаѣ созва дружину и нача думати и повѣда имъ рѣчь цр҃ву рѣша же дружина Игорево да аще сице глт҃ь цр҃ь то что хочемъ боле того не бившесѧ имати злато и сребро и паволоки єгда кто вѣсть кто wдолѣсть мы ли wнѣ ли ли с моремъ кто свѣтень се бо не по земли ходимъ но по глубинѣ морьстѣи wбьча смр҃ь всѣмъ...

...послуша ихъ Игорь и повелѣ Печенѣгомъ воєвати Болгарьску землю а самъ вземъ оу Грекъ злато и паволоки и на всѧ воѣ҆ и възратисѧ въспѧть и приде къ Києву въ своѣ҆ си (ЛаврСп) [вж. и срв. Бартольд 1998, 47-48; Брайчевский 2009, 73-82; Войтович 2010, 9-10; Гедеоновъ 2010, 239-243; Геллер 2009, 15-17; Голб, Прицак 2009, 157-160; Голубинский 1901, 68; Греков 2010, 11-12; ~*~1953, 308; Гумилев 2009а, 3-9; ~*~2010а, 49-51; День Памяти 2009, 2; Егоров 2009, 115-120,134-147; Карташев 2009, 47-48; Кестлер 2009, 71-72; Киевская Русь, 2009а, 1,5-6; Михайлов 1989, 125-127; Никитин 2009а, 163-176; Пивоваров 2009, 2-8; Русь в X в. 2009, 2-6; Рънсиман 2009, 123; Скрынников 2009, 3-15; Татищев 2009а, 44-46; ИпатЛт, 35; ЛаврСп, 30-40; НовгЛт, 5-7; ПВЛт, 13; ПродФеоф, 287-288].

И все пак и въпреки всичко най-печелившият, хилядолетно-дългосрочният и глобално-стратегическият външнополитически и дипломатически ход на варварина езичник княз Игор си остава неговата женитба за българската княгиня християнката Елена, дъщеря на първия сред равните по сила и могъщество европейски монарси и владетели, но най-високообразования и много по-културен от всеки един от тях поотделно и като цяло, на българския цар Симеон Велики (893-927). За тази женитба, макар и с известни неточности по отношение на условията и обстоятелствата, се съобщава и в летописите от онова време:

В год 6411 (903). *Когда Игорь вырос, то сопровождал Олега и слушал его, и*

привели ему жену из Пскова, именем Ольгу [ПВЛт, 7].

В лѣто ѕ҃ у҃ а҃і [6411 (903)] *Игореви възрастъшю и хожаше по Ѻлзѣ и слу҃ше его и прививедоша ему жену ѿ Плескова именемь ѺльгУ* [ИпатЛт, 15].

И пакы приведе себѢ жену от Плескова, именемъ Олгу, и бѢ мудра и смыслена, от нея же родися сынъ Святославъ [НовгЛт, 5].

Царь болгарский Симеон Великий

Симеонъ, младшій сынъ Бориса, поставленный имъ на место Владиміра (между 892-896 гг.), - знаменитейшій изъ всехъ болгарскихъ государей; черезъ принятіе титула царя или императора (βασιλεύς – imperator) уравнявшій себя съ императорами византійскими и мечтавшій было совсемъ заступить ихъ место, нещадно громившій и едва совсемъ не сокрушившій Греческую имперію; возведшій свое государство на высокую, хотя и непрочную, степень блеска и славы; окончательно утвердившій в стране христіанство и с величайшимъ усердіемъ старавшійся о водвореніи въ ней просвещенія (†927) [Голубинский 2010, 16-17].

Ние, българите сме нямали и никога вече няма да имаме държавен глава като цар Симеон Велики! Той стои в нашата, руската, европейската и изобщо в световната история не само в неподражаемо-недостижим блясък и величие, но и като монументално-тежък стълб, вкопан дълбоко в земята:

Но за монументалност на светоусещането свидетелствува и знаменитата картина (описание) на Симеоновия дворец в Шестоднева на Йоан Екзарх Български. В това отношение типично монументално като хералдически знак е изображението на самия княз, седящ на престола в обшита с бисери мантия, с извезана от злато огърлица, с гривни на ръцете, с меч на бедрото, заобиколен от боляри и слуги. След впечатлението, което всичко това трябва да направи на бедняка и странника, Йоан иска да направи същото впечатление и на своя читател, да го запознае с изпълнения с великолепие, значителност, величие свят, достоен за преклонение и поклонение [Лихачов 1972, 99].

Симеон е третият син на княз Борис и той му дава това име, когато синът му заедно с него през септември 865 г. приема Свето Кръщение. До тогава той носи прабългарското си име *Лабас,* което безспорно възниква на основата на южднболг. **alabars* "пъстър леопард". Това име отец Паисий го открива в старите извори и в История Славяноболгарская го цитира на четири места по три различни начина: **Симеѡнъ Лабасъ; цръ Симеѡнъ Лабасъ; Симеѡнъ нарицаеми Лабасъ цръ болгарски** [Райков 1989, 99,104,110]. Особено последният от тези три начина показва най-недвусмислено, че цар Симеон Велики носи сравнително дълго даже и след кръщението си своето прабългарско име и става достатъчно известен именно чрез него:

He was sent to Constantinople in [879] where he became a novice monk, taking the name Symeon, his previous name being unknown. His birth date is estimated on the supposition that he was a young adolescent at the time. He returned to Bulgaria in [888] and became a monk at Tiča. He was released from his monastic vows by the council

convened by his father at Preslav and proclaimed in 893 as Symeon I "the Great" Prince [Knjas] of Bulgaria [Tsars 2010, 7].

11. Цар Симеон Лабас царувал след Михаил

Защо бил знаменит Симеон Лабас? Понеже имал жестока и непрестанна война с гръцките царе и всякога ги побеждавал. Четири пъти ходил с войска в Цариград и пленил и изгорил много местности. През неговото царуване 35 години българите и гърците нямали никакъв мир. От това време между гърците и българите останала голяма вражда и порицание - и до днес. Така Симеон освобождавал със сила българската земя и починал, като се намирал на път.

Внимавай тук добре, читателю, за да запомниш в кое време българските царе поставили свой патриарх в Търново и колко светци има от българския народ.

Българският цар Симеон, наричан Лабас, наследил престола след Михаил, както по-рано написах.

При Михаил римският папа управлява България три години, защото и папските епископи Павел и Формос покръстили много български народ. Но в това време римският папа отстъпил от благочестието, защото гърците изгонили от България папските епископи. Между гърците и римляните имало голяма разпра и прение поради българите, кой да ги има под своя власт. И затова гърците и римляните съвсем се проклели и разделили и българите останали няколко време под Цариградската патриаршия.

Но гърците искали от търновските царе много злато и дарове за назначаване на търновски архиепископ. Но Симеон Лабас водил голяма борба и жестока война с гърците дълго време за това светопекунство, което взимали за поставяне на архиерей. И поради друг гняв, който имал към гърците, той отстъпил от Цариградската партиаршия и искал да се присъедини към римляните. Ето защо всички четирима гръцки патриарси, едно, за да създадат с българите мир и съгласие, и друго, да не ги изоставят в римската ерес благословили и поставили в Търново самостоятелен патриарх на българите [Паисий, 16,19].

Царуването на Симеон Велики е нова епоха в историята на България с неговите две изключително мащабни и даже грандиозно-необозрими и зашеметяващо-бляскави творения - от една страна, проектирането и построяването върху 3500 декара укрепена площ и многократно по-голяма обитавана площ на най-големия, най-здраво укрепения, най-богатия и най-красивия в целия средновековен Свят град столица Велики Преслав:

...политическите амбиции на цар Симеон и провежданата от него културна политика, свързана със строителството на "новия Божи дом" на новопокръстената християнска държава, в който се полага естественият паралел с византийската столица и мечтата по златния блясък на константинополските храмове... (Акс. Джурова).

Градът е опасан от две внушително-непоклатими и високо издигнати крепостни стени от каменни квадри с обща дължина към 10 км, вътрешната от които образува непознатата дотогава за Европа и донесената от прабългарите чак от Средна Азия цитадела: Внушителното строител-

ство, разгърнало се в новата столица Преслав по времето на Симеон, било насочено към изграждането на една надеждна отбранителна система. В още по-голяма степен обаче то целяло оформянето на града като център, достоен да съперничи по великолепие и оригинални архитектурни решения на самия Константинопол. За по-малко от столетие, Преслав се превърнал в един от най-красивите и благоустроени градове на тогавашна Европа. Със своите величествени дворци, храмове и представителни сгради, свързани чрез улици, площади и покрити галерии, българската столица била достойна да съперничи на Константинопол. (Средновековната столица).

Специално царският дворцов комплекс е строен от цар Симеон в продължение на целия му живот като по-нататъшно разгръщане и усъвършенстване на съществуващата още преди това тук силна военна крепост и съгласно съществуващата българска строителна традиция в съчетание обаче с последните достижения на тогавашната българска и чуждестранна строително-архитектурна наука с редица, неизвестни на съседните народи новости и нововъведения.

Преславският дворцов комплекс е най-голямото и внушително съоръжение от този род на тогавашна Европа, щом като по време на превземането на Преслав от византийците на 13 април 972 г. в него се затварят и побират 7-8 хил. руси и българи, а на височина палатите му, т.е. дворцовите постройки превъзхождат всички най-нови византийски дворци и църкви в Константинопол от онова време, като само височината на разрушената тогава и сега запазена част от северната стена на двореца е 7 м.

Горният етаж на основната палата представлява трикорабна базилика, в северния край на която над средното северно помещение се е намирал тронът на царя. "В дясното отделение може би са се намирали неговите знаци, в лявото е била стълбата, по която се е качвал в приемната зала." (Н. Мавродинов). Трите кораба на залата са били разделени с колони от бял мрамор със специално изработени композитни капители, украсени с акант и с акантизувани палмети.

Всички строителни материали са само нови, цокълът на външните стени е широк 2.50 м, а стените са широки по 1.20 м; от северната стена на двореца се намира висок двор, постлан с плочи и до който се отива от изток по рампа, постлана също с плочи, но с нарези, за да не се плъзгат конете; водопроводите са изградени в самите стени, което се прави само при най-модерните сгради.

Главният вход, обърнат на изток, е широк 3.40 м, имал е две колони от зелен мрамор с база от бял мрамор, който зелен мрамор се намира само в областта Срем, между реките Сава и Драва и очевидно е бил доставян чак от там по Дунав; долните етажи на източната и западната фасада са били украсени с четвъртити, силно издадени пиластри, които са красели стените на долния етаж и същевременно са служели за ос-

нова на полуколони, които са се издигали по фасадите на горния етаж, която украса като цяло е плод на един собствено-самобитен български ренесанс, паралелен на византийския ренесанс от IX-X в; фасадите са украсени с пет вида корнизи, които не се наблюдават във византийската архитектура след V в., а са чисто антични, на места има животински барелефи и скулптури, мраморни капители с кръстове, рисувани глави на ангели.

Според очевидеца и приближен на царя, писателя Йоан Екзарх, преводач на византийска литература и автор на голям брой собствено-оригинални научно-богословски съчинения, централно място сред които заема творбата му Шестоднев, всичко в двореца на цар Симеон сияе и блести, Князът пребивава в разкошен дворец, сред такъв блясък и великолепие, че който го види онемява от почуда и възхита, той седи на трон, облечен в скъпоценни одежди, на бедрото му виси златен меч, от двете му страни стоят боляри, които слушат мъдрите му слова!!...

Пак според Йоан Екзарх в двореца са "високите палати и църквите, разхубавени с много камък и дърво и бои, а отвътре с мрамор и мед, със сребро и злато", т.е. в тях се намират в изобилие златни, сребърни и медни предмети и съдове, но още и керамични такива; по подовете и стените има "мозайки със златни фонове" (Н. Мавродинов), рисувани в различни цветове и с различни орнаменти керамични плочки, също така златни, сребърни и медни облицовки във вид на листове, инкрустирани със злато и обсипани със скъпоценни камъни и перли, вратите са медни; два вида подова мозайка от разноцветни мраморни кубчета - с геометрични и растително-животински мотиви; материалите са от най-скъпите и най- редките – ромбовидни, листовидни, квадратни, триъгълни и дълги правоъгълни плочки от няколко вида най-рядък и красив мрамор и най-после дворецът на цар Симеон Велики по нищо не е отстъпвал на най-големите и красиви византийски дворци.

Всичко това Симеон строи не заради някаква си своя слабост към лукса и разкоша, а защото чрез него не просто иска, а наистина много държи да представи по съвсем друг начин пред Света и своя млад народ, и своята нова държава, пък най-после защо не и самия себе си. И все пак основно и преди всичко, чрез всичко това Симеон се стреми да "илюстрира създадения от Бога свят", в който по един недвусмислено-очевиден начин да прозира "как езикът на изкуството и литургичното тайнство са изразявали мисията на божия наместник – в случая цар Симеон":

В Гръцкото житие на Климент Охридски четем:

"Затова той /Симеон/ довършил недовършеното от баща си, като засилил божествената проповед, непоколебимо затвърдил православието с построените навсякъде църкви и дал широк и открит път на божия закон.".

С приемането на престола цар Симеон полага усилия за превръщането на Преслав в това, което за ромеите е бил Константинопол. Новата българска

столица бива утвърдена по християнска традиция и осветена чрез натрупването на "божия благодат" с пренасянето на частици от мощи на християнски светци и мъченици, с усилено църковно и манастирско строителство. Княжеската резиденция и базиликата, откритите 21 кръстокуполни църкви и Златната църква свидетелстват за небивал разцвет на изкуствата, съпроводен с развитие и на книжнината.

...всяко изображение илюстрира създадения от Бога свят и светите изображения в храма са се подчинявали на една единствена идея и цел – да разкрият свещеното съобщение, да пресъздадат божествения космос в храма господен (Акс. Джурова).

Той е бил един от най-хубавите дворци, които са правени изобщо (Н. Мавродинов).

Литературният разцвет се съпътствувал от възход на изкуствата и вкус към разкоша. В Константинопол Симеон бил виждал великолепието, с което се обграждал императорът и което подчертавало неговата изключителност и неприкосновеност като божи наместник. Той осъзнавал значението на лукса за целите на самодържавието. В своята нова столица, Велики Преслав, Симеон се опитал да се обкръжи със същото великолепие. Градът се украсил с нови църкви и дворци, строени за велможите, които следвали примера на своя княз. Но в центъра на всичко стоял княжеският дворец: той излъчвал великолепие. Поразителното въздействие на двореца се дължало и на неговата необичайност - дотогава в България не съществувало нищо, подобно на него (Ст. Рънсиман) [Добрев 2005, 441-443, вж. и срв. Ваклинов 1977, 124-127; Джурова 1993, 243-259; История на България 1981, 296-323,351; Мавродинов 1955, 70-71; ~*~1959, 140-147; Рънсиман 2009, 93-94; Диак, 26-40, срв. Рашев 2007, 13].

Второто изключително мащабно и даже грандиозно и зашеметяващо-бляскаво творение на цар Симеон Велики е привличането, обединяването и непосредственото ръководство (Н. Державин) от негова страна в Преславската Книжовна Школа на най-широк кръг книжовни дейци. Всичко това Симеон прави максимално квалифицирано и компетентно:

Получила продолжение и развитие и другая линия в деятельности Константина и Мефодия: их стремление сделать доступными для образованных верхов славянского общества наиболее капитальные памятники христианской традиции. Прямым продолжением начатых солунскими братьями работ по переводу Библии стал осуществленный по инициативе Симеона перевод Пятикнижия, а также книг Иисуса Навина и Судей, который должен был хоть частично восполнить утрату выполненного Мефодием перевода Библии. Еще более существенно, что от начатого солунскими братьями перевода библейских текстов был совершен переход к переводам наиболее компетентных трудов по истолкованию. Здесь особо следует отметить перевод «Богословия» Иоанна Дамаскина - наиболее авторитетного и нового в византийском мире того времени систематического изложения основ христианского вероучения, и создание на основе аналогичных византийских трудов славянского варианта «Шестоднева» - повествования о сотворении мира и его устройстве по представлениям христианской средневековой науки. Были начаты

также переводы памятников византийской историографии (Б. Флоря).

Основна и крайна цел и задача на дейността на първите не само български, но и славянски и изобщо европейски книжовници, а и смисъл на живота им е развитието, утвърждаването, разпространението и налагането вътре и вън от страната на българската писменост, книжнина и култура чрез превод най-напред на основните и най-важни религиозно-исторически писмени паметници и съчинения главно от гръцки език, а така също и чрез създаването на преводно-компилативни или пък на собствено-оригинални, главно художествени и научно-богословски произведения:

При царе Симеоне (893-927) Болгария достигла наибольшего политического могущества и культурного расцвета. Целая плеяда выдающихся деятелей христианского просвещения – Иоанн екзарх Болгарский, черноризец Храбр, Климент Охридский, Наум Охридский, Константин Преславский, Григорий Мних – продолжали дело Кирилла и Мефодия: переводили, составляли сборники, писали сами, обучали.

При преемнике Симеона Петре (927-969) эта деятельность затухает. С XI в. центр славянской письменности и культуры перемещается в Киевскую Русь (А. Камчатнов).

Наред и заедно с всички тези велики български книжовници и просветители, и цар Симеон Велики напълно целенасочено и изключително квалифицирано-компетентно подбира, превежда и съставя едни от първите български ръкописни сборници, наречен Златоструй:

Съдържа избор от творби, принадлежащи или приписвани на Йоан Златоуст, и извлечения от съчиненията му, направени от други автори (еклоги от Катената, която се смята за дело на Теодор Дафнопат – Теодор Магистър). Включени са и няколко произведения, чийто гръцки първообраз не е установен, и Словото за св. Троица от Климент Охридски. Поместените слова имат нравствено-назидателен характер и са предназначени главно за индивидуално четиво.

Пълният (обширен) З. съдържа 137 произведения (последното – с надслов **Изборъ избранъ Иоанномъ Ѕлатоустымъ**, *се състои от 40 кратки параграфа)* (КМЕц).

В похвали, пролози и приписки царят е представян като мъдър книголюбец и ревностен деятел на книжното поле.

Прилогъ самого христолюбиваго цра Семиона

Вса книгы, ветхыа и новыа. внѣшнаа и въвноутренаа. влговѣрныи црь Сѵмиѡнъ. бжтвьнаго писанїа испытавъ. и всѣ оутлѣ нравы и обыѵаа. и мдрть разоума всего. блженаго же ѡѳна ѕлатаоустаго. поѵюдив са словесньѣи мдрти, и блгти стаго дха. изъбравъ его вса словеса изъ всѣ книгъ его. в сїа едины сложи книгы. ѩже и прозва златоструа.

Композиран на българска почва, паметникът няма аналог във византийската книжнина – и досега не е намерен гръцки сборник, който да бъде посочен като негов праобраз (Т. Георгиева).

Нашето изложение на имената на литературните деятели, които са рабо-

тили на старобългарското книжовно поле, както и делата им, би било съвършено непълно, ако не споменем името на оная личност, която е била център, около който се е въртяла цялата литературна дейност и който е бил виновникът на тая богата литература, която се развила в това далечно време. Това лице е самият цар Симеон. Той не само е подпомагал и покровителствувал всичките литературни дела, но и сам той, когато е бил свободен от държавни или военни дела, употребявал е тия свободни часове на литературни занятия: сам е сядал на масата и писал книги. Това умствено занятие на Симеон, въздига го още повече, когато вземем предвид, че това е ставало в 888-927 година, в онова време, когато другите коронясани глави са се занимавали изключително с лов и когато всякоя умствена или книжовна работа се е считала недостойна и унизителна за тях.

Той се възпита в Цариград, свърши тогавашната наука с блистателен успех, и когато се повърна в България, единственото негово желание беше да въздигне българската литература. В пролога на "Сборника", писателят сравнява Симеон с Птоломей, като го нарича: "Новий Птоломей", защото като:

люубодѣльна пъчѣла съ вьсѧкаго цвѣта пысаноюѳ
съѣбравъ аки единъ съть въ вельмыслыное сръдьце свое проливаѣтъ
аки съть оустъ своихъ прѣдъ болѧрыма
въ разоумѣние тѣхъ мыслемъ.

Симеон не само е насърчавал литературните дейци, но и сам с перото в ръка гледал да я обогати. Той е превел словата на Св. Йоан Златоуст, на брой 185, под название "Златоструй". В една ръкопис се казва, че благоверният цар Симеон, като изпитал всичките книги на Св. Писание, стари и нови и всичките учители, зачудил се на словесната мъдрост на блаженаго Йоан Златоуст и като бил навикнал да го чете, отбрал тия книги (словата) и ги събрал в една книга, която я нарекъл "Златоструй". От него са съчувани няколко ръкописа в Русия, един от XII столетие (Д. Маринов).

Какъ трудъ самого Симеона – известенъ «Златоструй» или перевод 135 избранных словъ Іоанна Златоустаго (Е. Голубинский).

Вся книгы ветхіа и новыя, внешняѧ и внутреняа, благовернїи царь Симіонъ божественаго писанїя испытавъ блаженаго же Іоанна Златоустаго почюдився словесней мудрости и благодати Св. Духа, и его вся словеса изъ всехъ книгъ его въ сіа едины сложи книгы, яже и прозва Златостроуя (Срезн).

Антологията Златоструй, от една страна, е сборник с образци по красноречие – нагледна реализация на трактата за фигурите и тропите, а от друга – най-крупната собствено съставена катена от творби на Й. Златоуст. Тя е трябвало да даде представа за постиженията на тържественото красноречие, предназначено да разяснява догматични въпроси и да насажда християнски добродетели.

След етапа на първоначалната проповед и катената от този период – Учителното евангелие на К. Преславски (наред с поучения на Климент Охридски), Златоструят се е явявал хомилетичен сборник от друг тип, удовлетворяващ изискванията на образования кръг вярващи и книжовници. Той застъпва почти всички въпроси, интересуващи средновековния човек, в него в много по-голяма степен присъствуват символичните елементи в плана на тълкуването и нравствената

назидателност.

Не случайно сборникът слага началото на изключително жизнен пораждащ модел – Златоустианата в славянското средновековие, която поглъща като анонимно и голяма част от оригиналното хомилетично наследство (П. Димитров) [вж. и срв. Ангелов 2010, 128-134; Ангелов 1979, 19; Баранкова, Мильков 2001, 18-21; Георгиев 1995, 7-18; Георгиева 2004, 99; Голубинский 2010, 175-180; Димитров 1995, 116-117,126; Иванова-Мирчева, Хараламписв 1999, 256-265; Каткуте 2004, 2-3; Киселковъ 1941, 26-38; Куев 1986, 18-19; Маринов 2010, 22; Флоря 2011, 44-45; КМЕц-1, 726; Срезн, 982-983].

Неделима част от Преславската Книжовна Школа са нейните скриптории:

Яркие примеры в этом отношении дают результаты раскопок монастырского комплекса у с. Равна, являвшегося видным центром образованности Первого Болгарского царства (при раскопках обнаружены остатки ряда скрипториев) - монахи монастыря были, несомненно, славянами, но большая часть из многочисленных надписей на остатках монастырских построек - греческие - Попконстантинов К. Старобългарската епиграфика през последните 10 години (1974-1984). // Археология, 1984. № 4. С. 39-40; Медынцева А. А. У истоков славянской письменности // Наука и жизнь, 1985. № 12 (Б. Флоря).

Тук висококвалифицирани калиграфи художници преписват на чисто и красиво и украсяват с подходящи цветни рисунки съчиненията или преводите на книжовниците, а така също и прехвърлят от глаголица на кирилица преведените преди това на български език религиозно-богословски съчинения. И по-конкретно от една от тези скриптории излиза и първата българска, а оттук и славянска ръкописна книга на Кирилица. Тази първа ръкописна книга е кратко изборно евангелие, което св.св. Кирил и Методий превеждат на български език и изписват на Глаголица още пред тръгването си за Великоморавия и което покъсно донасят от там във Велики Преслав техните ученици, завърнали се и намерили убежище в България [вж. и срв. Кръстанов 1988, 38-62].

Същевременно и отново във вътрешнополитически план усилията и дейността на цар Симеон са насочени към довършване изграждането на една вътрешно единна и неделима българска народност чрез последователно-многостранното съзиждане на нейната политико-икономическа и християнска културно-просветна основа. Всичко това като цяло, но и по същество има за краен резултат и създаването от него в България по това време не на космополитично-абстрактната и следователно недостатъчно конкретно-определената, особено в аспекта на своите създатели, "славянска православна цивилизация" (А. Калоянов) или пък на много неясно какво точно представляващия "**славянски вариант на византий**ския кръг на европейската средновековна култура" (Б. Флоря), а на съвсем новата и коренно-различната не толкова от предишната, колкото от византийската, а и от западноевропейската, собствено-специфичната и оригинално-самобитната Българо-Християнска Цивилизация:

От втората половина на IX в., след покръстването, България официално приема християнството и българската култура навлиза в един друг етап на развитие – на славянската писмена реч, тази, която по-късно ще стане основата на духовния израз на цялата славия ортодокс (Акс. Джурова).

Если к этому добавить содержащиеся в источниках сведения о создании училищ и подготовке из местного населения кадров духовенства, способного совершать богослужение и проповедовать на славянском языке, то для нас станут ясными самые общие черты того культурного переворота, который произошел в Болгарии на рубеже IX-X вв. и привел к окончательному сложению славянского варианта византийского круга европейской средневековой культуры (Б. Флоря).

По-задълбочено-компетентният поглед към тази коренно-различна и оригинално-самобитна Българо-Християнска Цивилизация през призмата и в аспекта на създаваната тогава старобългарска писменост и книжнина в нейната общославянска и общочовешка функция и роля, може би трябва да има следния вид, при което няма как да не се види и почувства, че тук става дума за нещо съвсем ново и невиждано дотогава по Света:

Изборниците обхващат цялостно средновековния универсум в избор – естествени науки и метафизика, богословие и философия и логика, юриспруденция, история, риторика и етика. За пълнота на системата отсъствуват единствено съчинения по геометрия и музика. Изхождайки от системата, хипотетично можем да предполагаме, че те са съществували, но не са достигнали до нас. Функциите им са били те да обхванат диференцирано всички области на средновековното знание – кръга на универсума, за да бъдат фундамент за развитие на славянската култура и наука.

Затова съвременниците, имайки предвид замисъла на царя, са имали основание да го величаят като "нов Птолемей", защото от X до XVII век Изборниците са функционирали активно в системата на славянската култура и са оформяли мирогледа и кръгозора на средновековния славянин, до настъпването на славянското Възраждане.

Личната заслуга на цар Симеон се е състояла в това, че той със своето високо образование прозорливо е оценил стойността на Кирило-Методиевото дело и на учениците им в България предимствата на собствения исторически път в културата чрез азбуката и превода на четивата за богослужение, оценявайки неговата недостатъчност. Техните текстове са подготвяли ограничен богослужител, усвоил само азбуката на религията до равнище за регулярно изпълнение на култа. Необходим е бил втори етап – надмогване на култово-мисионерското равнище и усвояване на фундаменталните основи на християнската светска култура и цивилизация.

Културният хоризонт на Изборниците говори, че те задоволително са удовлетворявали тази потребност. Чрез тях цар Симеон и широкият щаб от знайни и незнайни негови сътрудници са се превърнали в цивилизатори и фундаменталисти, поставили основата, необходима за самостоятелното развитие на българската и славянската култура. Образованият владетел е дал направление, широта и нова цел на началния тласък, осъществен от Константин-Кирил Философ – далнови-

ден продължител на неговите идеи.

В новата историческа ситуация цар Симеон става родоначалник на втория етап – системното усвояване на дяловете на познанието от средновековния универсум и преминаване от култура на култово богослужение към култура на универсалното системно знание в средновековен смисъл. Създаването на сборници с енциклопедичен "избор" в последователността на историческото развитие на идеите вече е означавало вписване в културното пространство на европейските народи и постигане на равнище за културен диалог. Ето защо "изборниците" са били условие за оцеляването, разпространението и устойчивостта на славянската култура... Функциите им в българското общество са били тъждествени – да обслужват общото образование и хуманитарна светска култура (П. Димитров).

Златният Век на Симеон се дължи не само и толкова на това, че "България отдавна е била територия на велики култури и има за съседи най-просветените народи на тогавашна Европа" (Д. Лихачов), но много повече и предимно поради това, че българите още в своята прародина си създават високоразвита култура, която впоследствие и по време на многовековната си миграция от изток на запад обогатяват и развиват, като заимстват отделни нейни елементи от такива световно значими и прочути цивилизации като китайската, персийската, предноазиатската и др.:

Златният Век на средновековната българска култура по времето на цар Симеон Велики е основа и начало на нова европейска цивилизация, като тъкмо това положение на нещата в българското просвещение и култура изпреварва с 4-5 века европейското Възраждане и изобщо не може да се приеме за нещо случайно, ако се има предвид, че българите, още в началните векове на своята поява на историческата сцена към края на III и началото на II хил. пр.н.е., което съвпада с Бронзовата Епоха, градят храмове и светилища със скулптури и рисунки; дълбаят върху каменни скали образи на хора и животни, знаци и маски; погребват мъртвите си с изрисувани гипсови маски и в ковчези, украсени с дълготрайно-устойчиви бои – "гроб, покрытый лаком просписью" (Н. Крадин); при българските племена в Минусинската котловина нанасят върху каменни плочи изображения на бикове, птици и хищници, изглежда рисове или вълци, дялат каменни фигури с образите на хора и животни, гравират женски лица върху каменни или костени пластинки (М. Артамонов), всичко което безспорно и същевременно означава също така и това, че някои от българските племена още тогава изграждат и развиват и духовната си култура под формата на такива монументални изкуства като архитектура, скулптура и живопис, историческия опит и умения за които те използуват и прилагат и след достигането и установяването си в своята европейска родина, тук, на Балканите [вж. Артамонов 1973, 218-219; Крадин 2003, 151; Новгородова 1981, 203-231; Савинов 1981, 232-248; Юхас 1985, 26] (Ив. Добрев).

Тесные связи с другими государствами привели к проникновению и усвоению культурных явлений других народов и стран (Китая, Ирана, Средней Азии, Кавказа, в некоторой степени Византии). Но при этом культурные явления других народов приспосабливались к местным условиям (Г. Давлетшин).

При това положение вече единствено и само като най-вулгарна профанизация трябва да се определят долуприведените редове. Техният автор повече от очевидно избива българофобията си не само в неглижирането на всякаква хронология, като отнася директно причините и мотивите на Василий II да воюва със Самуил към най-малко 70 год. по-ранния Симеон, но и в абсолютното си невежество по отношение на взаимоотношенията между прабългари и славяни, които в никакъв случай не са отношения на робовладелци към роби. Впрочем точно тази мизантропска аналогия несъмнено трябва да е плод на много тъжния факт, че украинецът по произход, но родоотстъпникът по морал Омелян Притцак завършва земния си път, и то не под родното си украинско име, а под чуждо име, в страна, където споменът за робството все още е много пресен:

По това време, обаче, българските управници, които, почти два века, губели силите си в борба за превъзходство против византийските императори, били решили да се смесят със славянските си роби в една държава. Те също били задължени да приемат християнството, за да могат да бъдат признати като европейска сила. След дълъг размисъл, кхан Борис (Барс/Тигран) лично възприел гръцките обряди. Неговият син, Симеон I, обаче, използвал възможността да присвои изоставените славянски ритуали. Той поканил изгонените византийски мисионери в своето царство и започнал да поставя основите на една независима славянска българска висша култура. Противно на моравските принцове, Симеон, потомък на династията на Атила, не е имал комплекси за малоценност: в неговите очи, византийските императори са били парвенюта.

Дунавските българи, по всяка вероятност, са били подпомогнати от черните българи от Таманския полуостров, които като наследници на Кубратовата Велика България (Magna Bulgaria - ок. шести и седми век) са останали да живеят на територия където елинската култура на Боспорското царство е оцеляла. В деветия и десетия век, това е било единственото място в Европа, където идеята за прехвърляне на култури е била още жива. Точно там и Константин/Кирил бил научил еврейски и е бил посветен в изкуството на превода. Докато българите оставали езичници, опасността, която те криели, е била значителна, но не - и критична. Възникването на една горда българска версия на източното християнство, обаче, е била директна заплаха за културната и религиозна хегемония на Константинопол, и това е накарало император Василий II да предприеме бързи репресивни действия, които му спечелилили титлата "Българоубиец". След 1018 година, България престава да съществува като политическа сила, а след 1036 година - и като културна сила (Ом. Притцак) [вж. Добрев 2005, 309-310, вж. и срв. Давлетшин 2010, 20; Джурова 1993, 246; Златарски 2009а, 560-567, срв. Божилов 1983, 41-86; ~*~1993, 33-47; Калоянов 2010а, 5; Лихачов 1972, 101; Михайлов 1989, 98; Притцак 2009, 17; Рашев 2007, 9-15,73-81; Флоря 2011, 45,61].

Във външнополитически или международен план тази нова епоха в историята на България е времето, когато тя е първата, единствената

и основна по сила и могъщество държава в Европа. Именно поради това надали може да се приеме за достатъчно обектно-адекватно и определението, че тя е "велика европейска феодална държава, която не отстъпвала по това време ни в територия, ни в политическо отношение на световната държава Византия" (Н. Державин).

По времето на Симеон България постига най-голямото си дотогава териториално разширение на юг и югозапад, така че тук нейна граница са съответно Бяло и Адриатическо Море, докато северната и североизточната ѝ граница си остават съответно билото на Карпатите и р. Днепър. Така България на Симеон Велики става най-голямата и по територия държава не само в Европа, но и в целия тогавашен свят с център Балканите, съответно Велики Преслав, но виж и сравни също така и мнението по въпроса и на проф. Ас. Чилингиров [2010]:

Основаната през седми век в северната част на Балканския полуостров българска държава се превръща в течение на следващите столетия във велика сила, чиято територия се простира на юг и югозапад до Егейско и Адриатическо море, на изток до Черно море, на запад до устието на Драва, а на север и североизток до Тиса и Днестър, където преминава общата граница с Киевска Русия [38-39, вж. и срв. КМЕц-1, 248-257].

В резултат на всичко това към българската народност се приобщават и интегрират всички тукашни славянски племена, включително и живеещите по р. Днестър източнославянски племена на тиверците и уличите (П. Милюков). А по този начин се създават и съответните необходимодостатъчни предпоставки и условия за това по-нататъшно-цялостното им обществено-икономическо и културно развитие да се осъществява в собствено-тяхната, естествено-природната им славянска среда. Наред с това цар Симеон се налага и принуждава Европа и на първо място Византия да признаят него и държавата му за равни на себе си с всички произтичащи от тук ползи и привилегии.

Ето защо русите много добре знаят и непрекъснато наблюдават какво точно и как го прави великият и горд български цар Симеон. Именно поради това древноруските летописи изобилстват от сведения и данни тъкмо за него и то такива, каквито в тях няма за нито един друг монарх от тогавашния свят и каквито няма да се намерят в никой друг исторически извор:

В лѣт ѕ҃ у҃ [6410 (902)] *И Леѡнъ цр҃ъ наслѣ Оугры на Болгары Оугре же нашедше всю землю Болгарьскоу пленовахову Семиѡнъ же оувидѣвъ на Оугры взратисѧ и Оугре противꙋ поидоша и победиша Болгары ѣко ѡдва Семиѡнъ въ Дерѣстръ ꙋбѣж.*

В лѣт ѕ҃ ѵ҃ кв҃ [6422 (914)] *В то же лѣт прїиде Семиѡнъ Болгарьскиї на Цр҃ъград и сотворивъ миръ и прииде во своаси.*

В лѣт ѕ҃ ѵ҃ кг҃ [6423 (915)] *Приидоша Печенѣзи первоє на Роускꙋю землю и сотворивше миръ со Игорем и приидоша к Дꙋнаю. В сиж времена прииде Семѡнъ пленѧ Фракню. Грекиж послаша по Печенѣги. Печенѣгом пришедшим*

и хотѧщимъ на Семеѡна расварившеⷭ Гречⷭскыа воєводы видѣвше Печенѣзи ѡко сами на сѧ рѣчⷭимꙋть ѿидоша въ своасы а Болгаре со Грекы стоупишаⷭ и пересѣчени быша Грекы Семиѡнь же приа град ꙮндрѣнь.

В лѣтⷭ sѕ ꙋѕ лⷭз [6437 (929)] *Приде Семевонъ на Цръградъ и поплѣни Фракию и Макидонью и приде ко Цр҃ѣграду въ силѣ въ велиⷣѣ в гордости и створи миръ с Рамономъ ир҃мъ и възратисѧ въ своѥ си* (ЛаврСп).

В лето 6437 *прииде Семион болгарский на Царьград и поплени Фракию и Македонию, прииде ко Царюграду в силе велице, гордяся, и сотвори мир с Романом царем, и возвратися всвояси* (ПискЛт) [вж. и срв. Божилов 1983, 41-85,106-117,177-190; България 2009, 2-3; Державин 1945, 72-74; Милюков 1897, 278-289; Средновековната столица 2009, 1-5; КМЕц-1, 270-280; ЛаврСп, 21-31; ПискЛт, 13].

Но нека да допълним портрета на най-великия български цар и последен прабългарски хан, на неговите безпримерни дела и на неговата славно-величава епоха с това, което пишат за него и други изследователи, а така също и с това, което писахме лично ние за всички тях преди известно време:

Възпитаникът на Магнаурската школа цар Симеон се е ползувал с особено обаяние и популярност в своето съвремие. Византийският патриарх Николай Мистик и западният хронист Лиудпранд отбелязват пристрастието му към античната култура и византийската образованост и го нареждат сред забележителните личности в средновековна Европа...

Така например Николай Мистик пише: Зная, че ти ежедневно напояваш своята прекрасна душа с живоносната вода от учението на блажения апостол... Зная, че като дърво, израстнало при водни извори, така и твоята душа е възпитана с това учение.

По-късно Лиудпранд ни дава удивителни известия за широтата на неговата култура: За този Симеон казвали, че е бил «емиаргос», т.е. полугрък, понеже още като малък изучил във Византия ораторското изкуство на Демостен и силогизмите на Аристотел (П. Димитров).

Симеон возвращается в Болгарию около 886-7 гг., то есть точно во время прихода туда учеников Кирилла и Мефодия. Он сразу оказывается в центре просветительской, церковно-организаторской и государственной деятельности. Став болгарским царем в 893 г., Симеон одной из центральных задач своего правления сделал борьбу за политическое и культурное могущество Болгарии, которая ни в чем не должна была уступать своей великой соседке – Византии (Л. Боева).

Ето защо, нека въпреки всичко и все пак да запитаме: С какво тогава, този "неуморим радетел" за признаване и утвърждаване на схващането, че "древните българи" са носители на една по-висока цивилизация, спрямо най-жестоко и яростно анатемосваните от него тюркобългари номади, се различава от онзи късоглед и ограничен, в българския език има и по-точна дума, англичанин или американец, който пише: "Тази дивашка чаша е дълбоко пропита с нравите в скитската пустош..." [Гибън 2003, 459].

*Срещу едно такова обвинение тъкмо в диващина, ние все пак се чувствуваме **оби-***

дени и задължени да отговорим с думите на друг един, след, но и наред с хан Атила, велик българин на име Георги Димитров, който в най-критичните и опасни за цяла Европа години и в самото леговище на звяра, наречен немски националфашизъм, изобщо не търси да намери сили, а преспокойно и най-хладнокръвно заяви, че не ние, българите сме диваци и варвари, защото още "В ония далечни времена, когато много европейски народи бяха още в стадия на дивачеството", както пише французинът проф. Роже Бернар, и когато, както продължава Българинът комунист и политик, германските крале и благородници говореха на немски език само на конете си, а образованите им хора говореха и пишеха по латински, то в България, Светите Братя..., а и както се видя малко по-горе, тъкмо тези тюркобългари номади донасят много преди това и предават и на други европейски народи, писменост и култура още от времето на тяхната Алтайска прародина и на тяхната миграция през земите на днешен Китай, Средна Азия и Сасанидска Персия.

Впрочем, нека да конкретизираме тази тема още малко и да добавим, че като резултат от Кръщението и започналото с него Просвещение на българите при цар Борис Кръстител (852-893), 5-10% от населението на славяно-тюркобългарска България е грамотно, владее четмо и писмо, което по онова време го няма по нито един край на Земята, включително и в онези европейски страни, които днес си мислят и се поставят много неоснователно-неоправдано на едно по-високо духовно-културно ниво от останалите, в това число и от нас, българите.

В подготовката и провеждането на това наистина Всенародно Дело вземат участие българи с различен, славянски или тюркски произход; от различни географски области и социални нива, като само в средището на македонската област Кутмичевица – гр. Девол, например, е отворено училище, за нуждите на което областният управител Домета заделя три болярски къщи и в което училище, наред с деца се учат и възрастни.

Като резултат, единствено в тази българска област св. Климент Охридски, пряко, като учител, и косвено, като ръководител и организатор, за седем години, подготвя повече от 3500 ученици; разгръща широкомащабна културно-просветителска и религиозно-преводаческа дейност, така че българската област Македония скоро се превръща в двигател на ранната българска цивилизация и във водещ център на общославянската християнска просвета и култура [вж. напр. Илиев 1996, 113; Lang 1976, 60-61,110].

Другият център на интензивно-широкомащабна културно-просветна дейност е столицата Велики Преслав, където под непосредственото ръководство на самия цар Симеон Велики се създава Преславската книжовна школа и тук монаси книжовници превеждат от други езици, главно от гръцкия език на български език научно-художествени съчинения, пишат оригинални природно-философски и художествени творби на славянобългарски език, които като цяло и по принцип са началото и основата не само и единствено на старобългарската научно-художествена литература, но и на писмеността и книжнината, а следователно и на ядрото на духовната култура на повечето от славянските племена и народи, които са основното население на земите от Среден Дунав до Волга, и особено мощно, дълбоко и в големи мащаби най-вече на Русия, която общославянска писменост и книжнина дори чак

до XVII в. се гради и развива на основата на създадения в Преславския книжовен център "литературно-типологически модел" (Цв. Чолова).

Според стар български ръкопис, "Симеон цар български написа много книги и като цар Давид свиреше на златни струни и повече от всичко обичаше книгите", тъкмо което в непрогледната тъма на Ранното Средновековие не може да се нарече дори и рядкост, а единствено и само ослепително-уникална звезда, изгряла за много малко на Небосклона, хвърлила обаче ярка светлина векове напред, каквато звезда цялото антично-ранносредновековно човечество е имало възможността да види и да познае само за миг, но много столетия преди това.

Високата си култура и образованост Царят не дължи само на обучението си в Константинополския университет, а безспорно много повече на своя баща, чистия и все още неподправен прабългарин княз Борис, той пък на своя баща хан Пресиян и т.н.

Ето защо никакъв комплимент не е за нас българите това, че гърците величаят и смятат цар Симеон за полугърк, от който "комплимент", необяснимо защо продължават да се прехласват не само нашите историци (История на България), но и чужденците (Ср. ***Пириватрић), ако така може да се каже за един македонски*** *българин, защото Българският цар, благодарение най-напред на наследената си природна интелигентност, върху която той съумява да надстрои допълнително не само във възпросния университет една по-нова и висша култура и образованост, единствен в целия тогавашен свят е на нивото и е в състояние, размишлявайки и разсъждавайки върху най-абстрактните, сложни и заплетени проблеми на Битието и Отвъдното, да ги обсъжда и дори да опонира на най-образования и начетен мъж сред ромеите, патриарх Николай Мистик.*

На фона на тълпата от полуграмотни, без всякакъв морал, грубо-недодялани и дори с животински изглед императори, крале и султани от това време, че дори чак до XVI-XVII в., където особено силно-осезаемо е присъствието на английските крале, любимото занимание на които, освен да се тъпчат или да бият глигани, е да екзекутират кралиците си, чисто и просто, за да освежат леглото си, след което си отиват от този свят, покосени от подагра или венерически болести, но и на турските султани, първата работа на които при получаването на короната е да удушат братята си, Той, Царят български, след кърваво-жестоки битки по границите на царството си или отегчително-досадни преговори с натрапчиво-мазни хитреци и долнопробни мошеници с княжеско-посланически сан, които дори и родния си гръцки език не умеят да говорят като хората, докато той е вещ, чете, пише и води най-учени и други разговори на български, гръцки, латински, еврейски, славянски, печенежски и никак не е изключено, дори и на персийски и сирийски език, внимателно потапя пачето перо в мастилницата, благоговейно изписва всяка една буква върху жълтеникавия пергамент, дума подир дума, часове, дни и нощи, самият Той пише книги: "Това е То, Словото Божие!"; свири на позлатена арфа: "Това е Той, Гласът на Господа-Бога!"; тревожно-неспокоен не заспива от мисъл по всичко що-е около Него и отвъд Него: "Не е ли Господ-Бог в мисълта и душата на Човека?!" – кой, кой друг народ е имал, познал и расъл под крилото на такива царе?!

Златният век на средновековната българска култура по времето на цар Симеон

Велики е основа и начало на нова европейска цивилизация, като тъкмо това положение на нещата в българското просвещение и култура изпреварва с 4-5 века европейското Възраждане и изобщо не може да се приеме за нещо случайно, ако се има предвид, че българите, още в началните векове на своята поява на историческата сцена към края на III и началото на II хил. пр.н.е., което съвпада с Бронзовата Епоха, градят храмове и светилища със скулптури и рисунки, дълбаят върху каменни скали образи на хора и животни, знаци и маски, погребват мъртвите си с изрисувани гипсови маски и в ковчези, украсени с дълготрайно-устойчиви бои – "гроб, покрытый лаком прописью" (Н. Крадин), при българските племена в Минусинската котловина нанасят върху каменни плочи изображения на бикове, птици и хищници, изглежда рисове или вълци, дялат каменни фигури с образите на хора и животни, гравират женски лица върху каменни или костени пластинки (М. Артамонов), всичко което безспорно и същевременно означава също така и това, че някои от българските племена още тогава изграждат и развиват и духовната си култура под формата на такива монументални изкуства като архитектура, скулптура и живопис, историческия опит и умения за които те използуват и прилагат и след достигането и установяването си в своята европейска родина, тук, на Балканите [вж. Артамонов 1973, 218-219; Крадин 2003, 151; Новгородова 1981, 203-231; Савинов 1981, 232-248; Юхас 1985, 26] [Добрев 2005, 306-310, вж. и срв. Боева 1983, 29-31; Георгиев 1995, 15-17; Димитров 1995, 115-127; Киселковъ 1943, 14-70; КМЕц-1, 254-257, срв. Рашев 2007, 5-8,97-103].

Впрочем пак в рамките и по силата на основната му външнополитическа доктрина и стратегия, първоначалното намерение и много силно желание на цар Симеон още от 914 г. е да ожени дъщеря си за младия византийски император и по този начин не толкова да наложи своето влияние и протекторат над Византия (Ив. Снегаров), а по-скоро направо да седне на престола на източните императори (В. Златарски):

Тези условия се нуждаят от известно пояснение. Мотивировката им трябва да търсим в това, че именно тогава Симеон като че ли за първи път ясно формулирал пред самия себе си амбицията, която скоро щяла да го завладее изцяло. Целта му била да стане император, ни повече, ни по-малко. Отказът му да се задоволи с обичайния данък вече показвал, че той се надява на нещо по-голямо. А чрез сключването на уговорения брак, той щял да получи достъп до императорския дворец.

Намерението му не било толкова нереално, колкото изглежда на пръв поглед. Империята все още представлявала една световна, многонационална държава. На трона й се били възкачвали хора от най-различни националности. Наистина, никой от тях не бил заемал преди това трона на друга държава, но това само би било от полза за тях. А сега моментът бил многообещаващ. След като от императорското семейство останало само едно болнаво момче, бъдещето като че ли принадлежало на най-силния, който би се появил на сцената.

А никой не би могъл да бъде по-силен от Симеон - тъст на императора, приятел на патриарха, разполагащ с огромни войски, готови всеки момент да нахлуят в Тракия. А след като веднъж завладеел Константинопол, цялата Империя

щяла да бъде негова - защото Константинопол всъщност означавал I Империята. Амбицията му в никакъв случай не била неосъществима. Обаче съдбата не се оказала благосклонна към Симеон, макар че от това България само спечелила (Ст. Рънсиман).

При това войната е основният аргумент и средство на Симеон, както това си е започнало, разбира се, не от него, а от край Света и продължава все още да се практикува сравнително често пак навсякъде по Света:

And after him his brother CONSTANTINUS reigned four years. And at the beginning of his kingdom SIMIAN, the chief of the BULGARIANS and SCLAVS, came against CONSTANTINOPLE, and he destroyed many villages. And he afflicted the city also, and he made against it a great ditch [which reached] from BELAKERNE to the gate which is called 'Golden'. And the king of the RHOMAYE sent [a dispatch] to him, saying, 'Since we are all Christians, and the children of one baptism, why do such dissentions as these exist between us?' And as SIMION refused to be propitiated (or, reconciled), king CONSTANTINUS collected the Arab prisoners who were in CONSTANTINOPLE, and he promised them that if they would help the RHOMAYE to victory [over] the BULGARIANS he would set them free. And having sworn to the king oaths [that they would do so], weapons of war were given to them. And the RHOMAYE went forth with the ARABS with one purpose, and they defeated the SCLAVS, and killed many of them, and the rest fled. The king (CONSTANTINUS), however, went back on his promise, and he took away from the ARABS their weapons, and threw iron fetters on them again, and scattered them throughout his provinces, for he was afraid lest they should set up a chief for themselves [Hebrae, 95-96].

Du temps de Constantinus, fils de Léon, le chef des Bulgares, appelé Simon, ou Simeôn, s'avança et tourna ses regards, pour le mal, vers la ville impériale.

I l prévalut contre les Grecs et les vainquit. Il les enferma à l'intérieur de la ville, prit de nouveau une armée nombreuse et vint faire un grand fossé depuis les Blaquernes jusqu'à la porte dite (Porte) d'Or. Beaucoup de notables et de soldats romains avaient été tués dans les combats livrés par ce (chef).

Il combattit, en effet, continuellement contre la ville impériale, pendant tout le temps de la vie d'empereur Constantinus [MichSyr_3, 118].

Що се отнася пък до конкретните поводи, то такива почти винаги предлагат самите византийци, независимо от голямото желание на Симеон по принцип да решава наболелите проблеми между двете страни по пътя на преговорите, като и инициативата за това най-често е негова:

Симеон грижливо бдял над търговското благосъстояние на страната си и намесата му в тези отношения още в началото на неговото управление, предизвикала поредица от събития, които, както изглеждало отначало, застрашавали да доведат до гибел България и нововъзникналата й култура. Но в крайна сметка те спомогнали за необратимото свързване на съдбата й с Балканите, каквито били и плановете на Борис.

Още от времето на Тервел търговските връзки между България и I Империята били грижливо организирани и сега българските търговци имали свое тържище в

Константинопол (вероятно в квартала Св. Мамант, до руското тържище), където предлагали стоките си на византийските търговци. През 894 г. благодарение на интрига в императорския двор двама гръцки търговци, Ставракий и Козма, обсебили цялата търговия с България. Те не само наложили високи мита върху стоките, но и настояли тържището да се премести в Солун - по-далеч от столицата те по-лесно можели да вършат тъмните си сделки.

Това естествено засегнало интересите на българските търговци и те се оплакали на Симеон. Той веднага направил постъпки пред императора. Но нечестните гръцки търговци били покровителствувани от василеопатора Зауца, всемогъщия тъст на императора. Ето защо Лъв не удостоил с внимание Симеоновото пратеничество и конфликтът се задълбочил. Тогава Симеон решил да прибегне до оръжието и се подготвил да нападне Тракия. Основната част от императорските войски, начело с героя от войните в Италия Никифор Фока, воювали със сарацините на изток. Лъв можал да изпрати срещу нашественика недобре подготвени части, предвождани от Прокопий Кринит и арменеца Куртикий. Независимо от числеността им, Симеон успял да ги разгроми с лекота. Двамата пълководци паднали на бойното поле, а на пленниците били отрязани носовете. Българите продължили пътя си през Тракия и стигнали до самата столица.

Лъв искал мир и бил готов да върне пленниците. От самото начало той гледал на тази война без особен ентусиазъм, освен това съвсем наскоро бил лишен от услугите на Никифор Фока, който станал последната жертва на императорския зъл гений - Зауца.

Щом научил за всичко това, Симеон решил да продължи борбата. Той изчакал да му бъдат върнати всички пленници, след което заявил, че някои са все още задържани, и отново се появил на тракийската граница с всичките си войски.

Новият имперски главнокомандуващ Катаклон бил лишен от способностите на Фока. Начело на основната имперска армия, той влязъл в сражение със Симеон при Булгарофигон и бил напълно разбит. Заместникът му, протовестиарий Теодосий, бил убит, а самият той едва успял да се спаси заедно с шепа бегълци. Битката била така страховита, че един от византийските войници решил от този момент да се отрече от света и се оттеглил, за да бъде канонизиран по-късно под името Лука Стълпник. Годината била 897-а.

Няколко месеца след като Александър заел престола, в Константинопол пристигнали български пратеници. Както било прието, Симеон поднасял поздравленията си на новия император и искал да бъде подновен договорът, сключен с Лъв. Александър приел пратениците, след като току-що бил привършил поредната си оргия, и с пиянска самонадеяност ги отпратил обратно, като рязко отказал да плаща данък. Те се върнали при своя владетел, за да разкажат как са били приети. Симеон едва ли е бил особено наскърбен от случилото се - сега той имал чудесен повод да наруши мира, а Империята, управлявана от един умиращ пияница, изобщо не била в състояние да му се противопостави. Симеон се приготвил за война (Ст. Рънсиман).

6. *Архонт Болгарии Симеон отправил к Александру мирное посольство, сообщая, что рад был бы миру, а также, что любит и почитает царя, как и при*

императоре Льве. А тот в неразумии своем и глупости с позором отослал послов, при этом прибег к угрозам, думая устрашить Симеона. Мир был нарушен, и решил Симеон поднять меч против христиан (ПродФеоф).

След това вече Симеон обсажда Цариград, а през 913 г. и започва преговори с регентите на малолетния Константин VII, начело с патриарх Николай Мистик. В резултат на тези преговори Симеон получава царска титла чрез символично кръщение, извършено от патриарха, а така също и обещание за брак на неговата дъщеря с Константин (КМЕц).

Междувременно на ромеите им се налага през август 917 г. да преглътнат и Ахелой с неговите страховити ужаси и безразборно-хаотична паника, както обикновено:

На 20 август 917 г. близо до река Ахелой българите постигнали велика победа над византийската армия. Погромът бил пълен, дори и според византийските хронисти (Йоан Скилица, Лъв Дякон). Тази битка оставила траен спомен у византийците (според Лъв Дякон, който живял 50 години след битката, „още могат да се видят купища кости при р. Ахелой, където тогава позорно била посечена войската на ромеите").

Тази победа имала и важен психологически ефект върху византийската армия, която като видяла, че губи сражението, побягнала. В отчаян опит да спрат българите по пътя им към Константинопол, византийците събрали остатъците от войската си край село Катасирти. Там отново били разбити в една нощна битка. Пътят към столицата бил открит, но Симеон се насочил на запад, за да отстрани княза на сърбите Петър Гойникович, който водел анти-българска политика в съюз с Византия и на негово място поставил протежето си Павел Бранович (Симеон Велики).

Двадцатого августа пятого индикта у реки Ахелой разразилась битва между ромеями и болгарами. По неисповедимому и непостижимому суду божию дрогнули ромеи всем войском, и начались бегство всеобщее и крик ужасающий; одних давили свои, других убивали враги, и случилось такое кровопролитие, какого не бывало от века.

Лев же спасся бегством в Месемврию. В числе прочих были убиты в схватке и Константин Липе, и Иоанн Грапс, и много других архонтов. И послан был на помощь Льву Фоке на реку Дунувий со всеми кораблями патрикий Роман, друнгарий флота, а также и Иоанн Вога - привести печенегов, как говорилось. Друнгарию Роману было приказано переправить печенегов на помощь Льву Фоке против болгар, однако между Романом и Иоанном начались распри и споры, и печенеги, видя, как они враждуют и ссорятся между собой, вернулись домой.

А поскольку возгордившиеся победой болгары подходили к городу, доместик схол Лев, этериарх Иоанн и Николай, сын Дуки, выступили с огромным войском против болгар во Фракию, в так называемый Катасирт. Ночью болгары неожиданно на них напали, доместик бежал, убит был Николай, сын Дуки, и много других вместе с ним (ПродФеоф).

Огромната загуба на хора в тази битка временно парализирала военната мощ на Византия. Опитът на доместика на схолите Лъв Фока, заедно и етериарха

Йоан и Николай Дука да окажат отпор на настъплението на българите край Катасирти, недалеч от Цариград завършил с нов разгром.

Възползвайки се от ситуацията Роман Лакапин, който бил застрашен от ослепяване, извършил държавен преврат, като оженил дъщеря си за император Константин VII, бил обявен за василеопатор, а след това станал и съимператор. Макар поемането на властта от Роман Лакапин да поставило началото на процеса на стабилизация на Византия, катастрофалните загуби на жива сила при Ахелой не позволили до края на неговото и Симеоновото управление империята да възстанови пълната си военна мощ (Ахелойската битка).

След тази величава битка гърците вече заговарят на друг език и дори самият патриарх донася на Симеон, че срещу него се подготвя и подобаващата отплата:

До най-превъзходния и велеславен духовен син Симеон, архонт на българите
Τῶ ὑπερφυεστάτω μεγαλοδοξώ πνευματικώ τέκνω Συμεών ἀρχοντι Βουλαριας

Какви потоци от сълзи да намеря? Какви оплаквания да подема за моите страдания? Защото моите страдания са толкова големи, като тия, които постигнаха народа на Христа и на моя Бог, Неговото свето и възлюбено наследие, за което Той претърпя кръст и смърт. И тъй как да ги оплача? Или каква утеха да намеря за моята печал сърдечно съкрушение? О, злоба на отколешния човекомразец, който се въоръжава със зла омраза срещу творенията на божията ръка и който води винаги човека към зло и погибел. Защото изначало нечестивият, родоначалникът на злото, побеснял срещу човешкия род, не престава и до днес, а, може би и докато на земята управлява човекът, да подтиква и да подбужда един срещу друг, така, че, когато той сам не може явно да злоумишлява против нас, ние сами да правим козни едни на други и да се изтребваме. Вследствие на това отколешно негово безумно желание и братя са въоръжавали ръката си срещу своите еднокръвни и едноутробни братя, и бащи са убивали децата си, за които често са били готови да положат живота си, и приятели са отхвърляли приятелите си. От този пак мъчител-демон произтичат и сегашните ми страдания, оплаквания и сълзи; поради неговите коварни помисли се прекъсна и любовната връзка между чедата Христови и Божии, между ромейската и българската власт.

Случило се е вече печално и многоскръбно деяние - сблъскване между българите и ромеите. Кое време би могло да го предаде на забвение и нима няма да се споменава през всички времена като общо петно и позор, понеже и ние, и вие сме еднакво виновни за него. Но ти прекрасно знаеш и без моите думи грешката си, защото като благоразумен човек и такъв, който смята съвестта си за съдия, съзнаваш преди нашите думи вината си. А грешката на нашия народ - уви, сила на лукави люде! - не мога да кажа точно как тя е произлязла. Защото нямам точни сведения за съвещанията. Защото ние, които почитаме истината, сме длъжни да порицаем и тукашните управници. Защото ние не знаехме това, което по-рано е било решено и подготвено, нито пък научавахме как е станало придвижването на толкова голяма войска (Мистик).

Планът обаче на Симеон да ожени дъщеря си за ромейски император се осуетява, защото през 919 г. византийците женят 14-годишния

болнав император Константин VII Багрянородни за Елена Лакапина. По силата на това нейният баща Роман Лакапин (920-944) става василеопатор (царски наставник?), а една година по-късно и съимператор:

13. *На пятой неделе святого поста, в месяце апреле сватается царь Константин к дочери Романа Елене, отличавшейся не только телесной красотой, но и умом. А на третий день пасхальной недели, именуемой также Галилеей, их благословляет и венчает патриарх Николай. Назначив Романа василеопатором, он поставил вместо него этериархом его сына Христофора* (ПродФеоф).

По преводу Григорія мниха, Пресвитера Болгарскаго.

Въ к҃ и д҃ днь Септемврια мца поутен бысть Романь Кесаревомъ саномь, и Декавриа мца въ з҃і днь в недлю прдоумь въ црьскыи вѣнець вѣнчан бысть Костантиномь цремь зѧтемь своимь и Николою патриархомъ (княз М. Оболенскій).

През 919 г. императрица Зоя била свалена от главнокомандващия флота Роман Лакапин. За да се укрепи на престола, той омъжил дъщеря си за Константин VII и приел титула василеопатор, а година по-късно и съимператор. Това силно разгневява Симеон - Лакапин се оказва плагиатор на неговата идея. В отговор българският владетел продължил силния си натиск в Елада и Тракия, а също така се опитал и да прехвърли български войски през Дарданелите в Мала Азия, като по този начин пренесъл българо-византийския конфликт и в Азия (Симеон Велики).

При това положение на нещата на Симеон не му остава нищо друго освен да започне отново да се готви за война, защото "Сега обаче за него станало ясно, че само със силата на оръжието ще може да свали съперника си и да застане на мястото му." (В. Златарски). Така той в края на 919 г. започва да събира войските си към югозападните граници на държавата с цел през следващата 920 г. да почне военните действия. И наистина това той и прави, но този път на два фронта – в Тесалия и Тракия, където целта е най-напред да се вземат Дарданелите. Именно поради това Симеон съумява и да прехвърли български войски през Дарданелите в Мала Азия, като по този начин не само пренася българо-византийския конфликт и в Азия, но и си подготвя удобен плацдарм за бойни действия срещу Цариград и откъм тази страна:

Няма съмнение, че последните събития, които станали във Византия - падането на Зоиното правителство и обединението на цариградската църква - не са могли да не обърнат вниманието на Симеон, но той, както изглежда, не им е придавал голямо значение. Сега всичките му грижи били насочени към това, как да направи византийската столица по-достъпна за себе си при предполаганото й завоевание.

Българските войски, които били изпратени в Тракия в 920 г., насочили своя маршрут право на юг към Галиполския полуостров. Какво е било назначението на тия войскови части, се види от следното писмо на патриарх Николай до Роман кесаря, т. е. то е било писано между 24 септември и 17 декември 920 г.: "Мълвата ни донесе (дай боже, да бъде лъжовна мълва), пише патриархът, че българите дос-

тигнали до Лампсак и причинили някакви пакости. Ако тая мълва е лъжовна, то нека се не отнесем с пренебрежение към казаното, а с помощ божия нека бъде въдворена безопасността на това място; ако ли пък е истина, то нека се приложи, колкото е възможно повече, по-голяма грижа, за да не се случи пак нещо подобно. Защото, ако е турено такова начало, те малко по малко ще се осмелят да навлязат и в самата област на Лампсак и тогава ще ни потрябва твърде голямо усилие, за да изправим работата. И тъй, нека сега всички грижи и старание бъдат насочени към това, щото при божие съдействие подобно зло да не пусне корен, след като се изпратят нататък с помощта на местните жители или хеландии, ако има, или пък поне две монери за защита и спасение на тоя пункт."

От това писмо ясно става, че българските войски през есента на 920 г. достигнали до Дарданелите и се опитвали да излязат на малоазийския бряг и да завземат твърде важен пункт при входа в Мраморно море. Няма съмнение, че със завземането на Лампсак и Галиполи Дарданелският пролив би преминал в ръцете на Симеон, а Цариград би останал отрязан от другите европейски владения на Византия. Освен това и флотата на бъдещия му морски съюзник свободно би могла да проникне в Мраморно море. Но в това опитване на българите да преминат в Мала Азия не е изключен стремежът на Симеон да си облекчи достъпа към Цариград: щом заеме Дарданелите и се закрепи на малоазийския бряг, Симеон би могъл да прокара свободен път за войските си, за да може по-сетне, когато настъпи към Цариград, да го обсади и откъм Азия (В. Златарски).

На следващата година, но пак в рамките на тази война Симеонови пълководци стигат пред Цариград, разгромяват излязлата насреща им ромейска войска и започват безпрепятствено да се разпореждат в околностите на града. След това с основните си сили нататък потегля и Симеон, като още преди това изпраща до ромеите писмо, в което иска "Оня, който е вече въведен на императорския престол", т. е. Роман Лакапин, "трябва да слезе от него" и "управителите на ромейското царство и народът трябва да признаят него за свой император и господар" (В. Златарски). А виновни за нещастията и бедствията дотогава са предишните ромейски управници, които не само отхвърлят предложението му за брачен съюз от 913 г., но и се осмеляват да излязат против него.

Това безспорно е напълно справедливо-категоричният отговор на българския цар Симеон Велики на полученото от него в началото на 921 г. писмо от патриарх Николай, който му предлага пак да се сватоса с ромеите, но този път с Роман. Така обаче патриархът напразно се опитва да поправи положението, защото дори и Симеон да изпълни съвета му, това вече не е същото, което той иска и което му трябва:

Но обърни внимание на това, което казваме. Бог със своите съдби, чрез които той всичко знае, утвърди на императорския престол господин Роман, както, мисля, и ти сам знаеш. Свържи се с него: чрез сватовство било като ожениш дъщеря за негово мъжко чедо, било като приемеш твой син да бъде жених на неговата дъщеря. И когато това стане, ти няма да изгубиш нищо от копнежите, които право сочат към надеждната слава и твоята полза, нито за целия български род, нито

за подчинения ти народ. Преди още ти искаше да се сродиш с императора, но тия, които трябваше да сторят това, отнесоха се лекомислено към твоето искане; сега ти имаш възможност да се украсиш с това родство. Ти искаше да станеш тъст на ромейския император, сега ти се представя удобен случай за това (В. Златарски).

В началото на лятото на 921 г. Симеон обсажда Адрианопол и го превзема в началото на 922 г.:

13. *Болгарин Симеон со всем своим войском оцепил Адрианополь, окружил город рвом и приступил к осаде; стратигом Адрианополя был в то время человек по имени Дуролев, которого правильнее было бы назвать Храброльвом, сильный и славный воин, совершивший немало подвигов в битвах с болгарами. В городе кончились запасы продовольствия, начался мучительный голод (пищу достать было неоткуда), и мучимые лишениями адрианопольцы отдали и себя и стратига в руки болгар* (ПродФеоф).

Пак през тази година негови пълководци отново спират пред стените на Цариград откъм брега на Златния Рог, всявайки паника и ужас всред ромеите, войската на които за пореден път се оказва неспособна да се бие срещу българите, а пълководците им непрекъснато изпадат в една от друга по-трагикомични ситуации:

8. *Симеон снова выступил войной против ромеев. Он послал множество болгар во главе с хаганом, миником и другими с приказом как можно скорее двигаться к городу. Пройдя через горы, они подступили к Манглаве. Царь Роман узнал об их приходе и, опасаясь, как бы они не сожгли дворца в Пиги и побережье Стена, посылает ректора Иоанна, а также Льва и Пофоса Аргиров во главе большого отряда, составленного из воинов царских этерий и тагм. Находился с ними во главе своего войска и патрикий Алексей Муселе, друнгарий флота.*

Шла пятая неделя поста. Они расположили свое войско в низменных и равнинных местах Пиги, но когда наверху появились вооруженные болгары и со страшными невнятными криками устремились на них, ректор Иоанн тотчас пустился в бегство, а защищавший его Фотин, сын Платипода, и многие другие были убиты. С трудом спасшийся ректор взбежал на корабль. Прибежал с оружием в руках и друнгарий Алексей Муселе, но не сумел взобраться по корабельной лестнице, упал в море со своим протомандатором и утонул. Аргиры же, Пофос и патрикий Лев, спаслись бегством в крепости. Что же до моряков и всей массы воинов, то одни, ускользнув из рук врага, утонули в море, другие стали жертвой мечей, третьи попали в руки болгар.

Болгары же, не встречая сопротивления, сожгли дворец Пиги и спалили всю область Стена.

10. *Снова двинулись войной болгары и, дойдя до дворца святой Феодоры, предали его огню. Созвал царь Роман на завтрак начальников тагм, среди которых находился и некто Сактик. Роман увещевал и побуждал их выступить против врага и защитить отчизну. Те с готовностью согласились умереть за его царственность и за христиан.*

А назавтра упомянутый Сактик, вооруженный царем, показал, сколь истинны его вера и мужество. Зайдя в тыл болгарам, он напал на их лагерь и убил всех,

там оказавшихся. Узнав о случившемся, болгары вернулись в лагерь и в разразившейся битве заставили Сактика с немногими своими воинами отступить. Он доблестно сражался, убил множество врагов, но не смог противостоять огромной массе неприятелей, опустил поводья и обратился в бегство. При переправе через реку его конь завяз в иле, и Сактик был ранен в бедро и ягодицу. Еле-еле стараниями слуг вытащили коня из ила, и Сактик спасся во Влахерны. Его поместили в святую гробницу, но рана была смертельной, и он ночью скончался.

13. *Византийские хронисты упоминают дворец Феодоры только в этом контексте. Дворец находился, скорее всего, у оконечности Золотого Рога (см.: Janin R. Constantinople... P. 144).* (ПродФеоф).

Към края на тази година въстание вдигат сърбите и Симеон решава да сключи временно примирие с императора, като за целта тръгва с всичката си войска към Цариград и в началото на септември 923 г. се разполага на лагер пред Влахернските врата. А на 9 септември се среща с Роман Лакапин, без обаче да сключва мир:

Quand Romanus régna sur les Romains, le Bulgare Simon vint de nouveau contre Constantinople. Il incendia et dévasta les pays de Thrace et aussi de Macédoine. Il mit le siège contre Andrinople, l'entoura et la pressa par de violentes attaques. Les habitants furent opprimés par la famine et lui livrèrent la ville. Alors, l'empereur Romanus s'efforça de faire la paix avec lui par des flatteries et des présents. Ce qui arriva.

Ensuite, Simon demanda avoir l'empereur, (disant) qu'il confirmerait alors la paix. L'empereur fit préparer un lieu convenable sur la mer: ils se rencontrèrent l'un et l'autre sur un navire, et ils confirmèrent une amitié parfaite (MichSyr).

And when ROMANUS was reigning over the RHOMAYE, SIMYON, the BULGARIAN, attacked CONSTANTINOPLE. And he burned and laid waste the And when ROMANUS was reigning over the RHOMAYE, SIMYON, the BULGARIAN, attacked CONSTANTINOPLE. And he burned and laid waste the countries of TARKI and MACEDONIA. And he encamped against ADRIANOPLE and captured it. Then ROMANUS with flattering words and gifts pacified him. Then SIMYON asked that he might see ROMANUS the king, in order that [179] the peace might be more firmly established. And the king prepared a suitable spot at sea, and they met each other in boats and confirmed perfect love. And when there was a respite to the RHOMAYE from the west, they set their faces towards the east. And they went forth in the year twelve hundred and fifty-two (A.D. 941) and came to KAPHARTUTHA, and they took spoil from the whole country and departed (Hebrae).

Много си заслужава да се види отново и да се съпреживее онова грандиозно-трагикомично театрално-цирково представление с фойерверки на заден план в лицето на горящите предградия на Цариград, което Симеон устройва на гърците. Тогава построената на брега на Златния Рог в големи карета и цялата потънала в сребро и злато българска войска бие по щитовете и крещи на чист гръцки език: Симеон – василевс! Симеон – василевс!

В четвъртия час на деня /9 септември 923/ пристигнал Симеон, следван от безчислена свита, разделена на много отряди, едни от които били със златни щи-

тове и копия, други със сребърни щитове и копия. Те заобиколили Симеон и го приветствали като император на ромейски език [ГрИзв-5, 180].

Самият той, също така целият потънал в злато и коприна най-невъзмутимо и с гордо вдигната глава преминава през средата на войниците си на свирепо гледащия и напето-кръшно стъпващия огромен снежнобял жребец, стига до пристана, пъргаво скача от седлото, прекрачва на борда на императорския кораб и се спира от едната страна на нарочно издигнатата преграда между двамата, за да не би Симеон някак си да реши да се нахвърли върху Роман.

После специално доведеният за случая преводач българин му превежда с известно забавяне и запъване думите на Роман, въпреки че Симеон го говори и разбира този език много по-добре и от самия него. Думите на ромея надали са точно тези, които ни съобщава хронистът, чисто и просто защото Симеон изобщо не би допуснал да го назидават и обвиняват по този начин, да не говорим пък за това той и да се засрами, когато неговото дело е правото дело!

И все пак главната комична роля от ромейска страна се пада на загърнатия в плащеницата на Света Богородица и треперещия за душата си Роман Лакапин, който пристига в триерата си, на палубата на която допълнително са издигнати четири високи стени, не дай Боже, отнякъде да полети някоя българска стрела. Но въпреки всичко това и днес историците още продължават да пишат: Эта знаменитая встреча двух царей осенью 924 г. дала в дальнейшем повод для многочисленных легенд и толкований:

6431 (929). Война болгар на греков. *Пришел Симеон болгарский на Цареград и попленил Фракию и Македонию. И пришел ко Цареграду в силе великой и в гордости, но сотворил мир с Романом царем и возвратился восвояси* (В. Татищев).

15. *В сентябре месяце второго индикта архонт Болгарии Симеон со всем войском двинулся на Константинополь. Он опустошил Фракию и Македонию, все пожег, порушил, повырубал деревья, а подойдя к Влахернам, попросил прислать к нему патриарха Николая и некоторых вельмож для переговоров о мире. Стороны обменялись заложниками, и первым отправился к Симеону патриарх Николай, за ним - патрикий Михаил Стипиот, а также мистик Иоанн, который в то время заправлял всеми делами.*

Они принялись было беседовать с Симеоном о мире, но тот их отослал и попросил встречи с самим царем, поскольку, как утверждал, много слышал о его разумности, мужестве и уме. Царь этому весьма обрадовался, ибо жаждал мира и желал прекратить это ежедневное кровопролитие. Он отправил людей на берег Космидия соорудить в море надежную пристань, к которой могла бы подойти царская триера. Он велел обнести ее со всех сторон стенами, в середине соорудить перегородку, где бы могли они беседовать друг с другом.

Симеон же тем временем послал воинов и спалил храм Пресвятой богородицы в Пиги, который соорудил император Юстиниан, и все здания вокруг, показав

этим, что не мира хочет, а морочит царя пустыми надеждами.

Царь же, прибыв во Влахерны вместе с патриархом Николаем, вошел в святую усыпальницу, простер руки в молитве, а потом пал ниц и, орошая слезами святой пол, просил всеславную и непорочную Богородицу смягчить несогбенное и неумолимое сердце гордого Симеона и убедить его согласиться на мир. И вот открыли они святой кивот, где хранился святочтимый омофор святой Богородицы, и, накинув его, царь словно укрыл себя непробиваемым щитом, а вместо шлема водрузил свою веру в непорочную Богородицу и так вышел из храма, обороненный надежным оружием. Снабдив свою свиту оружием и щитами, он явился в назначенное место для переговоров с Симеоном.

Происходило же это в четверг девятого ноября в четыре часа дня. Явился Симеон, ведя с собой множество разделенных на отряды воинов, золотощитных и золотокопейных, среброщитных и среброкопейных, всякого цвета оружием украшенных, всех железом оснащенных. Окружив Симеона, они славили его на ромейском языке, как царя.

Весь синклит, стоя на стенах, наблюдал за происходящим. И воистину нельзя было тогда не заметить величия души императора, не восхититься силой духа и твердостью ума, ведь он не испугался такого наплыва врагов, не оробел, не отступил, но с таким бесстрашием двинулся им навстречу, словно шел к толпе друзей и разве только душу не был готов отдать в выкуп за своих подданных.

Царь первым явился к упомянутой пристани и остановился в ожидании Симеона. Стороны обменялись заложниками, и болгары тщательно обыскали пристань: нет ли там какой хитрости или засады, и лишь после этого спрыгнул Симеон с коня и вошел к царю. Поприветствовав друг друга, они приступили к переговорам о мире.

Говорят, царь сказал Симеону: «Слышал я, что ты человек благочестивый и истинный христианин, однако, как вижу, слова с делами не сходятся. Ведь благочестивый человек и христианин радуется миру и любви (если Бог и есть любовь), а нечестивец и неверный-наслаждается убийствами и неправедно пролитой кровью. Если же ты (а я в этом уверен) - истинный христианин, останови неправедные убийства и нечестивые кровопролития и, сам христианин сутью и именем, заключи мир с нами, христианами, и не пожелай замарать рук христиан кровью христиан-единоверцев. Ты и сам человек, и тебя ждет и смерть, и воскресенье, и суд, и воздаяние, сегодня ты существуешь, а завтра обратишься в прах. Одна болезнь уймет всю спесь. Какой ответ дашь Богу, отойдя в иной мир, за неправедные свои убийства? С каким лицом будешь взирать на грозного и справедливого судию? Если говоришь такое из любви к богатству, я накормлю тебя им досыта, только попридержи свою десницу. Возрадуйся миру, возлюби согласие, дабы и сам зажил жизнью мирной, бескровной и спокойной, и христиане избавятся от несчастий и прекратят убивать христиан, ибо негоже им поднимать меч на единоверцев».

Молвил царь такое и замолчал. Устыдился Симеон и смирения, и речей его и согласился заключить мир. Поприветствовав друг друга, они разошлись, и царь ублажил Симеона роскошными дарами (ПродФеоф).

Симеон се завръща в България с войската си, оставяйки в недоумение

ромеите от това, което прави и преследва, и давайки повод на патриарх Николай да му отправи към края на 923 г. поредното трогателно-прочувствено и пълно с покаяние писмо, в което най-унизително-безпомощно ромеите отново го молят за мир и друга част от което поместваме тук със съответния коментар на проф. Васил Златарски:

До най-превъзходния и велеславен духовен син Симеон, архонт на българите

Τῶ ὑπερφυεστάτω μεγαλοδοξώ πνευματικώ τέκνω Συμεών ἄρχοντι Βουλαριας

Какви потоци от сълзи да намеря? Какви оплаквания да подема за моите страдания? Защото моите страдания са толкова големи, като тия, които постигнаха народа на Христа и на моя Бог, Неговото свето и възлюбено наследие, за което Той претърпя кръст и смърт. И тъй как да ги оплача? Или каква утеха да намеря за моята печал сърдечно съкрушение? О, злоба на отколешния човекомразец, който се въоръжава със зла омраза срещу творенията на божията ръка и който води винаги човека към зло и погибел. Защото изначало нечестивият, родоначалникът на злото, побеснял срещу човешкия род, не престава и до днес, а, може би и докато на земята управлява човекът, да подтиква и да подбужда един срещу друг, така, че, когато той сам не може явно да злоумишлява против нас, ние сами да правим козни едни на други и да се изтребваме. Вследствие на това отколешно негово безумно желание и братя са въоръжавали ръката си срещу своите еднокръвни и едноутробни братя, и бащи са убивали децата си, за които често са били готови да положат живота си, и приятели са отхвърляли приятелите си. От този пак мъчител-демон произтичат и сегашните ми страдания, оплаквания и сълзи; поради неговите коварни помисли се прекъсна и любовната връзка между чедата Христови и Божии, между ромейската и българската власт.

Защото ти, чедо мое, можеш всячески да си представиш колко се измъчва за толкова избивания, които е извършил само дяволът - родоначалникът на греха, - както и обичащите греха, онзи, който не желае смъртта на грешника, а желае той да се обърне и да живее. Но докога аз ще проливам сълзи и ще оплаквам това? Трябва да изоставим тежкото минало - защото умрелите не могат да бъдат съживени, - а да насочим словото си към предстоящите събития, чедо мое, утробо моя. Въпреки че ти порази сърцето ми, ако и да ме изпълни с болка с това, което извърши, то бащиното ми сърце ме тласка към тебе. Задоволи се с извършеното. Нека оттук да спре дейността на лукавия демон за общото изтребление на християните. Нека той да не бъде повече в състояние да тържествува и да се радва на общото нещастие. Нека той да не бъде повече в състояние да причинява скръб на Христа, нашия Бог, и на човеколюбивите ангели и на всички, които са изпълнени с благочестие. Добре би било, ако това лукаво дело никак не бе започнало, а човекът не бе изоставил пътя на благоприличието. Но ако действително е станало нещо такова, което е трябвало да се случи и многогрешния и изпълнен със заблуждения живот, то ние, които сме свързани с божието жребие, длъжни сме да изкупим прегрешенията си чрез изправление. Случило се е вече печално и многоскръбно деяние - сблъскване между българите и ромеите. Кое време би могло да го предаде на забвение

и нима няма да се споменава през всички времена като общо петно и позор, понеже и ние, и вие сме еднакво виновни за него.

Но ако ти, сине мой, се грижиш да не опечалиш Христа и Бога наш, който за нас слезе от лоното на баща си, претърпя страдания, за да ни избави от страдания, ако ти се грижиш да не оскърбяваш човеколюбивите ангели, а ненавиждащите хората дяволи да не се веселят и радват, ще прибавя и за себе си - ако обръщаш внимание на моята най-смирена просба като на просба от баща - то ти няма да помислиш да нанесеш вреда и да наченеш война срещу духовния си баща и срещу боговенчания император. А ако пък ти още не си изпитал неговата обич поради незрялата му възраст, а тъй също по причина на съблазните, които недавна възникнаха по насъскването на лукавия, то ти ще я изпиташ, когато с божия помощ мирът настане, и от опит ще узнаеш, че той е станал наследник както на скиптъра на блаженопаметния си баща, тъй и на неговата любов, привързаност и разположение към тебе (Мистик).

Наскоро след оттеглянето на Симеон в България патриархът изпратил до него писмо, в което той явно изказвал недоверие към думите и обещанията му. "Ако и да не съм получил от тебе, сине мой, писмо, почва писмото, все пак отново пиша, подбуден от същата причина, както и по-напред, т. е. от желание за блаженията и желан мир... Затова аз често съм писал и пиша с молба особено сега, когато още звучат в ушите ми твоите приятни речи, и мисля всекидневно за ония, които бяха от тебе благоразумно произнесени както пред мене, така и пред нашия христолюбив император, когато - аз зная навярно - ти, откак го видя, обикна, понеже се убеди в неговата добрина. Освен това, сине мой, ти даде пред него обещание за мир и за това, че се прекратяват убийствата, войните и техните гибелни сетнини и че отново ромеи и българи ще се върнат към предишното благоденствие. Но още преди срещата с нашия христолюбив император ти беше писал на наше смирение от България, че ще изтъкмиш тукашните работи, понеже искаш да сключиш мир, и ще прекратиш с божия помощ междуособната борба на християните и движението на оръжието."

Спомняйки по тоя начин за предишните предложения на Симеон за мир, които обаче той никога дотогава не изпълнявал, патриархът наново го призовава да сключи мир. "Тури думите си в изпълнение, достойно за твоята слава, покажи на дело обещанията си, за да бъде прославен бог, а твоето име да стане незабравимо и за следните поколения, за да се избавят и двете стада Христови - аз говоря за ромеи и българи - от душевна и телесна гибел и се насладят с физическо спокойствие и душевно спасение." Писмото си патриархът завършва с думите: "Уповавам се на бога, че всичко ще бъде така, както ти лично каза на наше смирение и на нашия христолюбив император. За всичко това аз ще моля за твоето дълголетие и щастие в този живот, за наследяване славата, предназначена за всички угодници божии, в бъдещия живот." Колкото и да звучи в тия думи на патриарха пълна надежда, все пак Симеон, както се вижда, не се отзовал на това приканване и по тоя начин въпросът за мир и след срещата му с императора останал отворен (В. Златарски).

През есента на 923 г. Симеон усмирява бунт на боляри в България, а

най-вероятно в началото на 924 г. събира голяма и силна войска и под предводителството на тримата, очевидно от прабългарски произход воеводи Книн, Имник и Ицвоклий, я изпраща срещу сърбите, крайният резултат от което е, че цяла Сърбия е "присъединена към българското царство като негова съставна част" (В. Златарски).

Есента на 924 г. Симеон изпраща войски да завземат отново всичките завоювани преди това ромейски градове и крепости и по този начин има силата и смелостта "самоволно да определя границите между Византия и България". Това от своя страна е последвано от ново, още по-унизително и трудно изпълнимо за ромеите предложение за мир, при което "сега зависи от Симеон да определи количеството злато и одежди", като същевременно него го уведомяват и уверяват също така, че "ако той поиска и друго възможно за изпълнение, то и в това ще получи удовлетворение " (В. Златарски).

През първата половина на 925 г. Симеон се провъзгласява за *цар и самодържец на всички българи и ромеи* и прави писмено предложение за мир на ромейския император, без да поставя каквито и да е условия, единствено и само, че новата му титла ще бъде приета и призната. А пред Великден 926 г. той получава отговора на писмото си до Роман и непосредствено след това започва война с хърватите. Тази война завършва със сключването при посредничеството на Папата на мир с тях в края на 926 г.

В началото на 927 г. Симеон получава третото и последно писмо от Роман с най-щедри обещания и увещания, ако той сключи мир с ромеите. В действителност и трите му писма са пълни не само с най-щедри обещания и увещания, примесени със зле прикрити заплахи и назидание, с най-грозни за всеки православен християнин хули и обвинения, но така също и с най-долно и унизително раболепие, пък даже и с блюдолизнечене. Подобаващото място в тези писма е отделено и на оправданията му за узурпирането на византийския престол. Специално тук трябва да се отбележи още и това, че Роман нарича Симеон духовен брат, т.е. император, еднакъв и равен на самия него. Това обръщение обаче надали е поласкало особено самолюбието на Симеон, като се има предвид, че византийските императори по принцип са събрани от кол и въже, докато българските ханове и царе са с генеалогия, която през хан Авитохол/Атила отива назад във Времето и стига чак до централноазиатския прабългарски хан Багатур, кит. Маотунь, от III в. пр.н.е.:

До Симеон, владетел на българите

По много признаци нашата от Бога царска власт се е убедила, че ваше духовно братство, като се отдава винаги на непристойни и празни размишления, преднамерено пречи на чудното дело на мира и никога искрено и без хитрост нито нещо е помислило, нито е написало. Обаче, като мечтае за неприлични дела и като заблуждава себе си, постарало се е да укрие това и от нас. Като обмисляхме грижливо това и опровергавахме по всякакъв начин излаганите от твое братство

несправедливи възражения и доводи, ние се възползувахме от предишните писма и те уговаряхме чрез тях, от една страна, да престанеш да се стремиш към убийства и война, а, от друга страна, да се придържаш към блаженния мир, та може би чрез изпращането на чести писма да бъдем в състояние да смекчим жестокостта на вашето сърце.

Но нека знае твое благоразумие, че неправилно си написал това. Понеже ромеите, ако и да са привикнали вие да владеете земята им, все пак не са я забравили, па и императорите, които някога са допуснали това, немалко биват укорявани, загдето са позволили вие да заселите тази земя. И тъй, ако ти постановяваш, че онова, което е станало навик, е твърде лесно поносимо, и поради това искаш от нас да ти предадем част от нашите земи, то и ти сам привикни към собствената си земя и не пожелавай оная на ближния. Нека това да не се стори тежко на тебе, който се явяваш учител в тия неща; но забрави ония неуместни мисли и бъди доволен от пределите на своите прадеди. Спри меча! Понеже и той се вече умори да убива, за да не би мечът на отмъщението да заблести над вас, и да се опъне лъкът на отмъщението. Заличи в сърцето си най-после старите и неузнаваеми образи, за да може да се впише вместо тях свещеното име на чистия мир! Свести се и познай какво оправдание там горе ще представиш, когато се призоват множеството избити от тебе, като призовават срещу тебе Съдията и Създателя! Отхвърли упорството против мирните съглашения и ако искаш. Ще се съгласим за онова, за което често сме ти известявали, като те уведомяваме за нашите неизменни решения, а именно: ние никога няма да ти дадем нито една педя земя, нито крепост, нито пък някое друго пространство, а само това, че към условията, сключени от императора кир Лъв, ние ще прибавим още известните ти сто скарамангии, понеже и той, когато вие двамата сте произнасяли страшните клетви за мир, не приел нищо такова, което би причинило гибел и позор на ромейската държава.

И тъй, и ние, като се съгласяваме с това, като се съобразяваме с останалите от него документи, искаме мир и приканваме ваше братство да мисли същото, както и ние. И ако ти, като истински християнин, заради душата си желаеш да издигнеш великото дело на мира, като ни върнеш назад всичката земя и крепостите в нея, напиши и ние ще изпратим хора, които да уредят това най-богоугодно дело. Ако пък не се отказваш от предишните си намерения, но още и сега държиш за тях, без да се поддаваш на подаръци и без да се смиряваш в сърцето си поради страх от Бога, то не ми пиши друг път, нито пък мисли, че някой ще бъде изпратен от нас; зная и съм съвсем убеден, тъй като това съм чул от благочестиви и свети мъже, че ако и да желаеш да сключиш мир, не ще бъдеш в състояние да сториш това, понеже Бог така е ожесточил сърцето ти, че да покаже силата си върху главата ти.

Поради това аз не исках да ти пиша дори настоящото, но за да изпълним всичко необходимо и да отнемем от ваше братство възможността за защита, ние ти пратихме това писмо, а ти сам решавай и постъпвай тъй, както искаш, понеже не ще бъдеш в състояние нищо по-лошо да направиш от това, което си направил, или пък да нанесеш някоя друга вреда, освен тази, що сме претърпели. Ние се уповаваме на Бога на отмъщението, на Бога на милосърдието и състраданието, който противостои на високомерните, който издига смирените и сваля гордите, който е

състрадателен и дълготърпелив, който се смилява над злочестините на хората. Той чудесно ще прояви своето милосърдие към нас и ще отплати на извънмерно надменните.

До същия Симеон, архонт на България

Отколе отворената в моя духовен брат рана на раздора, която се е превърнала в язва и не е свършила съвсем гноенето си, ние не преставаме братски да лекуваме и да прилагаме съответното лечение. Обаче ако и да приложихме всякакви церове и всякакво лечение, ако и да измислихме съответните мерки, ние нищо особено не достигнахме и поради това ние и сега не искахме да пишем на ваше духовно братство. И наистина ние много пъти обещавахме да направим това, но за да не ти се стори пълното ни мълчание като затруднение, ние сметнахме за справедливо да се защитим от всичко, което ти си записал, макар това да се сметне за пустословие и да бъде преценено от тебе пак за напразен труд.

Тогавашните управници крояха нещо срещу него и си точеха меча, злоумишляваха против него. Аз бях подбуден от него да ги изгоня от двореца; аз се подчиних; изгоних ги с добро намерение, без да съм се надигнал сам срещу него, но като се подчиних на неговите подбуждания, аз го освободих от тяхната... аз спасих живота му с божия помощ, тъй да се каже. Поради това, като верен негов страж и отмъстител, той ме избра за свой баща и направи царството общо,... но тъй спокойно, безметежно… и мирно на царския престол аз се покачих. Заради това аз не можех да се считам от здравомислещите нито за пришелец, нито за чужденец. Но ако желаеш да знаеш, еднаква чест принадлежи и мене, и нему, както на баща и син, които чрез родството на брака станаха едно тяло и един член, а поради това и царството е общо.

Защо се бориш като за свое за това, което по-късно ти неохотно ще трябва да върнеш? И защо, като напускаш живота, да не оставиш добър спомен, а навеки лошо име? Аз съветвам моя възделен брат да избягва с всичка сила това и да остави в живота добра слава, а не лоша. И наистина паметта на кои люде се възпява с похвали и се облажава навеки? Не на тези ли, които са живели в мир? И на кои дори самите имена досега се разгласяват като гнусни? Не на тези ли, които са отблъсквали мира и са поддържали раздорите? И тъй, поради това и ти, духовни ми брате, като изоставиш излишното и безполезното, което не толкова запазва тялото, колкото покварява душата, трябва най-сетне да прегърнеш мира и любовта. Ти трябва да се убоиш, ако не от друго, то поне от тези свети и божествени дни, когато дори демоните, ужасявайки се, прекратяват вечната си борба срещу хората. Какво има по-лошо от лукавия, който е създател на всяка злина? Но и той сега се ужасява и трепери и се отстранява от ония, които живеят мирно помежду си. И тъй страх и ужас ме обземат, когато си помисля, как ти тъй размирно и враждебно можа да прекараш тези свети дни, като се въздържаш, от една страна, от месо, а, от друга - се пресищаш с плътта на брата си и се гордееш със съперничество и раздори! Как ти ще погледнеш на пресветото и животворящо Христово възкресение, когато ти си настроен тъй враждебно към брата си? Как би се причестил с неговото пречисто и принесено за нас в жертва тяло, когато ти си цял окървавен, цял си осквернен и отвсякъде опетнен? С какви ръце би приел

оня небесен и преблякав бисер, който дава оправдание на ония, които достойно го приемат, и осъжда ония, които го приемат недостойно Ето, духовни ми брате, до каква радост ти ще достигнеш и поради преходна страст не се лишавай от онази неизказана радост. Ние сме части от едно и също тяло. Нека станем чрез мирния договор едно тяло, за да се съединим с Христа, главата на всички.

До същия Симеон, архонт на България

Ето аз пак се връщам към стария си навик и не се отказвам да търся някогашния мир. Ако и да съветва пословицата да не се говори на уши, които не слушат, все пак Христос, като човеколюбец, е казал: "Ще се отвори на онзи, който чука". Ако и да е казал апостолът да се оттегляме от оня, който често бива наставляван и не се покорява, сам след това обаче препоръчва да се настоява, приканва и укорява, та може би с такова настояване и приканване ще се достигне желаното. И ние, подражавайки на това, няма да замълчим, като чакаме, напомняме постоянно за едно и също и укоряваме, докато сърцето на моя духовен брат се разтвори от състрадание. Ако една малка капка, падайки постоянно, разяжда твърдия камък, то колко повече едно миротворно подбуждане и една увещателна реч ще може да смекчи и да умилостиви едно благоразумно сърце? Тъй като и братя, след като са се скарали малко помежду си, се помирявали; и бащи са се разгневявали на децата си, но след това пак са живели мирно с тях. Наистина съперничеството, породено от душевна низост, се премахва с великодушие и мирно разположение. А ние, като пренебрегваме тези наставления, пристъпваме всекидневно към кръвопролитие и оръжие. Каква е ползата? Каква е изгодата? Какви блага произлизат от кръвите? Ако бог се погнусява от несправедливо проляната братска кръв и осъжда виновника за убийството да охка и трепери на земята, то сега, когато не един, а много хиляди братя всекидневно се изтребват взаимно, какво, предполагаш ти, мисли бог за това? О, колко е силно действието на дявола! О, какво нещастие е вмъкнал той между нас Уви! Колко сме станали предмет на позор и злорадство за съседите и враговете си! Нека се вразумим, ако и късно, духовни ми брате, че не за взаимно изтребване сме създадени от бога. За славословие ние сме създадени; за да разберем създадените от него твари; за да познаем истинската вяра и изпълняваме заповедите му. Скоро ще захванат и животните да ни укоряват, защото и те често не се докосват до мъртвите трупове, като че ли се боят от своя създател; ние пък ги разсичаме с меч почленно и сме станали по-жестоки и по-несъстрадателни от животните. Не, духовни ми брате, да не стигаме до такова безразсъдство, така щото животните да усвояват нашия живот, да живеят мирно помежду си и да се покажат по-разсъдителни, а ние да приемем на драго сърце тяхната дивост; напротив, нека покажем такъв мир и любов, щото и околните народи да покажат ревност към тях и се насочат към богопознание. Понеже как ще повярват тези, които не познават бога, когато ние, които ги учим да живеят в мир, сами не правим това, на което ги учим? Та и защо от народа на двамата ни едни се угнетяват в плен и затвор, а други са предадени от вас в робство на неверни народи? За какво ще стена и какво ще оплаквам? Злочестините на поробените ли, или безчисленността на умрелите? Охканията на осиротелите ли, или сълзите на клетите вдовици? Опустошението на земята ли, или разрушението от войните? Колко божии жер-

твеници са разрушени! Колко свещеници и монаси са погинали - едни при извършване на божествените тайнства, а други със свещено славословие на устата: О, дълготърпение на твоето милосърдие, господи!

И тъй, поради всичко това, духовни ми брате, ние не пощадихме нищо от това, което е в наша власт, и нямаше да пощадим нито злато, нито сребро, нито драгоценни одежди, нито друго някое необходимо нещо. Прочее, ние извършихме всичко, което подобаваше; и изпровождаме свети мъже, за да те уважават; пращаме пратеници с предложение за мир; дадохме на драго сърце подаръци и с още по-голяма готовност обещахме да дадем и други подаръци, ако твое братство склони да се помири; срещнахме се един с друг и беседвахме за богоугодни неща. Времето минава. Краят на живота е неизвестен. Бъдещият съд е неумолим. Прочее какво друго ни остава, освен да се помирим и да се насладим от взаимната любов? И тъй, въпреки това, нека ти бъде напомнено, духовни ми брате, и ако ти не искаш да ни послушаш, то поне послушай поради божията заповед. Ако пък и към нея останеш глух, то какъв по-достоен за доверие съветник от бога можем да ти посочим? Съжали се над бащите заради синовете, тъй като и ти сам си баща! Умилостиви се над синовете заради бащите, защото и на тебе ти е дарил бог синове. Трогни се от плачовете на младенците, тъй като и ти си бил младенец и си имал деца, и ти си сукал от майчина гръд, за да повярваш на другите от собствения си опит. Има насита, духовни ми брате, и от злините, както от добрините. И тъй, ако добрините, преди да бъдат изпитани, причиняват удоволствие, а след като бъдат вкусени, предизвикват насита, то злините, които, преди още да бъдат изпитани, причиняват неприятност, как, след като бъдат вкусени, да не се покажат по-противни и да не предизвикат пресищане? Аз не зная нищо по-противно и по-тежко от войната между братя. Знай, премили ми брате, че след като други са почнали войната и справедливо са изтребени от бога, то несправедливо е, щото целият народ, който не е направил нищо лошо, да се избива. Нека не се показваме по душевно разположение по-лоши от варварите, които, ако и да живеят донякъде в мир с нас и извършват размяна на пленниците, все пак не обичат съвършения мир, понеже не са от съвършена вяра. Ти пък, духовни ми брате, като привърженик на съвършена и правилно предадена вяра, защо не се съгласиш на мирни и неразрушими договори? Отвърни се от злото и стори добро. Давид ти казва наедно с нас: „Потърси мира и го последвай". Безполезно е, духовни ми брате, разкаянието в часа на смъртта. Преди да настъпи смъртта, извърши доброто, да не би някак внезапно да бъдеш грабнат от нея и да не навлечеш страшна присъда за душата си.

Но аз, духовни ми брате, ако и да пиша това, зная, че ти ще се разкаеш и ще се съгласиш на мир, понеже не е възможно ти, който си от благочестив корен, да не дадеш и плодове, които подобават нему. Ти ще се разкаеш не лъжливо, не коварно, но незлобливо и истински, не като се преструваш тайно, не като се бориш, за да завладееш повече земя, не като се противопоставяш на даването на по-малък подарък, не като замисляш невъзможни неща и многоглаголствуваш, но като обсъдиш и обмислиш възможното. Понеже кой ще бъде тъй смел да наруши и премине границите, които са установили добре и справедливо нашите отци? И тъй, духовни ми брате, за да не се поиска от нас отчет там горе за всичко това, нека се откажем от

неуместното користолюбие и да свикнем да се задоволяваме само със своето и нека настане между нас мир и бог да се прослави! Ако желаеш, духовни ми брате, да направиш това, то ти ще видиш небесата отворени и как ангелите божии се качват и слизат и се радват за твоя мир с нас и съгласие, постигнато със съдействието на Христа, истинския бог наш, който умиротвори със собствената си кръв раздорите. Амин! (Роман).

И след всичко това цар Симеон Велики се споминава скоропостижно, без капка съжаление, че не е успял да направи нещо, което е трябвало приживе да направи, и без изобщо да се интересува от това дали някой си там папа ще му признае и утвърди царското достойнство или не. Чисто и просто, той винаги е стоял над тези неща и се е стремял и вършил само онези дела, чрез и във които ще бъде полезен на българите и България и едва след това, заради които ще се сподобие и с напълно заслуженото си безсмъртие и слава:

На предвечерието може би на своето тържество той се поминал скоропостижно на 27 май 927 г., без да се наслади от плодовете на многогодишните си трудове и да дочака момента на своята слава и величие. Не дочакал той така също да тури на главата си обещаната и призната от папата царска корона (В. Златарски).

Лъжейки и лукавейки най-безсрамно-нагло, че най-после българите са паднали на колене, ромеят пък бърза да ликува и пирува над пресния му гроб, преди още да са изстинали костите му в него, и да приписва заслугата за мира на себе си, въпреки че Симеон много преди това е сложил точка на всичките си и всякакви войни. Тези войни обаче в никакъв случай не са заради и за него самия, а за признаването и утвърждаването на тази свещена земя на българския народ и българската държава. Благодарение на цар Симеон Велики нас българите, ромеите най-после са принудени да ни признаят и приемат, но на много висока цена и за двете страни:

Константинопол, на наш език Цариград, някога събра в себе си началото и края на Средновековието, за да бъде единственото, но затова пък разкошно убежище на Античността. Там и отвъд, на брега на Историята, по случай сключването на мира между България и Византия през октомври 927 г. е било произнесено «Слово за мира с българите». На тържеството присъствали и пратеници на други народи, свидетелство за значението, което придавали на акта и двете страни. Тъкмо тук най-официално било признато, че братоубийствената война (между братя во Христе) завършва с мир, който «оздравява разкъсаните части на Вселената и ги привежда към цялост и единение, щото повече да не се назоваваме скит и варварин и така или иначе, но всички да се показваме християни». С други думи, на българите буквално било признато правото на съпритежатели на християнската цивилизация (и според договора владетелят им да се нарича цар, а главата на църквата - патриарх).

«Словото за мира с българите» с основание се приписва на известния византийски книжовник Теодор Дафнопат, близък сътрудник на император Роман Лакапин и вероятният продължител на Историята на Теофан, поради което

можем да му се доверим, че сключването на мира между България и Византия има вселенски отзвук, защото породилите го събития са такива. Даровит оратор, с оглед на своите цели Теодор Дафнопат отъждествил в речта си цар Симеон с цар Давид - «свикнал с кърви от младини», той «подражава на Арес и скача като Аполон», завоевател е като Александър Македонски. Макар да забулва истинските имена и случки с цитати от Писанието и с примери от класическата древност и елинската митология, той невероятно прозорливо като за съвременник е показал причините за войните на Симеон:

«Горко ми, пето поколение и непрестанно бедствие! Защото веднага реката на славолюбието, вихърът на първенството (в полето на ръкописа преписвачът доизяснил с името Симеон) дъждът, снегът - които неща и дори по-силни разтърсват Хемус и Дунава - нахлуха в душата на княза. Настана земетръс, който почувстваха даже и онези, които обитават отвъд Херкулесовите стълбове. Веднага прочее бяха издигнати победно венецът и престолът...»

Почти в средата на своята реч, оставил назад описанието на страданията, Теодор Дафнопат припомня «златния век» отпреди войните: «Тогава живееше златното поколение и всичко се радваше на благополучие и наслада от божествените дарове. Такава бе някога нашата държава. А заедно с нея цъфтеше и се развиваше и държавата на българите. II защо пък не? Те също бидоха осиновени от нашия Бог и, след като забравиха обичаите на чергари и скитници, бяха възприели благовестието на благодатта.»

Непривично ще да е прозвучало в Константинопол през 927 г. това признание, но в речта то е предхождано от едно още по-непривично питане с пояснение. Смятам, че питането е отзив на призива на цар Симеон в «Сказание за железния кръст» - отдал победното оръжие (железния кръст) на манастир в Никея с думите: «Да бъде мир!», той огласил своята нова програма и същевременно наставил своя народ: «Обичайте враговете си!», т.е. ромеите. А ето и отговорът на Теодор Дафнопат в диалога му с мъртвия вече цар Симеон:

«А ние, учениците на новия закон, ние ще обичаме ли враговете си като себе си и съответно на това?» - и продължава, за пръв и единствен път в цялата реч използвайки обръщението «братя» за своите знатни слушатели. - «Никога по-нататък и по никакъв начин, братя, да не стане това, обаче ако донякъде се спречкаме с тях - защото сме от същия състав, ако и да не споделяме тяхната измама, то когато отново бъдат приведени към нас, повече да не се разлъчваме. Възможно е даже падналите да се вдигнат и да застанат по-здраво и по-високо от онези, които не са падали.» (А. Калоянов).

Ето защо и тъкмо поради всичко това като цяло, още от тук се очертава и периодът 919-927 г. като най-вероятното време, през което цар Симеон жени дъщеря си княгиня Елена за княз Игор [вж. и срв. Ахелойската битка 2010, 1-7; Божилов 1983, 128; България 2009, 2; Георгиев 1962, 20-68; Гербов 2009, 11-13; Динеков 1979, 3-4; Егоров 2009, 142; Златарски 2009а, 237-330,525-541; История на България 1981, 285-296; Калоянов 2010а, 1-3; Камчатнов 2009, 22; Оболенскій 2010, 75-76; Рънсиман 2009, 94-104,192-193; Симеон Велики 2010, 1-12; Снегаров

1995, 4-5; Татищев 2009а, 48; Амартол, 28-29; КМЕц-3, 591-600; Мистик, 1-7; ПродФеоф, 255-293; Роман, 1-12; Hebrae, 102; MichSyr_3, 121-122, срв. Рашев 2007, 32-58,84-94].

Женитбата на княгиня Елена за княз Игор

Мотивите и причините цар Симеон да сключи този династичен брак тъкмо с киевските руси се коренят най-напред и преди всичко в неговото желание да си осигури един силен, сигурен и лоялен съюзник на североизточната граница, защото там все още е в сила хазарската хегемония, утвърдена и подкрепена чрез съюзния договор от 893 г. с ромеите. А и доскоро верните му съюзници печенегите сега са съюзници на Византия и в Херсон търгуват само с нея, което пък същевременно поставя България в пълна изолация:

Болгарин Симеон вновь опустошал Фракию, и августа вместе с вельможами пребывала в раздумьях, как обуздать его наглость. В это время попросил Иоанн Вога титул патрикия, пообещав поднять против Симеона печенегов. Добившись желаемого и взяв дары, он отправился в печенежскую землю. Иоанн заключил договор, взял заложников и вместе с ними вернулся в город, заручившись согласием печенегов переправиться и воевать Симеона (ПродФеоф).

Болгарский царь Симеон (893-927) умел одерживать блестящие победы, но не выигрывать войны. Роман Лекапин поднял против болгарского царя сербов и хорватов. Для славян Симеон был чужим - болгарским ханом, представителем кочевого мира, и они выступили против него. Но для печенегов Симеон был славянином, забывшим степной быт и культуру. Поскольку Византия наладила с печенегами обменную торговлю через Херсонес, они стали ее союзниками... и Болгария оказалась в изоляции (Л. Гумилев).

С този си много силен дипломатически ход Симеон бърза да изпревари Роман, опитващ се тъкмо по това време да преговаря с русите и да ги насъска срещу България, а от друга страна печенегите са много опасен Дамоклиев Меч и за русите:

2. О пачинакитах и росах[1]

Знай, что пачинакиты стали соседними и сопредельными[2] также росам, и частенько, когда у них нет мира друг с другом, они грабят Росию[3], наносят ей значительный вред и причиняют ущерб.

Знай, что и росы озабочены тем, чтобы иметь мир с пачинакитами. Ведь они покупают[4] у них коров, коней, овец и от этого живут легче и сытнее, поскольку ни одного из упомянутых выше животных в Росии не водилось[5]. Но и против удаленных от их пределов врагов[6] росы вообще отправляться не могут, если не находятся в мире с пачинакитами, так как пачинакиты имеют возможность - в то время когда росы удалятся от своих [семей], - напав, все у них уничтожить и разорить. Поэтому росы всегда питают особую заботу, чтобы не понести от них вреда, ибо силен этот народ, привлекать их к союзу и получать от них помощь, так чтобы от их вражды избавляться и помощью пользоваться.

Знай, что и у царственного сего града[7] ромеев, если росы не находятся в мире

с пачинакитами, они появиться не могут, ни ради войны, ни ради торговли, ибо, когда росы с ладьями приходят к речным порогам[8] и не могут миновать их иначе, чем вытащив свои ладьи из реки и переправив, неся на плечах, нападают тогда на них люди этого народа пачинакитов и легко - не могут же росы двум трудам противостоять[9] - побеждают и устраивают резню.

3. О пачинакитах и турках[1]

Знай, что и турок род весьма страшится и боится упомянутых пачинакитов потому, что был неоднократно побеждаем ими[2] и предан почти полному уничтожению, оттого турки всегда страшными считают пачинакитов и трепещут перед ними.

4. О пачинакитах, росах и турках

Знай, что пока василевс ромеев находится в мире с пачинакитами[1], ни росы, ни турки не могут нападать на державу ромеев по закону войны, а также не могут требовать у ромеев за мир великих и чрезмерных денег и вещей, опасаясь, что василевс употребит силу этого народа против них, когда они выступят на ромеев. Пачинакиты, связанные дружбой с василевсом и побуждаемые его грамотами[2] и дарами, могут легко нападать на землю росов и турок, уводить в рабство их жен и детей и разорять их землю[3].

5. О пачинакитах и булгарах[1]

Знай, что и булгарам более страшным казался бы василевс ромеев и мог бы понуждать их к спокойствию, находясь в мире с пачинакитами[2], поскольку и с этими булгарами соседят названные пачинакиты[3] и, когда пожелают, либо ради собственной корысти, либо в угоду василевсу ромеев, могут легко выступать против Булгарии[4] и, благодаря своему подавляющему большинству и силе, одолевать тех и побеждать. Поэтому и булгары проявляют постоянное старание и заботу о мире и согласии с пачинакитами. Так как [булгары] многократно были побеждены и ограблены ими, то по опыту узнали, что хорошо и выгодно находиться всегда в мире с пачинакитами.

6. О пачинакитах и херсонитах

Знай, что и другой народ из тех же самых пачинакитов[1] находится рядом с областью Херсона. Они и торгуют с херсонитами[2], и исполняют поручения как их, так и василевса и в Росии, и в Хазарии[3], и в Зихии[4], и во всех тамошних краях, получая, разумеется, от херсонитов заранее согласованную плату за эту самую услугу, соответственно важности поручения и своим трудам, как-то: влаттии, прандии, харерии, пояса, перец [5], алые кожи парфянские и другие предметы, требуемые ими, как о том каждый херсонит сумеет договориться с любым из пачинакитов при соглашении или уступит его настояниям. Ведь, будучи свободными и как бы самостоятельными[6], эти самые пачинакиты никогда и никакой услуги не совершают без платы [Багр-Имп, 4-5, вж. и срв. Божилов 1979, 40-60; Гумилев 2009, 89; Гюзелев 1968, 45].

И на всичко отгоре точно през 922 г. ромеите готвят своя голям удар срещу Симеон, за осъществяването на който те възнамеряват да привлекат всички без изключение съседни му племена и народи, включително и русите. Това той научава от писмото до него на патриарх Николай

Мистик:

Огромно нашествие, доколкото аз мога да разбера, при царското старание или е приготвено, или пък ще бъде приготвено против вашата власт - нашествие на руси и с тях печенеги, па още алани и западните турци, които всички единомислено се съгласили да вдигнат война против тебе [Златарски 2009а, 286, вж. Мистик, 3-6, срв. Михайлов 1989, 124-125].

Но все пак, сред и покрай всичко това самият той дълбоко-скрито вътре в себе си, без всякакво съмнение, се вижда и чувства в ролята на един друг и нов след баща си славянски Кръстител и Обединител, свещената мисия и идеал на когото са не само повече от Богоугодни, защото за в бъдеще те водят съвсем определено към културно-просветното и политико-икономическото обединяване и единство на основно-главната, най-активно-енергичната и културно издигнатата част от славянството, но и защото съвсем в краткосрочен план те му отварят също така и път за политико-икономическо влияние и въздействие върху наскоро основаната съвсем млада славянска държава и съответно за извличането на лични и обществени ползи и изгоди и от тази част на тогавашния Свят.

Между впрочем в интерес на истината точно тук трябва да се отбележи, че подобна нагласа у Симеон доста отдавна у нас допуска и Вс. Николаев [1949]:

Към това трябва да прибавим и несъмнено съществуващата политика на експанзия към славяните от страна на такъв мощен, умен и амбициозен монарх като Симеон, възпитан в Цариград и естествено възприел идеите на византийската великодържавност [15].

Наред с тази, дългосрочно-стратегическа цел Симеон има нужда и безспорно търси съюза на русите и с оглед на една своя оперативно-тактическа цел, състояща се в това той да обсади Цариград по суша, а неговият морски съюзник – откъм морето. При търсенето на такъв подходящ морски съюзник Симеон се насочва най-напред към арабите и по тази причина се опитва да влезе във връзка с тях още преди средата на 922 г. По време на обратното пресичане на Адриатическо Море обаче завръщащите се заедно с представители на арабите и с положителен отговор български пратеници са пресрещнати и заловени от ромеите и хвърлени в тъмница в Цариград. Арабите пък са подкупени от ромеите, пуснати и се завръщат в страната си:

Ние видяхме по-горе, че Симеон още в 919 г. бе решил, че да тръгне право за Цариград ще бъде възможно само тогава, когато завоюва и присъедини към държавата си другите византийски владения на полуострова, и че крайната си цел, т. е. завоеванието на босфорската столица, ще постигне само с помощта на някой морски съюзник. В даденото време първата част от неговия план била почти свършена. Наистина опитът на българите да преминат и да се закрепят на малоазийския бряг при Дарданелите, което също така е влизало в плана му, свършил с несполука, но затова пък целият Балкански полуостров още в 920 г. се намирал в ръцете им:

в западната му част българските завоевания се простирали чак до Пелопонес, а в източната - цялото северно прибрежие на Бяло море на изток от Струма, целият Галиполски полуостров и европейските брегове на Мраморно море били окупирани в 921 г. от български войски; в същата година силни отряди българи стояли пред самия Цариград, а сам Симеон с главните си сили обсадил Одрин. Такива били успехите на българите, когато Симеон решил да пристъпи към изпълнението на втората част от плана си, т. е. да си намери съюзник, който да владее силна флота.

Неговото внимание се спряло на африканските араби, които въпреки това, че в 914 г. сключили, както видяхме, съглашение да помагат на Византия срещу един ежегоден доста голям данък, не се задоволявали вече от него и от 918 г. почнали отново да нападат на византийските владения в Италия. Към техния халиф ал-Махди от династията на Фатимидите се обърнал Симеон чрез специално пратеничество с предложение за съюз против Византия на следните условия: 1) халифът трябва да изпрати флотата си към Цариград, а Симеон в това време ще пристигне през Тракия със своята армия и като се съединят по тоя начин и двете сили - сухопътна и морска, ще обсадят столицата от суша и море и 2) след завоеването на Цариград богатата плячка ще бъде разделена по равно между съюзниците, обаче арабите ще се върнат в земята си, а пък столицата ще остане за Симеон. Когато българският цар изпращал това пратеничество с горните предложения и условия, той преследвал две цели: 1) да разстрои опасния за него съюз между Византия и фатимидския халиф и 2) като е знаел враждебните отношения на африканските араби към Византия, обещавал им византийските владения в Италия и Сицилия, за да ги привлече на своя страна. Българските пратеници отпътували тайно за Африка, като са заминали вероятно от някое българско пристанище на Адриатика (В. Златарски).

Ударът бил насрочен за лятото на 924 г. Сега Симеон бил по-мъдър. Той разбирал, че откъм сушата градът е непревзимаем, Но България нямала флота и трябвало да си потърси съюзник. Африканският халиф ал-Махди, от династията на Фатимидите, бил във война с Империята и имал много кораби. Симеон изпратил при него свои посланици, за да му предложи съюз, чрез който би получил необходимите морски сили.

Всичко било уредено тайно от гърците и българските пратеници се завръщали заедно с представители на халифа, когато корабът им бил пленен край брега на Южна Италия от имперска ескадра. Императорът веднага изпратил свои хора при халифа и му предложил изгоден мир, който бил приет с готовност - африканските араби нямали желание да се бият без нужда в далечния североизток. Българите били хвърлени в тъмница. Но същевременно, сериозно обезпокоен от приготовленията на Симеон, императорът изпратил пратеници и в Багдад, при другия халиф, за да сключи примирие и така да може да върне основната си армия в Тракия (Ст. Рънсиман).

Осъзнавайки, че мечтата му за завладяване на Константинопол се отдалечава, той разбрал, че византийската столица не може да бъде превзета без силен флот. И тъй като той не притежавал такъв, се обърнал за съдействие към арабите. През

922 г. българско пратеничество било изпратено в Кайруан (където била столицата на Фатимидския халифат) до представителя на Фатимидите Убайдаллах ал-Махди. Той се съгласил с предложението за нападение по море и суша и заедно с българските пратеници изпратил в България и свои, които трябвало да уточнят някои подробности около нападението. За съжаление на връщане те били заловени от византийците. Въпреки този неуспех, Симеон направил втори опит да се съюзи с арабите, но и той пропаднал (Симеон Велики).

Именно поради това напълно логично е да се допусне и приеме, че след осуетяването на тези два негови опита за намирането на морски съюзник Симеон не се отказва от плана си, а към края на 922 или в началото на 923 г. се обръща за помощ и съдействие към русите. По това време русите вече имат силен морски флот, който владее положението не само в Азовско и Черно Море, но частично и в Каспийско и Мраморно Море.

Точно в този момент и след поредния неуспешен опит за превземане на Цариград, но общо взето след един сравнително успешен като цяло военен поход, руският флот се предислоцира от Мраморно към Азовско Море, а сухопътните им сили се изтеглят на север през българска територия по черноморското крайбрежие. Чрез специален куриер Симеон кани княз Игор и неговия воевода Олег на официално-делова среща във Велики Преслав, по време на която се договарят условията на бъдещия военен съюз между българи и руси. Този съюз допълнително се подсилва и гарантира и чрез династичния брак на княз Игор и княгиня Елена.

Ето защо най-напред летописецът съобщава, че с похода си през 907 г. срещу Византия "русский князь Олег мстил грекам за обиды своего давнего друга - царя Симеона". От тук се прави изводът, че по това време между русите и българите съществува боен съюз, основан и закрепен дори и чрез таен военно-съюзен договор за съвместна борба срещу Византия:

Напротив, втайне подготовленное военное предприятие обещало успех. Достаточно вспомнить, как скрыто действовали руссы в 860 году, имея сведения об уходе византийского войска в Малую Азию, а флота - к Криту. Так же неожиданно напал на Константинополь Олег, имевший, по нашему мнению, определенную договоренность с болгарским царем Симеоном о проходе по болгарской территории русского войска (А. Сахаров).

М. Тихомиров [1945] обаче приема, че тук става въпрос за "негласно съглашение между Олег и Симеон за преминаването на руската конница през територията на България" [136-137], а според друг автор пък тук става дума даже и за "специални съглашения между Древна Русия и България" (Г. Литаврин):

Так, вполне приемлемо предположение М. Н. Тихомирова о связи походов Олега на Царьград с тогдашними отношениями между Византией и Симеоном Великим, в частности указание на синхронизм похода Симеона на Царьград 922 г. с письмом

Николая Мистика болгарскому царь того же года, в котором патриарх угрожает Симеону греческим союзом с его северными соседями, между которыми называет и русских, и с датой 922 г., под которой в Новгородской летописи поставлен поход Олега на Царьград [Мошин 1963а, 50, вж. и срв. Златарски 2009а, 280-281; Литаврин 1999, 450-451; Михайлов 2011, 107-111; Сахаров 2010, 27].

Разгромявайки чисто по болшевишки М. Тихомиров с чука и сърпа и на «съветската научна критика» и на «съветската историческа наука», първият контрааргумент тук на Е. Михайлов [2011] е от вятърничав повятърничав, защото в никакъв случай не може и не бива да се твърди, че щом като дадено събитие не се съобщава или потвърждава от изворите, следователно то и не се е състояло. Допускането и заставането на позициите на подобна парадоксална абсурдност неминуемо води и до приемането, че в Света са станали единствено и само толкова събития, колкото са засвидетелствани в историческите извори. А що се отнася пък до началото на интереса към България в руската историография още през XVIII в., то съвсем определено този автор изобщо не познава древноруските летописи още от XI в., за да види, че там многократно се говори за България, за българите и особено пък за цар Симеон. И изобщо тук по тези страници българският Пигмалион изправя до стената и разстрелва един по един маса руски професори и академици. Техният единствен, но никога и за нищо на Света непростим грях е този, че вътре в себе си те не само се прекланят и благоговеят, но и открито виждат, признават и разпространяват огромния културно-исторически принос и влияние на българите върху русите:

Все по това време се появява и друг обобщаващ труд върху руско-българските връзки. Това е изследването на акад. Михаил Тихомиров (1893-1965 г.) „Исторические связи русского народа с южными славянами с древнейших времен до половины XVII в." [41]. Разглежданата работа е свободна в значителна степен от грешките и неверните постановки в труда на Н. Державин. Но въпреки своите достойнства, що се отнася до най-ранния период поради оскъдността на историческите извори, М. Тихомиров често пъти е принуден да прибягва до произволни тълкувания и необосновани хипотези - резултат на повърхностно аналогизиране, некритичност, прибързаност и в отделни случаи непознаване на литературата по въпроса. Редица негови хипотези са били основателно критикувани от съветската научна критика.

Спирайки се на събитията от X в., М. Тихомиров прави редица необосновани предположения, като се стреми да докаже някакъв мним военен съюз между цар Симеон и княз Олег. В случая той изхожда от своя повърхностен и некритичен анализ на някои извори, без да е запознат с тяхната правилна интерпретация в научната литература [46]. Затова неговата хипотеза за военния съюз е разкритикувана без особено усилие от съветската историческа наука [47] [10-11].

Доколкото ни е известно пръв засяга въпроса за българо-руските взаимоотношения руският историк любител и известен масон Иван Елагин (1725-1794 г.) в своето произведение „Опыт повествования о России" (1790; публикувана в Москва,

1803 г.). В това свое произведение авторът изказва убеждението, че по времето на княз Олег Киевска Русия е била в съюзни отношения със Симеонова България. Български търговци отивали в Киев и се занимавали с оживена търговия. Но подстрекавани от византийците, маджарите нападнали България. Тогава Олег, за да отмъсти за своя съюзник, предприел знаменития си поход срещу Византия (с. 195).

Откъде авторът е почерпил тези сведения, не е известно. Но доколкото те не се потвърждават и противоречат на изворите, може да се приеме, че всичко това е догадка на самия И. Елагин. Но в случая за нас е важен интересът, който се проявява в руската историография към България още през XVIII в. и свързването на българската с руската история [3].

Вторият контрааргумент на същия великосписовател е, че походите на Олег се провеждат само по море, но не и по суша, за да може съответно съответно и конницата на русите да премине през България. С това си голословно твърдение той за пореден път показва и доказва, че не само не познава достатъчно подробно-задълбочено древноруските летописи, но и не иска дори и да знае за тях, особено когато техните съобщения противоречат на изсмуканите от пръстите му тези:

За времето на княз Олег нямаме никакви сведения за преки политически връзки между Русия и България. Не можем да посочим и някакви косвени податки, които биха ни позволили да правим догадки за политически или военен съюз между двете държави. Въпреки това в историческата литература неведнъж са изказвани предположения, граничещи с увереност, че подобен военен съюз е бил осъществен по времето на Олег и Симеон. Този хипотетичен съюз е обоснован от обстоятелството, че и Олег, и Симеон воюват срещу Византия и следователно той би бил напълно закономерен и естествен. На второ място се изтъква сведението на руската летопис, че по времето на похода руският княз събрал много войски „и съ сими со вѣми поиде Олегъ на конех и на кораблех" [559]. Следователно трябва да се предполага, че част от руските дружини са минали през българска територия, а това предполага и наличието на военен съюз между двете страни. В действителност, както ще видим след малко, руските войски никога не са минавали през българска територия, с изключение при похода на Святослав, който първоначално бил насочен пряко срещу България [106-107].

В лето ѱѕ.у.еı [6415 (907)]. *Іде ѠЛегъ на Грекы. Игоря оставивъ Кыєве поя же множьство Варягъ и Словенъ и Чюди и Кривичи и Мерю и Поляны и Северо и Деревляны и Радимичи и Хорваты и Дулебы и Тиверци эже суть толковины си вси звахуться Великая Скуфь и съ семи всеми поиде Олегъ на конехъ и в кораблях и бес числомъ кораблии и приде къ Царю града* [ИпатСп, 15].

В лето 6415. *Иде Олег на Греки, а Игоря остави в Киеве. Поя же множество варяг, и словени, и чюдь, и кривичи, и мерю, поляны и северы, древляны и радимичиь вятицы и хорваты, и дубелы, тиверицы, еже суть толковины: си звахуся от грекъ Велики Скифия. И с ними воими поиде Олег на конех и в кораблих, и бе числом корабль 2000* [НовгЛт-Дубр, 8].

Според съображенията на княз М. Оболенскій [2010] русите не про-

веждат нито един поход без конница, като дори и корабите при това играят второстепенна роля:

Обращаемся къ одному изъ упомянутыхъ выше примеровъ, къ разсказу о походе Олега къ Царюграду, по **Лѣтописцѣ Рѣскихъ Царей**, *возстановляя его чтеніе по всемъ спискамъ, приводимымъ в I томе Полн. Собр. Русскихъ Летописей.*

В лѣт ѕ҃ѳ҃ѳ҃і. Иде Ѡлегъ на Греки а Игорѧ wстави въ Кїевѣ. и поѧ со собою вои многи. Варѧгы, Словены, Уюд, Кривичи, Мерю, Полѧны и Севѣры, и Деревлѧны, и Радимичи, и Хорваты, и Дѵлебы, и Тивирци, ѩже соуть тлъковины. Сїи вси ѕвахѵтсѧ wт Грекъ и Скѵѳь великаѧ. и съ сими всеми поиде Ѡлегъ на кони и в корабли и бѣѕ числа кораблеи. ѕ҃в҃. и прииде къ Црюградѹ.

Ладьи ихъ служили только для сопровожденія конныхъ дружинъ, и вмещали в себе необходимые въ походе съестные припасы, и тяжелое оружіе, какъ-то: щиты, брони, шишаки, и проч.

...только сопутствуя конному войску, шедшему тутъ же берегом, ладьи Руссовъ не могли не быть судами по преимуществу только гребными.

...рать эта была наемная, и состояла именно из кочевников, или техъ враждебныхъ племенъ, жившихъ по степямъ, которыя по огромнымъ пространствамъ, ими населяемымъ, где способъ передвіженія всего удобнее былъ на коняхъ, могли быть хорошею конницею.

Из этого можно заключить, что Болгарія, какъ будто предчувствуя, что скоро должна лишиться своей самостоятельности и что этим она обязана будетъ именно Грекамъ, никогда искренно къ нимъ не была расположена, а потому и во время похода Олегова она или держала нейтралитетъ, или же была в союзе съ Руссами, и не мешала имъ разорять греческую имперію по той простой причине, что въ ослабленіи Греціи видела средство къ своему собственному усиленію. Таким образомъ, наверное можно положить, что и со стороны Болгаріи для действій дружинъ Олеговыхъ не было препятствій [12-18,29-32].

Независимо дали на коне или на лодки, русите няма откъде от друго място да минат освен през България. Достигайки Несебър, те слизат на брега, прехвърлят лодките на каруци и така достигат до Златния Рог (княз М. Оболенскій):

9. О росах, отправляющихся с моноксилами из Росии в Константинополь

От Селины же они не боятся никого, но, вступив в землю Булгарии, входят в устье Дуная. От Дуная они прибывают в Конопу, а от Конопы - в Констанцию... к реке Варна; от Варны же приходят к реке Дичина. Все это относится к земле Булгарии. От Дичины они достигают области Месемврии - тех мест, где завершается их мучительное и страшное, невыносимое и тяжкое плавание [Багр-Имп, 6-8; Оболенскій 2010, 32-34].

Така че в края на краищата, макар и нерегламентирани правноюридически, някакъв вид съюзни отношения между българи и руси все пак има и всичко това се потвърждава още и от факта, че херсонският гръцки воевода Вогас пък съобщава в Константинопол, но вече под

916-917 г., че "българите прилагат всичкото си старание, за да привлекат на своя страна печенегите, а, ако е възможно, и другите народи, които живеят в ония места, за война и нападение на ромеите" (В. Златарски). Но дори и да не е точно така, все пак не е възможно цар Симеон и княз Олег да не са се познавали и да не са се срещали преди това поне веднъж, още повече когато е добре известно, че и цар Симеон през 896 г. по време на войната си срещу маджарите се доближава твърде много до руската граница.

При това положение вече няма изобщо никакви причини да не се приеме за напълно достоверно в главното и същественото и достатъчно отдавна лансираното от Ю. Венелин [1849] виждане, че по времето на Симеон наистина съществува българо-руски военен съюз против Византия, като българският владетел командва обединените руско-български сухопътни войски, а руският – обединената флота на двете страни [205-217].

Същевременно в литературата може да се попадне също така и на следния текст, отразяващ една много неясна и объркана ситуация, особено като хронология, но достатъчно вярна и точна в главното и същественото и най-важното, потвърждаваща връщането и преминаването на Олег и Игор през Велики Преслав, след като русите под предводителството на Олег-Hlgw са разбити не пред днешния румънски град Кюстенджа, а пред Константинопол и се изтеглят през Tiras, името на която област всъщност е еврейската транскрипция на хоронима *Тракия:*

Так передается наименование греческого города Χερσων (древнерусское Корсунь), столицы византийских владений в Крыму, то есть Херсона. Оттуда Песах двинулся против Hlgw, разгромил его и отобрал у него добычу, взятую в Тмутаракани. Hlgw оправдывался, говоря, что Роман побудил его предпринять этот агрессивный акт. Песах согласился оставить его в мире, но заставил его обратиться против Византии: «И пошел он против своей воли и воевал против Qwstntyn' на море четыре месяца. И пали там доблестные мужи его, так как македоняне (византийцы) победили его (греческим) огнем».

Наименование ***Qwstntyn', скорее всего, обозначает не столицу Византии, а византийские владения в бассейне Черного моря. Византийские источники не отметили какой-либо угрозы Константинополю со стороны Руси в период правления Романа I Лакапина (О походе руси на Константинополь в 941 г. в царствование Романа Лакапина сообщает византийская «Хроника Георгия Амартола» (ср. также Продолжатель Феофана. СПб., 1992. С. 175-176). Составитель ПВЛ, пользовавшийся «Хроникой», приписал этот поход на Царьград Игорю.).***

Побежденный ***Hlgw «постыдился вернуться в свою (собственную) страну, он бежал морем (Каспийским) в FRS, и там он и все его войско пали». FRS должен быть истолкован не как Paras, Персия, но как наименование южного берега Каспийского моря (П. К. Коковцов (указ. соч. С. 120) предполагает, что Paras - искажение первоначального Tiras, обозначения Фракии в еврейской традиции. Действительно, переход разгромленного войска Х-л-г-у из Черного моря на Каспий для новой войны***

маловероятен.

Скорее можно предполагать, что в Кембриджском документе отражена информация о походе на Константинополь Игоря в 941 г.: русь, встреченная греческим огнем, вынуждена была отступить от столицы и отправилась на ладьях к побережью Фракии, но там была встречена греческим флотом, завершившим разгром руси (ср.: Продолжатель Феофана. С. 176; ПВЛ. Ч. 1.С. 33). Ср. выше комментарий к с. 94.) [Голб, Прицак 2009, 155].

Впрочем това, че Олег наистина се връща към Тракия, се потвърждава и от факта, че арабските хронисти от това време познават областта под името *Тарс*. Така например Ал Табори пише под 896 г.:

В тази година, както разказват, дошло писмо от Тарс за това, че славяните нападнали гърците в голямо количество, убили много от тях и разрушили много техни селища, дошли до Константинопол и принудили гърците да търсят убежище в него [Ангелов П. 1988, 48, вж. и срв. Божилов 1983, 108-136; Голб, Прицак 2009, 155-160; Гумилев 2009, 7,89-93; Златарски 2009а, 280-292,532-534; Экономцев 2009, 1-7; Николов 2007, 126-128; Пеев 2009, 8; Петрухин 2000, 222-229; Рънсиман 2009, 101-105; Симеон Велики 2010, 10; ЛтИзв-2, 318-324; ПродФеоф, 272, срв. Михайлов 1989, 8,120-142].

Освен това икономическите връзки по това време между България и киевското княжество са доста силни и здрави и те се основават на една силно-развита българска икономика и външна търговия:

Докато литературата и изтънченият начин на живот се нуждаели от изкуствено стимулиране, търговията в България процъфтявала от само себе си. Основният поминък на страната било земеделието и вероятно българските зърнени храни и домашни животни са спомагали за изхранването на византийските крайбрежни градове и на самия Константинопол. Разработвали се и доста мини и добивите от тях увеличавали приходите в княжеската хазна.

А и през българските земи преминавали големи търговски пътища. Оживеният търговски обмен между руските степи и Константинопол по правило се извършвал по море, покрай западния Черноморски бряг. Но част от стоките несъмнено са пътували по суша, през Преслав и Адрианопол или по някой крайбрежен път, а други - през Дръстър за Солун (Ст. Рънсиман).

Но по-конкретно в началото на X в. стотици руси, главно търговци, пребивават продължително в България, а в столицата Велики Преслав има даже и руска търговска кантора и руска странноприемница. Тези руски търговци пренасят и продават в България кожи, восък, мед, роби, сечива и други оръдия на труда, дребни украшения:

Широкая приморская полоса от Белгорода на Днестре и далее на юго-запад в Болгарию и Византию стала в X в. областью жизненных интересов Киевской Руси. Тиверцы стали «толковинами», т. е. союзниками, на Уличей время от времени накладывалась дань, и через эти земли проходил маршрут русских войск, когда шли на Царьград «в лодьях и на коних», «морем и берегом». Побережье Черного моря было усеяно гаванями и стоянками, где ежегодно останавливались русские торговые караваны судов. В городе болгарского царя Симеона (совр. Шумен) был даже русский

торговый двор. В середине X в. арабский автор Масуди говорит об «острове русов», который следует разместить между низовьями Дуная и морем; главным городом этой округи был Переяславец-на-Дунае, который так понравился Святославу.

...войны Симеона царя Болгарского указаны потому, что затрагивали районы действия русских купцов (в городе, основанном Симеоном, была русская торговая контора) (Б. Рыбаков).

От друга страна от България се изнася и продава в Русия коприна и други тъкани, украшения, коне и други едри и дребни животни, оръжие, керамика и други занаятчийски произведения, сечива и други оръдия на труда като например грънчарски колела (Н. Мавродинов), подправки, месни и млечни произведения, вино, плодове и зеленчуци, зърнени храни. Специално грънчарското колело е донесено в Европа от прабългарите и на такова колело е изработена керамиката, намерена не само на територията на Дунавска България, но и по земите на Южна Русия и по-точно в Саркел, Карнаухово и др. (Ж. Вължарова).

Между впрочем, може би поради по-особения вид и характер на тази дейност са преминали от прабългарския език и са се запазили в старобългарския език и такива думи като **шаръ, шаръчии:**

Влиянието на древната китайска култура върху духовната култура на тюрките изобщо и на българите в частност, намира израз и в заемането в тюркобългарските езици и диалекти и на кит. ts'i/ts'iet "лак; лакировщик; художник" от tsi > sir/sïr "лак, глазурь; краска, которой китайцы разрисовывают чаши", към което е прибавена, твърде вероятно, пак китайската по произход, деятелна наставка -ǔy/-čï от кит. žen' "мужчина; человек" или пък от ǰiap "мастер", откъдето и сттюрк. sïrčï "художник, рисующий красками, наносящий глазурь", общтюрк. sürči/sïrči "маляр; художник" (Н. Баскаков; ДТС), от който общотюркски корен безспорно е и чув. сăрă "краситель", сăрла "красить", сăрлан "краситься", сăрă, сăр "краска; глазурь" [ЧвРСл, 129,301, срв. ЭСЧвЯз, 179,339].

При това положение, преминалото не само в съседните славянски езици, но и в староруския език, стб. **шаръ, шаръчии** *очевидно и безспорно е отново прабългарска вътрешноинтегративна заемка в славянобългарския език от дунавския прабългарски език, точно тази форма на която по отношение на началната съгласна безспорно е резултат от действието този път на характерната за прабългарския език изобщо етимологична фонетична промяна* ***s-š, проявяваща се още и при лекс. шаран, съответствието на която в огузотюркските езици например е семантически напълно тъждественото(!) тур. sazan, а така също и при календарноцикловата година*** **шегор** *от Именника на българските ханове, огузотюркското съответствие на която пък е кум., стогуз., ттур. sïgïr "крава; вол; говедо" [DLT-1, 364; KdКит, 164].*

Въпросната етимологична фонетична промяна се наблюдава също така и при съвр. бълг. шейна, което при акад. Ст. Младенов се определя като неясно и същевременно се свързва с пак бълг. сани със същото значение, но с не особено справедливата според нас бележка "старинно" [ЕПРк, 569,692] и сравнителноисторическите и контактолингвистични съответствия и паралели на което в лицето на семантически напълно тъждествените чеш. sáně, словен. sanî, пол. sanie, sanki, рус. сани,

тат. čапа, каз. šапа, якут. диал. sāŋky, монг. čапа, самод. сани, бур. sапа, саам. čïвппе, мандж. šип, вече показват напълно категорично-определено и недвусмислено, че тук изобщо и в никакъв случай не се касае за близост с "изключително случаен характер" (М. Фасмер), още по-малко пък за направо доста забавно-комичното твърдение, че "еленовите шейни от самодийски тип" по Таймир в долното течение на Енисей, водят своето начало от праславянския език [СибЭтСл, 501], като че ли местното население, което почти цялата година прекарва сред мраз и снегове, трябва да дочака началото на XVIII в., за да възприеме от пристигащите от южноруските степи и то с лодки по реките, славяни именно това, единствено пригодно и удобно за тези условия средство за придвижване и транспорт.

Именно поради всичко това, въпросната дума се очертава като много стара лексикална заемка, още преди началото на II хил. пр.н.е., в областта на тяхната прародина Минусинската котловина и на запад, от угрофинските към българските, огуротюркските езици, откъдето тя е преминала също така много рано и в славянските езици по време и на етапа на по-ранната, късноантичната европейска, "хунската" история на болгарските племена и народи, като лексемата е заета пак много рано и в монголските, още и в кыпчашките тюркски езици, в светлината на което като цяло и очевидно, вече е лишено от каквито и да е основания и допускането, че лекс. sïrčï е "представена" в старотюркския език едва след XI в., което заключение очевидно-безспорно се формулира единствено на основата на нейното засвидетелстване в староогузския речник на М. Кашгарлъ (II. Шервашидзе).

Тъкмо видът и характерът на началната съгласна между впрочем прави не особено вярно и точно етимологичното описание, в рамките на което рус. шар "краска" от струс. шаръ (XII) от стб. **шаръ** *"χρώμα", ранна заемка от тюркския език, срв. чув. sărla "красить", sără "краска" [Фасм-4, 406-407, подчерт.-II.Д.], когато в останалите тюркски езици, включително и в чувашкия език, началният звук е различен, именно поради което въпросната лексема очевидно е много ранна заемка от ш-диалект на дунавския прабългарски език.*

Никак не е изключено лекс. **шаръчии** *"ζωγράφος, тот, кто пишет красками, живописец", да е образувана след момента на заемането от основата* **шаръ** *"краска, цвет", с помощта на старобългарския суф.* **-чии**, *който в действителност е пренесеният и зает в българския език общотюркски по принцип и прабългарски в частност деятелен суф. -čï, засвидетелстван доста преди това, под 684 г., и в кавказоболгарския език като словообразувателен елемент на мли Авчи, носено от "некоего знатного князя по имени Авчи, имевшего титул тархана" [Каланкатуаци 1984, 132,213-214] и образувано очевидно-безспорно на основата на квболг. *ав "лов", така че апелативът генетична основа на това име *авчи трябва да е от един ред с други такива, собствено тюркски лексеми наименования за обозначаване на лице по предмета на неговата дейност като сттюрк. avčï, стогуз. awçı, кум. авчу, каз., ккалп. авшы, тат. авчы, узб. авчи, уйг. овчи "охотник; зверолов; рыбак" [ДТС, 68-69; ЭСТЯз-а, 62-64; DLT-1, 63].*

Общотюркският по принцип деятелен суф. -čï в тридесетината отделни и различни тюркски езици се проявява и използува в максимум осем фонетични варианта, които в турска транскрипция например са -cı, -cï, -cи, -cй, -çı, -çï, -çи, -çй и всеки

*един от тях се прибавя към точно определена и конкретна според вида и характера на изгласа си основа, така, че например, когато думата завършва на предна незакръглена гласна – deve "камила", или пък на звучна съгласна след пак такава гласна – **demir, "желязо", то към нея задължително се прибавя фонетичният вариант** на суфикса, който започва със звучната съгласна и съдържа в себе си предната незакръглена гласна - deve-ci "камилар", demir-ci "железар" и т.н.*

Тази специфична структурнотипологическа черта на тюркските езици на фонетично равнище се задава или е резултат от действието на присъщата на тези езици "Звукова хармония", т.е. прогресивна асимилация по линията на фонетичните признаци "мекост-твърдост" и "закръгленост-незакръгленост" при гласните и "звучност-беззвучност" при съгласните. Своя пределно разгърнат вид и степен на развитие тя достига например в съвременния турски език, където фонетичните варианти на суфикса са възможно-максимално допустимите осем на брой, докато при други тюркски езици фонетичните варианти на суфикса са в по-малък брой, различен за отделните езици, включително и при староогузския език, който е не най-старото състояние и етап, както го представят някои турски езиковеди, а историко-генетичната основа на турския език, който се заражда и развива едва след края на XIII в., когато се полагат основите и се образува и османотурската държава

Аналогичен е случаят и с прабългарския суф. **-ѵии***, който на основата на тук приведените кавказоболгарски и дунавскоболгарски примери, може да се направи изводът, че има един-единствен фонетичен вариант, който се прибавя към всякакви според изгласа си словообразователни основи, като все пак не бива да се пропуска възможността да се отбележи, че полезни в това отношение не може да бъдат няколкото производни с този суфикс, прабългарски заемки в угрофинския унгарски език, защото там те са пределно контрахирани, съкратени в процеса на заемането и адаптацията си в генеалого-типологически чувствително различния и отдалечен език приемник.*

Ето защо и именно поради всичко това трябва не само да се гледа силно резервирано, но и направо да се отхвърли като изобщо невярно и много неграмотно и неотдавна лансираното голословно твърдение за това, че старобългарският суф. **-ѵии***, въобще няма нищо общо с "турския суфикс "джи", когато всъщност тъкмо този, безспорно тюркски по произход суфикс вече съществува и се проявява като самостоятелен морфологичен елемент и в славянобългарския език, което проличава особено ясно от неговата употреба не само със собствено прабългарските, но и със славянските или гръцки по произход български лексеми като* **кънигѣѵии, кънигѣѵии, книхѵии, самѣѵии, зѣдѣѵии, зѣдѣѵии, кораблѣѵии** *и др.*

При това положение, много по-голяма е вероятността лекс. **шарѣѵии** *да е наследена от прабългарския език като цялостен морфологичен комплекс, защото допускането на обратното би означавало приемането на малко парадоксалната ситуация, че прабългарите по принцип познават и практикуват боядисване и рисуване, но сред тях няма лице, което да упражнява тази дейност като негова основно-постоянна или допълнително-временна професия [вж. и срв. Цейтлин 1977, 123-124]* (Ив. Добрев).

Друга дума, свързана със силно развитото занаятчийство и по-специално на металообработването на прабългарите, е и **кърчии/ кръчии** "железар; ковач". Тази дума има за основа иранската заемка в тюркските езици изобщо и в прабългарските езици в частност **qurč* "стомана". Заета е и е адаптирана в древноруския език като *корчий* "кузнец" при старобългарска форма *кръчии* и такива производни като *корчийница, кръчийница* "кузница" [вж. Добрев 2005, 314-316, вж. и срв. ЭСВхЯз, 221; СимСб-2, 80; СлРЯз-7, 349-350; Фасм-2, 340-341; Баскаков 2010, 2-4; Въжарова 1981, 52; Мавродинов 1955а, 12-13; Михайлов 1989, 127-132; Примов 1961, 33-54; Рънсиман 2009, 94; Рыбаков 2009, 278-291; Хаджиниколов 1957, 31-37].

Допълнително потвърждение на всичко това безспорно е и съобщението на Идриси, че в българския град Масийунус има някаква си руска управа. Само че името на този град е метатеза на името на Симеон, а и самият гр. Шумен се превръща в търговски център в много по-късно време, именно поради което и градът следва да се отъждестви не с Шумен, а с Велики Преслав:

В 4-й секции VI климата, в разделе, посвященном описанию болгарских городов, ал-Идриси говорит о существовании некоей «русской управы» в городе Шумене: «М(а)с(и)йунус - многонаселенный город. В нем находится русская управа (маслахат ар-русийа). Это процветающий город, с многолюдными базарами и изобильными природными богатствами. Расположен он на горе».

Масийунус, как установил еще в прошлом веке крупный знаток исторической географии Балкан В.Томашек, -это арабский вариант наименования города Шумена, представляющий собой метатезу собственного имени Симеон. Последние исследования болгарских ученых, учитывающие как этимологические соображения, так и данные ал-Идриси о местонахождении города, подтвердили обоснованность этой идентификации.

Характер информации, собранной ал-Идриси о странах Балканского полуострова, не оставляет сомнений в том, что русская управа в Шумене имела торговые функции, являлась купеческим подворьем. Что конкретно представляло собой это подворье, сказать трудно.

Данные ал-Идриси о подворье русских купцов в Шумене вряд ли правомерно возводить к русско-болгарским отношениям IX-X вв., как предложил Б.А.Рыбаков.

Судя по тем источникам, которые были использованы ал-Идриси для характеристики Балканского полуострова, его сведения о балканских городах отражали современное состояние дел. Да и Шумен превратился в торгово-ремесленный центр и стал привлекательным местом для купцов разных стран лишь в XI-XII вв., а ранее представлял собой крепость, охранявшую дороги к Плиске и Преславу [Коновалова 2010, 123].

По-нататък пак по времето на Симеон, но вече след Олег и по-точно по времето на неговия син княз Игор военно-икономическите връзки и контакти между българи и руси се засилват и заздравяват още повече и русите стъпват все по-често на българска земя. Първият път за самия

княз Игор като че ли е през 920 г., когато русите имат поредния конфликт с печенегите [Никитин 2009а, 165].

Впрочем от началото на X в. печенегите се установяват за сравнително по-трайно време на североизточната покрайнина на България, между реките Прут, Днестър и Днепър. Това обаче изобщо не означава, че се отнема българска територия, както допускат някои историци, въпреки изрично-недвусмисленото съобщение на Константин Багрянородни, повече от четвърт век след кончината на цар Симеон, че тогава тези земи са си "част от България" и "суверенитетът на българската държава там е напълно запазен". Ето защо вече единствено меродавно-задоволителното обяснение на тази ситуация е, че по времето на Симеон печенегите са федерати на българската държава, а не окупират български земи (Ив. Божилов) [вж. Добрев 2005, 464; Златарски 2009а, 253-255; Коледаров 1979, 48; Багр-Имп, 6,109, срв. Божилов 1979, 97; История на България 1981, 350-351].

При това положение съвършено очевидно изобщо не отговаря на истината, основаващото се едновременно и на Багрянородни, и на арабските извори твърдение на Вл. Минорски, че към края на IX в. печенегите обитават земите между Шаркел на Дон и Силистра на Долен Дунав:

In chap. 42 of his work Constantine explains that at a later date (after the expulsion of the Magyars from Atelkuzu) the Pecheneg possessions extended from a place opposite Distra on the lower Danube to Sarkel (a Khazar fortress on the Don).

These events of the end of the ninth century are known to Ist., 10, who says: "A tribe of Turks called Bachanāk (Pecheneg) having been ousted from its land settled between the Khazars and Rum. Their place is not their ancient home, but they have come to it and occupied it." [HudAl, 26].

Най-вероятно княз Игор преминава през България през 922 г. по датировката на руските летописи, която година че ли трябва да се вмести в периода 923-925 г. Тогава руската войска, предвождана от воеводата Олег, за пореден път нападa Цариград, като извлича корабите си на брега, поставя ги на колела и приближава стените на града, при което русите не пропускат случая да вилнеят и безчинстват из околностите му. Уплашените ромеи се съгласяват да платят на русите голям данък, след което в знак на победа Олег окачва щита си на портите на Цариград и се оттегля:

В лѣто 6428 [920]. *Посла князь Игорь на Грѣкы вои Русь скыдеи 10 тысящь. И приплыша ко Цесарюграду, и многа зла створиша Русь: Суд бо весь пожгоша огнемъ; а ихъ же имше плѣнникы, овѣх растинаху, иныя же къ землѣ посѣкаху, другыя же поставляюще, стрѣлами стрѣляху; елико же ратнии творят, изъломяще опакы руцѣ и связающе, гвозды желѣзны посрѣде главъ вбивающе; и многыи церкви огневи предаша. Въ время же то царствующю во градѣ Роману, и абие посла Романъ цесарь патрикыя Феофана съ вои на Русь, и огненымъ строемъ пожъже корабля рускыя. И възратишася Русь въ своя. Том же лѣтѣ препочиша и*

другое, на третьее идоша.

В лѢто 6429 [921]. *Игорь и Олегъ пристроиста воя многы, и Варягы и ПолянѢ и СловенѢ и Кривичи, и корабля многы бещисленыи.*

В лѢто 6430 [922]. *Иде Олегъ на ГрѢкы и прииде къ Цесарюграду; и Греци замкоша Съуд, а град затвориша. И вълѢзъ Олегъ, и повелѢ изъвлещи корабля на брегъ, и повоева около града, и много убииство створиша Грекомъ, и разбиша многы полаты и церкви. И повелѢ Олегъ воемъ своимъ колеса издѢлати и въставити корабля на колеса. И бывъшю покосну вѢтру, и въспяша прѢ, и с поля идоша къ граду* [НовгЛт, 5-6].

На връщане през България княз Игор и воеводата Олег биват приети и гостуват на Симеон във великолепно-прочутия му дворец във Велики Преслав, където Игор вижда за първи път и се запознава с княгиня Елена. А в резултат на съответните много кратки, но изключително съдържателно-конструктивни и съществено-важни, даже и знаменателно-съдбовни за България и още повече пък за Русия разговори-преговори на воеводата със Симеон и особено след уверението му, че преди венчавката князът непременно ще се кръсти, а това за Симеон означава ни повече, ни по-малко, че кръстен ще бъде и целият руски народ, българският цар му дава дъщеря си за жена, след което те я и отвеждат в Киев.

И все пак Симеон Велики си е Симеон Велики и той нито за миг в мисълта си не се разделя с непрестанно гложденията го своя велика идея за кръщаването и на източните славяни. Тъкмо поради това той изважда от "богатата си лична библиотека" (Н. Державин) и предава на тръгващия за Киев с дъщеря му презвитер Григорий още десетина книги, които ще бъдат много по-необходими там.

Освен посветения лично на него и затова много скъпия на сърцето му Симеонов Сборник, сред тези книги е и ръкописът с приетия на църковно-народния събор през 893 г. първи български законодателен акт, наречен по-късно и вече в Русия **Ѕаконъ соудныи людьмъ.** В този закон достатъчно подробно-ясно е посочено какво трябва да се прави и как точно да се постъпва с новокръстените, за да се приобщят те докрай и всецяло към Христовата Вяра, а така също и с онези, които не са пожелали да приемат Свето Кръщение [ЗСЛд, вж. и срв. Ангелов 2010, 122-123; Снегаров 1966, 89; Християнство 2002, 163-164; КМЕц-1, 77-78].

Ето така и след всичко това най-после се изясняват и взаимно противоречащите си и никак несъгласуващи се съвсем объркано-лаконични сведения и данни на отделните летописи, защото се оказва, че в действителност Игор не го жени княз Олег, който след 912 г. вече не е между живите, а самият той лично се среща с цар Симеон, който пък от своя страна по това време вече има съвсем ново и коренно различно от предишното виждане за съдбата на дъщеря си, така че династичният брак между българи и руси е сключен набързо и без всякакви уговорки и колебания.

Онзи Олег пък, когото княз Игор придружава и за когото съобщават някои летописи, всъщност не е неговият по-голям родственик и наставник княз Олег и още по-малко пък "местен управител в района на Таман и Източен Крим" (К. Егоров), а воеводата му Олег, който фактически е заедно с него и му помага в далечните бойни походи, като непосредствено-пряко ръководи и командва и войската, много добре видно от следните цитати, подредбата и номерацията на които е от нас, но пък съгласно вътрешната логика и естествения ход на събитията:

1. И възрастъшю же ему, Игорю, и бысть храборъ и мудръ. И бысть у него воевода, именемъ Олегъ, муж мудръ и храборъ.

2. В лѢто 6429 [921]. Игорь и Олегъ пристроиста воя многы, и Варягы и ПолянѢ и СловенѢ и Кривичи, и корабля многы бещисленыи.

3. В лѢто 6430 [922]. Иде Олегъ на ГрѢкы и прииде къ Цесарюграду; и Греци замкоша Съсуд, а град затвориша.

4. В лѣто ѕ҃ у҃ а҃ [6411 (903)] Игореви възрастъшю и хожаше по ѠЛзѣ и слушѣше его и прививедоша ему жену ѿ Плескова именемъ ѠЛьгу.

5. И пакы приведе себѢ жену от Плескова, именемъ Олгу, и бѢ мудра и смыслена, от нея же родися сынъ Святославъ (ИпатЛт).

Рюрику же княжаще в Новеграде, и роди сынъ и нарече имя ему Игорь. И возрасть же Игорю и бысть храборъ и мудръ. И бысть у него воевода, именем Олег, муж мудрь и храбрь (НовгЛт-Дубр).

Именно поради всичко това и летописецът съобщава, че в действителност Олег жени Игор тъкмо в България и то за царска дъщеря:

Игорѣ же жени в болгарѣхъ, поѣ за него книжноу именем ѡлгоу и бе мдра велми (по Р. Павлова) [ИпатЛт, 34; ИпатСп, 16; НовгЛт, 4-6; НовгЛт-Дубр, 5, вж. и срв. Артамонов 2011й, 7-9; Голб, Прицак 2009, 160; Егоров 2009, 138-140; Златарски 2009а, 532-533; Павлова 2001, 51-61; Сахаров 1978, 69-76; ~*~2009, 10-11; Шахматов 1947, 121,153-156, срв. Брайчевский 2009, 79; Михайлов 1989, 122-124; Никитин 2009а, 142-165; Творогов 2009, 1; Шайкин 2007, 615-626].

Безименната, безродната и безотечествената княгиня Олга

Благословена ты в женах руских, яко возлюби свѣтъ, а тьму остави

Днес вече русите и украинците напълно искрено, вдъхновено-ентусиазирано и даже високопатетично-екзалтирано възклицават, говорят, пишат, заявяват, прогласяват и песни пеят:

Великая! Мудрейшая! Святая! Матерь народа русского! Святая труженица Православия! Начальница Веры в Русской земле! Великая созидательница государственной жизни и культуры Киевской Руси!

На ранней заре русской истории, около тысячи лет тому назад, встречается имя женщины, которую по справедливости можно назвать матерью нашей государственности. Это - Святая Ольга Российская, великая княгиня тогдашней Руси.

Святая и Равноапостольная Великая Княгиня Ольга Мудрая! Ольга Богомудрая! Великая созидательница государственной жизни и культуры Киевской Руси!

Правительница могущественного киевского государства! Будущая просветительница Русского края и родину ее! Она праматерь нашего православия. И именно на ее мудрой голове корона впервые украсилась православным крестом.

И още, и още: *И Имя О. находится как бы в истоке русской истории, оно связано с величайшими событиями в период зачатия Русь, именно с основанием первой династии, с утверждением у нас христианства и западной цивилизации. Всем известны многочисленные сказания об Ольге, занесенные в летопись и повторенные историками* (М. Меньшиков).

Княгиня Олга е застъпницата пред Бога на руския народ, подобно на застъпницата на цялото Човечество, Света Богородица:

Мы же рцѣм к неї: Радуїсѧ, рускоє познание къ Богу, началоток примиренью выхом. Си первоє вниде в царство небесноє от Роуси, сию бо хвалѧт рустие сынове аки началницю: ибо по смерти молѧше Бога за Роусь.

Здесь же св. Кирилл Туровский объединяет все темы, звучащие в предшествующих песнях, и кратко, в пределах одного тропаря, обозначает почти весь спектр смыслов, связываемых с образом Богородицы в христианской богословской традиции:

Се церковь, се дверь, се гора Божиѧ свѧтаѧ, се жезлъ и сосуд златыї, се источник печатлѣненъ, се раї свѧтыї новому Ѧдаму, се престол страшенъ, се Мати Божиѧ Пречистаѧ, и заступница нам. Тѧ величаем (по Н. Бедина).

Именно тя е залогът за спасението на руския народ:

О чадо Богоизбранноє, виновнаѧ спасению рускому роду! (по Н. Бедина).

Към всички тези толкова възторжено-екзалтирани гласове се присъединяват и гласовете на чужденците, които я поставят по ум най-горе от всичките жени и мъже на Света:

Сага Олафа Тригвасона знаетъ объ Ольге, съ одной стороны, по преданіямъ вывезеннымъ изъ Руси Норманнами дружинниками; какъ у Нестора Ольга, так въ саге Аллогія именуется «мудрейшею всехъ человекъ» - «omnium feminarum sapientissima» (С. Гедеоновъ).

А ето какво пишат и руските историци, за които отпреди би трябвало да се очаква един по-въздържан тон, но очевидно това е повече от невъзможно, когато става въпрос за политик, държавник и просветител като княгиня Олга:

Первая в русской истории женщина-правитель, явившаяся образцом для последующих русских правительниц, «праматерь князей русских», как именует ее одно из проложных житий, зачинательница христианства на Руси, сравниваемая Церковью с Еленой, матерью Константина Великого... (А. Никитин).

Возникла естественная ассоциация: Елена и Константин Великий в Римской империи, Ольга и Владимир на Руси (М. Брайчевский).

Не по-малко изпълнено с възхита и преклонение е и нейното цър-

ковно житие, в което безспорно Руската Православна Църква дава възможно най-високата оценка и на нейната личност, и на нейното велико дело:

Неизмерима глубина великого и святого таинства крещения! Оно первое в ряду таинств, установленных Самим Господом Иисусом Христом и хранимых Церковью. Через него лежит путь к вечной жизни в благодатном единении с Богом.

Утверждению христианства на Руси при святом равноапостольном великом князе киевском Владимире (память 15/28 июля) предшествовало княжение великой княгини Ольги, которую в древности называли корнем правоверия. Блаженная Ольга явилась как заря пред наступлением светлого дня святой веры во Христа - Солнца правды, воссияла подобно луне во мраке ночи, то есть во тьме идолослужения, облегавшей Русскую землю. В период ее правления на Руси успешно насаждались семена веры Христовой. По словам летописца, святая равноапостольная Ольга «во всей Русстей земли первая разорительница кумирским требищам быть и правоверию основание».

Княгиня Ольга, прославленная мудрым правлением во дни язычества и еще более обращением ее к христианству, которое указала она своему великому внуку, сделалась искони предметом любви народной.

Хотя языческое понимание святости совершенно отличное от христианского, но и оно предполагает в человеке особый духовный настрой, целомудрие и трезвение, ум и прозорливость. Позднейшие предания называли ее родовым имением весь Выбутскую, в нескольких километрах от Пскова, вверх по реке Великой. Родители блаженной Ольги сумели внушить своей дочери те правила честной и разумной жизни, которых сами держались, несмотря на свое идолопоклонство. Поэтому уже в юности ей были присущи глубокий ум и исключительная в языческой среде нравственная чистота. Богомудрой, мудрейшей в роде называют святую княгиню древние авторы, и именно чистота была той доброй почвой, на которой принесли такой богатый плод семена христианской веры (Житие святой Ольги).

Към всички тези напълно заслужени и справедливи възхвали, признания и много висока оценка, с някои допълнителни уточнения се присъединяваме и лично ние: Княгиня Олга е първият владетел на Русия християнин, който приема Свето Кръщение преди самата Русия и затова се явява и предизвестителят на една съвсем нова и по-друга епоха в нейното бъдещо развитие и състояние и който довежда до край полагането на основите; реформира, укрепва и утвърждава вътре и навън, пред Света руската държава.

Ето защо княгиня Олга още е и първата и единствената, а следователно и най-великата сред безброя владетелки в общочовешката история, защото от всички тях единствено и само тя е призната също така и за света и равноапостолна:

В 1547 году Ольга причислена к лику святой равноапостойной. Такой чести удостоились ещё только 5 святых женщин в христианской истории (Мария Магдалина, первомученица Фекла, мученица Апфия, царица Елена и просвети-

тельница Грузии Нина) (Ольга (княгиня Киевская)).

Поради и по силата на всичко това като цяло само досега българката по произход княгиня Елена-Олга е основният и главен персонаж на вече безброй руски, украински и чуждестранни научни и научно-популярни книги, статии, филми, сценично-музикални и скулптурни произведения и особено и най-вече и на църковни тропари.

Но колко жалко, повече от странно, а дори и направо обидно-срамно главно и преди всичко за нас българите, че отново според всички тези руси и украинци, а оттук и за целия Свят, за Нея, първата и най-великата сред безброя жени владетелки на Всички Времена се пише и признава същевременно и следното:

Когда и где родилась Ольга в точности неизвестно. Никто не знает ничего достоверного о происхождении Ольги. В последнее время было сделано предположение, что родиной Ольги была болгарская Плиска или Плескувия, но народное предание называет Ольгу уроженкой села Выбутина (Лыбутина) в окрестностях русского Пскова. Легенда гласит, что Псков даже был основан ею.

Записан трогательный рассказ о чуде, о небесных лучах, просиявших над местом будущего кремля Псковского и пророчество Ольги относительно будущей славы Пскова. Но история опровергает эту легенду. Несомненно, Псков древнее Ольги и существовал еще до пришествия варягов, однако легенда подтверждает то, что в Пскове существовал особый культ Ольги. Нестор говорит «И сани ея стоят в Плескове и до сего дня». Т.о. Псков избрали, как родину Ольги.

В чем же заключается историческое значение Ольги? Она праматерь нашего православия. Именно на ее мудрой голове корона впервые украсилась православным крестом. До Ольги было три более или менее смутного варяжского царствования; все три образуют эпоху не столько мирного управления, сколько постепенного завоевания огромной страны от Балтийского до Черного моря. В сущности, весь этот почти 100-й период от правления варягов до Игоря был не столько русской историей, столько варяжской - это была история их походов на Византию. Завоевание Руси было попутным. Оно было не целью, а лишь средством другого великого завоевания, захвата второго Рима.

Огромный напор с севера в центр тогдашней цивилизации прекратился лишь в веке Ольги. Она первая остановила варягов и внесла в варяжскую стихию, как славянка, начало более мирной и мягкой культуры. В лице Ольги варяжская национальность ломается и становится народно-русской. Ольга заканчивает варяжскую история на Руси и начинает русскую. Заканчивается княжеско-разбойнический период и начинается княжеско-богатырский.

В лице Ольги заканчивается тяжелое зачатие государственности - завоевание Руси варягами, начинаются времена народной независимости.

После смерти мужа Ольга унаследовала не государство. А захваченную варварами полудикую страну, где оседлый быт еще полон брожения и земледелие боролось со звероловством и кочевым скотоводством.

До Ольги варяжская государственность исчерпывалась двумя действиями: грабежем вне страны и грабежом внутри страны. Последствием такой системы явился

древлянский мятеж и первое в нашей стране цареубийство. Ольга унаследовала крайне трудное положение дел: первый серьезный бунт, грозивший полным развалом еще не сросшемуся из племен государству. Осложнялся бунт тем, что он вспыхнул среди литовского или полу-литовского населения.

Успех мятежа явился бы роковым соблазном для других недавно покоренных племен. Всем известно, с какой хитростью, и если верить легенде - даже жестокостью, Ольга подавила древлянский мятеж, тем она восстановила единодержавие, усмирила страсти и спасла от смерти погибавшее молодое государство (М. Меньшиков).

Предания повествуют сразу о четырех пунктах, с которыми связывается рождение будущей княгини: деревни Горка, Ольгино (Волженец), Ерусалимская и погост Выбуты (А. Александров).

Это была решительная и деятельная женщина -"мужского характера". С ее именем связаны некоторые важные мероприятия, оказавшие существенное влияние на дальнейшее развитие Руси. К сожалению, время ее правления тоже плохо освещено в источниках... К сказанному добавим, что и происхождение Ольги не совсем ясно. В литературе высказывалась гипотеза, что она была христианкой от рождения или во всяком случае стала ею еще до прибытия на Русь и замужества с киевским князем.

"Повесть временных лет" утверждает, что Олег привез невесту Игорю из Плескова. Это название трактуется как "Псков". Следовательно, получается, что будущая княгиня была родом из кривичей. Правда, имя "Ольга"-"Хельга" будто бы указывает на скандинавское происхождение; отсюда - традиция считать Ольгу шведкой, дочкой одного из сподвижников Рюрика, которому был дан бенефиций в Пскове. То, что город существовал в середине IX в., надежно засвидетельствовано археологическими источниками (М. Брайчевский).

Равноапостольная Ольга родилась в Псковской земле, ее родословная восходит к Гостомыслу, тому славному мужу, который начальствовал в Великом Новгороде до тех пор, пока по его же совету не был призван от варягов на княжение русское Рюрик с братьями. Принадлежала она, уточняет Иоакимовская летопись, к роду князей Изборских, одной из забытых древнерусских княжеских династий, которых было на Руси в X-XI вв. не меньше двадцати, но которые все были вытеснены со временем Рюриковичами или свелись с ними посредством браков (Житие святой Ольги).

Според нас обаче за преголямо съжаление и общочовешки срам Тя все още чисто и просто продължава да няма нито дадено от майка и баща още в ранни години собствено лично име, нито пък свой род и родина. Съгласно дълга поредица от руски, украински и други проучватели от немалко поколения назад във Времето княгиня Олга главно и основно е варяжка, родом от Псков, и при това с неизвестни родители, понеже не били знатни. Или пък самата тя е красива лодкарка в мъжки дрехи, около която се увърта Игор и която го отблъсква повече от присторено плахо-свенливо, изразявайки се на висок стил, като че ли е френска госпожица графиня, която най-яростно-самоотвержено

брани своята много отдавна липсваща, но напълно драговолно отдадената си моминска чест, изнасяйки при това една пълна с мъдри слова и поучения лекция по етика и морал на вече позастаряващия княз, който в народните очи обаче изглежда повече като недоразвит юноша, сиреч инфантилен и който в края на краищата си тръгва посрамен:

Зачем смущаешь меня, княже, нескромными словами? Пусть я молода и незнатна, и одна здесь, но знай: лучше для меня броситься в реку, чем стерпеть поругание (Княгиня Ольга).

Князь же Игорь, достигнув юношеского возраста, занимался охотой. Случилось ему во время охоты по окрестностям Новгорода зайти в пределы Пскова. Выслеживая зверя около веси Выбутской, он увидел на другой стороне реки место, удобное для лова, но не мог туда попасть за неимением лодки. Спустя немного времени Игорь заметил какого-то юношу, плывшего в лодке, и, призвав его к берегу, велел себя перевезти на другую сторону реки. Когда они плыли, Игорь, внимательно всматриваясь в лицо гребца, увидел, что это не юноша, а девица - то была блаженная Ольга. Красота Ольги уязвила сердце Игоря, и он начал прельщать ее словами, склоняя к нечистому плотскому смешению.

Однако целомудренная девица, уразумев помыслы Игоря, разжигаемого похотью, пресекла беседу мудрым увещанием: «Зачем смущаешься, князь, замышляя дело неисполнимое? Слова твои обнаруживают бесстыдное желание надругаться надо мною, чего да не будет! Прошу тебя, послушайся меня, подави в себе эти нелепые и позорные помышления, которых нужно стыдиться. Вспомни и подумай, что ты князь, а князю для людей должно быть как правителю и судии, светлым примером добрых дел - ты же теперь близок к беззаконию. Если сам ты, побежденный нечистой похотью, будешь совершать злодеяния, то как же будешь удерживать от них других и судить справедливо своих подданных? Оставь такое бесстыдное вожделение, которого гнушаются честные люди; они могут возненавидеть тебя за это, хотя ты и князь, и предать позорному осмеянию. Да и то знай, что, хотя я и одна здесь и бессильна по сравнению с тобой, ты все-таки не одолеешь меня. Но если бы ты даже мог и одолеть меня, то глубина этой реки мне тотчас же будет защитой; лучше мне умереть в чистоте, похоронив себя в сих водах, чем быть поруганным моему девству».

Такие увещевания к целомудрию образумили Игоря, пробудив чувство стыда. Он молчал, не находя слов для ответа. Так они переплыли реку и расстались (Житие святой Ольги).

Същевременно в младостта си княгиня Олга ту е шведска принцеса(Sic!) (И. Данилевский), ту генералска щерка варяжка, ту дъщеря на княз Олег, който я жени през 903 г., едва 10-годишна според някои, за родственика си княз Игор, ту пък знатна славянка и съвсем накрая, така между другото, за да не би някой да си помисли, че тя наистина е само и единствено българка, се споменава и съответното, повече от невероятно обаче за М. Меньшиков [2009] допускане на българските историци, което той за всеки случай бърза да отрече и отхвърли, разбира се, повече от неграмотно също така и лингвистико-ономастически и при това без изобщо

да си даде труда да си направи съответната справка, за да научи, че след 893 г. столица на България не е Плиска, а Велики Преслав:

Когда Игорь возмужал, оженил его Олег, выдал за него жену от Изборска, рода Гостомыслова, которая Прекраса звалась, а Олег переименовал её и нарек в своё имя Ольга. Были у Игоря потом другие жены, но Ольгу из-за мудрости её более других чтил.

Болгарские историки выдвигали также версию о болгарских корнях княгини Ольги, опираясь в основном на сообщение Нового Владимирского Летописца (Игоря же ожени [Олег] въ Болгарехъ, поятъ же за него княжну Ольгу.) и переводя летописное название Плесков не как Псков, но как Плиска - болгарская столица того времени.

Названия обоих городов действительно совпадают в древнеславянской транскрипции некоторых текстов, что и послужило основанием для автора Нового Владимирского Летописца перевести сообщение «Повести временных лет» об Ольге из Пскова как об Ольге из болгар, так как написание Плесков для обозначения Пскова давно вышло из употребления [1].

Между впрочем според нас началото на ето тази безброй пъти тиражирана приказка-басня тук не само този автор, но и Светът като цяло я дължи на бащата на руската историография В. Татищев [2009а], който пък се позовава на Раскольничая Летопись, но пък същото по същество го има и в Йоакимовски Летопис:

6411 (903). *Брак Игоря. Игорю возмужал под властию Олега, тогда Олег совокупил его браком, приведши девицу Ольгу от Изборска (76)* [34,41].

Женитьба Игоря. Прекраса-Ольга. Когда Игорь возмужал, оженил его Олег, выдал за него жену от Изборска, рода Гостомыслова, которая Прекраса звалась, а Олег переименовал ее и нарек во свое имя Ольга (33). Были у Игоря потом другие жены, но Ольгу из-за мудрости ее более других чтил [Татищев 2009, 4].

Ето и едно кратко-бегло упоменаване, че по произход княгиня Олга е от български царски род, само че то така си и отминава незабелязано-забравено след предишните няколко летописни версии, всяка една от които според автора сама по себе си, колко странно, е еднакво меродавно-вероятна наред с всички останали:

ОЛЬГА (Вольга, Прекраса, в крещении - Елена) *(ок. 894-11.07.969), великая русская княгиня. Жена вел. русского кн. Игоря Рюриковича. Относительно происхождения кн. Ольги существует несколько летописных версий. Одни авторы называют ее уроженкой Плескова (Пскова), другие - Изборска. Одни заявляют, что она происходила из рода легендарного Гостомысла и первоначально носила имя Прекраса, но была переименована Олегом Вещим в свою честь, другие называют ее дочерью Олега Вещего, третьи сообщают, что она была простой крестьянкой, понравившейся Игорю и потому ставшей его женой. В рукописном сборнике XV в. имеется известие, согласно которому Ольга была болгарской княжной из города Плиски и приведена на Русь Олегом Вещим в качестве невесты для кн. Игоря* (Ольга Мудрая).

Но нека да се насладим докрай и на щастливия завършек на най-

широко разпространената и разказвана приказка, като забележим, че ако тази приказка е наистина вярна и ако потомствената славянска княгиня по него време в най-добрия случай е на 14 год., то тогава княгиня Олга се споминава през 969 г. ни повече, ни по-малко, а точно на 80 год., което при тогавашната продължителност на живота и то за жена, е направо фантастично:

Протекло немного времени. Князь Олег, утвердив престол княжения в Киеве и посадив своих наместников и прочих подчинившихся ему в городах Русской земли, стал искать невесту для князя Игоря. Собрали многих красивых девиц, чтобы среди них найти достойную княжеского чертога, но ни одна из них не полюбилась князю. Ибо в сердце его уже давно был сделан выбор невесты: он велел вызвать ту, которая перевезла его через реку Великую в час ловли в дремучих лесах Пскова. Князь Олег с великой честью привез Ольгу в Киев, и Игорь вступил в брак с нею в 903 году (Житие святой Ольги) [вж. и срв. Александров 2009, 1-5; Бедина 2010, 1-3; Брайчевский 2009, 78-79; Гедеоновъ 2010, 234-239; Данилевский 2004, 112; День Памяти 2009, 2; Житие святой Ольги 2010, 1-2; Карташев 2009, 49; Княгиня Ольга 2010, 1-2; Никитин 2009а, 176; Ольга (княгиня Киевская) 2009, 1-9; Ольга Мудрая 2009, 1-3].

Дъщерята на цар Симеон, княгиня Елена-Олга

Ето така и в този ред на мисли стигаме и до лансираното доста отдавна у нас от Ст. Чилингиров [1941] и възприетото впоследствие и от други проучватели на въпроса мнение, че княгиня Олга всъщност и в действителност е дъщеря на княгиня Ана, сестра на цар Симеон и дъщеря на княз Борис, омъжена за неговия близък съветник и съратник княз Сондоке [31-32; Нестор 1964, 13-14; Павлова 1989, 42-43; Чекова 2009, 1,5].

И това мнение ние не смятаме за необходимо сега и тук да го разглеждаме или обсъждаме и преценяваме, не толкова поради липсата при него на достатъчно убедителни аргументи или подробна обосновка, колкото поради вече възприетия и експлициран по-горе принципиален подход и отношение от наша страна към всички без изключение виждания и мнения на други автори.

В най-новата българска историография Вс. Николаев [1949] лансира идеята, че княгиня Олга "е била българка", която Константин Порфирогенет нарича още и "иегемон", "т.е. царстваща, независима княгиня" [98]. А в съвременната руска историография до мисълта, че княгиня Олга е с български произход най-напред като че ли стига М. Тихомиров [1969], според когото:

...с точки зрения исторической вероятности привод жены к Игорю из болгарского города Плискова понятнее, чем появление Ольги из Пскова, о котором более ничего не известно в X в. [107].

Наред с това, макар и не особено категорично-определено до идеята за това, че княгиня Олга всъщност и в действителност е дъщеря на цар

Симеон достига пък А. Никитин [2009]:

Связать имена Ольги и Бояна-Вениамина заставляет не только сам факт ее происхождения из древней болгарской столицы, какой была Плиска, но так же полная неизвестность о судьбе этого многообещающего сына царя Симеона и комплекс сведений о Бояне, киевском поэте второй половины XI века, который содержится в «Слове...» [7-10].

Много странно и необяснимо обаче в друго свое проучване на въпроса същият автор допуска, че тя може и да е племенница на цар Симеон или пък най-малкото - представителка на страничен клон на неговия род, което като цяло и пак по току-що цитираните съображения и принципи отново ние напълно преднамерено-съзнателно не подлагаме на хронологически анализ, за да видим и проследим субективно-индивидуалното му развитие или евентуално отстъпление, което само по себе си не е съществено за настоящото изследване, но всичко това пък не ни пречи да цитираме тук съответните места, просто за пълнота и достоверност на изложението:

Пересмотр традиционной хронологии ПВЛ в отношении Олега, Игоря и Ольги, приведенный выше, делает сомнительным возможность столь близкого родства последней с Симеоном, хотя сам факт ее происхождения из Плиски, как я покажу далее, способен прояснить многие, иначе не объясняемые моменты как ее собственной биографии, так и действий ее сына Святослава.

Перечисленные обстоятельства, а также странное в его устах выражение, что Переяславец на Дунае «есть среда земли моей», заставляет сопоставить всё изложенное, во-первых, с вероятным фактом происхождения его матери из болгарской Плиски, а, во-вторых, с беспрецедентным приемом ее Константином Порфирогенитом, сопоставленным Ж.-П. Ариньоном с приемом «опоясанной патрикии», т.е. свойственницы императора ромеев. И то, и другое заставляет видеть в Ольге если и не племянницу царя Симеона, то, безусловно, представительницу боковой ветви его рода, что, в свою очередь, делает вполне реальными (и обоснованными) притязания Святослава на свою долю «болгарского наследства» после смерти царя Петра Симеоновича 30.1.969 г., женившегося еще в 927 г. на византийской принцессе, которому наследовал его сын, Борис II Петрович [Никитин 2009а, 178,198-199].

Проучвайки все пак точно в тази връзка още и общо взето не особено широко известното и не съвсем ясното семейно положение на цар Симеон, ние установяваме, че от брака си с Кубера, за която е повече от съмнително да е куманка, чисто и просто защото по това време куманите едва навлизат в Източна Европа, той има един син, а от втория си брак с арменката Мариам се сдобива последователно с трима сина – Петър, Иван, Боян-Вениамин, и една дъщеря с неизвестно име (В. Корисян-Меонлина), което се потвърждава и от други автори:

Мариам *е българска царица на Първото българско царство, съпруга на цар Симеон I (893-927).*

Мариам е арменка по произход. Сестра на ичиргу боила Кеворк Сурсупал, извес-

тен в историята като Георги Сурсувул.

От брака на Мариам и Симеон I се появили на бял свят: Петър I (927-969), Иван, Бенямин [Мариам 2010, 1].

Symeon & his second wife had four children:

2. daughter (before 913-). The betrothal of this unnamed daughter, at the same time as her father's coronation as Tsar, is referred to by Fine, who says that it was arranged as part of the negotiated settlement with Prince Symeon after he invaded Byzantium, but was annulled by Empress Zoe after she seized the regency. The primary source which confirms this daughter´s parentage and betrothal has not yet been identified. It is assumed that the daughter would have been little more than a child at the time of her betrothal, considering the birth date of her betrothed. It is therefore likely that she was born from her father's second marriage. Betrothed (913, broken 913) to Emperor Konstantinos VII, son of Emperor Leon VI & his fourth wife Zoe Karbonopsina (905-9 Nov 959) [Tsars 2010, 9].

Тъкмо за тази негова дъщеря, като допускаме, че Симеон се жени първия път най-късно през 895 г. и като даваме средно по две години за раждане на всяко едно от децата му, стигаме до извода, че тази негова единствена дъщеря е родена около 905 г. или през първата половина на 20-те години тя вече е в най-подходящата за онези времена възраст за женене от 17-18 год., което в никакъв случай не би могло да се получи, ако тук ставаше въпрос за дъщеря на Владимир-Расате (Г. Джиджева; В. Наков), която няма как да не е родена преди известните събития през 893 г., или пък за дъщеря на цар Петър, която в най-добрия за противните тук тези може да се роди най-рано в края на 927 г. и то при условие, че той се жени съвсем в началото на същата година.

От друга страна, през 919 г. годеникът на княгиня Елена от 913 г. Константин е на 15 год. (КМЕц). Това същевременно означава, че през тази, втората година, когато се сключва споразумението за брак, той е на 9 год. Доколкото обаче годеницата трябва да е поне 2-3 год. по-малка, то в годината на годежа тя трябва да е на 6-7 год., следователно тя е родена най-късно през 906 год.

Така че единствено и само годината на раждане на Симеоновата дъщеря се съгласува и дори напълно съвпада с извежданата по много неясно какви методи и пътища на основата на различно-други източници, сведения и данни, година на раждане на кн. Олга в лицето на 904 г., като по силата на друг род съображения пък отпада горецитираното предположение, че кн. Олга е дъщеря на най-малката дъщеря на княз Борис-Михаил, Анна.

В противен случай нашите разсъждения и съображения потъват в непреодолимите дебри на допускането, че тя ражда Светослав на 55 год. и то, когато Игор отдавна вече е навършил най-малкото 67-68 год. Така самата Олга се оказва омъжена за Игор ни повече, ни по-малко, но точно на две годинки, което вече трябва да е много куриозно-рядък прецедент в общочовешката история:

Какъ возрастъ Игоревъ, такъ и Ольгинъ имеетъ особое значеніе въ спорномъ дѣле о родѣ ея. Если допустить съ Шлецеромъ, что в 903 году ей было около 16-ти летъ, окажется что въ 942 (годъ рожденія Святослава по летописи), ей было 55 летъ, а Игорю 67-68. Должно думать (какъ бы оно ни казалось страннымъ, при господствующем воззреніи на начала общественнаго быта древней Руси) что, Ольга привезена въ Кіевъ младенцемъ, быть можетъ двухъ летъ отъ роду; въ в 942 году ей было бы 41 годъ [Гедеоновъ 2010, 237, вж. и срв. Джиджева 2009, 2; Димитров 2010, 2-3; Златарски 2009а, 331; Ольга Мудрая 2009, 1-4; Симеон I Великий 2009, срв. Иванов 2009, 9-10; ~*~2009а, 1-2; Иванов Ив. 2009, 2; Корисян-Меонлина 2009, 3; Наков 2009, 1; Никитин 2009, 9; ~*~2009а, 170-172].

По наше най-дълбоко убеждение предишното име на кн. Олга е *Елена* и доказателството за това най-напред е фактът, че при повторното си кръщаване тя избира и иска да я кръстят именно и единствено с това име, главно и основно защото навремето при Светото й Кръщение тъкмо него са й избрали нейните майка и баща; с него тя е живяла, израснала и свикнала; него си обича и си го иска и при първата благоприятна възможност тя си го и връща обратно публично-официално. Пък и изобщо избирането от нейна страна на едно друго, трето поред в нейния живот име би било свидетелство за наличието най-малкото у нея на едно особено характерно психическо заболяване, защото иначе е много трудно да си представим нормален човек и то вярващ да иска да има едновременно три различно-отделни имена.

Повече от безспорното потвърждение и доказателство на това наше чисто умозрително в началото допускане обаче най-напред е съобщението в Лаврентиевския Летопис, че през 903 г. на връщане от поход Олег довежда жена на Игор на име Елена, като този Олег, разбира се и както се установи по-горе, не е княз Олег, а воеводата Олег на княз Игор, след което вече единствената грешка, която допуска летописецът е годината на нейното довеждане в Киев, която в никакъв случай не може да бъде 903, защото пък тогава не се съгласуват с всички останали дати годините на Елена:

В лѣт҃ с҃ у҃ аї҃ [6411 (903)] *Игореви же възрастъшю и хожаше по ѠЛзѣ и слоушаша єѧ̂ и приведоша ємѹ женоу ѿ Пъскова именемъ ѠЛенѹ* (ЛаврСп) [ЛаврЛт, 29; ЛаврСп, 21].

Друг летописец от своя страна пък съобщава, че майка на княз Владимир е икономката на Олена, т.е. на Олга:

Володимеръ бо бе отъ Малши, ключуници Ольёнъı; сестра же бе Добръıни, отець же бе им Малъкъ Любечанинъ, и бе ѹе Володимер.

Володимерь бо бе отъ Малуши, ключнице Олени; сестра же бе Добрыне, отець же бе имя Малъкъ Любечанинъ, и бе уе Володимеру [по Табов 2009, 85].

И доколкото името *Олена* е видоизменената в народните говори просторечна форма на името *Елена,* то няма как да не се допусне, че много преди повторното си кръщаване сред народа княгиня Олга е известна

предимно и най-вече с първото си и истинско име и че използвайки тъкмо тази гальовна форма на нейното християнско име, народът още и дава израз и на любовта си към нея. Това местните жители славяни не биха могли да направят, ако използваха нейното варяжко име, но същото между впрочем по примера на своите предшественици и сега го правят някои руски или украински духовници и богослови, които очевидно-безспорно имат силно развито чувство не само за чисто славянското звучене на тази форма на името *Олена,* но и за славянското изобщо, което княгиня Елена носи на русите:

Бог прославил святую труженицу Православия, «начальницу веры» в Русской земле чудесами и нетлением мощей. Иаков Мних (†1072) через сто лет после ее смерти писал в своей «Памяти и похвале Владимиру»: «Бог прослави тело рабы Своей Олены, и есть в гробе тело ее честное, и неразрушимое пребывает и до сих дней. Блаженная княгиня Ольга прославила Бога всеми делами своими добрыми, и Бог прославил ее» [День памяти 2009, 9-10].

С не по-малка доказателна сила за това, че княгиня Олга още по рождение е кръстена именно *Елена* и че с това име в определени случаи тя продължава да се нарича и представя, е и фактът, че тъкмо с него я споменава в хрониката си и добре известният с крайно злополучната си кръстителска мисия до Киев архиепископ Адалберт Магдебурски - *Helenae reginae Rugorum – кралица руска Елена* [по Карташев 2009, 52]. За времето на тази мисия общо взето няма достатъчно яснота и тя се посочва като проведена или през 959, или пък през 961 г., първото от които изглежда повече от невероятно, понеже през 959 г. пристигат пратениците на кн. Олга при крал Оттон, но независимо от това Р. Скрынников [2009] приема, че княгинята се кръщава именно през тази година [14].

Всъщност и в действителност през 960 г. архиепископ Адалдаг е ръкоположен за епископ на русите, но умира преди да тръгне за там. През 961 г. за същата мисия е назначен и изпратен в Киев епископ Адалберт, който обаче спешно се завръща още следващата година, без да може да направи там нищо и дори някои от хората му са убити [Адалб, 12-13,19]. Така че тук отново е много неясно на какво точно основание Р. Скрынников [2009] обявява Адалберт за първи киевски епископ [14], но както и да е. Макар и проведена през 961 г. тази мисия по време все пак е прекалено близко до годината на повторното кръщаване на княгинята, която година между впрочем също така е не съвсем ясна и се приема обикновено за 957 г., при все че се допуска, че може да бъде и 954, 955, пък даже и 946, също и 944 г.

Така или иначе срокът между едното и другото очевидно-безспорно е твърде кратък, за да може въпросното име да се разпространи и утвърди повсеместно и особено пък чак до другия край на Европа, да не говорим още и за това, че самият факт на кръщаването на кой да е човек, дори и владетел, и приемането от негова страна на ново, второ име в никакъв случай не е достатъчно условие и изобщо не води

до незабавно-автоматичното възприемане и започване на употреба на това име от страна на близките и околните му във всекидневния живот, следователно и в случая княгинята се споменава с първото и основно, рожденото си кръщелно име [вж. и срв. Никитин 2009а, 184].

По въпроса за кръщението е лансирано също така и предположението, че княгиня Олга приема Свето Кръщение не в Цариград, а в Киев още през 954 г., към което трябва да прибавим и това, че Константин Багрянородни, който общо взето е много добре с паметта, щом като описва с такива подробности посещението през 957 г. на кн. Олга в императорския дворец в Константинопол, изобщо не споменава нищо за кръщаване, а освен това и я нарича не Елена, а Элга - Ἑλγα, [Александров 2009а, 1-2; Зарубежные источники 2009, 12; Карташев 2009, 49; Багр-Цер, 1].

Тъкмо този неоспорим факт като че ли трябва да означава още и това, че тогава тя все още е езичница, така че с приемането и доказването именно на това предположение вече става съвсем необяснимо на какво точно основание и поради каква причина княгинята си избира единствено и само името *Елена,* когато за версията с кръщаването всичко е съвсем просто и ясно, защото и самата императрица се казва Елена, откъдето пък и княгинята я кръщават на нейно име [вж. и срв. Гумилев 2009, 91,130-131; День памяти 2009, 6; Зарубежные источники 2009, 14; Златарски 2009а, 381; Киевская Русь 2009, 2,6; Литаврин 1981, 173-183; Пивоваров 2009, 7-8; Рыбаков 2009, 303-312; Сахаров 2009а, 16-17; Скрынников 2009, 3].

Пак в тази връзка, но не толкова, че за да приведем и последния си и най-силен аргумент в полза на това, че княгиня Елена има и носи името си чак от времето на своето отечество, колкото за да покажем, че преданията и легендите за нея още приживе вече са толкова много и най-разнообразни, че те изобщо не може и няма как да бъдат последователно-непротиворечиви, именно поради което изобщо не може и не бива да им се вярва напълно. Точно това между впрочем се наблюдава дори и при един и същи автор, разказващ например, че при Светото си Кръщение наред с новото си име *Елена,* княгиня Олга получава и дървен кръст, изработен от частица от Кръста Господен, но надписан, колко странно и необяснимо нали, не на името на Елена, а на името на езичницата Олга:

Святая Ольга недаром получила в Крещении имя святой равноапостольной Елены, обретшей Честное Древо Креста Христова в Иерусалиме. Главной святыней новосозданного Софийского храма стал Святой Крест, принесенный новой Еленой из Царьграда, и полученный ею в благословение от Константинопольского Патриарха. Крест, по преданию, был вырезан из цельного куска Животворящего Древа Господня. На кресте была надпись: «Обновися Русская земля Святым Крестом, его же прияла Ольга, благоверная княгиня» [День памяти 2009, 7].

При това положение съвършено очевидно никак не е изключено

името *Олга* на княгинята да го дава воеводата на княз Игор, Олег, но не по-малко вероятно е това да го прави и самият княз в памет и чест на своя велик предшественик княз Олег Вещий. Според нас обаче наред с тези лично негови мотиви и причини за това има и още един такъв мотив и причина, а именно неговата неприязън и даже омраза към елините, т.е. гърците, защото младата княгиня скоро след рождението си е кръстена Елена, което е много близко до използваното по него време народностно название на гърците *елини*. Поради това на княза нейното име още тогава му звучи така, както на нас би ни звучало например името *Гъркиня,* а той в никакъв случай не желае и дори и не може да понася непрекъснато да произнася и чува името на народа враг на неговия народ и на самия него [срв. Михайлов 2009, 18].

Княгиня Елена-Олга и презвитер Григорий

Княгиня Елена пристига в Киев, придружена от своя учител и духовен наставник, много вероятно ученика на Светите Братя (Ем. Георгиев) и съратника на цар Симеон в Преславската Книжовна Школа, презвитер Григорий. Неговата първа и основна задача е да извърши венчавката на царската дъщеря по християнския канон, независимо че княз Игор е езичник.

Към този момент презвитер Григорий вече е бившият монах и изпълнителят на най-високата църковно-административна длъжност "**клирик на всички български църкви", а след евентуалното си завръщане** от Киев и "впоследствие епископ Мизийски (т.е. Български)" (Ас. Чилингиров); патриарх по времето на Петър, за когото в месецослова на Остромировото евангелие е отбелязано: **Памѣть свѣтааго Григорїа епископа Роусии** (В. Киселков); третият поред патриарх след признаването автокефалността на българската църква през 927 г. с договора, сключен между цар Петър и Роман Лакапин:

С признанието на царското достойнство на българския цар византийците се съгласили да признаят и автокефалността на българската църква начело с патриарх, защото според тогавашните понятия там, дето имало цар, трябвало да има и патриарх. [24] Българската патриаршия била учредена, както видяхме, в 918 г. от цар Симеон заедно с приемането на царската титла; но и тя не се признавала от Византия, както не се признавало и царското му достойнство. Обаче признавайки в даденото време българския свещеноначалник за патриарх, византийците и тук не пропуснали да направят някои ограничения при определянето отношенията на българския патриарх към цариградския. На друго място ние изведохме, че при признаването автокефалността на българската църква патриархът бил Димитрий, след него според българският Синодик последвали още двама - Сергии и Григорий, а последен през първото царство български патриарх бил не преславският епископ, а дръстърският митрополит Дамиан (В. Златарски).

4-5 месеца следъ смъртьта на Симеона (927 г.), при неговия синъ Петръ, билъ подписанъ договоръ между България и Византия, по силата на който цариградски-

ятъ патриархъ и императорскиятъ синклитъ (сенатъ), по заповедь на императора Романъ Лакапинъ са признали Българската патриаршия за канонична (Ив. Снегаров).

Начално-основната част от заеманите от него длъжности презвитер Григорий посочва в заглавката на превода на пета книга на Хрониката на Йоан Малала:

Книгы завѣта бжїа ветхаг сказающе wбразы новаго завѣта истинноу соущоу. преложены w греускаг газыка в словенскыи при кнзи блъгарстѣм симеwне снѣ бориши григорїем презвитерwм мнихом, всѣх црквник блъгарскыхъ црквїи повелѣнїем того книглюбца кнз семїон истинѣж рщї бглюбца (по Д. Пеев).

Григорій, «презвитеръ, мнихъ всехъ церковникъ болгарскихъ церквей», переведшій по приказанію князя Симеона Хронографъ Іоанна Малалы в греческомъ подлиннике, обнимающій время от сотворенія міра до импер. Юстиніана и дополненный въ переводе: 1) Палеей или исторіей ветхаго завета, 2) Александріей или баснословным сказаніемъ объ Александре македонскомъ (Е. Голубинский).

Според нас именно презвитер Григорий е първият преславски патриарх митрополит, който обаче в Бориловия Синодик от 1211 г. се споменава с още трима преславски патриарси в обратен ред:

Преславски патриарси: *На Леонтий, Димитрий, Сергий, Григорий - преславски патриарси, вечна памет.*

Преславски митрополити: *Стефан, Димитрий, Лъв, Григорий, Герасим, Аарон, Мелетий, Макарий, Сава, Доротей, Висарион, Макарий* [БорСинк, 9, вж. и срв. Голубинский 2010, 46,178-179; Гюзелев 2006, 83; Златарски 2009, 363; ~*~2009а, 339; История на България 1981, 322; Киселков 1956, 112; Пивоваров 2009, 8; Предстоятелите 2010, 10; Снегаров 1995, 6-8; Чилингиров 2007, 2].

Но още по-конкретно и в действителност през 913 г. в Цариград Симеон несъмнено се сдобива от ромеите с царска титла, макар и с половин уста, и получава най-сетне така дългоочакваното признание и признаване. При това той си дава много добре сметка, че това признание и признаване изобщо не е за него самия, на него всички тези неща изобщо не са му нужни, но те са жизнено необходими за неговия, толкова млад български народ и за също така младата и нова българска държава:

Никола же патрїархъ изиде къ Семеwнѵ. семѵ же главѣ поклони Семень. Млтвѣ оубо патрїархъ створивь, въ вѣнца бо мѣсто свои оушвець на главѣ его положи [Оболенскій 2010, 70].

5. *В августе месяце архонт Болгарии Симеон с огромным воинством двинулся в поход на ромеев и подошел к Константинополю. Он окружил город валом от Влахерн до Золотых ворот и возмечтал без труда взять столицу. Когда же увидел, как крепки стены, как неприступен город благодаря множеству гоплитов, камнеметных и стрелометных машин, заколебался в надеждах, отошел к Евдому и запросил мира. А когда опекуны с радостью согласились, посылает Симеон магистра*

Феодора для переговоров о мире.

Патриарх же Николай, Стефании магистр Иоанн, захватив с собой царя, пришли во Влахерны, привели туда двух сыновей Симеона и стали трапезничать с царем во дворце. Патриарх же Николай отправился к Симеону, и Симеон склонил перед ним голову. Как рассказывают, патриарх, сотворив молитву, вместо венца водрузил на его голову свою накидку. Ублаженные бесчисленными и богатейшими дарами Симеон с сыновьями, хотя и не было меж ними согласия по поводу упомянутого мира, вернулись в свою землю [ПродФеоф, 271].

Ако съпоставим тоя обред с действията, извършени от патриарх Николай пред и над Симеон, не е мъчно да се разбере, че на устроения на българския владетел официален прием - може би първоначално във влахернската църква "Св. Богородица", където най-първо бил отведен Симеон, според обичая и както може да се разбере от думите на Симеон Логотет, и след това бил устроен обед във влахернския дворец - патриархът възвел Симеон, ако не в императорско, то навярно в кесарско достойнство [Златарски 2009а, 245].

Веднага след завръщането си във Велики Преслав Симеон чисто и просто се провъзгласява за цар, което между впрочем си е напълно в неговия, симеоновски стил и маниер. А впоследствие и съгласно отдавна утвърдената вече при православните християни практика монархът да има правото да избира патриарха, Симеон интронизира презвитер Григорий за първи български патриарх. Не след дълго време пък първият български патриарх и преславски митрополит Негово Светейшество владиката дядо Григорий извършва тържествено-официална коронация на княз Лабас-Симеон за първи български цар. Това състояние на нещата се узаконява и легитимира окончателно на проведения към 919 г. църковно-народен събор, където на специална церемония патриархът се посвещава от епископите. По този начин и официално се провъзгласява и църковната автокефалия на Българската Православна Църква:

Туй, що князъ Борисъ не успялъ да стори за пълното административно освобождение на Българската църква, е направилъ неговиятъ великъ синъ Симеонъ. Тази титанска натура, която, въпреки своето високо византийско образование, е оставала неизменна носителка на чистия славянобългарски духъ, била обхванатата отъ три главни, органично свързани по между си, идеи: 1) идеята за пълна национализация на духовния животъ на българския народъ и на Българската църква; 2) идеята за обединение на всичките славянски племена на Балканския полуостровъ въ една национално-културна сила чрезъ общъ църковенъ езикъ и обща литература и 3) идеята за послявянчването на Босфора и Византийската империя изобщо.

По силата на тези си стремежи, Симеонъ е очистилъ България отъ гръцкото духовенство и, наместо него, отъ день на день почнало да се засилва народното духовенство, отъ което съ излезнали първите народни писатели, като Св. Климентъ Велички, Иоанъ Екзархъ, епископъ Константинъ.

Едновременно съ своята културнопросветна дейностъ, Симеонъ се стремилъ да утвърди своята властъ въ Цариградъ, особено следъ знаменитата ахелойска битка на 20-й августъ 917 год. Изпърво той се надевалъ да ожени дъщеря си за византий-

ския импер. Константинъ Багренородни и по тоя пътъ да наложи своето влияние и протекторатъ надъ Византия. Обаче когато Константинъ Багренородни взелъ дъщерята на Романа Лакапина, Симеонъ открито изявилъ своето решение да завладее византийския престолъ и се съгласилъ да прекрати войната, за което усилено го молелъ цариградския патриархъ Николай Мистикъ, само при условието - той да бъде признатъ за императоръ отъ Византия. Вероятно, около това време той се провъзгласилъ "царь на българитѣ и ромеите".

Едновременно съ това крупно политическо събитие, Българската църква напълно се освободила отъ властьта на цариградския патриархъ, и българския архиепископъ, по силата на византийския възгледъ, че царство или империя не може да има безъ патриаршия, билъ провъзгласенъ за патриархъ. Съвременни известия за този фактъ няма. Въ Византия не признавали тази църковна промяна. Византийските писатели и цариградския патриархъ Николай Мистикъ продължавали да наричатъ българския духовенъ началникъ архиепископъ.

За възвеждането на Преславската архиепископия въ патриаршия при Симеона намираме указания само въ преписката между Калояна и папа Инокентия III отъ 1199 година до 1204 год. Своята молба за императорска корона и за патриаршеско достойнство на търновския архиепископъ Калоянъ е мотивиралъ съ туй, че тези атрибути съ имали старите български царе Петръ, Самуилъ и техните предшественици, както това било написано въ българскитѣ летописи.

А въ своето писмо отъ 1204 год. Калоянъ явно е указвалъ, че Симеонъ еималъ царско достойнство и патриаршеско благословение, което по дипломатически съображения Калоянъ е представлявалъ като че било дадено отъ папата. "Азъ изследвахъ писанията и книгите (scripturas et libros) - писалъ той на папата, а тъй също и законите (leges) на блаженопочиналите императори, наши предшественици, отъ къде те са получили българско царство и утвърждение, императорска корона на своята глава и патриаршеско благословение; старателно търсейки, ние намерихме въ техните писания, че тези блаженопочинали императори на българите и власите - Симеонъ, Петръ и Самуилъ, наши предшественици, са получили своята царска корона и патриаршеско благословение отъ светейшата Божия римска църква и апостолския престолъ, отъ княза на апостолите.

Както ще видимъ по-долу, твърдението на Калояна, че споменатите български царе били коронясани отъ папата, е измислено; обаче своята основна мисъль за царското достойнство на предишните български владетели и за Българската патриаршия той е взелъ, несъмнено, отъ живата народна памет и писмените паметници.

Съобщението на Калояна се подтвърждава отъ синодика на царь Борила отъ 1211 год., гдето намираме имената на четирма преславски патриарси Леонтий, Димитрий, Сергий и Григорий, които са били едни отъ най-раншните български архипастири въ X-й векъ и именно при Симеона, понеже при царь Петра патриархъ билъ Дамянъ. Освенъ туй въ Дюканжевия каталогъ ясно се прокарва мисъльта, че Българската патриаршия е съществувала още преди нейното признание отъ цариградския синклитъ при царь Петра. Въ този паметникъ са употребени глаголите τετίμηται и ἀνηγορεύθη, които означаватъ признание и провъзгласяване на

учреждение, което по-напредъ е съществувало.

Въз основа на тези официални, макаръ и сетнешни, сведения ние можемъ да признаемъ, че Българската архиепископия била провъзгласена за патриаршия отъ царь Симеона безъ съгласието на цариградския патриархъ. По такъвъ начинъ приблизително отъ 919 год. Българската църква е почнала да живее напълно независимо.

Бележка под линия: 3. *Дриновъ, Исторически прегледъ на Българската църква, стр. 29. Голубински, цит. съч. стр. 37; Пречекъ, цит. съч. стр. 155. Тоя възгледъ е изразенъ ясно въ писмото на българския царь Калоянъ отъ 30. априлъ 1203 год. до папа Инокентия III. Споменувайки за своите преговори съ папските легати, той пише: "Щомъ узнаха за това гърците, изпратиха до мене своя патриархъ съ такъво предложение: Ела при насъ, ние ще те венчеемъ за императоръ и ще ти дадемъ патриархъ, защото империя безъ патриархъ нема" (quia Imperium sine patriarcha non staret) (Migne, лат. серия t. 225, col. 156.)* (Ив. Снегаров).

След успешната битка при река Ахелой (20 август 917 г.) княз Симеон се провъзгласява за "цар на българи и ромеи". Според тогавашните разбирания положението на Църквата трябва да отговаря на високото достойнство на българската държава. В самата Византия е създадена теорията за тясна връзка между царство и патриаршия ("Imperium sine patriarcha non staret" - "Царство без патриарх не бива"). По силата на това правило, отразено в много паметници от Средновековието, към 919 г. на Църковно-народен събор официално е провъзгласена църковната автокефалия и българският архиепископ получава титлата патриарх (Православието в България).

Приняв титул василевса, Симеон, следуя принципу «нет царства без патриарха», на поместном соборе 919 г. утвердил главу болгарской церкви в ранге патриарха.

Имена первых патриархов Болгарии – предмет научной дискусии. Среди них, кроме Димитрия, от времени Симеона известны Сергий и Григорий (Г. Литаврин).

При това положение вече само най-дълбоко недоумение може да буди отвсякъде неподплатеното и изобщо съвсем невярното и неточно мнение по въпроса на В. Тъпкова-Заимова [2000], според която Охридската Архиескопия не е автокефална по силата на това, че е правоприемница на преславската Българска Патриаршия до 971 г., а тя се създава като такава единствено и само от страна на Василий Българоубиец чак след 1018 г. [21-35].

Наистина да се чуди човек, кое толкова ни тласка нас българите към този най-долнопробен национален нихилизъм и ренегатщина, че се налага дори и чужденците да ни просвещават и да ни показват къде точно е не само Истината, но и нашият национален интерес, както в случая това го прави големият приятел на България акад. Геннадий Литаврин с току-що цитираните си редове [Християнство 2002, 141, вж. и срв. Ангелов 1980, 145; Православието в България 2010, 6-7; Симеон Велики 2010, 6-10; Снегаров 1947, 3-46; ~*~1995, 4-7; КМЕц-1, 290; ~*~-2, 92,

срв. Николова 1977, 42-43].

На великолепната статия на проф. Людмила Боева [1983] попаднахме едва, когато вече бяхме съвсем в края на това си изследване и с най-голямо удоволствие установихме, че авторката си е направила труда да събере на едно място много от онова, което до тогава се знае и пише за презвитер Григорий:

Одним из авторов Симеоновой эпохи, относящихся к Преславской школе, был пресвитер Григорий, переведший на болгарский язык своего рода краткую Палею – первых восемь книг Ветхого Завета. Как сказано в приписке, перевод осуществлен **Григоріем Прєзвитером, мнихомъ, всѣхъ церковникъ блъгарскыхъ церквии, повелѣніем того книголюбца кнѧза Семіона** *и т.д.*

Текст перевода дошел в одном неполном рукописном сборнике XVI века, сохранившемся в московских архивах, вслед за ним идет перевод „Хроники Иоанна Малалы", а также „Александрии" и „Повести о Троянской войне", завершающих сборник. Наконец, было высказано и мнение, что он же мог быть автором перевода „Хроники Георгия Амартола".

Биография болгарского книжника также не уточнена окончательно, можно предположить, что „будучи церковником болгарских церквей", Григорий мог достичь потом и звания епископа и патриарха, тем более, что в „Остромировом евангелии" и в „Охридском апостоле" XII века он упомянут как епископ Мизии и как святой, видимо, канонизированный после своей смерти. В период царствования Петра несколько лет болгарскую церковь возглавлял патриарх Григорий. Был ли он тотожен с книжником и епископом Григорием?

Наконец, с именем пресвитера Григория мы встречаемся на Руси, так звали духовника княгини Ольги, сопровождавшего ее в Византию. Как упоминает Константин Багрянородый в одном из своих сочинений, во время посещения Ольгой Константинополя ее пресвитер был почтен подарком при общей раздаче наравне со служанками, что могло быть только в случае его славянского, болгарского, не византийского происхождения.

Вполне вероятно, что около 950 года Григорий вместе с другими болгарскими миссионерами участвовал в просвещении и христианизации Руси. Он мог перевести там „Хронику Григория Амартола", мог перевести для нужд зарождающейся русской церкви и часть Библии, мог он принести на Русь с собой и составленную им в Болгарии „Хронику царя Симеона".

Переводчик такого масштаба и подобных интересов не мог не стать и автором собственных исторических записок, вместе с ним они могли попасть на Русь, а потом и на страницы „Повести временных лет". Хроника могла попасть на Русь и с любым другим просвещенным болгарским миссионером и книжником,... Например, ее мог принести и первый русский епископ болгарского происхождения Михаил,... II все же самой вероятной кандидатурой для гипотезы об авторстве „Хроники Симеона" и ее появление на Руси остается пресвитер Григорий [31-32].

Според А. Никитин [2009а] презвитер Григорий е свещеникът, "наличие которого в свите княгини всегда вызывало удивление исследователей" [186]. Според нас обаче той е Сивият Кардинал, Човекът в Сянка,

подбудителят, организаторът, помощникът, ръководителят и довършителят на всяка една без изключение стъпка и начинание на княгинята, който не просто предизвиква удивлението на изследователите, а направо разваля и праща по дяволите всички техни пасианси и умозрителни постановки и построения, ако в тях не е намерено неговото истинско място и роля и ако не му е дадена оценката, която той наистина заслужава.

За преголямо съжаление пределно повърхностно-приблизителни тук са знанията по въпроса и на прекалено претенциозния, но без всякакво покритие, Ем. Михайлов [1989], според когото презвитер Григорий произхожда от България и е един от християнските мисионери, които разпространяват Християнството сред източните славяни. В Киев той е "главният наставник на руската княгиня в християнската религия", като че ли тя може да има най-малко десетина такива наставници!?! И на всичкото отгоре за него лично презвитерът "е и главният виновник за нейния преход към християнството"(Sic!) [149]. Този велик гений на българската историография обаче така и не споделя с нас кой точно е главният виновник за неговата лична езикова ограниченост и невежество, защото употребата точно тук на думата "виновник" е повече от неуместна!

Ето защо именно сега и тук ние пък най-напред пояснаваме, че презвитерът е много висока църковна длъжност и че той се нарежда на второ място отгоре надолу след епископа, защото по принцип презвитерът е свещеник, който е ръкоположен във втората степен на църковната йерархия и който има право да води литургия, а при липсата на епископ и да покръства и ръкополага:

В помощь епископу назначались и рукополагались им "пресвитеры" (старейшие), которым епископ давал право вместо него совершать таинства, учительствовать и от его имени управлять группами верующих по мере размножения христианских общин [Воейков 2010, 13].

И все пак презвитер Григорий не е презвитер, а чисто и просто е останал в историята с първото си духовно звание, защото впоследствие той е ръкоположен за епископ на Мизия, която според нас трябва да е цяла България. При това неговите трудове и дела му печелят слава и известност и в Киевска Русия, равна и еднаква с тази на св. Кирил, именно поради което там много рано започват да отбелязват и неговата памет. Конкретно името му в синаксара на наследения от княгиня Олга и съхраняван от Владимир протограф на Остромировото Евангелие най-вероятно вписват, ако не първият руски митрополит, българинът епископ Михаил, то непременно третият руски митрополит, пак българинът епископ Йоан:

Остромирово изборно евангелие от 1056-1057 г. В синаксара на паметника под 14 февруари е отбелязана паметта на Кирил Философ, а под 8 януари – паметта на Григорий, епископ в Мизия. Явно е, че руският книжовник е взел тези сведения за

Кирил и за Григорий от някой старобългарски извор, ако не и от самия протограф [Куев 1983, 7].

Едва след всичко това вече привеждаме текста по-долу като илюстрация на мисълта ни по-горе, обръщайки специално внимание на непомерната, но така и неосъществена докрай амбиция на цитирания автор именно и единствено той да разреши най-после и този толкова заплетено-неясен научен проблем.

По същия начин между впрочем и на долуцитирания автор в края на краищата не му остава нищо друго като научен актив освен гласловната декларация, че няма да остави зад себе си "ни единого невыясненного недоразумения" и че на всяка цена и непременно ще даде "вполне определенный ответ, примиряющий, казалось бы, безнадежно противоречивые свидетельства", до което все пак и въпреки всичко, уви, така и не се стига:

Решающее значение имеет тот факт, что в состав свиты киевской княгини во время ее приема в константинопольском дворце входил священник (поп - ?????) Григорий [Const. Porph. De Cer., II, 15]. Опровергнуть значение этого свидетельства пока еще никому не удалось. Высказывалось, например, предположение, что этот пресвитер был переводчиком [381, с. 238], но оно не выдерживает критики: переводчики в списке лиц из свиты княгини упомянуты отдельно.

Другие исследователи высказывали мысль, что Григорий принадлежал к константинопольскому клиру [13, с. 299-300], но Порфирогенет называет пресвитера среди особ, прибывших вместе с Ольгой из Киева, входивших в ее окружение и вместе с ней получивших императорские подарки.

Понятно, что княгиню-язычницу христианский священник не мог сопровождать, даже если бы его роль имела сугубо практический характер. Следовательно, не подлежит сомнению, что Ольга стала христианкой еще до прибытия в византийскую столицу. Когда же состоялось ее крещение реально? Считаем, что на этот вопрос можно дать вполне определенный ответ, примиряющий, казалось бы, безнадежно противоречивые свидетельства.

Как видим, крещение Ольги состоялось до константинопольского визита и наличие пресвитера в ее свите было совершенно оправданным. Дата этого события относится ко времени Константина и Романа, так что оба варианта соответствуют действительности. Пребывание киевской княгини в Царьграде совпадает с понтификатом Феофилакта (а не Полиевкта, если признать традиционную дату 957 г.). Император Константин действительно принимал Ольгу без соправителя, ибо в 946 г. Роман был лишен власти. Таким образом, изложенная версия учитывает все достойные внимания факты и обстоятельства, не оставляя ни единого невыясненного недоразумения.

Действительно, княгиня вынуждена была заботиться о собственных нуждах и потребностях ее ближайшего христианского окружения. Мы уже знаем священника Григория, сопровождавшего Ольгу в Константинополь; возможно, были и другие пресвитеры. Так, в "Повести временных лет" узнаем о погребальном обряде над телом умершей княгини, который совершал "презвутер" (пресвитер) [250, с. 56].

Опять-таки отпевание где-то должно было совершаться [Брайчевский 2009, 81-84].

Просто като лансиран вече прелюбопитен куриоз свидетелство с голяма доза истина в тази връзка и като продължение на горната ни мисъл, нека да добавим тук още и това, че според Г. Барацъ [1924] например презвитер Григорий е приемник на учениците на св.св. Кирил и Методий и съратник на цар Симеон в книжовно-просветителската му дейност. От България той е прехвърлен в Киев в двора на княгиня Олга и е включен в литературно-преводната работа в Русия. Самият презвитер е или евреин по рождение, или пък християнин с определено пристрастие към Юдаизма, но във всички случаи той е българин по националност.

Основанието за това си заключение авторът намира във факта според него, че като първи и основен съставител на Повесть Временных Лет презвитер Григорий включва в този най-стар руски летопис извадки от голям брой византийски, еврейски, арабски, латински и др. източници, в това число и от талмудическата и агадическата литература, от еврейски народни предания и легенди - "среди кіевскихъ славянъ въ до-Владимірово время использовать книгу Іосиппона в еврейскомъ подлинникѣ или арабском ея переводѣ во состояніи былъ развѣ только пресвитеръ Григорій" [77-88].

Така или иначе най-важното и повече от красноречиво свидетелство и доказателство за това, че княгиня Олга наистина е българка и то тъкмо дъщеря на цар Симеон се явяват личността и делата на презвитер Григорий, който още от момента на отпътуването си от Велики Преслав нататък и чак до края на живота си се намира неотлъчно и при всякакви обстоятелства край нея. От тук безспорно следва да се направи още и изводът, че той освен всичко останало е и много близък приятел на царя, единствено на когото царят пък може да повери съдбата и дори живота на скъпото си чедо.

На това най-високо доверие и заръка презвитерът отговаря впоследствие с неотстъпната си подкрепа и най-мъдрите си съвети и напътствия, а може би дори и с най-нежните си грижи, за да понесе и той най-накрая горчиво-тъжния жребий да я погребе собственоръчно съгласно християнския обичай, но колко жалко, на потайно място и без кръст, защото роднят й син езичник не иска това да се направи публично и то без всякакви християнски символи и следи:

И еще молитва была на устах, когда честная душа ее разрешилась от тела, - «и тако поживши и добре славяще Бога в Троице, Отца, и Сына, и Святаго Духа, почи в блазии вере, сконча житие свое с миром о Христе Иисусе, Господе нашем». Так она переселилась от земных к небесным и сподобилась войти в чертог Бессмертного Царя - Христа Бога, и как первая святая из земли Русской была причтена к лику святых. Преставилась св. равноапостольная Ольга, во святом крещении Елена, в 11-й день июля месяца 969 года, всех лет жизни ее было около

девяноста. «И плакали по ней плачем великим сын ее, и внуки, и все люди».

Последние годы, среди торжества язычества, ей, когда-то гордой владычице, крестившейся от патриарха в столице Православия, приходилось тайно держать при себе священника, чтобы не вызвать новой вспышки антихристианского фанатизма. Но перед смертью, вновь обретя прежнюю твердость и решимость, она запретила совершать над ней языческие тризны и завещала открыто похоронить ее по православному обряду. Пресвитер Григорий, который был с нею в 957 году в Константинополе, в точности выполнил ее завещание [Житие святой Ольги 2010, 15, вж. и срв. Рыбаков 2009, 315-316].

Независимо и от тази толкова драматично-тъжна заключителна към въведението ни тук поанта, все пак никак не е малко и това, което преди нас български изследователи успяват да издирят и съберат за презвитер Григорий, макар и да не са съвсем прави и точни в някои по-частни моменти от неговата творческо-житейска биография:

Много по-вероятно е протографът на Остромировото евангелие да е бил изготвен специално като подарък за великата княгиня Олга, подобно на един голям сборник с разни текстове, занесен в Киев от висшия български духовник Григорий епископ Мизийски, съставител на сборника, при официалната му мисия като представител на българския цар Петър пред великата руска княгиня.

Както се узнава от историческите извори, този висш български духовник придружава Олга в качеството на съветник по време на посещението ѝ в Цариград, а след това се завръща заедно с нея в Киев, където умира в дълбока старост, канонизиран от българската и руската църква за големите му заслуги за руската духовна култура и писменост – денят за почитане на неговата памет, 8 януари, е вписан и в Остромировото евангелие, и в Охридския Апостол; вж. Архиепископ Сергии, Полный Месяцеслов Востока, II Святой Восток ч. II, Владимир 1901, репр. Москва 1997: „8 януари“.

Името на Григорий като автор на тази (междувременно напълно променена) хроника се запазва само в един сборник от XV в., съдържащ Переяслав-Залеския летопис, издаден за първи път от княз Михаил Оболенски: Лѣтописецъ Переяславля-Суздальского, составленный в началѣ XII в., във: Временникъ Императорскаго Московскаго Общества Исторіи Древностѣй Россійскихъ 9/1851 (за Григорий вж. с. XXIX, 4 и 17), а неотдавна и като том 41 от Полное Собрание Русских Летописей, Москва 1996 (за Григорий вж. с. 6 и 22).

Но това име откриваме и върху една миниатюра от украсата на най-стария руски препис от т. нар. „Хроника на Георги Амартол“, преписа в бившата патриаршеска сбирка, понастоящем в Държавния исторически музей в Москва, където при изображението на Христос Вседържител в подножието на трона се чете написано с много дребни букви името „Григорий“ – подробности за манипулациите с името на Григорий и дискредитирането му като „симпатизиращ на евреите“, а така също за хулите срещу „проклятыхъ болгаръ“, изричани от гръцките духовници в Киевска Русия вж. при Изслѣдованія и Замѣтки князя М. А. Оболенскаго по русскимъ и славянскимъ древностямъ. Приложеніе къ сочиненію его: „О Первоначальной Русской Лѣтописи), С.-Петербургъ 1875.

По този въпрос вж. също моите изследвания Цар Симеоновият **Съборник** *от X век, I, Берлин 2007, II, София 2008* [Чилингиров 2010а, 59-60].

Той смята, че Григорий е превел Хрониката на Йоан Малала, разглеждаща старата история, но по неизвестни причини тя е попаднала вместо в началото **ѵ** *(Арх. f. 16а), почти двеста листа по-нататък пред пета книга от същата хроника на f. 199а. Впоследствие Истрин преразглежда това свое мнение и издига тезата, че Григорий е превел библейските книги Царства (Истрин 1917:1-2), които в Архивския хронограф се намират непосредствено след V книга на Хрониката на Малала. Основание за това му дава цитирането на Григорий като преводач на Царства в* Летописец Переяславля Суздальского, *руска хроника, следваща непосредствено след хронографа.*

Евсеев смята, че Григорий е преводач на Осмокнижието, което се намира непосредствено преди въпросната заглавка, считайки я за завършваща текста преводаческа приписка, случайно преписана като заглавка (Евсеев 1902:363). По-късно той допуска участие на Григорий и в превода на книгата на пророк Даниил (Евсеев 1905: XXXVI-XXXVIII), също застъпена в Юдейския хронограф като интерполация в текста на IV кн. Царства. Димитров (1990:31) смята Григорий за преводач на всичко, което следва след въпросната заглавка, т.е. 5-10 книга на Малала, Царства, Александрия, Юдейската война на Йосиф Флавий и др.

Според някои учени (Леонид 1889:11-12,15-17; Георгиев 1962:303) Григорий е преводач на по-голямата част от текстовете в Юдейския хронограф (Хрониката на Малала, някои библейски книги, Александрията, Хрониката на Амартол и др.). Михайлов (1912:CCXCII) изказва тезата, че връзката на Григорий с Осмокнижието най-вероятно е не като преводач, а като редактор, приспособил готовия (Методиев) превод към Юдейския хронограф. Горина (2005:33-34) споделя мнението, че Григорий е преводач на Царства и обяснява неправилното място на заглавието с неговото име (пред V книга от Хрониката на Малала) с разбъркване на листовете в ръкописа, но за съжаление тя не предлага схема как точно се е случило това.

Всъщност проблемът винаги е бил странното място на заглавката в Архивския хронограф и респективно въпросът дали целият хронограф е плод на Симеоновата епоха или само някаква негова част, с която е свързана и заглавката, т.е. ако тя се отнася до кн. Царства, което е и най-логично с оглед на вплетените в тях пророчества, предсказващи идването на Христос, защо между нея и Царства се намира пета книга на Малала и плод на случайност ли е това или е реализация на определена съставителска концепция? (Д. Пеев).

Всъщност в хрониката на Амартола се открива и оригиналното заглавие от презвитер Григорий на една от книгите от тази хроника, в което обаче някой по-късен руски преписвач, напълно преднамерено и злонамерено спрямо нас българите, заменя неговото име с името Георгий:

Книга 1
Краткій Временникъ,
грешнымъ монахомъ Георгіемъ составленный
изъ взятого оу различныхъ хронистовъ и истолкователей

Никак немаловажно свидетелство и доказателство за това, че именно презвитер Григорий е преводач на хрониката на Амартол, а така също и за неговия прабългарски произход, е промяната от негова страна на името на пророка Мохамед по фонетичните закони и правила не на волжския, а на дунавския прабългарски език, в резултат на което то добива облика Бохмит:

2. Как после скверной смерти Бохмита была видна звезда, продолговатая, как копье, в течение 30 дней. Тогда и сарацины восстали на христиан, и многих убили, и захватили землю обетованную (637г.).

Бележка на преводача: 112. *Бохмичи - волжско-булгарская огласовка имени «Мухамед»; отмечено в [IIстр. II, 291] как примета рус. происхождения пер. Строкой выше это имя написано в греч. огласовке (из сп2): о Махмете* [Амартол, 23,35,40, вж. и срв. СлДСЯз, 54].

Всъщност и в действителност и тук в Началото е княз Борис като поредния български хан, въздигнал и прославил българското племе до недостижими висини:

Голямата културно-историческа стойност и ценност на Съкровището произтича още и от факта, че неговите съдове са събирани и ползвани лично от прабългарските владетели, сред които особено ярко се открояват праотецът на българите хан Кубрат и основателят на българската държава на Балканите хан Аспарух, като с две от купите пък е покръстен първият християнски български владетел княз Борис, ролята и значението както на самия него като държавник и личност, така също и на неговото епохално дело не само и единствено за българската история, но и за европейската история, а от тук и за цялата световна история завинаги ще останат огромни и ненадминати [Добрев 2005, 283].

До времето на княз Борис писмени от неговата държава са единствено прабългарите с донесената си още от Централна Азия оригинално-специфична руническа графика, която е първият по време и основен, отделно-самостоятелен клон на тюркската руническа писменост изобщо:

Съответно на това има и два основни класа тюркски писмености и тюркски рунически надписи с различни корени, едната от които е Азиатската, а другата пък е Евразиатската и тъкмо към тази втората спадат и редицата писмени системи и рунически надписи на племената и народите, които възхождат към предците на волжските българи и които принадлежат на западно-средноазиатския културен център.

И все пак, за да се добие още по-пълна и ясна представа за виждането по въпроса на руския археолог палеограф, нека да приведем тук и оригиналните му изречения, а именно: "Следовательно, оба письменных памятника характеризуют, вероятно, культуру тюркоязычных болгар на двух особенно интересных этапах ее развития - на относительно раннем (в VIII или на рубеже IX в.) и на наиболее зрелом (в XI-XII вв.)"; "Обнаружились две системы руноподобного письма с различными корнями. Что следует для историка из этого палеографического расчленения руноподобных текстов на два самостоятельных класса? Отсюда, впервые происте-

кает, что раннесредневековые тюркоязычные народы издревле разделялись на две большие культурно различные группы. За членением на "народы евроазиатских рунических письмен" и "народы азиатских рунических письмен" здесь встают два различных по истокам культурных образования. Каждое из них было исторически связано с одним из двух самостоятельных культурных очагов Средней Азии. Такое членение тюркоязычного мира на материалах письма наблюдается к VIII в. Однако эти два культурно (и языково?) отличных тюркоязычных центра сформировались значительно раньше - в неведомую нам по древности эпоху восприятия и формирования названных письменных систем [11]. К "народам евроазиатского рунического письма" (или к западному среднеазиатскому культурному центру) среди прочих принадлежат и восходят предки волжских болгар. Иной культурный центр породил тюркоязычных носителей азиатских рунических письменностей. К ним относятся и собственно тюрки (тугю китайских летописей)" [Кызласов 2004, 1,10, подчерт. – П.Д.].

Но още по-ясно, по-точно и категорично-определено същото е казано и на друго място: "The paleographic analysis of the sum total of old runic inscriptions of the Eurasian Steppes has led to understanding that all these scripts do not present the homogeneity either in Europe or in Asia. The conception presented in this book proclaims the existence of two separate groups of Türkic alphabets, the Euro-Asiatic group and the Asiatic one, each consisting of several related alphabets. The Euro-Asiatic group of the Türkic scripts (Chapter I) includes five alphabets which were not described before and are shown by the author. The inscriptions of the Don (Fig. D l, Table VII) and the Kuban (Fig. K, Table IX) alphabets were found in the N. Pontic and on the banks of the Kama river (Fig. l, Tables I-VI, VIII). They present two distinct, though close to one another, alphabets (Table X). These alphabets don't look like the Tisza runiform writing (Nagy-Szent-Miklos and Sarvas inscriptions, Tables XI, XII), the signs of Murfatlar (Table XIII) and other runiform scripts of the Southern Europe (Fig. 2)."

И още нещо особено важно и съществено за случая - най-големият съвременен специалист по тюркското, в това число и по прабългарското руническо писмо констатира и признава, че тъкмо надписите от Евразиатската група или Евразиатските тюркски надписи, т.е. българските рунически надписи от Източна Европа, все още не са разчетени, но за в бъдеще той възнамерява да се заеме с тяхното дешифриране: "The phonological meaning of the Asiatic Türkic signs should become the basis of this work. The Euro-Asiatic Türkic inscriptions will be deciphered in the future" [Kyzlasov 2003, 1,4, вж. и срв. Кызласов 1994, 9-56,65-78, подчерт. – П.Д.].

Всъщност тъкмо това последното е много добре и отдавна известно на всички лингвисти тюрколози и историци медиевисти, включително и на българските, и специално акад. В. Бешевлиев [1976], вече преди доста време, но и понастоящем съвсем точно, много вярно и актуално, в програмно-фундаменталната си статия за етническата принадлежност на българските рунически надписи от Мурфатлар, отбеляза, че българските руни все още не са разчетени, включително и тези от Мурфатлар [12-22], докато в начина на изразяване на проф. П. Юхас [1985] "ключът за тяхното дешифриране още не е намерен" [276].

Пак в литературата, между впрочем, отдавна вече никой не дири началото

на руниката в Европа, както като че ли е било преди стотина години, но изглежда след Алтхайм, се приема, че българската руническа писменост е създадена в Северен Кавказ, около III-IV в., с което приблизително-повърхностно мнение не толкова се "спестява истината", колкото отново се игнорира дълговечно-високото културно-просветно равнище, а от тук пък се и принизяват ролята и значението на прабългарите за европейската и дори, без преувеличение, и за световната история и цивилизация.

Орхоно-енисейската руническа писменост, смятана до неотдавна, а може би от някого и все още за единствената като тип руническа писменост, води своето начало от арамейското писмо, преминало и заимствувано от орхоно-енисейските тюрки с посредничеството на сасанидските перси, в империята на които арамейски език говори голяма част от населението. Поради това арамейското писмо се превръща в прототип на различни други азбуки, по-главните от които са пехлевийска, согдийска и хорезмийска, но наред с тях има и азбуки, употребявани от различни "туранси" народи съседи или владетели на иранските народи, и които основни видове азбуки по-късно се развиват и разпространяват в иранския ареал и при съседните им народи, като при това обаче не е възможно да се установи със сигурност от коя точно разновидност води своето начало тюркската азбука, като в случая под тюрки авторът очевидно разбира орхоно-енисейските тюрки от VII-VIII в, тук наречени от него още и "източни тюрки".

Тази руническа азбука се появява при източните тюрки в епохата, когато те започват да играят важна роля в Средна Азия, т.е. към средата на VI в., разпростират своето господство на запад, включително и върху Согдиана, побеждават ефталитите и влизат в контакт с иранските народи и цивилизация, така че през 568 г. пратеникът на тюрките занася на императора в Константинопол писмо, което той прочита с помощта на преводачи и нищо не пречи да се допусне, че писмото е било написано на тази руническа азбука.

Но азбуката се заражда най-напред не при тези тюрки, а при едно друго тюркско племе – уйгурите, откъдето тя е пренесена при тюрките, което налага времето на поява на руниката да се изнесе малко напред. От тюрките азбуката преминава на север, при киргизите и при други тюркски племена на Енисей и това става през VII, а може би дори и през VI в.

Като добавка трябва да отбележим и това, че "специфичните подобия"(?) между тюркската азбука и азбуката, наречена хуно-скитска, са толкова малко на брой и толкова трудно уловими, за да се утвърждава някакво родство между двете азбуки (V. Thomsen), от който край ние пък констатираме и специално подчертаваме, че още през 1893 г., на тогавашните изследователи е добре известна и някаква друга, "хуно-скитска" руническа азбука, която е доста по-различна от азбуката на източните тюрки, използувана при написването на Орхоно-Енисейските руниче-ски паметници.

Независимо че още в праисторическа Централна Азия и по-конкретно в Минусинската котловина, където около 2500 г. пр.н.е. се ситуира Афанасевската култура на носителите на праиндоирански език или възможно един по-стар език, отколкото този на предците на носителите на тохарски език от Синьцзян, се

констатират графити, представляващи по същество специфична иконико-символична система, състояща се от маски, антропоморфни фигури с птичи глави с продълговати клюнове, дългокраки и дълговрати птици, каквито надали има по северните ширини, и графични знаци, наподобяващи руни, особено ярко сред които се откроява някакъв знак, наподобяващ донякъде много по-късния знак ІІпсилон на прабългарския бог Тангра.

İn standard - в стандартната (?), а може би по-добре, в общоразпространената и общоприета теория, Андроновците са индоиранци, докато Афанасевската култура е степна култура и тя не е "производител" на иконико-символични системи, именно поради което се допуска вероятността до Алтай, а преди това и до Минусинската котловина, където се предполага, както по-подробно ще се види по-нататък, че е и прародината на прабългарите (П.Д.), да е достигнала само някаква група от тази култура и тук да се е смесила с носители на алтайски или уралски език, именно които носители продуцират и от които трябва да са иконико-символичните системи, достигнали до наши дни като петроглифи, без, разбира се, да е напълно изключено и да е напълно възможно, но не и по необходимост, Афанасевците по начало да са носители на алтайски или угрофински език (H.-P. Francfort).

В Минусинския басейн още през VIII-II в. пр.н.е., през епохата на Тагарската култура са "разпространени клейма за дамгосване на добитък и сърповете, послужили за основа на един опростен писмен знак"; в източнотюркското руническо писмо знакът за съгл. к в съчетание със закръглена гласна идва от идеограмата на стрелата; възможно е възникването на тюркското руническо писмо да се отнесе към VI в. пр.н.е.; в "унгарската хипотеза, изградена върху промените в историческата фонетика", "най-важните названия, отнасящи се до писмеността, отделни елементи на руническото писмо и някои от неговите първични знаци са тюркско-български и са заимствувани от предците на днешните унгарци още преди V в. пр.н.е., през т.н. угорска епоха"; "нашите предци през II-III в. са заимствували от тюркско-българските племена думата ír и руническото писмо едновременно, но отделно от хантите" (П. Юхас).

Евентуалното предположение за зараждане на българската руническа писменост още през тези времена и по тези места обаче се обезсилва в голяма степен от съобщението на китайските извори, че хуните на тяхната северозападна граница са безписмен народ, а добре известно и безспорно е освен това, че към края на II в. пр.н.е. има опити за разпространение сред тях на китайското писмо (Н. Бичурин; Н. Кradин; П. Юхас), които опити обаче не са дали особен резултат и дори на места и за известно време китайското писмо да е било използувано от хуните, то все пак очевидно не се е задържало и утвърдило.

ІИменно поради това трябва да се допусне, че огуротюркският или от вътрешна гледна точка, българският вариант, но още по-точно и адекватно, българската форма и разновидност на тюркската руника се появява на отсечката "Централна Монголия-Средна Азия", което като време трябва да се мисли примерно в рамките на II-I в. пр.н.е. и III-IV в. сл.н.е., където и когато китайците разбиват и спират, но по-точно отклоняват хуните българи на югозапад; те продължават

миграцията си и придвижвайки се и контактувайки общо взето и предимно с ирански племена и народи, излизат на северната граница на персийската империя на Сасанидите, където се задържат може би дори и 2-3 века, след което продължават пътя си на запад.

Безспорно тъкмо през този период и по тези земи българските племена и народи осъществяват най-тесен и продължителен етнолингвистичен контакт и взаимодействие с редица ирански племена и народи, по време на което се и иранизират частично и наред с всичко останало, постепенно възприемат, усвояват, видоизменят, преобразуват, допълват със стари свои графични знаци и прилагат за своите езици и диалекти, според и с оглед на тяхната фонетико-граматична специфика, не някои, а няколко от наличните и използувани тук ирански прототипове на арамейското писмо, най-малкото и най-вероятно сако-согдийския, пехлевийския и хорезмийския едновременно.

Получената на тази основа писменост, разбира се, външнографически много прилича и дори е почти тъждествена на някои от иранските прототипове, съобразяването и отчитането на което обяснява и слага ред в излишно-прекалено заплетения лично от страна на проф. П. Юхас [1985] казус, където според китайските посланици през 245-250 г. в древната кхмерска империя Фунан, на територията на дн. Кампучия, местната писменост "прилича на хунската".

Около и след това толкова кратко и безспорно достоверно-сигурно съобщение обаче, наред с много важната, съществена за тук и коректна по същество, но не и по езикова форма, констатация, че тези китайски посланици потвърждават наличието на писменост у хуните още през първата половина на III в., идват такива изобщо неоснователно-некоректни и неадекватни заключителни обобщения като това, че "Използуването на китайската писменост в азиатската империя на хуните е възпрепятствувало създаването на хунска писменост." или пък че хунската писменост произхожда от индуската, защото върху кхмерската литература слага отпечатък индуската култура, проникнала там чрез посредничеството на будизма и брахманизма.

Но нещата са къде по-прости и ясни – един от малко по-горе представените регионални прототипове на арамейското писмо е и индо-бактрийското писмо (V. Thomsen), именно което е заимствувано, а може би дори се и използува в своя оригинално-чист вид от тогавашните кхмери, тъкмо поради което няма как това писмо да не прилича на онова, имащо друг, а защо не и същия прототип, хунско писмо, което китайският посланик е виждал и познава поне като външен вид, но, разбира се, изобщо не е в състояние, а и не си поставя за цел да обяснява историко-генетически [вж. и срв. Бичурин 1950, 58; Крадин 2003, 150; Юхас 1985, 277-278; Altheim 1959, 271,436-443; ~~1960, 286,306; Francfort 2001, 155-163; Kyzlasov 2003; Thomsen 1896, 44-54]* [Добрев 2005, 297-304].

На Балканите само някои от славяните научават прабългарската руническа азбука и започват да я използват при нанасянето на кратки надписи главно по стени на църкви, каменни блокове от крепостни стени или скали на открито:

О писменехъ чрънориzца Храбра
Прѣжде оубѡ словѣне не имѣхѫ книгъ
нѫ чрътами и рѣzами чьтъхѫ и гатаахѫ погани сѫще.

През 886 г. княз Борис определя за основател и ръководител на книжовно-просветното средище в Североизточна България св. Наум, като за целта му и построява манастира Свети Пантелеймон. Тук св. Наум започва да превежда на старобългарски език гръцките богослужебни книги, а по-късно към него се присъединяват и някои от по-младите ученици на св. Методий [вж. и срв. Киселковъ 1943, 13-20].

Със сигурност към 920 г. презвитер Григорий Мних продължава да живее и твори в Преславската Книжовна Школа заедно с такива имена като княз Симеон, презвитер Наум, епископ Константин Преславски, презвитер Йоан Екзарх, черноризец Докс, презвитер Йоан, черноризец Тудор Доксов и др. Главното и съществено за всички тях е това, че те получават своето образование в Славянската Школа на патриарх Фотий (820-891) или в Магнаурската Академия към императорския дворец Магнаур в Константинопол, а повечето от тях – последователно и в двете учебни заведения.

Създаването си тази школа дължи на това, че патриарх Фотий (858-867) е яростен противник на доктрината за трите «свещени» езика и се бори за употреба в богослужението на националните езици, а с признаването на националните езици се признава и правото на национални азбуки (КМЕц-1). Това обаче гърците изобщо не го правят от чист алтруизъм, а в името на собствените си експазионистични външнополитически планове, водещо-централно място в които заема и тяхната християнизация на основата и с помощта на славянска по вид и характер писменост и църковна книжнина:

В Константинопол била основана славянска школа, вероятно с намерението да бъде използвана като база за покръстването на русите, а и за да съдействува на делото в България.

Новият княз Симеон бил далеч по-добър син от Владимир. Той бил около тридесетгодишен. По-голямата част от живота си бил прекарал в Константинопол, като изглежда живял в императорския дворец и вероятно учил не само в славянската школа на Фотий, но и в Магнаурската школа [Рънсиман 2009, 82,91].

Внимание исследователей к тому, каково было отношение солунских братьев к политической линии Фотия в эти годы, не было случайным. С бурным развитием в XIX в. национально-освободительного движения в славянских странах резко возросла популярность солунских братьев как создателей особой славянской письменности, как людей, символизировавших борьбу славянских народов за возможность самостоятельного развития. В этих условиях участники дискуссии вокруг вопроса об отношении братьев к патриарху Фотию, выступавшему в церковной традиции в качестве одного из защитников православия в его борьбе с Римом, стремились сделать такие выводы, которые позволили бы связать солунских братьев с узкоконфессиональными интересами одной из церквей (католической или православной),

боровшихся за влияние на массы верующих в славянских странах.

...идея создания особого письма для славян явилась результатом не особой культурно-идеологической ориентации образованных кругов византийского общества, а была одним из проявлений широких политических планов Византийского государства и Церкви IX в., в осуществлении которых принимал определенное участие и Константин.

Принимая как наиболее вероятное то, что создание славянской азбуки было следствием поручения, возложенного на Константина византийскими властями, не следует преувеличивать заинтересованность византийского правительства в успехе этой акции и стирать намечавшиеся различия в подходе к делу просвещения славян между солунскими братьями и кругом их учеников, с одной стороны, и византийскими правящими кругами - с другой. Для византийского правительства христианизация славян с помощью использования славянского письма была лишь одним из возможных решений, способствовавших достижению важной политической цели - превращению славянских племен в верных подданных I Империи, и притом, возможно, не самым лучшим решением. Оно, правда, очень облегчало эффективную христианизацию славян в сравнительно короткие сроки, но, с другой стороны, внедрение на славянских землях особой письменности могло способствовать сохранению обособленности этих земель. I Именно опасениями такого рода следует объяснять тот факт, что созданное Константином славянское письмо, несмотря на его официальное одобрение императором (ЖК, XIV), так и не получило распространения на славянских землях I Империи (Б. Флоря).

В Магнаурската Академия по принцип се учат само синовете на императорското семейство, на придворните и знатни византийци и на съседните на Империята християнски владетели (В. Киселков). Ето защо научната ерудиция на първите български книжовници просветители започва от Омир и Аристотел и през риториката, аритметиката, геометрията, астрономията и т.н., преминава към рисуването, музиката и др., като преди всичко и най-напред те изучават и усвояват до съвършенство трите религиозно-богослужебни езика – древноеврейски, гръцки и латински. Именно поради всичко това те излизат и се появяват на общоевропейското културно-просветно поприще като първите и дълго време единствените учени енциклопедисти:

Междувременно всичко гръцко било на мода в България. Заедно с гръцките проповедници тук дошли и гръцки майстори, за да строят църкви и домове, подобаващи на християнските големци. Българите дори се надпреварвали да получат поне част от прочутата ученост на гърците. Болярите бързали да изпратят синовете си на учение в Константинопол. Сред тях бил и Симеон, помалкият син на самия хан.

Борис бил добре осведомен за онова, което ставало в императорския дворец. Той знаел, че там расте най-малкият син на император Василий, когото бащата готвел за патриаршеския престол. Борис намирал тази идея за превъзходна; тя била напълно в духа на цезаропапизма. По-малкият му син трябвало да замине за Константинопол и след като изтече определеното време, да се върне в България,

овладял познанията на гърците, за да стане архиепископ и духовен глава на България [Рънсиман 2009, 81].

Според В. Киселков [1956] Славянската Школа в Цариград я открива св. Кирил през 861 г. От тогава в нея се учат млади славяни, които се готвят за мисионери сред балканските славяни. Тук св. Кирил преподава до 863 г., като всички в Школата си служат с езическата глаголица и с глаголически богослужебни книги, които те имат от преди [13-14].

В Славянската Школа, а след това и в Магнаурската Академия, наред с всичко останало и обучавайки се заедно с елита на византийското общество, българите придобиват освен това и преди всичко и изключително висока гръцка филологическа квалификация, включително и на нивото на фонемо-графичните съответствия, каквато квалификация малко преди това получава и св. Кирил:

Период с середины IX в. - время молодости и первых жизненных шагов Константина и Мефодия - единодушно оценивается в истории византийской культуры как период определенного культурного подъема. Этот подъем захватил, правда, лишь сравнительно узкие круги образованной элиты византийского общества, но все же был заметным явлением в его жизни. Наиболее ярким признаком перемен было восстановление после перерыва в несколько веков в середине IX в. Константинопольского университета.

Другим важным явлением было обновление интереса к античным авторам, переписка и изучение их текстов. При этом определенное внимание уделялось и элементам заключенных в этих сочинениях точных знаний, но главное место занимали филологические студии древних текстов: исследование особенностей их стиля и грамматической структуры.[19] Наиболее видными представителями этого течения византийской элиты были Лев Математик, поставленный византийским правительством во главе Константинопольского университета, и видный чиновник императорской канцелярии, а затем константинопольский патриарх Фотий.

Можно сказать еще определеннее, что, вероятно, уже в период обучения у Фотия круг интересов Константина приобрел характерную для него направленность. Филологические студии составляли одну из характерных черт деятельности как людей, вышедших из фотиевского кружка, так и самого Фотия. Если после своего возведения на патриарший трон Фотий все более концентрировал внимание на рассмотрении богословских сюжетов, то в более ранние годы - годы расцвета его преподавательской деятельности - он уделял большое место именно филологическим занятиям. Его наиболее ранний труд «Лексика» представляет собой огромную сводку лексико-грамматических заметок и материалов.[30] Как раз на период работы Фотия над «Лексикой» и приходятся годы обучения Константина у своего учителя. Таким образом, именно под руководством Фотия Константин сделал первые шаги на пути к превращению в крупнейшего ученого-филолога своего времени (Б. Флоря).

Точно това си проличава особено добре от все още продължаващия направо да изумява специалистите факт, че българин ученик на

Светите Братя превежда от латински език и записва на Глаголица сборник с литургични текстове, обозначавайки присъщите на гръцкия език придихания, като поставя много вярно и точно надредните знаци на буквите, спазвайки всички предписания и норми на гръцката палеографска школа от IX-X в. И това той прави съвсем механично, просто като навик, придобит при продължителната работа с гръцки ръкописи [Арасимович 1927, 25-26].

Още в школата на патриарх Фотий, професор по философия в която е и Константин-Кирил Философ (В. Киселков; Saints Cyril and Methodius), синовете на прабългарските и славянските князе, вождове и сановници, повечето от които са изпратени тук от княз Борис (В. Киселковъ), който лично за пръв път през 878 г. изпраща млади българи да се учат в цариградските манастирски и църковни училища (В. Киселков), а сина си Симеон изпраща на учение в Цариград през 879 г. (Tsars 2010, 5), започват да пишат с гръцката азбука на славянобългарски език и когато се завръщат в България, те не престават да я използват, а я допълват и усъвършенстват:

Изобретателният ум на св. Кирил бил създал две азбуки, известни днес като кирилица и глаголица. Кирилицата била съставена въз основа на гръцката азбука, допълнена с еврейски букви, и вероятно е била създадена първа, за балканските славяни от околностите на Солун, родния град на Кирил. Но след пристигането си в Моравия, където всичко, навяващо подозрение за гръцка пропаганда, било посрещано с недоверие, той я оставил настрана и започнал отначало, като видоизменил гръцките букви, за да скрие произхода им и общо взето ги усложнил.

На тази азбука бил обучен Климент. Той я пренесъл в България и на нея били написани някои от най-ранните български ръкописи. Но в страна, където гръцката култура не била посрещана враждебно, а точно обратното - била на мода, вече нямало причини да се използва глаголицата. Кирилицата, която несъмнено се преподавала в славянската школа в Константинопол, била далеч по-проста и практична. Глаголицата неизбежно отстъпила пред нея. Но дали победата на кирилицата е била ускорена от някакви официални мерки, днес е трудно да се установи [Рънсиман 2009, 92].

Според В. Киселков [1956] обаче събитията се развиват малко по-иначе и по-конкретно около 852 г. св. Кирил се оттегля в манастира Свети Полихрон при брат си св. Методий и тук те:

...измислили нова славянска азбука и тутакси се хванали да превеждат от гръцки език на езика на македонските славяни най-необходимите богослужебни книги. С новата си азбука те възнамерявали да изместят езическата глаголическа азбука, която не само, че не била твърде пригодна за бързо писане, но още и непопулярна между широките славянски слоеве на Балканския полуостров.

При това, Светите Братя, когато измислят Кирилицата, имат предвид съществуващата глаголическа азбука и използват както гръцките букви, така и езическите глаголически букви. А Глаголицата и глаголическата книжнина са завещани от далечните прадеди на славяните по хърватско-

то крайбрежие и далматинските острови, но също и в земите на словенците, моравците, чехите и словаците. След завръщането си от Херсон през 861 г. св. Кирил се подвизава във византийската столица като пръв славянски учител и тръгва за Моравия през 863 г. [10-11,20,27,29].

Приемането и налагането на Кирилицата за официално българско писмо е другият гениален ход на Симеон Велики, който вижда в тази си стъпка редица предимства като най-напред това, че нея много добре я познават и на нея пишат немалко на брой българи, учили в Цариград, както и самият той. Буквите на тази азбука са съвсем опростени и това я прави много по-лесно усвоима, отколкото Глаголицата. И все пак най-важното и основното в случая е неоспоримият факт, че приемайки за основа на новата българска азбука гръцкото писмо, той нанася сразяващ удар на враговете на Българското Просвещение на български език, които обикновено се аргументират с това, че писмото на Кирил и Методий било "варварско" [вж. и срв. Киселковъ 1956, 45]:

Нейната близост до гръцкото писмо затваряла устата на всички, които смятали глаголицата за "варварско" писмо, а гръцкото, което се включва в кирилицата, за съвършено, дори за "свещено" (Ем. Георгиев).

Особено голям дял за изглаждането и усъвършенстването на така създадената в голяма степен колективно и през един сравнително дълъг период от време нова и втора по ред българска азбука има "един от най-близките ученици" и "крупен български писател" (Б. Флоря), св. Климент Охридски:

Если принять во внимание оба эти обстоятельства, то понятно, почему большинство славистов, начиная с В. М. Ундольского и П. Шафарика, склонны были приписывать авторство ЖК Клименту Охридскому, одному из наиболее близких учеников Константина и Мефодия, который после смерти Мефодия поселился в Болгарии и известен как автор большого количества произведений, вошедших в золотой фонд древнеболгарской литературы. В пользу такой атрибуции свидетельствует прежде всего тот факт, что Климент принадлежал к ближайшему окружению Константина и Мефодия еще в византийский период их деятельности: по свидетельству его Жития, он сопутствовал Мефодию с юношеских лет «и видел своими глазами все дела своего учителя».[105]

Кроме того, из всех людей, которых было бы можно причислить к этому ближайшему окружению, лишь один Климент может рассматриваться как крупный писатель. Учитывая оба эти обстоятельства, представляется наиболее вероятным, что именно Клименту Мефодий мог дать столь ответственное поручение, как написание Жития его покойного брата. Имеет большое значение и то, что средневековая традиция приписывает Клименту авторство Похвалы Кириллу - по-видимому, одного из первых памятников, связанных со сложившимся в Моравии официальным культом Константина. Наконец, в подтверждение этой атрибуции П. А. Лавров и В. Вондрак привели также стилистические параллели между сочинениями Климента и ЖК.

Одновременно подтвердилось и положение о том, что кириллица формирова-

лась на территории Первого Болгарского царства как результат синтеза издавна распространенного здесь греческого письма и тех элементов глаголической азбуки, которые наилучшим образом могли передавать особенности языка древнеболгарского населения. Как показывают находки целого ряда кириллических надписей первой половины X в., этот процесс следует относить самое позднее к рубежу IX-X в.[149] Этот этап совпадал с третьим этапом развития глаголицы, и окончательное формирование двух разных систем письма на южно-славянских землях проходило в тесном взаимодействии между ними.

Наконец, с опубликованием в 1963 г. специального исследования о Храбре чехословацкого исследователя В. Ткадльчика[150] получил, думается, окончательное решение и вопрос: против кого был направлен трактат Храбра? Исследователь убедительно показал, развивая отчасти аргументацию В. А. Погорелова, что Храбр вел полемику не с представителями византийского духовенства, отстаивавшими монопольное положение греческого языка как единственного языка богослужения и письменности, а с образованными представителями болгарской знати и болгарского духовенства.

Для них было самоочевидным, что славянский язык вполне может быть языком богослужения и письменности, но они возражали против того способа записи, который предлагали нашедшие приют в Болгарии ученики Константина и Мефодия. Находки надписей X в. ярко свидетельствуют и о широком распространении греческого письма среди образованной части болгарского общества,[151] и об особом престиже, которым пользовалось это письмо в глазах социальных верхов.[152]

По-видимому, в первую очередь к этой стране следует относить слова Храбра о том, что после крещения у славян, живших по соседству с Византией, сложилась традиция записывать тексты на славянском языке греческими буквами. При этом, вероятно, характерные для славянского языка звуки передавались либо не соответствующими им по фонетическому значению греческими буквами, либо сочетаниями греческих букв, как это имело место в записях славянской речи с помощью латинского алфавита. Представители образованной верхушки древнеболгарского общества проявили приверженность к этому способу записи и возражали против применения изобретенного Константином-Кириллом особого письма (Б. Флоря).

Св. Климент не само допълва новата азбука с някои опростени глаголически букви, например **ѣ**, но и с немалко рунически прабългарски букви, доподрежда я и я систематизира, като посредством славянобългарски или прабългарски думи дава име на всяка отделна буква или както се съобщава в неговото житие, той я подлага на "устроение":

Изобретил и други форми на буквите за по-голяма яснота от ония, които изнамерил мъдрият Кирил. С тях написал цялото боговдъхновено Писание, похвални слова, жития на свети мъченици и преподобни и свещени песни, на които с усърдие научил по-способните си ученици, а достойните от тях издигнал до свещенически сан. Така чрез собственото си усърдие превърнал варварския и див народ в свет народ, като извършил апостолско дело, и заради това бил удостоен с апостолска благодат (КратЖит).

Той измисли и други писмени знаци за по-голяма яснота, отколкото онези, кои-

то изнамери премъдрият Кирилъ [по Киселковъ 1941, 141].

В действителност "устроението", на което св. Климент подлага гръцката азбука, се състои главно от създаването на 14 нови букви за звуковете, специфично-характерни за старобългарския език. Три от тези букви са видоизменени гръцки знаци, а останалите 11 букви са взети от "Азбуката на Плиска". Тази азбука по същество представлява доста обемистият корпус от прабългарски рунически букви, клейма, графити и др. знаци, които са били известни и нанесени още до него време по различни предмети и места от областта на Плиска. При това буквите **ж, ѵ, ш, ѫ** са взети като готови форми, които имат същата звукова стойност; на буквите **ѕ, ц, ь, ъ,** е придадена нова звукова стойност, а буквата **ѣ** е съставена от буквите **ь** и **ѥ** (В. Йончев):

След създаването на двете старобългарски азбуки, глаголица и кирилица, които почиват на фонетичния принцип - за всеки звук отделен белег, и възприемането на старобългарския език за църковен, съответно писмен, българското рунно писмо е било принудено да се оттегли. Това е станало обаче, както изглежда, с известни отстъпки в негова полза. Паякообразната рядка буква за Х ***в глаголицата и кирилските букви*** ***ь, ъ, ѣ, ѫ*** *и* ***ж*** *приличат извънредно много на първобългарските рунни знаци със същото начертание. За произхода на тези букви, когато нито прабългарските знаци, нито надписите от Басараб бяха още известни, са изказвани най-различни, малко вероятни мнения, като напр. че произхождат от коптската азбука и т. н. Сега, когато са налице прабългарските руни, много по-вероятно е да се приеме, че първообразът на споменатите букви се крие именно в тези рунни знаци, които са били, както се вижда от думите на Черноризец Храбър „черти и резки", добре известни на създателите на старобългарските азбуки* (В. Бешевлиев).

На същото мнение в общи линии е и Д. Маринов [2010], който обаче приписва тази дейност още на св. Кирил и който сега и тук следва да бъде поправен и уточнен в смисъл, че не славяните, а прабългарите пишат с "черти и резки", т.е. с руническа азбука, докато славяните все още са безписмени. Освен това той очевидно и не разбира, че когато някои автори говорят за славяни, те в действителност имат предвид прабългарите, именно които в незапомнени времена идват на Балканите от Азия:

Колкото до това дали Св. Константин при съставянето на своята азбука е можал да си послужи нещо и с тия черти и резки - второто свидетелство от същия Черноризец Храбър хвърга светлина и дава разяснение: **и сътвори имъ л҃ писмена и й҃ ѡва оубо поуиив Грьческихъ писменъ, ѡва же по Словѣнстеи рѣчи.**

От тия няколко думи, която се отнасят до Св. Константин, се вижда, че той при съставянето на азбуката си взел е нещо от тия резки и черти и, вижда се, взел е белези за тия гласове, които са свойствени на славянския език, а които липсват както в гръцкия език, тъй също и в гръцката азбука.

Ако се вземе глаголицата и да се разгледа нейната конструкция, лесно ще се убедим, че тя много прилича на ония "черти" и "рези", за които споменува Черноризец Храбър и няма никакво сходство с гръцката азбука, по образа и по подобието на

които, както свидетелствува същият Черноризец Храбър, Св. Кирил е съставил и славянската азбука.

Освен това, Св. Кирил, като образован мъж не ще може да е съставил такава груба и неудобна азбука, каквато е глаголицата, а ще е съставил кирилицата, която ни представлява много по-голямо удобство за писание и по-голямо съвършенство в конструкцията си. ІІ може ли да се вземе, че Св. Кирил, възпитан и изучен на гръцки език, при съставянето на нова азбука, ще пренебрегне по-удобната и по-съвършената гръцка азбука.

ІІ може ли да се вземе, че Св. Кирил, възпитан и изучен на гръцки език, при съставянето на нова азбука, ще пренебрегне по-удобната и по-съвършената гръцка азбука. Шафарик, за да обори подобно едно тълкуване и заключение, излезнал и решително е казал, че славяните преди Кирил не са имали никакви букви и че кирилицата е съвсем нова. Но подобно мнение лесно може да се изкаже, а много трудно да се поддържа и потвърди, особено като има едно свидетелство необоримо, че славяните още като идолопоклонници **ѵьрѣтами и рѣѕами ѵьтѣхѫ и гатаахѫ,** *което повече се стреми да докаже, че славяните са си служили с глаголицата, която и прилича на черти и рези.*

Според свидетелството на Черноризец Храбър, Св. Кирил е съставил 38 букви, от които 24 са били съставени според гръцката азбука, именно: **а, в, г, д, є, ѕ, и, ѳ, ї, к, л, м, н, ѯ, о, п, р, с, т, ѵ, ф, х, ѱ, ѡ,** *а другите 12 според словенските букви:* **б, ж, ѕ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѧ, ѫ.**

Същият Черноризец споменува, че Св. Кирил не можал само да се послужи с гръцката азбука, понеже тая азбука се състои без двугласните (οἰφθόγγους) от 24 букви, а за славянския език са нужни повече.

Но Копитар, Григорович и Фр. Миклошич утвърждават, че глаголицата е съществувала още в онова далечно тъмно доисторическо време между славяните, когато те са били в Азия и че глаголицата е употребявана от славяните (старобългарите) още във време на поганството им. Това мнение е вярно и утвърждава се от нашите домашни свидетелства.

Черноризец Храбър в своята защита на славянската азбука намеква на подобно нещо, съдържащо горната гръцка записка: **аще ли кто реѵетъ ѣако Кириллъ нѣсть оустроилъ доброѣ словѣнскаѩ письмена понеже пострадаѣтъ и еще** [5-17].

Именно с помощта на такава една азбука книжовниците просветители от Охрид и Преслав не само научават на четмо и писмо младия и все още окончателно недоизграден и неукрепнал като етнос български народ, но и превеждат, съставят или написват с нея цялата необозримо-огромна старобългарска литература. Специално св. Климент прави нов превод на най-необходимата на първо време богослужебна книжнина, без да има на ръка старите, кирило-методиевите богослужебни книги:

The Glagolitic and Cyrillic alphabets, based primarily on the Greek uncial writing of the 9th century, are the oldest known Slavic alphabets and were created by the two brothers and their students, in order to translate the Bible and other texts into the Slavic languages (Saints Cyril and Methodius) [вж. и срв. Беляев 2010, 28-29; Бешевлиев

2009, 14; ~*~2011, 5-6; Вернадский 2009, 274-275; Георгиев 1995, 16-17; Гошев 1961, 10-21,116-122; ~*~1963, 275-286; Грудев 2010, 4-10; Йончев 1997, 11-139; Киселков 1941, 58-759; ~*~1956, 9-11,27-50; Львов 1971, 50; Пеев 2010, 1-2; Попконстантинов 1993, 159-160; Селищев 1951, 39-67; Флоря 2011, 2-61; Хабургаев 1974, 27-39; Юхас 2000, 62-78; Early Cyrillic Alphabet 2010, 2; Saints Cyril and Methodius 2010, 3-10; КМЕц-1, 271-274,434-435,518,543-545; ~*~-2, 169; КратЖит, 8, срв. Брайчевский 2009, 60-64; Иванов, Минкова 2010, 8-13; Рашев 2007, 98-100].

По този начин и посредством всичко това ние едва сега и тук в действителност не само допълваме и конкретизираме, но и поправяме в необходимата степен и насока сравнително отдавна лансираното прекалено общо и тъкмо поради това и не съвсем вярно и точно предположение на проф. Емил Георгиев за това, че Кирилицата възниква от гръцката азбука, като славяните продължително време я използват за записване на славянската реч и така постепенно я пригаждат към нея. Точно тази идея обаче никак не е нова, защото тя е още от 1884 г. и всъщност е на руския ориенталист В. Милер, а впоследствие вече е подхваната и от П. Голубовски (КМЕц) [Георгиев 1952, 96; ~*~1962, 30-32, вж. и срв. КМЕц-1, 48,267-269,298-305].

До подобно прекалено общо и именно поради това и не съвсем вярно и точно решение на проблема между впрочем у нас достига и акад. Ив. Снегаров [1966]. Според него славяните християни употребяват гръцко или латинско писмо още преди Кирил и Методий. Няколко десетилетия преди това славяните християни в границите на Византия си служат с гръцки букви и слушат богослужението на гръцки език. Възможно е свещеници славяни по народност да са пишели на славянски език с гръцки букви молитви, поучения и др. [38-44].

Съчувствено цитираният от Л. Горина [2005] архим. Леонид счита, че презвитер Григорий е автор на хрониката Български Хронограф, която е първият български летопис и на него стои личният му автограф, в който той посочва тогавашната си длъжност:

Книги Завета Божиа Ветхаго, сказающе образъı Новаго Завета истинноу соущоу, преложиста от гречьска газъıка в словенскъı при книази блъгарстем Симеоне, сыне Бориши, Григорием прозвитером мнихом всех церковник блъгарскъıх церквеї повелением того книголюбца книазъ Симеона истинного рещи боголюбца [27-33].

Независимо че Презвитер Григорий засега и все още е един "малко проучен български писател" (Б. Ангелов), все пак и въпреки всичко той е един от колосите, както се изразява проф. Ив. Гълъбов, на българохристиянското културно-просветно движение от края на IX и началото на X в. В своя послеслов към старобългарския превод на старозаветното Осмокнижие той пише, че е извършил превода при българския княз Симеон, "сина на Борис", т.е. тук Борис не е наречен "свети" понеже все още не е канонизиран, и "по повеля на същия книголюбец княз

Симеон, по-точно казано христолюбец".

Всъщност това е времето, когато Симеон все още не се титулува "цар и самодържец на всички българи" – **царь и самодрьжецъ въсемъ блъгарьшмъ,** което той започва да прави едва след съдбовната за целия български народ битка при Ахелой през 917 г. Така че превода си на тази част от Библията презвитерът във всички случаи завършва чак през наистина малко длъжкия отрязък от време 918-923 г., когато княз Борис е обявен за светец, но пък и малко преди 922-923 г., когато и Гръцката Църква признава неговата канонизация [вж. и срв. Ангелов 1979, 31; День памяти 2009, 9; Димитрова-Маринова 2009, 3; Экономцев 2009, 5; Киселковъ 1943, 10,61-66; Корисян-Меонлина 2009, 1; Николаев 1949, 102-103; Св. Наум Преславско-Охридски 2009, 2; Табов 2009, 84-85; Трендафилов 2009, 2-3].

Най-важното и забележителното за литературно-преводното творчество на презвитер Григорий е това, че по нареждане на княз Симеон той се залавя и довършва до край превода на по-голямата и съществена част от Стария Завет [Златанова 1998, XIII-XVII]. Негов превод е историческата повест Александрия, представляваща романизована биография на Александър Велики (Я. Лурье), когото той нарича син Перунов (Зевсов), както и на части от Илиадата и Одисеята, в които той представя Ахил като българин, а българи са и неговите войници мирмидонци и др. Всичките му преводи, в това число и преводът му на известната хроника на Амартол, много скоро преминават в другите славянски литератури и от тях главно се ползуват славянските летописци.

Презвитер Григорий превежда не само от старогръцки, но така също и от староеврейски. В частност негов е преводът на библейските книги от Битие до Три Царства, глава 11, апокрифите, вмъкнати в библейските книги и сред които са Житието на Мойсей и цикълът апокрифи за цар Соломон, както и кратките коментари с полемически характер, които по същество представляват собствено-негово оригинално-самобитно литературно творчество:

Краткие комментарии представляют собой яркую и примечательную сторону обширной компиляции. В богословском смысле они носят преобразовательный (типологический) характер, т.е. расматривают вехтозаветные события как праобраз событий новозаветных. По своей форме они полемически адресованы воображаемому противнику – вехтозаветному иудею.

...эта полемика обладает известной литературной уникальностью, ибо она оригинальна, тогда как антилатинская полемика в древний период письменности была переводом или прямым отражением соответствующих византийских сочинений (А. Алексеев).

В историята на българската литература Презвитер Григорий остава и като писател новатор, който пръв започва да пише книги със светски характер и тук например е гражданската и църковна история на гърците от Йоан Малала. Тази история той не само превежда, но и допълва с

текстове от други летописи, като на много места пояснява или замества гръцките божества със славянски:

Таким образом, параллели между славянскими и античными божествами, появившиеся в славянском переводе Хроники Малалы, разрушая представление о божественной сущности персонажей древнеславянского пантеона, в то же время выполняли роль связующих мостиков между античной и славянской историей и культурой [Шусторович 1968, 68].

Наред с това, изключително важното и съществено за книжовно-просветителската дейност на презвитер Григорий е и това, че той е основен съставител, преводач или автор на повечето от статиите и книгите, включени в Симеоновия Сборник. На неговото перо принадлежи и оригиналното съчинение встъпление към сборника под заглавие **Слово нѣкоего калоугера (црьноризца) о ученіи книгъ.** В тази си творба авторът разкрива ползата от четенето на книгите, които сочат пътя за спасението на душите [Ангелов 1979, 30-31].

Презвитер Григорий е автор и на приписки, посредством които той уведомява читателите за знаменателно-съдбовни събития в историята на българския народ, държава и култура:

Ако приписките са отправени към тази, съвременна на автора аудитория, би било излишно да се отделя място в текстовете им на името на владетеля, още повече когато то е написано по следния начин: **при князи блъгарстѣмь Симеона снѣ Бориши,** *което е равно на "по времето на...". В приписката на презвитер Григорий акцентът е върху владетелските имена като маркери за историческото време. Целта е да остане записана и да се съхрани точната историческа реалност, в която книгата е създадена и е битувала.*

Не би било редно да се изключва фактът, че приписката на презвитер Григорий също накратко дава представа за обема на книгата и за направения превод, но веднага следват историческите реалии, упоменати са името на владетеля, по времето на когото е извършен преводът (Д. Иванова).

Но ето все пак и един, макар и вече отдавна остарял опит за цялостно-пълна оценка и представяне на творчеството на презвитер Григорий:

Книжовните дела на поп Григорий

Тоя литературен деятел е известен още под името презвитер Григорий. Неговите литературни произведения са следующите: Гражданска и Църковна история, превод от гръцки език за цар Симеон. Авторът на тая история е бил Антиохийският ритор летописец Малал Йоан, който е известен още и под името Йоан Антиохийски (474-527 г.).

Това литературно дело на Григорий е забележително, едно, че то е преведено по заповед на самия цар Симеон, а друго, че е съчувало възпоминание за някои славянски божества из старата славянска митология. Там, гдето в оригинала се говори за Хефест и Хелия, Григорий, за по-добро разумевание на читателите си притуря при Хефест "когото наричат Сварог", а при Хелия - "когото наричат Дажбог", (види се вместо **даждь богъ***), а там, гдето се говори за Александър Велики, достойният наш писател го нарича:* **сынъ Божыї Перѕна Велика,** *види се, като е*

искал да преведе с думата "Перун" гръцкото "Зевс". Ако се докаже, че тоя превод е верен с превода на същия Григорий, т.е. че тия обяснения са негови собствени, а не са притурени после от друг някой преписвач, тогава се потвърждава, че Сварог, Дажбог и Перун са богове на старите наши прадеди.

Дали тоя деятел на старобългарското книжовно поле е написал и друго нещо, за сега се не знае. Онова, което можем да кажем е, че преводачът на тая гражданска и църковна история с тия важни забележки, трябва да е обогатил старата ни литература и с други още някои съчинения или преводи, които или са пропаднали от тежкото време, или не са още открити. Някои като Оболенски искат да кажат, че Григорий е превел на славянски език съчинението на Григорий (Георгия) Амартол, и че ония места в съчинението на Нестор, които се четат като извадени от Григорий Амартол, са вземени от славянския превод, а не от гръцкия оригинал. Това до негде е вярно, но подлежи още на потвърждение (Д. Маринов).

Ето защо не единствено собствено-националната, но и общославянската, пък защо не и общоевропейската, а с това още и общочовешката оценка на личността и делото на презвитер Григорий се съдържат в следващите думи на руския академик А. Востоков, казани по повод неговото **Слово нѣкоего калоугера (црьноризьца) о ѹтѣніи книгъ** още през 1828 г., когато той го помества в първата славянска христоматия и които според нас задължително трябва да се приемат и признаят за величайший прецедент в цялата световна наука и култура:

...оригинальное произведение словенское, не перевод с греческого; и, может быть, относится к X или еще к IX веку; а потому оно особенно любопытно, как выражение мыслей новопросвещенного словенина о драгоценной науке книжной, которую он приобрел вместе с христианством [Изборник 2009, 28, вж. напр. Ангелов 1978, 48-55; Болгария 2009, 2; Иванова 2009, 1-8; Маринов 2010, 19-20; Москов 2009, 8-9, вж. и срв. Алексеев 2007, 43-57; Георгиев 1995, 11-18; Лурье 1968, 16-20].

Княгинята и нейният наставник най-вероятно тръгват за Киев след 920, но непременно малко преди 927 г., когато е кончината на цар Симеон, като презвитер Григорий взема със себе си необходимата му за в бъдеще религиозно-богослужебна книжнина. Непосредствено преди самото прощаване и изпращане цар Симеон просто умолява и заклева дъщеря си, но още повече пък презвитера, да правят, да струват, но на всяка цена да кръстят русите. Веднага след това Симеон изважда от богатата си лична библиотека и подарява на най-малката и най-скъпата си дъщеря едно много красиво изписано и изографисано евангелие, първият препис от което в Русия впоследствие става известен като Остромировото Евангелие, както и преведения, съставен и саморъчно изписан лично от него ръкописен сборник Златоструй - **Златоструя**, с "любимите му поучителни слова" (В. Киселков) на Йоан Златоуст и с изрисуваните пак лично от него много красиви миниатюри. Тези слова са духовната храна на християнски образованото и възпитано общество през цялата средновековна епоха (В. Киселков):

«Остромирово Евангелие» - это первая, дошедшая до нас, рукописная книга нашего государства. Свое название памятник получил по имени новгородского посадника Остромира, дальнего родственника князя Изяслава, который был сыном киевского князя Ярослава. Остромир являлся высшим должностным лицом Новгорода. В последствии он принял крещение и получил христианское имя Иосиф.

Оформление книги поражает своей красотой, яркостью цвета, изумительным орнаментом. Праздничность» книги подчеркивается разнообразием разрисованных инициалов одних и тех же букв. Так, например, инициал буква «В» повторяется 135 раз, но каждый из них отличается от других! Кроме того, книга снабжена тремя большими миниатюрами, изображающими евангелистов Иоанна, Луку и Марка. Считается, что эти миниатюры написал художник-грек, поскольку выполнены они техникой инкрустированной эмали, употреблявшейся тогда исключительно в Византии (Остромирово Евангелие).

Остромирово евангелие есть русская копия с восточно-болгарской рукописи, притом, несомненно, копия не только текста, но и внешности своего оригинала: оно явно повторяет начертания, заставки, изображения евангелистов, по всей вероятности и формат болгарской рукописи.

Относительно Изборника Святослава 1073 г. вполне установлено, что он был списан с рукописи, посвященной царю болгарскому Симеону и предназначавшейся для него; поэтому мы с уверенностью можем сказать, что вся роскошь его внешности, вся орнаментация его отражает вид его болгарского оригинала, который должен был быть не менее великолепен, чем сам Изборник.

Подобным образом внешность Остромирова евангелия свидетельствует о том, что оригинал его был изготовлен по заказу какого-либо высокопоставленного лица, может быть даже того же болгарского царя [проф. В. Погорелов по Кръстанов 1988, 60].

Анализ иконографии миниатюр, с их весьма своеобразным сочетанием византийских элементов с западными, родственными памятниками равеннского круга, убеждает в том, что это слияние могло произойти в скриптории Преслава на рубеже IX-X вв.

Казалось бы, такие памятники, как Остромирово евангелие, позволяют установить основное стилистическое свойство декора продукции дворцового скриптория царя Симеона и отсюда делать уже общие заключения, противопоставляя его внешне скромному, но при этом выразительному оформлению глаголических рукописей (В. Пуцко).

Пролог на самия христолюбец цар Симеон

Като изучава всички книги, древни и нови, канонични и неканонични, и преди всичко Божественото Писание, и като разбра нравите и обичаите на всички учители и тяхната мъдрост, благородният цар Симеон бе възхитен от словесната мъдрост на блаженния Йоан Златоуст и от благодатта му от Светия Дух. Препрочитайки всички книги, той избра слова от всичките му книги и състави от тях тая единствена книга, която нарече Златоструя (по Ем. Георгиев).

Всъщност Симеон никак неслучайно се спира тъкмо на Йоан

Златоуст, който заема изключително важно и съществено място в изграждането на раннохристиянската проповед:

Уже в Моравии, как показывают, в частности, исследования так называемого «Клоцова сборника», была начата работа по переводу «проповедей» раннехристианских писателей, которые должны были дать в руки духовенства образцы того, как следует раскрывать и толковать верующим важнейшие моменты христианского учения и обрядности и какие нормы морального поведения следует им внушать. Эта работа получила продолжение как в переводческой, так и в оригинальной деятельности целого ряда писателей: похвальные слова и поучения, приуроченные к важнейшим христианским праздникам, с одной стороны, и создание прежде всего на основе текстов крупнейшего представителя раннехристианской проповеди Иоанна Златоуста цикла проповедей на тексты Евангелий, читающихся во время воскресной службы, - с другой, - вот наиболее важные вехи в этом отношении. Тем самым были заложены основы того, что всякое общение духовенства с верующими могло осуществляться на родном языке (Б. Флоря) [вж. и срв. Георгиев 1995, 16; Киселковъ 1943, 65-66; ~*~1956, 123; Куев 1991, 34; Остромирово Евангелие 2009, 1-6; Пуцко 1988, 66-74; Флоря 2011, 44; Чилингиров 2010а, 59].

Същевременно преценявайки, че там в Киев ще бъде много по-полезен и даже повече от необходим, освен десетина други ръкописни книги, цар Симеон дава на презвитер Григорий и съставения, написан или преведен преди известно време по негова заръка, идея, най-близко наблюдение и ръководство, съвместно-общо от повечето от преславските книжовници ръкописен сборник, състоящ се от три големи дяла - богословски, включващ части от Библията със собствено тълкуване на някои от особено неясните места в нея, а така също и раздел с изказвания на Отците на Църквата по теми с поучителен характер (КМЕц); исторически, с четири исторически съчинения и български летопис, малка част от който вече в наше време ще стане известна главно под наименованието Именник на Българските Ханове; нравственообразователен и практично-поучителен, съдържащ главно съчинения с практични съвети и развлекателни истории от разни области на живота, както и статии по философия, логика, лингвистика, църковна поезия, история, география, математика, астрономия, ботаника, зоология, медицина или общо 783 заглавия, цял един "компедиум от средновековната наука" (Ас. Чилингиров) или чисто и просто цяла една "Старобългарска Енциклопедия" според акад. Шахматов:

Най-голямото по обем съчинение от този период е Симеоновият сборник - енциклопедия на тогавашната византийско-християнска ученост, в който се намират богословски, философски, реторически и исторически (Никифоровата хроника до 920 г.) съчинения на 20 гръцки писатели. Имената на сътрудниците, както и броят им, са непознати (К. Иречек).

От цялото това огромно богатство с най-разнообразен вид и характер, по много добре обясними причини, в един от първите преписи

на този сборник в Киевска Русия, а именно Изборник'73 попадат само някои от съставните му части:

Зміст. *Збірник енциклопедичного характеру: поруч з богословсько-догматичними статтями церковних письменників Василя Великого, Григорія Богослова, Кирилла Александрійського, Григорія Ніського, Іустина Філософа, Анастасія Синаіта, Августина та ін., у ньому є список книжок «истинныхъ и ложныхъ» (тобто канонічних і апокрифічних), уривок з «поученія» Іоанна Златоустого «О злыхъ женахъ», стаття Єпіфанія Кіпрського про чудодійну силу коштовного каміння, довідки календарного та історичного характеру, стаття Георгія Хіровоска «О образѣхъ» - з питань стилістики - про тропи і фігури та ін.* (Я. Запаско).

Между впрочем, кой знае защо, според други български проучватели обаче сборникът включва само 383 статии с разнороден характер от 25 автори (П. Динеков), които са църковни дейци и книжовници от патристичния период в историята на славянската книжовност като Йоан Златоуст, Василий Велики, Григорий Богослов, Атанасий Александрийский и др. (К. Куев). А според трети пък знаменитият Симеонов Сборник, съставен между 915 и 920 г., съдържа повече от 350 статии от областта на християнската догматика, философия, литература, морал (Б. Ангелов; Д. Ангелов).

Библиографо-художественото оформление на сборника е уникално-неповторимо и се прави за първи път в Света. Надзиращият съставителството книжовник, най-вероятно презвитер Григорий, много държи и следи това да бъде една наистина удобна и лесна за ползване полифункционална книга:

Мастер (или мастера), работавший над созданием Изборника 1973 г. и его украшением, вполне овладел всеми приемами книжного искусства, что бы создать тип книги, призванной дать «скор ответ» «на всяк вопрос» в области истолкования новозаветных и вехтозаветных чтений, догматики, философии, поэзии и даже естественнонаучных представлений.

Именно эта задача, или точнее, назначение книги, определила функцию каждого из элементов оформления и обусловила строго продуманную с точки зрения функциональной системы членения и организации текста. Каждый из элементов оформления мастер применил в наиболее уместном и рациональном его назначения (О. Подобедова).

На сборника още в момента на завършването му е поставен и дарствен надпис автограф и посвещение **великъıи въ цръхъ цръ Симеонъ** – *В чест на великия между князете Симеон!* (Ас. Чилингиров).

Наличието тъкмо на този надпис върху протографа се потвърждава и от специалната експертиза на И. Льовочкин [1980] с помощта на най-модерни оптико-фотографски средства и методи и с отчитането закономерностите на палеографията и кодикологията:

Таким образом, первые две строки „Похвал" Изборника Святослава 1073 г. мы предлагаем, как реконструкцию, читать: **Великын въ цръхъ цръ Симеонъ.** *В связи с этим и приписка писца (три нижние строки первого столбца л. 263-об),*

должны были первоначально читаться иначе, чем они читаются сейчас. Однако реконструкция текста на этих участках – задача специального исследования. Пока же мы можем утверждать, что текст „Похвалы" на л. 263-об. Изборника Святослава 1073 г. первоначально начинался обращением к царю Симеону. Следовательно, непосредственным протографом этого кодекса была славянская рукопись, в тексте „Похвалы" которой стояло имя царя Симеона.

В начале 70-х гг. XI в. эта рукопись, по всей вероятности, хранилась в Киево-Печерском монастире, где с нее и был сделан список, известный в настоящее время как Изборник Святослава 1073 г.

Думается, что рукопись 1073 г. готовилась первоначально просто как обычный список с целью передачи его либо одному из высокопоставленных лиц, либо одному из монастирей. Имя Симеона в тексте „Похвалы" было переписано в этом случае автоматически, но когда в марте 1073 г. киевским князем стал Святослав Ярославич, Изборник срочно был переадресован ему. Именно по этой причине в рукописи Изборника появился второй текст „Похвалы" и миниатюра с изображением семейства князя Святослава.

Примерно в это же время с болгарского Изборника, вероятно, был сделан еще один список, который послужил протографом для Кирилло-Белозерского списка XV в., в котором сохранилось имя царя Симеона [48-49].

В действителност самото посвещение е известно в Русия много отдавна и тук наред с общо взето невярното твърдение, че именно Симеон е автор на сборника, се знае също така и това, че този сборник му е посветен лично на него:

...в друг препис от същия сборник, известен в библиографията като "Сборник Кирило-Белозерского монастиря XVI в." ясно се казва, че както самият сборник, така и съдържащата се в него "Похвала" са били написани за Симеон Български и са били посветени нему (Н. Державин).

Всъщност въпросната Похвала за цар Симеон е поместена в сборника два пъти – в началото и в края, като посвещението в нея в действителност е запазено в преписа, поместен в Кирило-Белозерския Ръкопис от XV в. и тук то има вида **Великъı въ цр҃ихъ Сѵмеѡнъ** (Б. Ангелов) - *На най-великия сред царете Симеон!* А в Светославовия препис от 1073 г. точната форма на първия ред на похвалата за княз Светослав е **Велнкыи въ цар҃ихъ Симеонъ** (К. Куев), която форма безспорно е според старобългарската правописна норма и най-вероятно е изписана саморъчно от Йоан Екзарх (А. Минчева).

Това, че сборникът е съставен в Преслав и е посветен на Симеон, русите откриват и узнават за първи път като че ли още през 1865 г., след като намират и проучват втория препис от него:

И. И. Срезневский в своих лекциях по славянорусской палеографии, которые он читал в Петербургском университете с 1865 г., сообщал, что данный Изборник – «древнейшее из всех доселе открытых русское подражание Изборнику, переведенному из греческого для болгарского князя Симеона, известному по списку, сделанного для киевского великого князя Святослава в 1073 году (Изборник 2009).

Но не минава много време и те разбират неговата истинска цена и стойност на "пречестита и божествена книга", като при това не пропускат да подчертаят както уважението си към българския народ, така също и значението му за всички славянски народи, посочвайки същевременно, че в средновековна Русия Сборникът е свещена книга. Тъкмо тази книга всеки велик княз държи в ръка по време на коронацията си и след това вече, следвайки примера на Симеон, задължително изнася богомъдри и нравоучителни беседи пред всичките си боляри:

Рукописъ эта одна из техъ многочестныхъ и божественныхъ книгъ, ими же Болгарскій Царь Симеонъ, а в подражаніе ему и Кіевскіе Великіе "богомудрые" Князья "клети своя" наполняли и отъ нихъ же изъ устъ своихъ изливали сладкіе соты предъ своими боляры "на вразуменіе их мыслей".

Этотъ Изборникъ не представляетъ въ себе систематическаго изложенія вероученія или же христіанской нравственности; но въ общемъ своемъ направленіи отражаетъ характеръ казуистической богословской мысли: здесь разрешаются разныя сомненія, вызываемыя большею частію лишь отдельными местами священнаго писанія и отеческихъ твореній или же разныя случаи жизни подводятся подъ такія или другія богословскія толкованія.

Такое руководство наиболее всего необходимо было Славянскимъ народамъ, тотчасъ по принятіи ими христіанства, такъ какъ языческая мысль на первыхъ порахъ не въ силахъ подняться до разуменія духа Христовой веры и могла овладевать ея содержаніемъ лишь въ форме для ней доступной, т.-е. останавливаясь на отдельныхъ местахъ писанія и отеческихъ твореній и занимаясь ихъ толкованіемъ въ примененіи къ разнымъ случаямъ жизни [Изборник великаго князя 1884, 1-2, вж. и срв. Ангелов 1958, 132; ~*~1979, 10-13; Ангелов 1988, 4; Баранкова, Мильков 2001, 188-193; Божилов 1983, 63; Горина 2005, 32-43; Державин 1945, 75-76; Димитров 1995, 115-117; Динеков 1979, 4-9; ~*~1991, 12-15; Экономцев 2009, 1-2; Жуковская 1983, 33-40; Запаско 2009, 2; Иванова 1991, 18-31; Изборник 2009, 29; Из Изборника 2009; Иречек 2009, 12; Каткуте 2004, 1-2; Куев 1979, 40-41; ~*~1991, 34-95; Левочкин 1983, 11-13; Минчева 1991, 164-167; Пеев 2009, 4-7; Подобедова 1982, 226-228; Тематика и типы 2009, 7; Чилингиров 2007, 1-3; ~*~2009а, 2; ~*~2010а, 61; КМЕц-1, 55; ~*~-2, 50-59,131].

Така или иначе това в действителност е много добре и все още широко известният в цялата световна славистична наука като Изборник князя Святослава 1073 года, но освен в Русия, най-малкото единствено като че ли у нас доста отдавна под името Симеоновият Сборник, Симеоновият Изборник и др., а съвсем отскоро и като Цар Симеоновият Съборникъ, старобългарски ръкописен сборник, който презвитер Григорий написва и съставя около 913-914 г. (Ас. Чилингиров). Руските изследователи стигат до заключението, че Симеоновият Сборник е съставен между 914 и 927 г. (Изборник), докато според други проучватели пък сборникът е завършен около 915 г. (История на България) или пък даже и към края на 919 г. (К. Куев).

Тази най-вероятно е годината на завършването на Сборника, защото поместеният в Изборника от 1073 г. Летописец Вкратце завършва с 919 г., която пък е началната година от царуването на Константин Багрянородни (КМЕц). Но допуска се още, че Сборникът е завършен до началото на 919 г., защото в поместения в края **Лѣтописьць въ кратъцѣ** изложението завършва с Константин VIII Багрянородни и Зоя, която царува до март 919 г., когато Роман Лакапин я изгонва от престола и я изпраща в манастир (К. Куев):

Философско-богословският, или Изборник 919 год., отбелязва последна дата съвместното управление на Зоя Карбонопсида и Константин Багрянородни, но не говори за коронацията на Роман Лакапин, т.е. бил е завършен след свалянето на императрица Зоя през март 919 година и заточаването ѝ в манастир (П. Димитров).

При това положение на нещата съвършено очевидно вече не може да се представя като добре известно или пък даже и да се твърди, че сборникът възлиза към старобългарския протограф на незапазения Изборник на цар Симеон, който от своя страна представлява превод на византийско-гръцки прототип, направен на границата между IX-X в. (М. Бибиков) или пък че съдържанието му изцяло или почти целият може да се подведе към византийско-гръцки архетип сборник от различни, предимно патрологични произведения (Н. Мещерский).

Именно за този сборник най-напред се изказва предположението, че той е пренесен в Киев от брата на княгиня Олга, княз Боян-Вениамин, когато той пристига заедно с нея тук за женитбата ѝ с княз Игор, и до смъртта му е останал в личната му библиотека (А. Никитин). Допуска се още, че през 969-971 г. сборникът е "отнесен от руските войски в Русия" (История на България), но така също и това, че е пренесен в Русия по време на Светославовите походи (П. Динеков).

Малко по-късно обаче пак същият автор вече признава, че въпросът със Сборника все още не е изяснен и че той е "**изнесен при неизяснени обстоятелства и е пренесен в Киев**" (П. Динеков). По същия начин си променя мнението и друг български литературовед, според когото Сборникът се изнася на два пъти – най-напред от Светослав, когато се изтегля от България и изнася различни богатства от Преслав, "между които най-вероятно е бил и посоченият сборник":

На първо място тук трябва да се споменат двата похода на киевския владетел Светослав Игоревич, който през 968 г. завзема земите между Черно море и Дунав, а през 969-971 г. минава през Стара планина и достига до Пловдив и Охрид (Чертков 1843; Дринов 1909: 460-488; Златарски 1927: 137-140; Мутафчиев 1931: 77-92; Снегаров 1950; Карышковский 1952: 128; Мошин 1963а; Ангелов 1972). Той превзема столицата Преслав и пленява българския владетел Борис II със семейството му. По този начин цялата Североизточна България между Дунав, Стара планина и Черно море минава в ръцете на руските войски, които после при отстъплението си отнасят със себе си различни богатства [Куев 2010,

2; ~*~1986, 15-18].

Второто му изнасяне пък е през 988 г., когато Владимир скъсва връзките си с Византия и се обръща към българската архиескопия в Охрид, откъдето в края на X и началото на XI в. пристигат свещеници и книги, между които да е бил и Симеоновият Сборник (К. Куев).

В руската историография пък М. Попруженко [1939] приема и твърди, че влиянието на Българското Християнство върху русите се осъществява благодарение и посредством походите на Светослав в България. По време на тези походи Светослав и неговата дружина се запознават с блясъка на християнската просвета и българската столица Преслав. Тук те се запознават и с християнското славянско богослужение, което се извършва на напълно достъпен за русите език. Така несъмнено някой от дружинниците на Светослав се е запознал със славяно-християнската литература [28-29].

Въпреки всичко това лично ние обаче, изследвайки и описвайки Златното съкровище от Наги Сент-Миклош, проучихме съвсем детайлно-многостранно и въпросния поход в България на княз Святослав, сина на княгиня Олга. Именно поради това сега вече можем и имаме пълното право най-убедено и със сигурност да твърдим, че този сборник в никакъв случай и по никакъв начин не е достигнал до Киевска Русия тъкмо по този път и време. В действителност на връщане по Днепър печенегите разгромяват отдавна обезсилената и дори обезкървена войска на Святослав и си правят от черепа му чаша за пиене, а до Киев я достигат, я не достигат двадесетина от неговите войници, които надали биха помъкнали със себе си и огромния тежък сборник, когато за тях той изобщо не представлява каквато и да е ценност [Добрев 2005, 465-468, вж. и срв. Бибиков 1996, 246; Димитров 1995, 125; Динеков 1979, 4; ~*~1991, 10-12; Изборник 2009, 37; История на България 1981, 321; Киселковъ 1956, 118-127; Куев 1979, 39; ~*~1991, 35-36; Мещерский 1977, 91; Никитин 2009, 10-12; Чилингиров 2007, 1-3; ~*~2010а, 58-61; Щепкина 1979, 202; КМЕц-2, 131].

Допълнително към всичко това, счита се още, че през XI в. в Киев се намира оригиналът на Изборник 1073, който е ръкописна книга, написана за цар Симеон през първата четвърт на X в. Този ръкопис е отнесен в Цариград след завладяването на Велики Преслав от гърците през 971 г. лично от Йоан Цимисхий, заедно с други ръкописи, открити в дворците на българските царе. По-късно, при сключването на брака между Владимир и гръцката княгиня Анна, Василий II дава сборника като зестра и заедно с други ръкописи го изпраща на новопокръстените руси [Щепкина 1977, 220-234]. Според друго едно мнение обаче Симеоновият Сборник е превод от гръцки на български език, който е направен през 913-919 г. Той попада в Русия с онези българи, които през 1001-1014 г. бягат в Русия от българо-гръцките войни [Жуковская 1977, 11-12].

Свое обяснение за попадането на сборника в Киев има и И. Льовочкин [1980], който преди това отхвърля възможността той да е пренесен по време на някой от походите на Светослав в България, защото самият Светослав е езичник и него едва ли би могъл да го заинтересува християнски ръкопис:

...Русь конца X-начала XI в. переживала начальный период христианизации и нуждалась в соответствующей литературе. Об этом хорошо знали и в Болгарии, и в Византии. Но в этой литературе в первую очередь нуждались не князья, а проповедники христианства. Вполне возможно, что рукопись царя Симеона была принесена на Русь одним из таких проповедников и, скорее всего, из Византии (например, митрополитом Михаилом), куда, возможно, она попала в результате похода Иоанна Цимисхия. В начале 70-х гг. XI в. эта рукопись, по всей вероятности, хранилась в Киево-Печерском монастире, где с нее и был сделан список, известный в настоящее время как Изборник Святослава 1073 г. [48-49].

Независимо от всичко това и все пак особено важното и съществено то при Симеоновият Сборник с оглед личността и делата на презвитер Григорий е наличието в него особено и преди всичко на Именника на Българските Ханове:

авитохолъ житъ лѣтъ т~. родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу диломъ твиремъ.

ирникъ житъ лѣтъ р~.ин~. родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу диломъ твиремъ.

гостоунъ намѣстникъ съı в~. лѣтъ. родъ емоу ерми,
а лѣтъ емоу дохсъ твиремъ.

коуртъ ѕ~. лѣтъ дръжа. родъ емоу доуло,
а лѣт емоу шегоръ вєуемь.

безмѣръ г~. лѣтъ, а родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу шегоръ вєуемъ.

сии е~. кънѧзь дръжаше кнѧжение шб оно страно доунаıа
лѣтъ ф.и~єї. остриженами главами.

и по томъ приде на странѫ доунаıа исперихъ кънѧзь
тожде и доселѣ.

исперихъ кънѧзь ѕѡ~. и едино лѣто.
родъ емоу доуло, а лѣтъ емоу верени алемъ.

тервель к~.и а~. лѣтъ. родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу текоу уитемъ.

...твиремъ.

...к~ ии~. лѣтъ. родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу дванъ шехтемъ.

севаръ еї. лѣтъ. родъ емоу доуло,
а лѣтъ емоу тохъ алтомъ.

кормисошъ ѕ́.її. лѣтъ. родъ емоу вокиль,
а лѣтъ емоу шегоръ твиремъ.
сии же кънѧзь нѕмѣни родъ доуловъ рекъше вихтоунъ.

винехъ ѕ~. лѣтъ, а родъ емоу оукиль,
а лѣтъ емоу шегоръ алемъ.

телець г~. лѣтъ. родъ емоу оугаинъ,
а лѣтъ емоу соморъ алтемъ. и сии иного радъ.

оуморъ м~. днии. родъ емоу оукиль,
а лѣтъ емоу диломъ тоутомъ.

Според акад. Геннадий Литаврин [2001] това е официалната хроника на българската държава [13]. Много по-разгърната обаче е характеристиката на Именника в друго едно изследване на същия автор:

"Именник" являлся официальной летописью; она прославляла правящую тюркскую династию, служила целям усиления ее власти и укрепления протоболгарского этнического самосознания. Этот официальнный документ должен был одновременно упрочивать господство Аспаруха, возводя его род к Атиле, также над славянской знатью" [Литаврин 1999, 255-256].

Ем. Георгиев [1962] счита Именника за "несъмнено най-бележитият паметник на прабългарската писменост, стигнал до нас в старобългарски-славянски превод" [20-26], но има също така и други, още по-детайлизирани виждания:

Този Именник ни поразява най-вече с това, че годините, когато наследниците встъпват във владение, са дадени на прабългарски, като е приложена система за датиране, която откриваме в два-три по-ранни български писмени паметника, а също така е била използвана и от Тудор Доксов, автор от времето на цар Симеон.

Сред хората, които все още нямат писмен език, традицията по право е исторически достоверна. Ето защо смятам, че - като се изключи легендарната епоха - документът се превръща в повече или по-малко автентично свидетелство за поредността на владетелите [Рънсиман 2009, 3].

Именно тук никак не е излишно да се припомни за пореден път, че очевидно-безспорно пъстра смесица от псевдонаучни предубеждения и

абсолютно лингвистико-историографско невежество са основната причина за следващите редове. С обектно-неадекватни и драстично разминаващи се методи и средства техният автор се е втурнал да преоткрива колелото, и то без да си направи труда да се запознае дори и бегло с последното проучване по въпроса, това на проф. Москов, което още дълги години напред ще си остане не само най-пълното и подробно-задълбоченото, но и теоретико-методологически най-премисленото и обоснованото:

Наверное, излишне напоминать, что информация "ПИменника", скорее всего, заметно искажена вследствие многовекового существования в устной форме, переписыванию и переводу с тюркского на славянский. Ее сравнение с историческими данными византийских источников носит несколько условный характер, но результат все же интересен. Традиционная идентификация "ПИсперихa" с "Аспарухом", а "Курта" с "Ковратом" практически ни у кого не вызывала сомнений. Но сроки правления "Курта" и "ПИсперихa" - 60 и 61 год - выглядят слишком нереальными и обретают смысл, только если признать их годами жизни правителей (Артамонов М.П., 2002а, с.183, 184).

Суммируя, следуя отметить, что наиболее вероятная форма имени отца Аспаруха и Батбаяна отражена в "ПИменнике" - это тюркское "Курт" - "Волк". Существуют две одинаково возможные даты его жизни: "ранняя" (600/608-660/668 гг) и "поздняя" (612/614-672/674 гг). Курт имел двух "исторических" сыновей: старшего Батбаяна (родился в 630-640 гг) и младшего Аспаруха (641-702 гг). ПИсточники ничего говорят о его титуле, но благодаря "ПИменнику" можно заключить, что Курт был основателем или предком ханской династии булгар рода Дуло [Комар 2010в, 163-164].

Разработвайки собствено-оригинален метод на изследване и възстановявайки на тази основа загубените във Времето съставки на Именника, в резултат на което върна на Българската История няколко незнайни за нея прабългарски ханове, най-многостранно-пълното и задълбочено-подробното, най-компетентно-квалифицираното и достоверно-убедителното изследване на Именника не само у нас, но и по Света направи проф. Моско Москов [1988], именно поради което неговата оценка е както най-съдържателно-пълната, така и най-обективно-меродавната:

ПИменникът на българските ханове е достоверен извор за историята на България от VII до VIII в. В него няма нито една грешка с оглед на съставките на съобщенията за отделните владетели – име, години на управление, род, година на възкачване...

Ето защо ПИменникът трябва да бъде оценен като изключително важен и основен за българската история (VII-VIII в.) домашен извор спрямо другите извори за същото време. Той има водещо значение за хронологизирането на българските владетели от този период и е основа за тълкуването на данните от чуждите извори. Всичко това го прави писмен паметник с неоценимо национално значение за българската история и историография [363-364].

На Именника обаче според нас му принадлежи и много особено място в българската народопсихология, понеже той не само прославя нашите велики предци, но и продължава назад във Времето със столетия генеалогията на българските царе:

Поразително е значението, което са отдавали хората от IX и X в. на възникването на българската държава. Има два въпроса във връзка с Именника - един от най-важните документи, свързан с това събитие.

Първият е защо Именникът свършва внезапно с 40-дневното царуване наУмор, като че ли по някаква игра на случая, след като е започнал с 300-годишното царуване на Авитохол. Ясно е, че в двореца на българските владетели са се пазели данни вероятно още от времето на Тервел, в които е било описано царуването на всеки владетел. Този спокоен живот на владетелите и на двора е продължил до възкачването на Телец, след което започнали смутовете и очевидно традицията е била прекъсната и ние виждаме съставителят на Именника да не знае за приемника на Телец - Сабин, очевидно също от рода Вокил, щом е бил роднина на Кормесий.

*С последния представител на рода Вокил - Умор, Именникът свършва, без да отрази останалите владетели като Токту, Паган и т.н., с които фактически старата аристокрация, която предавала властта по наследство, била унищожена, а дворцовите традиции скъсани. Разбира се, че съставителят на Именника е могъл да прескочи някои владетели и да премине към Кардам, Крум и следващите, които се помнели много добре по времето на св. княз Борис и Симеон. Но той е гледал на тези владетели като на нови. Интересът му е бил насочен към периода на **създаването** на българската държава.*

Всъщност написването на Именника е трябвало да отговори и да отрази настроението на тогавашното културно общество. То е стояло настрана от въпросите, които представляват една рана за самото него - смяната на старата религия с християнството. Пред оня, който се интересувал от миналото, разравянето на спомените от това минало, което е преди Борис, изпълнено с имената на големи личности не само като Крум, Омуртаг и Пресиян, но и като ичиргу боила Тук, кавхан Исбул и много други, чиито имена не са дошли до нас, стоял призракът на братоубийствената война, с която започнало новото време на християнството. Възвеличаването на епохата на Исперих и рода Дуло било много по-невинно, макар да се споменавали дори такива страшни имена като Авитохол и Ирник.

Един неизвестен за нас писател, възползвал се от възможността да се занимава с тази епоха, събрал онези данни, които могъл да намери в разни документи, тъй като това време е било вече доста отдалечено и забравено. Без съмнение от дворцовата канцелария са събрани данните с цикловите години. Но анонимният съставител е имал пред очи явно съчинения от типа на Историкиите на Константин Преславски, които фактически представляват списъци на владетели, като се указва след името на всеки владетел колко години е царувал. С установяването на броя на годините на всеки владетел се е заел сам авторът, без да се мъчи да ги уеднакви с цикловите данни. Че Историкиите са били образец за това, се вижда ясно от единствената забележка, която съставителят е поставил за образуването на българската държава на юг от Дунав. Тя напомня забележките в съчинението

на Константин Преславски. Ние можем да съпоставим някои забележки с тази в Именника.

В „Историкиите" на Константин Преславски: „От изхода на синовете Израилеви до Саул, първият цар израилев - 547 години. Събрани всичко от Адам са 4384 години..." или при името на византийския император Никифор - „Него убиха... българите на 27 юни". В Именника: „Тези пет князе управляваха княжеството оттатък Дунав 515 години с остригани глави. И след това дойде отсам Дунав Исперих княз; също и досега." Или: „Този княз измени рода Дулов, сиреч Вихтун" и т.н. Разликата се състои в това, че съставителят на Именника е прибавил и данните по българското леточисление, оценявайки правилно значението му.

Защото с това скъсване със старото езичество България тръгва по нов път, когато българският владетел ще стане вече не български кан или славянски княз, а цесар. Простили се с идеите на българското общество, родени под мрачната сянка на Авитохол, за създаване на една варварска империя, българските владетели ще се опитат, отрекли се от цялото славно минало на бащите и дедите си, да станат част от християнския свят. И когато най-напредничавата част от българското общество се организира около св. княз Борис, Симеон и Петър, за да създаде Златния век на българската книжнина, когато езическото минало е забравено и изоставено, все пак в българските дворци са се намерили и хора, които са разбирали, че един ден това минало ще потрябва.

Така са били запазени легендите за Испор-цар и за българите-кумани, преданието за богатството на Тервел и за законодателството на Крум и безспорно най-важният документ от българската история - Именникът на българските князе. Така до нас са достигнали фрагменти, незначителни откъси от една историческа литература, която не е била лишена от политическо значение и която очевидно е процъфтявала едновременно с религиозната. Само че, докато за запазването на църковната литература голяма роля е играла Църквата, от тази светска книжнина до нас е дошло съвсем малко (Ив. Венедиков).

Ето защо и Симеон нарежда Именникът да бъде преведен и включен в неговия сборник. Всичко това много вярно и точно го забелязва още и акад. Геннадий Литаврин:

Чувство патриотизма и воинской солидарности было свойственно болгарам и до принятия ими крещения, и после него. Недаром полководцы Империи ставили в бою наемников-язычников (в том числе болгар) вместе, зная об их взаимной воинской выручке. О прославлении предков язычников говорят и протоболгарские надписи, и переведенный при «христианнейшем» Симеоне «Именник болгарских ханов». Согласно «Сказанию о железном кресте», Господь помагает не только ревностным христианам, но и всем взывающим к нему. Болгарские женщины добровольно участвовали в обороне язычником Святославом Дристры от христианнейших византийцев [Христианство 2002, 163].

Сред множеството предположения за произхода на Именника особено внимание заслужава виждането на акад. В. Бешевлиев [1961]. Според него Именникът е съставен направо в ръкопис на старобългарски език

по времето на цар Симеон по образец на византийски хронологически таблици и библейските книги на царете [1-8].

В този ред на мисли няма как да не се цитира тук и едно изключително некомпетентно и даже направо неграмотно мнение за Именника, особено пък за личните и календарно-цикловите имена в него:

По въпроса за произхода на „Именника" съществуват разногласия и преди всичко има спор дали той е бил съставен най-напред на гръцки, а после е бил преведен на славянски, или още от самото начало е съставен на славянски език. Спорна е също така датата на съставянето му.

Редица изследвачи приемат, че той се състои от две части, първата от които е била написана още по време на Аспарух, а втората - през втората половина на VIII в. По-приемливо е обаче изказаното от К. Иречек и подкрепено с нови съображения от В. Бешевлиев гледище, че този паметник има по-късен произход.

„Именникът" е бил съставен, както изглежда, наскоро след приемането на християнството, вероятно по време на цар Симеон (893-927), и то направо на славянски език. Той е бил изготвен по образец на съществуващи и познати по това време вече у нас византийски хронологически таблици и по-специално по образеца на IV книга за царете в Библията. За неговия по-късен произход свидетелствува между другото и обстоятелството, че срещащите се в „Именника" лични имена Исперих и Умор, както и прабългарските думи „дилома и вероятно „сомор" имат славянски фонетичен облик.

„Именникът" е първото летописно произведение на наша почва, създадено точно през този период, когато у нас се е била изградила българската народност (Д. Ангелов).

Никак не е изключено превода и записването на тази първа толкова важна и ценна българска хроника от прабългарски на славянобългарски език да е направил самият презвитер, но много по-вероятно според нас този превод и записване да са на черноризец Тудор Доксов. Тудор Доксов и по това време все още помни и знае наизуст генеалогията главно на прабългарските ханове от рода Дуло, от който род всъщност е и самият той.

Традицията между впрочем при прабългарите тюрки от Дунавска и Волжска България да се помни и знае наизуст генеалогията на рода и до днес е жива при някои от тюркските народи, например при казахите. Тя заема водещо-централно място в тяхната народопсихология, защото доказва и показва колко древен е родът, към който принадлежи съответното лице.

А това е още по-важно и значимо, когато родът на дадена историческа личност е и владетелски. Именно това много държи да подчертае и покаже на ромеите и Симеон в противовес на това, че техните императори обикновено са хора без род и потекло и въпреки това си позволяват да не признават неговата царска титла:

С высокой степенью достоверности можно сказать, что в Булгарии при эмирах находились летописцы, которые писали деяния не только правящих в то время

эмиров, но и их предков, ибо родословные в престолонаследовании были очень важны - они доказывали легитимность правящих монархов. Кроме того, было в традиции даже простых булгар знать своих предков до девятого колена (Р. Бариев).

Безспорното свидетелство и доказателство за това, че именно черноризец Тудор превежда от прабългарски на български език Именника и го и записва в Симеоновия Сборник е фактът, че тъкмо той по него време все още продължава да знае и да си служи с прабългарския календар, видно от добре известната му приписка от 907 г. за масовото кръщение на българите от княз Борис:

Сеи же Борисъ болгары крестилъ есть въ лѣто етхъ бехти.

Този пък Борис покръсти българите в г. Куче, м. Пети (Ив. Добрев).

Между впрочем тъкмо тази приписка е повод за О. Мудрак [2009] да демонстрира абсолютното си невежество относно прабългарския език изобщо и календарно-цикловите имена в Именника на Българските Ханове в частност, пък даже и относно българската история:

Уточнение соответствий можно также найти в годе крещения булгар, об этом говорится в «Четырех словах против ариан»: съи же борисъ блъгары кръстилъ эсть въ лето етхъ бехти, по христианским источникам - 864 г., что должно соответствовать булгарскому (3)8 b.

Однако числительное етхъ может быть связано только с ехтем = 7, а при 8 должно было бы быть тоутомъ. Это можно объяснить тем, что в именнике мы имеем дело с другим синтаксическим оборотом: 1) все числительные - порядковые (показатель -МЬ, -МЪ, ср. Левитская 1976, с. 48) и стоят после названия года по животному циклу, 2) в данной фразе - числительное в обычной форме и стоит перед животным названием года. Это очень сильно напоминает разницу между конструкциями типа рус. шесть часов и шестой час (= пять часов с минутами). Также ср. наблюдаемый в руническихъ памятниках способ обозначения годов: beš jigirmi, sekiz qirq и др., т. е. 5+20 > 15 лет, 8+40 > 35 лет (см. СПГТЯ, с. 179-180). Другое подтверждение этого факта см. ниже в разборе сакральных названий числительных [14, вж. Добрев 2006, 10, вж. и срв. Ангелов 2010, 151-153; Бариев 2010, 44; Венедиков 2011а, 2-7; Куник, Розен 2010, 134-154; Пеев 2009, 5-9; ~*~2010, 3-6; КМЕц-2, 110-114, срв. Божилов, Димитров 1995, 22-23; Горина 2005, 35-36; Мудрак 2009, 7-23; Рашев 2007, 98-100; Róna-Tas 2010, 61-62].

Всичко това най-напред и от една страна най-недвусмислено и напълно определено показва и доказва също така, че самият презвитер Григорий е прабългарин по произход, както и самият Симеон, а след това и от друга страна в един по-широк план и поради това, че прабългари по произход са още най-малкото св. Климент Охридски, черноризец Докс, брат на княз Борис и чичо на Симеон, както и неговият син черноризец Тудор Доксов, то съвсем очевидно-безспорно основата и ядрото на Преславската Книжовна Школа се полага и образува от книжовни дейци не със славянски, а тъкмо с прабългарски произход.

Впрочем достатъчно ясно-определена реминисценция за този про-

изход специално на св. Климент се съдържа и в неговото кратко житие:

Този велик наш отец и светилник на България бил по род от европейските мизи, които народът обикновено знае и като българи. Те били изселени в старо време от военната сила на Александър от разположения край Бруса Олимп към Северния океан и Мъртвото море, а след като минало много време, със страшна войска преминали Дунава и завзели всички съседни области: Панония и Далмация, Тракия и Илирик, а и голяма част от Македония и Тесалия (КратЖит).

Прабългари по произход са преславските книжовници и за В. Киселков [1956], както са прабългари Ехач, в дома на когото Борис настанява Климент и Наум; Часлав, при когото настанява Ангеларий, а така също и Домета, когото той назначава за управител на новообособената област Кутмичевица и на когото възлага задачата всячески да подпомага и осигурява просветителската дейност на св. Климент [30-32].

Това поколение прабългари все още не е напълно и докрай славянизирано, най-малкото видно от това, че те не само знаят и помнят прабългарските предания и легенди, но и продължават да владеят и използват в една напълно задоволителна степен и самия прабългарски език и то не само устно, но и писмено. Именно поради това те съумяват и успяват и да допълнят и обогатят възприетата и използвана тъкмо от тях за първи път гръцка азбука с недостигащите за славянобългарския език прабългарски рунически букви, с които започват да обозначават и характерно-специфичните за този втори, но все пак не́роден за тях език, звукове.

Същевременно книжовниците прабългари по произход вземат и използват като наименование за някои от буквите на Кирилицата съответните прабългарски думи *г'ервь*/**ѵрьвь**, **фрьтъ**, **х'ѣръ** и др. А като общо наименование за всичките букви в новата азбука заедно и съвместно, те използват пак прабългарската по произход дума *буква,* стб. **боукъ.** И все пак изключително съществено-важното и много показателното в случая още е и това, че тези книжовници пренасят и употребяват в своя нов и втори, славянобългарски език също така и прабългарската по произход дума *книга,* стб. **кънигъı** с някои нейни производни.

Специално думата **фрьтъ** е употребена като наименование на букв. **Ф.** В прабългарския език от началото на Новата Ера и в Средна Азия тази дума има формата **part* и значението "бойна брадва, топор". С този си облик и семантика в дунавския прабългарски език от VIII-IX в. обаче тя е краен резултат главно от собствено прабългарското фонетично развитие на основата на характерното за прабългарския език редуване *п-ф,* а след това и от славянобългарското фонетично развитие по пътя на ликвидната метатеза на иран. **paradu.*

От друга страна най-ново продължение по самостоятелно-независима, собствено вътрешно-иранска линия на развитие на същата основа пък е осет. *фæрæт* "топор; тесак". Под формата *пуртӑ* същата иран-

ска основа е заета и в чувашкия език. Раннопрабългарската дума **pårt,* от своя страна е заета със същото значение и в унгарския език - *bárt* "топор", а така също и в староруския език под формата *порт/пьртъ.* При това положение вече като че ли няма никакви пречки да се приеме, че прабългарска по произход е и бълг. *брадва,* стб. **брады** "топоръ, сѣкира" (СлДСЯз) [вж. и срв. Витчак 2010, 56; Киселков 1956, 111-117; Хабургаев 1974, 28-29; Абаев-1, 451; ЭСЧвЯз-Фед-1, 447-448; КратЖит, 6-7; ОсРсСл, 510, 545; СлДСЯз, 54; Doerfer_1, 244-245].

Думата *буква* по принцип и обикновено се смята, много странно според нас, за стара германска заемка, производна този път обаче от "старинната заемка от германски" *бук, бука* "вид широколистно дърво" на основата на това, че неясно при кои точно германци руните "са били дълбани върху букови дъсчици" (БЕР).

Конкретно акад. Стефан Младенов счита тази дума за сигурен германизъм, който заедно с други старовисоконемски (старобаварски) думи названия на християнски и църковни понятия преминава в езика на моравските, панонските и хърватските племена след тяхното християнизиране. По този път те проникват и в старобългарската писменост по време на Моравската Мисия на Кирил и Методий (КМЕц-1).

Така обаче трябва най-напред да се приеме, че преди отиването си във Великоморавия Светите Братя са нямали и не са знаели дума наименование за този обект и затова прибягват до германската дума, която те откриват в съседния, баварския германски диалект. И все пак не само богослужението, но и всички богослужебни книги на франките германци са на латински, докато самите франки пък са безписмени и следователно нямат в езика си подобна дума. Не става ясно също така къде и кога точно протича евентуално съответният словообразувателен процес, както и това кога и как, т.е. при какви точно културно-исторически условия учениците на Светите Братя я заимстват от германците и започвайки да я употребяват тази дума в собствения си славянобългарски език, впоследствие я пренасят в Преславската Книжовна Школа, където продължават да я използват наравно и еднакво с китайската по произход прабългарска дума *книга.*

Именно думата *книга* от своя страна е повече от безспорно-неопровержимото свидетелство и доказателство, че книжовниците от Преславската Книжовна Школа основно и главно са прабългари по произход. Специално с произхода и разпространението на тази културно-исторически, не единствено в национален, но и в международен план толкова важна и съществена дума ни се наложи да се занимаем по-подробно по време на проучването и описанието на Златното съкровище от Наги Сент-Миклош, именно поради което сега и тук започваме от нейното разпространение в унгарския език:

Към всичко това, ние пък драговолно-щедро прибавяме още и сега унгарската, но, много добре и широко известно, прабългарската по произход, унгарокултурологиче-

ски, да се надяваме, особено значимата и съществена за случая, дума ***кӧпуу*** *"книга", която има своята основа, очевидно-безспорно, в секейската дума* ***кӧпуй****, родствена на разпространената в почти всички славянски езици, най-старата заемка не изобщо от тюркските, а достатъчно конкретно, но все още малко общо, на първо време, от огуротюркските или което е същото – от българските, и възможно най-конкретно и точно най-накрая, от прабългарските, българските езици и диалекти, българската лекс. книга, стб.* **кънигъı,** *наред с която дума, пак в старобългарския език от местния дунавскоболгарски диалект е преминала и производната форма* **кънигъуии** *"книжовник; писател", заета от тук и в староруския език.*

Между впрочем И. Добродомов [1971] е един от малкото езиковеди по Света, които полагат необходимите и достатъчни в известна степен усилия да открият и докажат именно като прабългарски по произход редица общославянски лексеми и все пак именно тук в никакъв случай не бива да се подминават някои неточности или пропуски, намерили място в специалната му статия за руската лекс. книга, при научно-популярното описание на която изобщо или само донякъде неоснователно-некоректно се твърди, че "Съвременните славянски езици получават тази дума като наследство от древния общославянски език основа, от която те произлизат."; тя е "стара китайска заемка, достигнала до славяните с посредничеството на тюркоезичните народи, преди всичко на българите"; в основата на общославянската дума лежи "умалителното съществително име кӱйниг"; дунавските българи "скоро се претопяват сред славяните, като оставят на последните само названието българы с няколко заети думи"; "От вече изчезналия български диалект е заета в славянските езици умалителната форма кӱйниг" и тази форма лежи в основата и на старорускатa дума кънига, значението на която "напомня значенията в старославянския език", по силата на това, че "староруският и старославянският са особено близки" [83-88].

В действителност и именно поради всичко това, българите са дали не само "на вси славяни книга да четат", в това число и най-напред на русите, но така също и преди всичко и на унгарците, което трябва да е въпрос на национална чест и достойнство за самите унгарци да го знаят и признават велегласно пред целия Свят, защото нищо друго не принизява даден народ в очите на друг народ, колкото премълчаването или непризнаването на приносите и заслугите на този, втория народ за неговото, на първия в това изречение народ, морално-интелектуално издигане и развитие, от което съвременният български народ ни най-малко няма да пострада или обеднее морално или материално, но все пак, по този начин се стига до преиначаването и дори до фалшификацията на един доста продължителен период от най-ранната история на унгарците, което в морално-етичен план изглежда някак си, доста некрасиво.

Тази изключително важна и значима в културно-просветно отношение дума **кънигъı,** *прабългарите са заели едновременно, разбира се, с присъщия й денотат, т.е. заедно с предмета, който тя обозначава, около началото на I хил. пр.н.е., което в действителност означава и това, че те още тогава са започнали и да пишат и четат буквите, не например от арменския език заедно с осетините, защото тогава най-малкото остава без етимологическа връзка и обяснение уйг.* ***kuin, kuin-***

*bitig "книга", а единствено и само от стария китайски език, където е лекс. *kuŋg, гласната от която най-вероятно е субституирана в съответния огуротюркски диалект или език, пак със зв. и, поради което прабългарската, но терминологически много по-точно и ясно, българската праформа като че ли трябва да изглежда не като възстановената лекс. *küünig, неясно на какво основание представяна за старотюркска; още по-малко пък като лансираните за старочувашка *końįv или пък за дунавскоболгарска *küüniv (М. Фасмер), нито пък като *kъniуъ (А. Львов), а по-скоро би трябвало да има, според нас, вида *kuŋ, въпреки че се предлага и кит. küen küуæn "свиток книжный" (А. Львов), защото и запазено като че ли и в тюркските езици като уйг. kuin, kuinbitig, но особено показателна за който фонетичен процес е не руската, а тъкмо кавказоболгарската заемка в осетинския език, където е обликът kiunugæ, докато угрофинските заемки като морд. końov, унг. könyv, по линията на първата си гласна най-вероятно са собствено угрофинска субституция и по-късно развитие на българската тясна закръглена гласна към широка закръглена гласна с типично български преход у-ъ, срв. титл. **Qunwes, спо**ред издателя равно на Könyves, т.е. "Книжовник, Книжник", на маджарския крал Каломан, който "книгите познава" и "Светите места посещава", където още "et exercitum Soldani Babilonie cum Hungaris et Zaculis effugavit" [Gombos-3, 2151]; чув. йывăр "тежък", çăвар "уста", но тур. ağır, ağız, за първото от които, между впрочем, обектно-исторически съвсем неадекватно-погрешно се постулира развитие и произход от несъществуващо стюрк. ağır, производно посредством суф. -ır от корена на пак несъществуващото *ağ (Eren), защото не само в старотурския език, но и в неговия предшественик огузския език в действителност и фактически няма зв. ğ, а единствено и само зв. g, именно поради което и формата на думата е не ağır, а agır (DLT).*

*След пренасянето и заемането на кит. *kuŋ в българските езици и диалекти, българската вече по принадлежност и употреба лексема се адаптира и видоизменя според фонетичната структура на прабългарския език, в резултат на което се разлага крайният носов звук и между двата нови звука, получени на негова основа, се вмъква тясната незакръглена гласна - *kunig, така че и тук, подобно на случая с прабългарското мли Борис, се осъществява специфично тюркската по принцип и прабългарската в частност фонотактична реинтерпретация на едносричния фонетичен модел в двусричен [Dobrev 2004, 14-15], тъкмо която форма се и заема по вътрешноинтегративен път и в старобългарския език, като самата лексикална единица се насочва и включва в парадигмата на съществителните имена от жен-*

ски род, благодарение на което тя придобива и словоизменителния суф. -а [Добрев 2005, 235-238].

Ето защо не само поради всичко това, ние смятаме, че вече са налице достатъчно основания да се приеме и твърди, че и думата *буква,* стб. **боукъва** "книга; писмо", **боукы** "писмо", **боукарь** "грамматикъ" (СлДСЯз) е вътрешноинтегративна прабългарска заемка в българския език и то тъкмо по реда и начина, по които тя се появява и преминава от китайския език и в унгарския, и в чувашкия език, а и в някои други тюркски езици:

*II във връзка с другата болгарска заемка в унгарския език "betû" (letter)", пак тук трябва да се каже, че разпространената в почти всички тюркски езици, лекс. biti- "писать; вырезать надпис", в унгарския език, идва, съвсем изключено от сирийския език (G. Clauson; M. Räsänen), поради липсата на подходящи културно-исторически условия предпоставка за етнолингвистичен контакт и взаимодействие; много малко вероятно и от индоиранския праезик или от индоевропейския тохарски език (K. Menges), поради хронологическа инконгруенция и морфолого-семантическа неизводимост или по-конкретно, както вече много точно е забелязано (II. Шервашидзе), поради необходимостта да се предположи вторично преразлагане на основата на тюркска почва, т.е. обособяване на глаголната основа biti- от съществителното име bitig, докато нещата стоят съвсем обратното, както ще се види малко по-долу, а повече от сигурно и единствено от китайския език (Н. Баскаков; II. Шервашидзе; G. Doerfer; ЭСТЯз), където нейната основа има вида pi, piĕt "кисть, перо, карандаш; взмах кисти, росчерк, черта (о иероглифе); запись; стиль, манера письма, почерк, прием (техника) письма" и преминава и се заема в огуротюркските, т.е. българските езици и диалекти, под формата на гл. *бити- "пиша", още преди средата на I хил. пр.н.е., а от тях, най-късно до края на същото хилядолетие, преминава и се заема и в останалите тюркски и по-точно в огузотюркските езици.*

IИменно поради това, надали е съвсем уместно и точно мнението, според което тази дума се появява в тюркските езици едва след началото на VIII в. (II. Шервашидзе), защото ако беше така, най-малкото, нямаше да го има "старият булгаризъм" в унгарския език, а така също и много неоснователната претенция лексемата да се счита за китайска заемка, само ако китайската основа е регистрирана в тюркските източници (G. Clauson), когато предварително е много добре известно, че такива тюркски източници за този толкова ранен период няма, а и това надали е изобщо необходимо, когато формата и семантиката на китайската основа и тюркския глагол почти напълно съвпадат, при фонетична близост и дори тъждество на места, които имат своята основа и обяснение в закономерностите и механизмите на звуковата трансференция, субституция и адаптация при преминаването и заемането на лексика от китайския език към съседните тюркски езици, като същевременно са налице и съответните екстралингвистични, културно-исторически условия и предпоставки под формата на най-тесни етнолингвистични контакти и взаимодействия между българи и китайци още поне от последната четвърт на II хил. пр.н.е.

Пак преди средата на I хил. пр.н.е. и пак в рамките на огуротюркските, българ-

*ските езици и диалекти, на основата на гл. *biti- "пиша", посредством общотюркския, тогава субстантивно-адективен, двувариантен суфикс -ïγ/-üγ със значението "неодушевен предмет резултат и продукт от действието, обозначено посредством производящата глаголна основа", се образува новата за всички тюркски езици дума, лекс. *bitïγ/bitüγ "написанное; надпись; письмо; документ; книга", наследена, развита и запазена най-напред в единствения жив понастоящем български език, какъвто е чувашкият, под формата pĕtü, фонетически максимално близка до която е унгарската лекс. betű и ако не с най-старото, то поне с доста специфичното значение "амулет", а така също заета и преминала през различни епохи и времена пак от българските, огуротюркските в огузотюркските езици и диалекти, където са например сттюрк. bitig, от което и перс. bitik [бтк], тур. диал. biti, тат. büti, bütü, якут. бiт, бүт "знак, примета; предчувствие", от което най-вероятно и тмандж. бит "предвидение, предвещание" и др.*

Именно поради всичко това и като се има предвид етнолингвистичната ситуация в Източна Европа през Късната Античност и Ранното Средновековие, при която единствените представители на тюрките тук са огуротюрките или което е същото, но вече като наименование от вътрешна гледна точка, българите, включващи прабългарите или болгарите, аварите и хазарите, вече може преспокойно да се приеме и твърди, че общотюркската лекс. bitïγ "книга", безспорно е достигнала до унгарския език единствено и само чрез посредничеството на българските, т.е. прабългарските езици и диалекти, било по време, донякъде възможно, на съвместното обитаване на южноруските степи от българи и маджари през V-VI в., било пък в резултат почти сигурно на вътрешната интеграция и претопяване на някое българско племе, най-вероятно на секелите, в унгарската народност след X-XIII в., по силата на което и самите етнолингвистични контакти между българи и маджари продължават "близо 2 хил. години" (П. Юхас) [вж. и срв. Баскаков 1987, 70,72; Владимирцов 1989, 183; Добродомов 1972, 109; Николова-Маркова 1983, 164,170; Тодаева 1981, 153; Фехеръ 1926, 287-289; ~~1925, 485-498; ~*~1997, 102; ~*~2000, 31-77; Шервашидзе 1989, 59; Юхас 1985, 9-17,48-103,281; Carpelan, Parpola 2001, 73-79,109; Doerfer 1965, 262-264; Eren, 388-390,396,439; Fodor 1982, 14-127,219-248; Golden 1980, 69,98,138; Gombocz 1912, 41-44; Györffy 1942, 13; ~*~1988, 12-60,184; Kuzmina 2001, 291-292; Lipták 1983, 28-31,145-162; Menges 1983, 17; Németh 1932, 84; ~*~1962, 262-264; Róna-Tas 1976, 174; ~*~82, 133-141; ДТС, 103-104; ЭСТЯз-б, 155-158; ~*~-й, 64-65,70-71; ЭСЧвЯз, 326,332-333; ЛтИзв-5.1, 15; РЧвСл, 270; ССТМЯз-1, 85-86; Claus, 299-300,303,563; DLT-1, 387; ~*~-4, 626; Räsän, 77,424; Skok-3, 392-393, срв. Боев 1965, 12]* [Добрев 2005, 231-235, вж. и срв. Баскаков 2010, 2-3; Божилов 1983, 58-59; Камчатнов 2009, 22-28; Мухаметшин, Хакимзянов 2007, 14; Tekin 2010, 8-9; БЕР-1, 87-88; СлДСЯз, 59; КМЕц-1, 20-49,486; СтбРк-1, 123, срв. Делева 1997, 9-18].

Свидетелствата и доказателствата за това, че книжовниците от Преславската Книжовна Школа, подбрали, превели, написали и съставили Симеоновия Сборник, са основно и главно прабългари по произход продължават още и с рисунката на зодията Стрелец в него. Тази

рисунка е грамаден съставен лък от азиатски тип с двувърха стрела или стрела с раздвоен връх. Стрелите с раздвоен връх се използват предимно като ловни, тъй като формата им не позволява при попадане върху тялото да оставят дълбоки поразяващи рани (Ст. Витлянов). С такъв лък и стрела по него време си служат единствено и само прабългарите, но не и гърците или киевските руси. А освен това и редът на зодиакалните знаци в него е доста необикновен и повтаря буквално реда на цикловото летоброене на прабългарския календар от Именника на Българските Ханове [Добрев 1979, 102-103; Витлянов 1993, 122-123, вж. и срв. КМЕц-1, 594].

Много силно впечатление в случая прави и това, че прабългарския календар очевидно го познава добре и го ползва и презвитер Григорий. Той не пропуска да отбележи, че походът на Олег през България е през година с 13 месеца, за каквато година ние научаваме и разбираме какво точно представлява едва след излизането на фундаментално-капиталното проучване върху Календара на проф. Моско Москов:

Построение В. Н. Златарского трудно воспринимается едва ли не от того, что оно предусматривает сосуществование разных эр на территории одной Болгарии. При крещении Болгарии в IX веке там получила распространение антиохийская эра. В конце этого столетия Константин Преславский провел своего рода реформу календаря. В основу он положил ту самую эру, которая первым годом жизни Христа считала 5505. Но начиная с основания в 679 г. н. э. Болгарского царства отсчет велся не солнечными, а лунными годами. Влияние лунного года, возможно, сказывается и в некоторых русских источниках, но, видимо, дольше всего оно сохраняется на славянских Балканах, как это можно видеть в комментарии к походу Олега в Хронографе западнорусской редакции: «Лето сие зло: 13 месяц имать».

Согласно объяснениям В. Н. Златарского, введенное Константином летосчисление учитывало 12-летний цикл древнетюркского лунного года, а потому для начала брался не 679, а 680 год. (При введении индиктного счета в Византии в аналогичных целях прибавлялось 3 года.) Этот год обозначался цифрой «6185». Далее годы обозначались по лунному календарю. В результате болгарский год сначала отстает от константинопольского, а затем его опережает (А. Кузьмин).

Но ето и един направо поразително-знаменателен факт от културните връзки между руския и българския народ, както се изразява долуцитираният руски автор. Този факт обаче според нас все още продължава да остава без разумно-логично обяснение, освен ако не го вмъкнем в настоящия контекст и не приемем, че старобългарският ръкопис, с който разполага руският книжовник, всъщност и в действителност е пренесеният тогава от презвитер Григорий Симеонов Сборник. И тъкмо поради времето на неговото приключване и пренасяне в Киев няма как този ръкопис да не завършва именно с кончината на цар Симеон, някои от последните събития във връзка с когото обаче никак не е изключено под формата на приписки да ги е добавил и самият презвитер Григорий, но вече след пристигането си в Киев:

Изучавший историю древних болгаро-русских литературных связей известный болгарский историк В. Н. Златарски обратил внимание на поразительный факт: даты, относящиеся к истории Болгарии X века и содержащиеся в нашей знаменитой летописи «Повесть временных лет», в основном приведены по болгарскому летосчислению. Истинную хронологию событий они отражают лишь в том случае, если иметь в виду древнюю болгарскую хронологию. А это значит, что в руках русского книжника находилась древняя болгарская летопись, откуда он и взял события, относящиеся к истории Болгарии. Знаменательный факт культурных связей двух народов! А академик Б. А. Рыбаков заметил, что одна треть всех сообщений «Повести временных лет», касающихся X века, говорит об отношениях Болгарии с Византией, венграми, печенегами и обрывается этот ряд сведении на смерти царя Симеона, т.е. на 927 году. Кажется, это еще более укрепляет версию В. Н. Златарского [Сахаров 2009, 10, вж. Златарски 2009а, 339,382,400; Кузьмин 2009а, 46, вж. и срв. Пивоваров 2009, 2-3].

Потвърждение и доказателство за това, че именно и единствено презвитер Григорий е първият преносител на българската книжнина и писменост в Русия и то тъкмо по поръка и от името на цар Симеон, се явява най-напред много отдавна и добре известният на руските изследователи факт, че първите руски книжовници разполагат и се ползват от библиотеката на българските царе, сведението за което ние заимстваме тук от И. Данилевский [2004], който обаче наред с всички останали продължава да недоумява и да лансира какви ли не предположения относно това кога и как в действителност тази библиотека попада в Киев:

Косвенные данные о круге чтения древнерусских летописцев

Традиционно круг чтения летописца ограничивается перечнем греческих хроник, апокрифической литературы и Священного Писания. При этом иногда подчеркивается, что на Руси эти произведения могли быть известны только в славянских переводах (очевидно, имеются в виду переводы болгарские). Однако у нас есть известные основания, чтобы предполагать бóльшую начитанность древнерусских книжников.

Прежде всего, по гипотезе М. В. Щепкиной (поддержанной многими исследователями) в их полном распоряжении, видимо, находилась библиотека болгарских царей. Об этом, в частности, свидетельствует то, что на славянском юге в XIV в. отсутствовала преславская традиция текста Св. Писания. Следовательно, на Русь она попала не в ходе миссионерской деятельности накануне или сразу после крещения, а в составе библиотеки болгарских царей.

Она была целиком перенесена в Киев либо в результате захвата ее князем Святославом (в один из двух его походов на Преслав в 967 и 971 гг.), либо после ее захвата Иоанном Цимисхием в 971 г. (в этом случае она поступила на Русь в виде приданого царевны Анны при ее вступлении в брак с князем Владимиром). Во всяком случае, значительная часть самых ранних древнерусских книг представляла собой непосредственные копии с рукописей этой царской библиотеки (Изборник 1073 г., Учительное евангелие Константина Болгарского, Слова Ипполита Римского об антихристе, Остромирово Евангелие, Евгеньевская псалтырь, Псалтырь с тол-

кованиями Феодорита Кирского, не дошедшие до нашего времени Толковые пророки по списку попа Упыря Лихого 1047 г. и др.). Это подтверждается и анализом текстологических особенностей славянских библейских рукописей.

К сожалению, состав этой библиотеки неизвестен. Она, видимо, хранилась в Киеве и погибла во время ордынского нашествия в 1240 г. Не исключено, что в ее составе были и неславянские рукописи, поскольку в самой Болгарии, несомненно, занимались переводами [111].

Наред с това в качеството на подобно или близко, но все пак сравнително по-общо и достатъчно определено-категорично потвърждение и доказателство за това, че именно и единствено презвитер Григорий е първият преносител на българската книжнина и писменост в Русия и то тъкмо по поръка и от името на цар Симеон, трябва да се приеме много отдавна започналият и все още незатихващ спор на руските изследователи по въпроса кога и от кого точно е пренесена на руска почва българската писменост и книжнина.

И понеже сме убедени, че нито ще можем да го представим този спор достатъчно синтезирано-ясно, нито пък толкова вярно и точно, то и тук цитираме съответния, колко жалко, анонимен автор на научно-популярна бележка в Интернет, която ние си позволихме единствено да разбием на по-малки абзаци, за да може и нашият Читател да се наслади още по-добре на този великолепен текст, отколкото се насладихме ние:

"Още в епохата на Олга (903-969) извадки от български хроники проникнали в Русия". "Киевската писменост възникнала в началото на X в. и, както се вижда от договора на княз Олег (882-912) с Византия през 911 г., се е водела на старобългарски език". Този именно старобългарски език в руска редакция, русофициран, станал руски литературен език: "България е приобщила Русия към литературното наследство на равноапостолите Кирил и Методий и руското християнство до Владимир идвало от българска земя". "Българските летописи послужили за образец и главна основа, от която летописци приели летописанието и фразеологията си". "В руската църковна практика през X в. няма никакви намеци за друга писменост, освен за старобългарската".

По тоя повод киево-печерският монах преподобни Нестор летописец, вълнуван от идеята за славянско единство и езиково родство на руси и българи, писа: "Беше един славянски език и една славянска грамота - еднаква грамота и в русите и в дунавските българи". Затова с право руските филолози виждат в България прародината на своя литературен език и книжнина.

Първо южнославянско влияние върху Русия (X-XI в.). Отговор на тоя въпрос дава едно място от най-древната руска летопис "Повесть временных лет" (1113 г.), а именно: "Българският цар Симеон изпрати учени свещеници и много книги в Киев" (В. Н. Татищев, История Российская, т. I, Москва - Ленинград 1962 с. 1120).

Това недатирано древноруско летописно известие станало камък за препъване на мнозина руски учени. Някои, под влияние на антинаучната норманска теория, се

опитали да отхвърлят изцяло известията за българите в Йоакимовата летопис, други обругали положилия началото на същата епископ Йоаким Новгородски и откривателя й В. Татищев, трети - дейността на цар Симеон (893-927) безотговорно приписали на българските царе Роман (969-972) и Самуил (997-1014), макар че в текста ясно е казано "Симеон".

Но тая "знаменита Йоакимовска летопис" бляскаво защитиха големите руски историци и учени акад. проф. Митрополит д-р Макарий (Булгаков), акад. Михаил Погодин, проф. Архиепископ Филарет Черниговски, архимандрит Леонид Кавелин и особено в най-ново време виднияят съветски историк и археолог академик Борис Александрович Рибаков, по думите на когото "Татищевските известия представляват изключителен интерес за историческата наука".

Цар Симеон е разбирал много добре думите от "Прогласа към Евангелието" на епископ Константин Преславски: "Голи са народите без книги!" Затова в години, когато "славянското племе летяло към светото кръщение", той изпратил "учени свещеници и много книги" на братския руски народ, за да го облече навеки в светлото одеяние на писмеността. Без името и ролята на славния български владетел Симеон не може да се обясни славянобългарският фактор в християнизацията на Киевска Русия.

И така, старобългарската ръкописна книга - свидна рожба на Плисковско-Преславската и Охридската книжовни школи, тръгнала към Древна Русия още от Симеоново време, т. е. от "Златния век" на българската писменост и култура.

Затова името на българския цар книголюбец и "Нов Птоломей" Симеон Велики се среща на седем места в "Повесть временных лет". Някои руски историци говорят за съюз на киевския княз Олег с българския цар Симеон по време на походите им към Цариград. Тогава именно станало първото пътешествие на българската ръкописна книга - пътешествие в мирни години [Манастирът Свети Пантелеймон 2009, 2-3].

А цар Симеон Велики наистина има огромна библиотека, която изпълва буквално всичките зали и стаи на дворците му:

Великиятъ царь Симеонъ представящ имъ се за новъ Прометей – не съ вяра, а повече съ желание! – и поради многоценната сбирка от всички божествени книги, с които изпълни своите палати, той си създаде вечен спомень [по Киселковъ 1943, 68].

Немалка част от тази огромна библиотека, включително и съставения и написан под неговото пряко наблюдение и ръководство от книжовниците основно и главно прабългари по произход от Преславската Книжовна Школа и посветения пак на него доста обемист ръкописен Симеонов Сборник, цар Симеон изпраща и предоставя на русите славяни по българския патриарх презвитер Григорий, когато дава и жени дъщеря си княгиня Елена за руския княз Игор.

Не всеки един би жертвал най-милото и скъпото си дори и за родния си брат, но Симеон го прави без всякакво колебание и изобщо без да се двоуми, защото Той още тогава вижда Онова, което трябва да дойде

по-отсетне и семената на което самият той е посял!!!

Ето защо изобщо не са незначително-малки приносите и заслугите на презвитер Григорий за културно-просветното въздигане и развитие на руския народ и по-специално за полагането основите на древноруското летописание. Това много отдавна го забелязва и представя княз Михаил Оболенский [1870], според когото презвитер Григорий е родоначалник на древната руска книжнина, в това число и на руското летописание. Летописните описания на събитията около управлението на княгиня Олга не са по силите на обикновения руски духовник от онова време. За подобна литературна дейност е необходим "не само учен човек, но и човек, напълно просветен и близък до двора" и такъв може да бъде само презвитер Григорий. След смъртта на цар Симеон той отива в Киев и става пръв съветник на княгиня Олга. Тук той е първият, който полага основите на цялата руска историческа писменост и който пръв написва руския летопис [86-87].

За преголямо съжаление обаче и тук неednократно вече цитираният, с отрицателен знак, разбира се, набедено-български проучвател на ранносредновековните българо-руски връзки, амплоато на когото е тотално-повсеместното голословно отрицание, си казва отново своята тежка дума, като обявява презвитер Григорий само за "един предполагаем български книжовник", защото "неправилно е да бъдат отъждествявани различни лица само поради сходството в имената им". Възможно е духовникът на княгиня Олга παπᾶς Григорий да е българин, "обаче за отъждествяването му със симеоновия деятел презвитер Григорий не могат да се посочат сериозни основания" и т.н. безкрай [Михайлов 1989, 9-10].

Наполовина българинът княз Светослав

В лѣто 6472 [964]. *Князю Святославу възрастъшю и возмужавшю, нача вои совокупляти многы храбры; и бѣ бо самъ храборъ, и легко ходя, акы пардусъ; воины многы творяше ходя, а возовъ по собѣ не вожаше, ни котла, ни мясъ варяше, нъ потонку мяса изрѣзавше, конину или звѣрину, грядину на углех испекъ, ядяше; ни шатра имяше, нь подклад постилаше, а сѣдло в головах; такоже у него и прочии вси вои бѣху. И накы посылаше къ странамъ, глаголя имь сице: «хощу на вы ити».*

И абие поиде на Оку рѣку и на Волгу. И налѣзе Вятици, и рече Вятицемъ: «кому дань даете». Они же рѣша: «Козаромъ дань даемь по щьлягу от рала».

В лѣто 6473 [965]. *Иде Святославъ на Козары. Слышавши же Козары, изидоша противу съ княземъ своим каганомъ, и съступишася на бои, и бысть брань, одолѣ Святославъ Козаромъ, и град ихъ БѣлуВежю взя. И Ясы побѣди и Касогы, и приведе Кыеву.*

В лѣто 6474 [966]. *ПобѣдиСвятославъ Вяткцевъ и дань на них возложи.*

В лѣто 6475 [967]. *Иде Святославъ на Дунаи на Болгары. И бившемся обоимъ, одолѣ Святославъ Болгаромъ, и взя городовъ 80 по Дунаю, и сѣде княжа*

ту въ Переяславци, и емля дань на Грецехъ.

И повѢдаша Святославу, яко приидоша ГрѢци с поклономъ. И рче Святославъ: «введите их сѢмо»; и абие приведоша и. ОнѢмъ же слом пришедшимъ и пакы поклонившимся ему, и положиша пред нимъ злато и паволокы. И рече Святославъ, кромѢ зря, отрокомъ своимъ: «возмѢте, кому что будет». Они же поимаша; а слы цесаревѢ, видѢвши тое, приидоша ко цесарю (НовгЛт).

Преди Глеб, Светослав е първият и по-голям син на княгиня Олга, който е роден през 927 г. (С. Пивоваров). През тази година всъщност е и кончината на неговия знаменит дядо българския цар Симеон Велики и древноруските летописи съобщават и за двамата:

В лето 6452 *Семион иде на хорваты, и побежден бысть хорваты, и умре, оставив по себе сына своего Петра князя болгаром. Того же лета родися Святослав у Игоря* [ПискЛт, 14].

Симеон иде на хорваты, и побеждён был хорваты, и умре оставив Петра, сына своего княжи. В се же лето родися Святослав у Игоря [ИпатЛт, 27; ИпатСп, 24].

Но не по-малко чудно и странно, Светослав е войн аскет и рицар, а такъв е и неговият дядо Симеон, който според думите на патриарх Николай Мистик даже и вино не вкусва:

И кой пък, преди това да се случи можеше да предполага, че Симеон, който със своя велик ум и благочестие е довел българския народ до голяма слава, който най-много мрази порока, почита справедливостта и чувствува отвращение към несправедливостта, който побеждава страстите, недостъпен е за чревоугодие не по-малко от ония, които се подвизават в планините, който не сръбва вино и с нищо не се отличава от ония, които са дали обещание да живеят вън от тоя свят, освен с дадената нему от бога власт да управлява - и тъй, кой може да предположи, че такъв велик и благочестив мъж подложи ромеи и българи на такива ужасни бедствия, на безкрайно кръвопролитие и на такова опустошение [по Златарски 2009а, 268].

В лѣто s.y.o.в [6472 (964)] *Кнѧзю Стославу възрастьшю и възмужавшю нача вое съвокуплѧти многы и храбры бѣ бо и самъ хоробрь и легокъ ходе акы пардусъ воины многы творяше возь бо по себе не возяше ни котла ни мясъ варе но по тонку изрезавъ конину или звѣрину или говедину на оугълехъ испекъ ядяше ни шатра имеше но подъкладь постилаше а седло въ голова[x] тако же и прочии вои его вси беху и посылаш[ѣ] къ страна[м] глагл хочю на вы ити* [ИпатСп, 37].

Сей Князь, возмужав, думал единственно о подвигах великодушной храбрости, пылал ревностию отличить себя делами и возобновить славу оружия Российского, столь счастливого при Олеге; собрал войско многочисленное и с нетерпением юного Героя летел в поле. Там суровою жизнию он укрепил себя для трудов воинских, не имел ни станов, ни обоза; питался кониною, мясом диких зверей и сам жарил его на углях; презирал хлад и ненастье северного климата; не знал шатра и спал под сводом неба: войлок подседельный служил ему вместо мягкого ложа, седло изголовьем. Каков был Военачальник, таковы и воины. - Древняя летопись сохранила для потомства еще прекрасную черту характера его: он не хотел пользоваться выгодами нечаянного нападения, но всегда заранее объявлял войну народам, повелевая сказать

им: иду на вас! В сии времена общего варварства гордый Святослав соблюдал правила истинно Рыцарской чести [Карамзин 2009, 5].

Ако пък се върнем не толкова много назад, също така войн аскет и рицар е и първият в Именника на Българските Ханове прабългарски хан Авитохол-Атила, създал, изградил и ръководил първата в Европа прабългарска държава – Западно-Хунската Империя. Тази негова характерна черта си проличава особено добре на приема, който той дава за чуждестранните посланици и пратеници в неговия двор. Тук може не само да се проследи и види в детайли специфично прабългарският протоколен церемониал, но и голямата простота и скромност на прабългарския хан, облечен в най-обикновени дрехи и на когото се сервира в дървени прибори, докато гостите му се хранят в сребърни и златни. Не бива да се оставя без внимание тук още и това какво точно е отношението и поведението и на синовете му към него, а и на неговото към тях:

В назначенное время мы явились на обед вместе с послами от западных римлян и остановились на пороге против Аттилы. Виночерпии подали нам по туземному обычаю кубок, чтобы и мы помолились, прежде чем садиться. Сделав это и отведав из кубка, мы подошли к креслам, на которых следовало сидеть за обедом. У стен комнаты с обеих сторон стояли стулья. Посредине сидел на ложе Аттила, а сзади стояло другое ложе, за которым несколько ступеней вело к его постели, закрытой простынями и пестрыми занавесями для украшения, как это делают эллины и римляне для новобрачных. Первым рядом пирующих считались. сидевшие направо от Аттилы, а вторым - налево, в котором сидели и мы, причем выше нас сидел знатный скиф Берих. Онегесий сидел на стуле-вправо от царского ложа. Против Онегесия сидели на стульях два сына Аттилы, а старший сидел на его ложе, но не близко к отцу, а на краю, смотря в землю из уважения к отцу.

Когда все было приведено в порядок, пришел виночерпий и подал Аттиле кубок вина. Приняв его, он приветствовал первого по порядку; удостоенный чести привета встал с места; садиться следовало лишь после того как, пригубив кубок или выпив, Аттила отдавал его виночерпию. Севшему оказывали таким же образом честь все присутствующие, беря кубки и после приветствия отпивая из них У каждого был один виночерпий, который должен был входить по порядку после выхода виночерпия Аттилы. После того как удостоился почести второй гость и следующие, Аттила почтил и нас таким же приветом по порядку мест.

После того как все были удостоены этого приветствия виночерпии вышли, и были поставлены столы после стола Аттилы для каждых трех или четырех гостей или даже большего числа; таким образом каждый имел возможность брать себе положенные на блюда кушания не выходя из ряда седалищ. Первым вошел слуга Аттилы с блюдом, наполненным мясом, а за ним служившие гостям поставили на столы хлеб и закуски.

Для прочих варваров и для нас были приготовлены роскошные кушанья, сервированные на круглых серебряных блюдах, а Аттиле не подавалось ничего кроме мяса на деревянной тарелке. И во всем прочем он выказывал умеренность: так, например, гостям подавались чаши золотые и серебряные, а его кубок был деревян-

ный. Одежда его также была скромна и ничем не отличалась от других, кроме чистоты; ни висевший у него сбоку меч, ни перевязи варварской обуви, ни узда его коня не были украшены, как у других скифов, золотом, каменьями или чем-либо другим ценным.

Когда были съедены кушанья, наложенные на первых блюдах, мы все встали, и вставший не возвращался к своему креслу прежде, чем каждый гость из первого ряда не выпил поданный ему полный кубок вина, пожелав доброго здоровья Аттиле. Почтив его таким образом, мы сели, и на каждый стол было поставлено второе блюдо с другим кушаньем. Когда все взяли и этого кушанья, то снова встали таким же образом, выпили и опять сели.

При наступлении вечера были зажжены факелы, и два варвара, выступив на средину против Аттилы, запели сложенные песни, в которых воспевали его победы и военные доблести; участники пира смотрели на них, и одни восхищались песнями, другие, вспоминая о войнах, ободрялись духом, иные, у которых телесная сила ослабела от времени и дух вынуждался к спокойствию, проливали слезы.

После пения выступил какой-то скифский шут и начал молоть всевозможный вздор, которым всех развлек и во всех возбудил неугасимый смех кроме Аттилы. Последний оставался неподвижным не менялся лице и никаким словом или поступком не обнаруживал своего веселого настроения. Только когда самый младший из сыновей, по имени Эрна, вошел и встал около него, он потрепал его по щеке, смотря на него нежными глазами. Когда я выразил удивление тому, что он не обращает внимания на других детей, а к этому относится ласково, сидевший рядом со мной варвар, понимавший по-авсонски и предупредивший, чтобы я никому не передавал его слов, объяснил, что кудесники предсказали Аттиле, что его род падет, но будет восстановлен этим сыном. Пока гости проводили ночь в пире, мы потихоньку вышли, не желая слишком долго засиживаться за попойкой [Приск, 14-15].

Знаейки кой точно е дядо му по майчина линия, няма как да не разберем, но не и да оправдаем различаващата го от предшествениците му болна амбиция на Светослав не само да играе централно-водеща роля в източноевропейската геополитика, но и да има империя от Волга и Каспийско Море до Среден Дунав от изток на запад и от Балтийско до Средиземно и Адриатическо Море от север на юг, при което в неговата територия да остава повечето от половината от петото, но геополитически най-важното и значимото Черно Море. Другият голям играч в тази политика са волжските българи и хазарите, именно поради което те са и първата и основна цел на неговите военни походи:

Уже один тот факт, что Святославом интересуется весь тогдашний мир, что его хорошо знают и на Западе и на Востоке говорит о серьезной роли Руси в тогдашних международных отношениях.

В отличие от первых князей - Олега и Игоря - Святослав более заметно и глубоко включился в международные отношения Европы и Азии. Он является одним из участников крупнейших международных событий, причем часто действует не по собственной инициативе, а по соглашению с другими государствами, участвуя таким образом в разрешении задач европейской, а отчасти и азиатской политики.

Если мы посмотрим на карту его походов, то увидим, что это походы грандиозного размаха. У нас есть основания думать, что Святослав воевал на северо-востоке от Киева, доходил, повиди-мому, до Волги. Здесь он встретился с народами, подчиненными хазарскому каганату, почему ему и пришлось воевать с хазарами.

Современник Святослава, арабский географ (писал в 70-х годах X в.) Ибн-Хаукаль в этом отношении очень хорошо дополняет нашу летопись. Он говорит, что Русь разрушила Булгар и опустошила буртасов. «Теперь не осталось и следа ни от Булгара, ни от буртасов, ни от хазар, - пишет Ибн-Хаукаль, - потому что Русь уничтожила всех их, отобрала от них и присоединила к себе их край: а те, кто спасся от рук (Руси) разбежались по окрестным местам в надежде договориться с Русью и стать под ее власть».

Война окончилась, как мы видели, полным разгромом хазарского царства. Тот же Ибн-Хаукаль сообщает о взятии и разрушении русскими хазарской крепости Саркела, Итиля и Семендера. Хазарская держава прекратила свое существование. Остатки ее на Нижней Волге известны под именем саксинов и уже не играют сколько-нибудь заметной роли; какую-то хазарскую колонию летопись вспоминает в XI в. у Тмуторокани. (В Ипатьевской летописи под 1083 г. читаем: «Приде Олег из грек Тмутараканю и я Давида и Володаря Ростиславич и иде Тмутаракани и исече козары...». Под 1079 г. тут же тоже называются хазары).

Наш летописец очень кратко рассказывает, как Святослав разорил хазар, разрушил их столицу, пошел дальше в их владения на северный Кавказ и там завоевал ясов и косогов, т. е. осетин и черкесов (Б. Греков).

Прабългарско-българският произход, а и принадлежността на княгиня Олга към семейството на цар Симеон си проличават и се потвърждават още и не толкова от широко и добре известния факт, че синът ѝ княз Светослав си бръсне главата и си оставя само един кичур коса, подобно на всички прабългарски сановници, колкото от това, че той не просто си мечтае, а направо е обладан изцяло и вдън-душа от болезнено-натрапчивата мисъл да царува като напълно законен наследник в столицата на своя дядо великия цар Симеон. За него Велики Преслав не е една най-обикновена столица, а най-големият и най-красивият град на Земята, но така също и сърцевината не само на неговите собствени наследствени земи - "середа моей земли", но и на неговата собствена огромна държава (Б. Греков), която има за своя неделима част и самата България и където се стичат и събират блага и богатства от цял Свят:

В лѣт҃ с҃ у҃ о҃з҃ [6477 (969)] *Рече҆ Стославъ къ мт҃ри своси и къ болѧромъ своимъ не любо ми есть в Киевѣ быти хочю жити с Переа҃славци в Дунаи а҃ко то есть середа в земли моси а҃ко ту всѧ бл҃аа҃ сходѧтсѧ ѿ Грекъ злато паволоки вина и ѡвощеве розноличныа҃ из-Щехъ же из Уроч҃ сребро и комони из Руси же скора и воскъ медь и челѧд* (ЛаврСп).

Но, разгромив кочевников, воинствующий князь вновь стал говорить матери: «Не любо мне сидеть в Киеве, хочу жить в Переяславце на Дунае - там середина земли моей». Святослав мечтал о создании огромной русской державы от Дуная до Волги, которая объединила бы Русь, Болгарию, Сербию, Причерноморье

и Приазовье и простерла бы свои пределы до самого Царьграда [Житие святой Ольги 2010, 14].

Всъщност сравнително дълбоко-проникновен анализ, оценка и обяснение на действията на Светослав намираме у акад. В. Бартольд [1998], като сега тук ние само уточняваме и пояснаваме, че споменатият в последния абзац "турски" народ очевидно-безспорно са черните или в нашата терминология, северните българи:

Чтобы понять ход этих событий, нужно принять во внимание действия того же князя Святослава в других местах. Норманнские походы и в России, как в Западной Европе, первоначально предпринимались только для грабежа; таков был характер первых действий русских на Каспийском море. Потом походы приняли характер завоевательных предприятий, причем целью завоеваний было не присоединение новой территории к своим прежним владениям, но покорение богатой страны для того, чтобы остаться в ней. Когда Святослав потом пришел в дунайскую Болгарию, он решил остаться в этой стране, экономически и культурно стоявшей в то время гораздо выше России и бывшей центром торговых сношений; несмотря на все уговоры, он не хотел возвращаться в Киев.

Очень вероятно, что Итиль, имевший не меньшее торговое значение, тоже понравился Святославу и тоже показался ему, сравнительно с Киевом, более значительным и богатым городом, более достойным быть столицей могущественного князя. Для России этот момент имел решающее значение; если бы Святослав остался в Итиле, русские, наверное, подчинились бы влиянию мусульманской культуры. Святослав ушел из страны хазар не для того, чтобы вернуться домой, но чтобы оказать помощь византийскому императору, по ***его просьбе, против дунайских болгар;*** *византийский посол, по-видимому, застал Святослава не в Киеве, а в хазарских владениях.*

Ни из русских источников, ни из византийских не видно, покинул ли Святослав свои завоевания добровольно, увлекшись, под влиянием византийского предложения, мечтой ***о новых завоеваниях, или этому решению способствовали какие-нибудь неудачи*** *на Волге или опасность, угрожавшая от каких-нибудь новых врагов.*

Ответ на этот вопрос дает, может быть, дошедший до Багдада слух, что именно в 965 г., в год похода Святослава, на хазар напал какой-то «турецкий» народ; хазары обратились за помощью к хорезмийцам; те обещали оказать им помощь под условием принятия ими ислама; хазары согласились, и хорезмийцы освободили их от вражеского нашествия [48-49].

Ето защо според нас, не желанието на езичника Светослав да се махне от Киев, където управлява неговата майка християнка, и да стане независим от нея и нейните съветници, а още по-малко пък някакъв ефимерен гръко-руски съюз, жертва на който да е вече отслабналата България тривековен съперник на Византия или пък изобщо липсващата му според нас политическа мъдрост и далновидност, изискващи да пренесе столицата си на по-удобно за себе си място, с което той се издига едва ли не до нивото на Петър Велики (Б. Греков; Л. Гумилев); не "**неговата външнополитическа ориентация, в която едно от важни-**

те места заема проблемът за осигуряване на пълната независимост на Киевската държава, на първо място от Константинопол" (М. Новиков), а единствено и само тъкмо тази негова фикс-идея го тласка на юг и тя е личното му морално оправдание и обяснение за това, че той фактически се продава за повече от 15 центерария, равни на 108 хил. златни солиди или на почти 450 кг злато на ромеите (В. Златарски, Л. Гумилев, Р. Скрынников), допълнително към което те му обещават и "огромните приказни богатства от царската съкровищница" на българите (Диак) и тръгва да воюва срещу родината на майка си, а това ще рече и срещу собствената си родина, само и само да се изпълни желанието на ромеите България да бъде отслабена (Б. Греков), пък дори и унищожена:

На четвертом году своего царствования, в месяце июне 10 индикта Никифор Фока выступил, чтобы обозреть города, расположенные во Фракии; когда он прибыл к так называемому Большому Рву, он написал правителю Болгарии Петру, чтобы тот воспрепятствовал туркам переправляться через Истр и опустошать владения ромеев. Но Петр не подчинился и под разными предлогами уклонялся от исполнения этого. Тогда Никифор почтил достоинством патрикия Калокира, сына херсонского протевона, и отправил его к правителю России Свендославу, чтобы обещаниями даров и немалых почестей склонить его к нападению на болгар.

Росы повиновались; на пятом году царствования Никифора в августе месяце 11 индикта они напали на Болгарию, разорили многие города и села болгар, захватили обильную добычу и возвратились к себе. И на шестом году его царствования они опять напали на Болгарию, совершив то же, что и в первый раз, и даже еще худшее.

А народ росов, который вышеописанным образом покорил Болгарию и взял в плен Бориса и Романа, двух сыновей Петра, не помышлял более о возвращении домой. Пораженные прекрасным расположением местности, росы разорвали договор, заключенный с императором Никифором, и сочли за благо остаться в стране и владеть ею.

Особенно побуждал их к этому Калокир, который говорил, что если он будет провозглашен ими императором ромеев, то отдаст им Болгарию, заключит с ними вечный союз, увеличит обещанные им по договору дары и сделает их на всю жизнь своими союзниками и друзьями. Гордясь этими словами, росы рассматривали Болгарию как свою военную добычу и дали послам Цимисхия, который обещал заплатить все, обещанное им Никифором, ответ, преисполненный варварской хвастливостью; ввиду этого стало необходимо решить дело войной (Скил).

Тази фикс-идея на Светослав е толкова силна и вътрешно разяждаща го, че от нея не може да го спре и откаже нищичко за нищо на Света, даже и отчаяните молби на вече падналата на смъртния си одър княгиня Олга, която по никакъв начин не може да се съгласи и да приеме нейният рожден син да тръгне да завладява и продава на вековния български враг ромеите, собствената й родина и народ:

...речѣ ему Волга видиши мѧ болнюе сущю камо хощеши ѿ мене ити бѣ бо разболѣласѧ оуже речѣ же ему погребь мѧ иди же æможе хочеши по трехъ днѣхъ

оумре Ѡльга и плакасѧ по неи сн҃ъ є҃ѥ и внуци є҃ѥ и людьє вси плачемъ великомь и несоша и погребоша и намѣстѣ... (ЛаврСп).

Тъкмо тази негова идея в края на краищата по-късно ще му коства не само и единствено лично неговия живот, колкото много повече и много по-важно - тя ще струва на цяла България и на нейния народ почти два века византийско иго, което още много векове напред няма да може да се оправдае и изкупи с нищо на Света:

В лѣт҃ ѕ҃ у҃ оѳ҃ [6475 (967)] *Иде Ст҃ославъ на Дунаи и на Болгары и бившемьсѧ wбоимъ wдолѣ Ст҃ославъ Болгаромъ и взѧ городъ п҃ по Дунаєви и сѣде кнѧжа ту въ Переѳ҃славци ємлѧ дань на Грьцѣх.*

В лѣт҃ ѕ҃ у҃ оѳ҃ [6479 (971)] *Приде Ст҃ославъ в Переѳ҃славець и затворишасѧ Болгаре въ градѣ и излѣзоша Болгаре на сѣчю противу Стославу и быс҃сѣча велика и wдалаху Болъгаре и реч҃ Ст҃ославъ воємъ своимъ оуже намъ сде пасти потѧгнемъ мужьски братьѳ҃ и дружино и къ вечеру wдолѣ Ст҃ославъ и взѧ градъ копьємъ* (ЛаврСп).

В лѢто 6477 [969] *И рече Святославъ къ матери своеи и къ бояромъ своимъ: «не любо ми есть жити въ КиевѢ, нь хощю жити въ Переяславци и в Дунаи, яко то есть среда земли моеи, яко ту вся благая сходятся: от Грекъ паволокы, злато и вино, овощевѢ различнии; а из Щехъ и из Угровъ сребро и конѢ, а изъ РусѢ же скора и воскъ и мед и челядь* (НовгЛт).

Победив болгар и дойдя до самого Дуная, он сел в городе Переяславе (Pereaslav), сказав матери и советникам: "Вот где моя настоящая столица - в середине моей державы. Из Греции ко мне везут паволоки (Panodocki), золото, серебро и всевозможные фрукты, из Венгрии - серебро и коней, из Руссии - меха (Schora), воск, мед, рабов" (Герб).

В боя на 24 юли споменатият храбрец Анемас, като забелязал Светослав, който със своя пример въодушевявал руските дружини и силно отблъсквал ромеите, намислил да повтори същия удар, с който той поразил Икмор. Със своя меч той си прокарал път до руския княз и го ударил в рамото. Ударът бил толкова силен, че Светослав паднал от коня; обаче яката ризница и щит го запазили. Заобиколен от неприятели, Анемас паднал мъртъв под руските копия. Ободрени от това, русите почнали да отблъскват ромеите, които вече отстъпвали.

Императорът, като видял тая опасност, заповядал да удрят с тъпани и да тръбят за настъпление, а сам с копие в ръка начело на своите "безсмъртни" се впуснал против русите. Ромеите възобновили боя; на помощ им се явила страшна буря, която вдигала облаци от прах право в очите на русите. Тогава на бойното поле се явил някакъв незнаен войник на бял кон, който по чудесен начин ободрявал ромеите, а русите поразявал и им разбърквал редовете: това бил, както разказвали, мъченикът св. Теодор Стратилат, когото според една легенда сама Богородица пратила на помощ на император Иван Цимисхий. Между това особен ромейски отряд под началството на Варда Склир заобиколил руската войска откъм тила и заплашвал да й отреже пътя за в града. Тогава русите отстъпили. Светослав, изранен и отслабнал от изтичане на кръв, едвам сполучил да се избави от плен. Това било последно сражение под Дръстър, което причинило голяма скръб и отчаяние на

Светослав (В. Златарски).

Ето защо единствено и само като най-долнопробен цинизъм и много голяма обида към нас българите трябва да се определят опитите на съвременни руски историци да оправдаят и оневинят Светослав, представяйки полученото от него ромейско злато като най-обикновен подарък заради отказа му да нападне Херсон и твърдейки, че той никога не е превземал Велики Преслав и изобщо не е завладявал България, а чисто и просто бил защитавал икономическите интереси на Русия по Долен Дунав. Следователно вината в случая е единствено и само на България, която тогава се опитва да предприема "активни военни действия" срещу Русия вместо да наведе глава или пък да обърне гръб в по-подходяща за конкретни манипулации поза. Целта на Светослав пък в случая е ни повече, ни по-малко от това да промени политическата ориентация на България и да я върне към времената на Симеон, с тази само политическа концесия, че тя отстъпва на Киев контрола по Долен Дунав:

Посольству был придан весьма высокий ранг: Калокир получил звание патрикия. Это еще раз указывает на всю серьезность миссии, на то значение, которое придавали ей в Константинополе. Золото, которое он вез с собой в Киев, не являлось платой за участие в походе против Болгарии. Еще меньше напоминает оно периодическую дань, да и слова Льва Дьякона о том, что золото предназначалось для раздачи, указывают на его истинное предназначение - это был типичный дар князю и его окружению за отказ от агрессии против Херсонеса и других владений Византии в Северном Причерноморье, дар, который должен был помочь посольству добиться поставленной цели. Калокир поспешил в Киев вовсе не для того, чтобы помочь Святославу завоевать Болгарию. Экстренность миссии объяснялась, как мы полагаем, необходимостью в кратчайшие сроки восстановить мир в Крыму и Северном Причерноморье.

Конечно, ни о каком завоевании Русью Болгарии не могло быть и речи, и мы присоединяемся к точке зрения тех историков, которые считали, что целью первого балканского похода Святослава являлось овладение лишь территорией нынешней Добруджи, дунайскими гирлами с центром в городе Переяславце. Именно Переяславец и Подунавье, как это показало само развитие событий, явились основным объектом атаки Святослава во время первого похода. Об этом говорит сообщение летописи: о захвате руссами Переяславца и еще 80 городов по Дунаю, прекращении руссами военных действий после захвата этого района и приостановлении дальнейшего наступления, хотя болгарская армия была разбита, а правительство деморализовано. Русская летопись отметила, что Святослав "седе княжа ту въ Переяславци, емля дань на грьцех". В пользу этого же свидетельствует и летописная запись о словах Святослава, якобы сказанных им в Киеве о Переяславце как о "середе" его земли, куда "вся благая сходятся". В этой записи отражено понимание летописцем значения Переяславца для русской торговли.

По данным Татищева, второй поход Святослав также начал с атаки Переяславца, который после его ухода в Киев вновь был захвачен при помощи "гра-

жан" болгарами. И вновь военные действия на этом закончились. Святослав же, согласно летописи, после взятия Переяславца заявил грекам: "Хочю на вы ити и взяти градъ вашь, яко и сей". Но это было уже новое развитие событий: назревал русско-византийский конфликт. Дело шло к войне двух государств. Что касается болгарских территорий, то у нас нет свидетельства о том, чтобы до начала военных действий против Византии другие территории Болгарии, кроме Подунавья, подверглись русскому нашествию.

Трудно предположить, что удар Святослава по Хазарии и ее союзникам в 965 году был осуществлен без ведома Византии. Договоренность Калокира в Киеве стоит в ряду тайных посольских переговоров, которые давно уже стали практиковаться в древней Руси, как и в других странах Восточной Европы того времени. Именно поэтому миссия Калокира осталась неизвестной русским летописцам. В круг его переговоров с русским князем были посвящены лишь немногие лица.

15 кентинариев, как это сказано у Льва Дьякона, Калокир роздал русскому князю и другим знатным руссам. Сделано это было, как мы полагаем, с целью убедить руссов отказаться от нападения на византийские владения в Крыму и Северном Причерноморье. В 967-968 годах дань вновь исправно выплачивалась империей Руси.

Правда, византийские хронисты говорят о том, что во время первого похода руссы захватили Болгарию и не желали покидать страну вопреки договору, заключенному ими с Никифором. Однако эти сведения находятся в резком противоречии с сообщениями Льва Дьякона и Лиутпранда об обмене посольствами между Болгарией и Византией, то есть о самостоятельном политическом существовании Болгарского царства, у которого Святослав отвоевал лишь тот район, через который проходили русские торговые пути на Балканы и в Западную Европу.

В этом же направлении ведет нас и известная летописная фраза, приписывающая князю слова о том, что Переяславец - это "середа" его земли. Она объясняет и причину интереса Святослава к Переяславцу, который был одним из центров восточноевропейской торговли, куда "вся благая сходятся".

Таким образом, захватив после разгрома Хазарского каганата ряд владений в Поволжье, Приазовье, Северном Причерноморье и Крыму, оказав давление на византийские владения в этих районах, Святослав, можно полагать, добился нейтралитета империи в период его борьбы с Болгарией за Подунавье.

Возникает вопрос: только ли экономическими, торговыми интересами был вызван поход Святослава на Дунай? Думается, что планы великого князя были значительно шире. Несомненно, Переяславец занимал важное место в системе русской торговли на Юго-Западе и Западе и имел большое значение для Руси, однако главная задача, которую стремился решить Святослав как на Востоке, так и на Юго-Западе, - это сокрушить своих политических и военных противников, а затем уже извлечь экономические выгоды из своих побед. Врагами Руси в это время являлись и Хазария, и Болгария, где власть находилась в руках провизантийски настроенной знати.

Мы уже писали выше о том, что Болгария в 30-60-х годах проводила враждебную по отношению к Руси политику. В "Записке греческого топарха" сохранилось

смутное упоминание о Дунае в связи с политикой "варваров" (так он называл руссов, а самого русского князя именовал властителем, правящим к северу от Дуная).

Следовательно, целью первого похода Святослава на Дунай являлось, на наш взгляд, прежде всего изменение ориентации болгарского правительства, соотношения сил в Болгарии, превращение ее вновь в дружественное Руси государство. Захват Подунавья, постоянная угроза Преславе со стороны Руси подкрепляли эти политические расчеты. Именно эти шаги и обеспечивали коренные экономические интересы раннефеодального древнерусского государства в данном районе.

Одним из основных условий русско-болгарского соглашения, по-видимому, был пункт о контроле Руси над землями по нижнему течению Дуная.

Святославу удалось в 967 году, после разгрома войска царя Петра и захвата ряда дунайских крепостей, нейтрализовать антирусские силы в Болгарии. В результате болгары не предпринимали активных военных действий против Руси в 967-969 годах. Однако к 969 году, опираясь на союз с Византией, болгарский двор вновь попытался вернуть утраченные земли на Дунае (А. Сахаров).

Така или иначе, тази болезнено-натрапчива мисъл на Светослав безспорно му е насадена още от детските му години главно от разказите на майка му за нейната страна, род и родина, които тя никога няма да забрави и напълно естествено няма как да не сподели за тях с най-близкото и скъпото, което има общо взето в тази не особено приветливо-уютна, ами направо враждебна страна, каквото е собственият й първороден син [Герб, 7; Диак, 16-21; ЛаврЛт, 67-68; ЛаврСп, 47-53; НовгЛт, 14-19; Скил, 9-18; Sigism, 14-16, вж. и срв. Бегунов 2009, 4-5; Болгария 2009, 3; Войтович 2010, 11-13; Геллер 2009, 18-21; Греков 1953, 245-286; Гумилев 2009, 135-142; ~*~2009б, 7-15; День памяти 2009, 9; Димитров 2010, 2-3; Златарски 2009а, 367-398; Карамзин 2009, 5-13; Карышковский 1960, 39-47; Литаврин 1999, 278-280; Новиков 1991, 35; Пивоваров 2009, 2-3; Попруженко 1939, 28; Рыбаков 1988, 13-19; ~*~2009, 305-306; Сахаров 2009, 8; ~*~2010, 25-51; Скрынников 2009, 18-28; Табов 2009, 88-89; Terras 2009, 3-13, срв. Лихачев 2009, 7; Михайлов 2009, 19-20].

Както и може да се очаква, погледнато от Киев, всички населени места на юг от Дунав, всъщност изглеждат като намиращи се на самия Дунав:

...если на основаніи нашего летописца, Собр. Летоп. т. I, стр. 27 sqq, то и онъ также разумеетъ подъ Переяславцемъ несомненно большую, а не малую Преславу. Если действительно существовала эта малая Преслава, то,... должно думать, что она была где-нибудь недалеко от большой Преславы [Голубинский 2010, 61].

Между впрочем до приблизително същата идея и за мотивите на Светослав за тези две войни, и за идентификацията на Переяславец като Велики Преслав по свой път и начин достига и А. Никитин [2009а]. Съответният му текст се цитира целият тук не толкова за пълнота и достоверност на изложението, особено по отношение възрастта на Светослав, колкото поради това, че този изследовател навлиза мно-

го по-надълбоко във вътрешнополитическата ситуация и иманентно-скритите вътрешни механизми на българския двор, докато ние пък малко по-горе като че ли се съсредоточаваме повече или пък изхождаме главно от психологията на Светослав, независимо че много неясно по какви точно причини и мотиви и този автор премълчава и подминава неблаговидната в края на кращата роля на Светослав за падането на България под византийско иго:

Итак, о Святославе с достоверностью можно сказать только, что он родился, вероятнее всего, в конце лета 6449/941 г., потерял отца осенью 6452/943 г., был откровенным разбойником и пиратом, вел разбойничьи войны в Подунавье в 969-971 гг. и погиб в конце лета 6479/971 г., оставив по себе, как видно, неурядицы в государстве и запутанные отношения с византийцами, что не помешало полтора с лишним века спустя одному из крупнейших наших историографов создать легенду об аскетическом князе-рыцаре («иду на вы»), ничего общего не имеющем со своим историческим прототипом.

В этом плане особенный интерес для дальнейших исследований может представлять известное заявление, вложенное «краеведом» в уста Святослава, о его желании «жити в Переяславци в Дунай, яко то есть среда земли моей». Почему-то оно не вызывает удивления ни у его «бояр», ни у матери, которая только просит подождать ее смерти, после чего «иди, амо же хощеши» [Пп., 55], хотя на самом деле является своего рода программой и оправданием последующих «болгарских войн».

На первый взгляд, здесь идет речь о завоевании Болгарии с целью переноса туда столицы «Руси» - замысел дерзкий, но возможный, однако его реализация, как это представлено у Льва Диакона, вызывает множество недоумений у историка, поскольку «завоевание» сопровождается беспрецедентным в истории фактом сохранения правящей династии, царской сокровищницы, захваченной впоследствии Цимисхием, и отсутствием посягательства Святослава на какие-либо реальные властные функции, титулы и инсигнии, кроме объединенного командования росами/русами и болгарской армией против греков. Удивление вызывает и та легкость, с какой, воспользовавшись приглашением императора Никифора «воевать Болгарию», переданным через Калокира, Святослав всего с 10 тысячами росов захватил Первое Болгарское царство, не вызвав, по сути дела, серьезного сопротивления болгарского войска и населения.

Перечисленные обстоятельства, а также странное в его устах выражение, что Переяславец на Дунае «есть среда земли моей», заставляет сопоставить всё изложенное, во-первых, с вероятным фактом происхождения его матери из болгарской Плиски, а, во-вторых, с беспрецедентным приемом ее Константином Порфирогенитом, сопоставленным Ж.-П.Ариньоном с приемом «опоясанной патрикии», т.е. свойственницы императора ромеев. И то, и другое заставляет видеть в Ольге если и не племянницу царя Симеона, то, безусловно, представительницу боковой ветви его рода, что, в свою очередь, делает вполне реальными (и обоснованными) притязания Святослава на свою долю «болгарского наследства» после смерти царя Петра Симеоновича 30.1.969 г., женившегося еще в 927 г. на византийской принцессе, которому наследовал его сын, Борис II Петрович.

У нас нет оснований не доверять рассказу Льва Диакона о подстрекательствах Святослава византийским двором к военным действиям против Болгарии, однако только в свете предположений о его родственных связях с болгарской династией становится понятным, почему выбор пал именно на него, а не на печенегов или угров. С другой стороны, приурочение автором ПВЛ намерения Святослава отправиться в «Переяславец на Дунае» (в котором вероятнее видеть не городок в низовьях Дуная, как то обычно считают, а болгарскую столицу Преславу/Переяславль) ко времени перед смертью Ольги, последовавшей 11.7.969 г., т.е. вскоре после смерти Петра Симеоновича, указывает на династическую подоплеку событий, что привело, в конечном итоге, к разделению не земель, а власти (на светскую и военную) между Борисом II и Святославом по принципу, хорошо известному у тюркских народов в древности, в том числе и у болгар [192-199, вж. и срв. Брайчевский 2009, 89-93; Егоров 2009, 150-170; Пивоваров 2009, 1-3; Хабургаев 1994, 150].

В действителност това, че Светослав се чувства и приема за безспорно-пълноценен законен наследник на българския престол, се потвърждава още и от това, че той избира за свой хералдичен знак тъкмо тамгата на рода Дуло, добре известна главно под името Ипсилон и последните представители на който род са неговият прадядо княз Борис и дядо му цар Симеон. Едно от много силните доказателства за това, че за него Ипсилонът е именно тамга, а не примерно и колко странно, "**неканонична форма на основния християнски символ кръста**" (Р. Рашев) или пък дори и знак на бог Тангра, е фактът, че езичникът Светослав почита и вярва в славянските богове и най-вече в бог Перун, който при източните славяни е и нещо като бог на войната, а тъкмо войната е неговото любимо и постоянно занимание.

Същевременно Ипсилонът е и знак на Тангра (Г. Атанасов; В. Бешевлиев; М. Москов) с предпазно действие, именно поради което се нанася върху медальони амулети. Нанесеният пък върху печати и медальони заедно с Кръста Ипсилон може да бъде както знакът на рода Дуло, но така също и знакът на Тангра, валидно също така и когато се нанася върху съдове, предмети и дори и в сгради, "пряко или косвено свързани с християнския култ" (Г. Атанасов). В такъв случай обаче непременно трябва да се допусне и приеме, че новопокръстеният прабългарин притежател на печата, медальона или пък положил знака, все още не е скъсал напълно с предишната си вяра и пребивава, така да се каже, в религиозен дуализъм. И все пак подобен религиозен дуализъм трудно може да се допусне за един архиепископ или патриарх, носещ "**елипсовиден бронзов медальон, върху едната страна на който е гравиран знакът IYI, а върху другата двоен /архиепископски, патриаршески?/ кръст с разклонени краища**" (Г. Атанасов). Тъкмо поради това в случая пък трябва да се допусне и приеме, че този архиепископ или патриарх чисто и просто води потеклото си от рода Дуло, което той и удостоверява чрез собствения си родови знак:

В Преслав е била намерена кръгла бронзова пластинка с диаметър 2 см с хал-

кичка за окачване. На лицевата страна е врязан знакът IVI, а на задната шест пъти знакът V, и то така, че образува привидно кръст. [23] Както знакът IVI, който е бил белегът на небето съответно на висшия бог Тангра, така и самостоятелният знак V са отблъсквали според вярването на българите злите сили, т. е. те са имали апотропейно или отблъскващо значение подобно на кръстния знак у християните. Затова първият знак е врязан върху един пръстен от Престовац, Югославия, а вторият върху елипсовидната плочка на златен пръстен, намерен във Видин. Не по-друго значение е имал знакът IVI върху керемиди, тухли, каменни блокове и глинени съдове и предмети. Върху керемидите той е служил за гръмоотвод.

Арабският писател Ибн Фадлан съобщава, че волжските българи имали особен страх от гръм. „Ако гръм удари къща, те не се приближават до нея и я изоставят, а също и всичко, каквото има вътре, хора, имущество и друго, докато времето я срути. Те казват „Тази къща е от онези, на които бог се е разгневил." [24] Следователно постройките, в основите на които са вградени каменни блокове с горния знак, са стояли под мощната закрила на висшия бог. Същият знак е бил поставян и на глинените съдове за здраве.

Във връзка с това стои може би и петдесет и третият въпрос на българите до папа Николай I, с който питат дали е позволено да се поставя знамението на светия кръст върху трапезата, на която не присъствува свещеник или дякон, и да ядат. [25] Знакът IYI е издълбан върху един каменен блок, намерен в Бяла заедно с други; два, поставени от двете му страни. Същият знак с още няколко е издълбан и върху блока, намерен в Шудиково. Заслужава да се изтъкне, че два от трите знака върху блока от Бяла се срещат и върху блока от Шудиково. Общи знаци има и между блока от Шудиково и розетката. Тези общи знаци обединяват паметниците и показват техния единен произход. Може би знакът IVI върху двата блока, които са стояли в гранични области, са служили също за магическа отбрана или защита.

II така бронзовата пластинка със знака IVI е била амулет, който е предпазвал носителя й от болести, уроци и пр. За носенето на амулети съобщава изрично 79-ият отговор на папа Николай I: „Вие заявявате, че у вас има обичай немощните да носят някакъв амулет, окачен под шията, за да си възвърнат здравето." [26] Споменатият по-горе амулет има наистина халкичка за носене.

Очевидно прабългарските знаци не са били създаден в България, а са били донесени от българите от тяхната стара родина. Това се вижда не само от обстоятелството, че същите или подобни знаци се откриха в Южна Русия, в земи, обитавани някога от тюркски племена, като хазари и други, но и от наличието на пълни или близки съответствия с рунното писмо на старотюркските надписи от Орхон, Енисей и др. [Бешевлиев 2009, 13-14, вж. и срв. Атанасов 1993, 163-171; Москов 1987, 15-23].

Самият Светослав в малко по-стилизирана форма го издълбава този вече съвършено очевидно родов знак най-напред върху личния си печат (О. Рапов), а след това и върху една от стените на хазарската крепост Шаркел, която той превзема и разрушава през 965 г. Това той прави, за

да покаже, че крепостта е негова и никой друг няма каквото и да е право върху нея, каквато по принцип е практиката на русите. Тук наред с това на няколко места е издълбан и знакът Ипсилон като тамга очевидно на някое от източноевропейските колена на рода Дуло от племенното обединение на северните българи (K. Brook). Впоследствие пак по същите съображения Светослав оставя същия знак и близо до Керч:

Первые сведения о геральдических знаках древнерусских князей относятся к середине X века. Ибн Мискавейх в рассказе о походе русов на Бердаа в 943-944 годах отмечает, что русы, принимая выкуп за пленников, оставляли свой знак в виде куска глины с печатью, с тем, чтобы бывшего пленника больше не трогали (Знаки Рюриковичей).

Moreover, Svyatoslav's seal is also mentioned in written sources. For instance, seals on the peace treaty document with the Greeks in 971 are mentioned in the Russian Primary Chronicle (Povest' vremennykh let). The Russian closing of the document reads: 'Don't doubt the honesty of what we have promised you today, and have written in this charter, and have sealed with our seals'.

The ivory plate with a bident was found during the excavations of Sarkel, the largest Khazarian fortress in the Lower Don area (fig. 6.2). After Svyatoslav's campaign against the Khazarian Khaganate in 965, Sarkel was turned into a Russian city called Belaya Vezha. Published for the first time by M. I. Artamonov, this plate had not yet been related to Svyatoslav and neither to the events of 965.

Only later was it associated with the knyaz', though the hypothesis was poorly substantiated. There is a consensus in historiography that the sign on this plate is that of Svyatoslav. Still, the director of the excavations did not describe the archaeological context of this find, nor did he mention its level of discovery or its dating. S. V. Beletsky refers to this round plate as a referential object, but its origin, its purpose and the meaning of the depicted sign remain unclear. Two more bidents (scratched upon pieces of amphorae) were also found at Sarkel (fig. 6.3 and 6.4).

The images are linear and, albeit resembling some of the bidents scratched upon dirhams, they could belong to the local Iranian and Turkic tradition. In Sarkel was also found a bludgeon from 10th to 12th century, with a series of tamgas incized on it. There is a bident among them (fig. 6.5), possibly dating, according to Beletsky, back to the 10th century, a supplementary proof of its Rurikid origin.

There is one more very interesting example. Bidents were found on the walls of the sepulcher on the Tsarsky tumulus, near Kerch. The history of this site very much resembles the one of the Basarabi complex. It is a sepulcher of a Bosphoran king, located on the top of a tumulus which was erected in the fourth century B.C. During the 9th-10th centuries A.D. it was transformed into a Christian church. The walls of a 75 meter long corridor, leading to the burial chamber, are covered with graffiti from different periods. There are three bidents among them, probably dating back to the 10th century (fig. 6.6-6.8). A. O. Amel'kin supposes they could be Rurikid signs and associates them to the eastern campaign of Svyatoslav, when the knyaz's army reached the lands on the eastern coast of the Kerchensky strait (A. Fetisov).

Много по-важното и интересното тук обаче е това, че 4-5 год. по-

късно, при похода си в България Светослав плава край брега и за известно време спира в прабългарското селище, южно от днешния гр. Кюстенджа. Тук той посещава близкия скален манастир и на стената на една от църквите издълбава родовия си знак, който е само лека модификация на знака на рода Дуло:

Upon the south-western wall of the B3 church's nave at Basarabi has been scratched a drawing of a bident shape (fig. 1 and 2). The drawing has the approximate size of 12x12.5 cm. Both jags are sharpened at their top, and the lower part of the sign (the 'stem') is quite wide. This 'stem' is divided into two parts by a vertical line. A recently proposed hypothesis interprets this drawing as a patrimonial sign of the Russian prince (knyaz') Svyatoslav (957-972).

Since the 1920's, bidents and tridents of similar shapes have been regarded in Russian historiography as private and patrimonial signs of the Rurikid dynasty.

The appearance of Svyatoslav's bident on Low Danube – at Basarabi – can be related only to his wars with Bulgaria and afterwards with **Byzantium, in 967-971 (the chronology is based on the Povest' vremennykh let).** *The presence of the Rurikid signs in sites located not far from the border with Old Russia and exposed to invasions of Russians (as above-mentioned bidents from Kerch, Sarkel and Basarabi – if we assume a Russian and not a local origin for these signs) could have some special meaning. Since all these regions certify to a local tradition of using tamgas, one may suppose that inscribing the Rurikid sign upon local objects could imply the understanding of this gesture by local dwellers* (A. Fetisov) [вж. и срв. Бешевлиев 2011, 3-6; Знаки Рюриковичей 2010, 1-2; Рапов 2010, Рапов 2010, 11; Сотникова, Спасский 1983, 57; Чилингиров 2010б, 11-14; Brook 2010a, 1; Fetisov 2011, 1-13, срв. Георгиев 1997, 45-65; Рашев 2010, 1-7].

И най-накрая, нека не оставяме без внимание и изключително остроумно-интересния и евристично-продуктивния, основан на библейски паралели текстологичен анализ по въпроса на И. Данилевский [2004], **който независимо от много грубите фактически грешки по отношение на царската титулатура, разделянето на България, данъка на ромеите и др., все пак като че ли единствен в литературата обръща** внимание на това, че в домонголска Русия за "середа земли" се смята Йерусалим.

Оттук според този проучвател Светослав иска да каже, че Велики Преслав за него е все едно Йерусалим, нещо като център на целия тогавашен Свят или по-точно – Новият Йерусалим и завладявайки столицата на българите, той застава начело на целия православен свят:

Официальное принятие болгарским князем Борисом I (852-889) христианства из Византии в 864 г. стало прологом к настойчивым попыткам Первого Болгарского царства добиться политической независимости и автокефалии своей церкви. Уже сын Бориса, князь Симеон I **(893-927) присвоил титул «василевса ромеев», поставил в 893 г. на болгарскую епископскую кафедру Климента Охридского** *- ученика и последователя св.св. Кирилла и Мефодия, а Преславский собор принял решение заменить греческий язык в богослужении славянским. Одновременно Симеон*

перенес столицу царства из Плиски в Преслав. Сын Симеона, Петр (927-969) в 927 г. путем договора с Романом I Лакапином и женитьбы на внучке императора Марии официально закрепил за собой титул «василевса ромеев».

Византия обязалась по-прежнему выплачивать Болгарии ежегодную дань (под видом содержания византийской принцессы), а болгарская церковь получала патриаршество с центром в Охриде. Таким образом, Преслав в определенном смысле перенимал у Константинополя статус центра православного (при всей условности применения данного термина к этому периоду) мира.

По договору с византийским императором Никифором Фокой, против болгар и выступил Святослав. Во время первого похода (968 г.) он захватил низовья Дуная, в том числе и город Преславец (Малый Преслав), расположенный на правом берегу Дуная, против озера Балта, между нынешними городами Чернавода и Хърсов (Гирсово).

Во время второй болгарской экспедиции (969 г.) Святослав захватил уже самую столицу Болгарского царства - Великий Преслав, взял в плен болгарского царя Бориса II (969–972), все его семейство и брата Романа. В Повести же временных лет под 6479/971 годом сообщается об осаде и взятии княжеской дружиной Переяславца. Так что, либо о захвате столицы Болгарского царства летописец умалчивает (что само по себе весьма странно), либо именно ее он называет Переяславцем (возможно, произвольно этимологизируя этот топоним). Не исключено, что в представлении древнерусского летописца XI в. Малый Преслав мог ассоциироваться с Преславом Великим. Подобная контаминация, во всяком случае, встречается у некоторых современных исследователей.

Тогда заявление Святослава о Переяславце как «середине земли» приобретает вполне отчетливую претензию на то, чтобы киевский князь стал во главе правоверного мира. Подобная мысль звучит почти еретически, тем более что незадолго до того, под 6463/955 г. летописец рассказывал о решительном отказе Святослава креститься. Как ни парадоксально, язычество Святослава служит в данном случае дополнительным аргументом в пользу предлагаемого понимания летописного текста.

С другой стороны, летописный Переяславец - Новый Иерусалим:...

Этот фрагмент косвенно позволял читателям Повести временных лет последовательно соотнести с Иерусалимом два образа: Переяславца (которому, подобно ветхозаветному Тиру, предстоит пасть) и Киева. Заметим попутно, что Иерусалим здесь называется не только срединой земли, куда стекаются все блага, но и «матерью городов».

Все сказанное позволяет сделать вывод, что описание последних лет жизни Святослава в Повести временных лет вряд ли сто́ит воспринимать как протокольно-точное описание того, «как все было на самом деле». Скорее, это - попытка метафорически передать смысл событий, происходивших в конце 60-х гг. в. Речь идет, видимо, о преемственности христианских сакральных центров мира: Иерусалим-Константинополь-Преслав(Переяславец?)-Киев [161-167].

Според нас тази представа на тогавашните руси напълно отговаря на действителността, защото дядото по майка на княз Светослав, цар

Симеон Велики, както вече достатъчно подробно беше посочено малко по-горе, наистина проектира и построява най-големия, най-здраво укрепения, най-богатия и най-красивия и благоустроен в целия средновековен Свят град столица Велики Преслав. Сред града с изключителна красота и великолепие се извисява царският дворцов комплекс, състоящ се от множество по-големи или по-малки дворцови палати и църкви.

А намиращата се в основната палата тронна зала е толкова изящно-красива, че който я види занемява от учудване или както пише Йоан Екзарх, всичко в двореца на цар Симеон сияе и блести, князът пребивава в разкошен дворец, сред такъв блясък и великолепие, че който го види онемява от почуда и възхита. Той седи на трон, облечен в скъпоценни одежди, на бедрото му виси златен меч, от двете му страни стоят боляри, които слушат мъдрите му слова!!...

Именно поради всичко това Светослав е толкова неумолим и непреклонен пред молбите на умиращата си майка и без всякакво колебание се залавя и тръгва на една много опасна авантюра, която ще му излезе много скъпа, но за преголямо съжаление не само и единствено на него лично:

Ј. Переяславец. Стена Фракийская. Клевета на христиан. Убийство Глеба. Мучение христиан. Чарование лживо. Убит Святослав. *По смерти Ольги Святослав пребывал в Переяславце на Дунае, воюя с казарами, болгарами и греками, имея помощь от тестя, князя угорского и князя ляцкого, не единожды побеждая, наконец за Дунаем у стены длинной (что сия за стена и где, я описания не нахожу) все войско погубил.*

Тогда диавол возмутил сердца вельмож нечестивых, начал клеветать на христиан, бывших в войске, якобы это падение войск приключилось от прогневания лжебогов их христианами. Он же настолько рассвирепел, что и единственного брата своего Глеба не пощадил, но разными муками томя убивал. Они же с радостию на мучение шли, а веру Христову отвергнуть и идолам поклониться не хотели, с веселием венец мучения принимали.

Князь же, видя их непокорение, особенно на пресвитеров ярясь, якобы те чарованием неким людям отвращают и в вере их утверждают, послал в Киев, повелел храмы христиан разорить и сжечь и сам вскоре пошел, желая всех христиан изгубить. Но Бог ведал, как праведных спасти, а злых погубить, ибо князь всех воинов отпустил полем к Киеву, а сам с немногими пошел в ладьях, и на Днепре близ проторча (порогов) напали на них печенеги и со всеми, бывшими при нем, убили. Так вот и принял казнь от Бога [Татищев 2009, 4-5].

В лѢто 6480 [972]. *Поиде Святославъ в порогы, и нападе Куря, князь ПеченѣжьскыI и убиша Святослава, и взяша главу его, и во лбѢ его сдѢлаша чашю и пиаху изъ неи* [НовгЛт, 21].

И все пак основната причина за гибелта на Светослав като че ли най-вярно и точно я разкрива Л. Гумилев [2009]. Това единствено меродавно-задоволително според нас обяснение обаче трябва допълнително да се уточни в смисъл, че при разговора си на тръгване с Цимисхий Светослав

го моли да предупреди печенегите да ги пропуснат, което гъркът прави с нарочен пратеник. И наистина печенегите известно време не го закачат, чак докато не пристига човек на киевските християни, който ги убеждава по някакъв начин да го убият:

До 971 г. Святослав был веротерпим и великодушен. После поражения благородный характер князя изменился полярно, может быть вследствие психического шока, вызванного разочарованием и сожалением об ошибках, которые были непоправимы. Ему изменил даже интеллект: он послал в Киев приказ сжечь церкви и обещал по возвращении «изгубить» всех русских христиан.

Этим заявлением Святослав подписал себе приговор. Уцелевшие христиане и воевода Свенельд бежали степью в Киев. Их печенеги пропустили. Но когда весной 972 г. Святослав с верными языческими воинами пошел речным путем, печенеги напали на него у порогов и истребили весь русский отряд.

Предлагаемая здесь версия предпочтительнее той, которая содержится в "Повести временных лет". Нестор не объясняет, почему войску Святослава, страдавшему в Белобережье от голода, не помогли киевляне, хотя степной путь по Бугу был открыт. Печенегов кто-то должен был известить о времени прохода Святослава через пороги, иначе они не смогли бы собраться туда в достаточном числе. И это не могли быть "переяславцы", т.е. болгары из Преславы, так как у них таких сведений не могло быть, ибо их страна была оккупирована греками. Зато киевляне были крайне заинтересованы, чтобы к ним не явился обезумевший князь с озверелой солдатней. И уж им-то было легко снестись с печенегами, тем более что воевода Претич обменялся оружием с печенежским вождем, может быть с самим Курей или с кем-то из его подручных.

Затем Нестор сообщает, что русы в Белобережье покупали конину по "полугривне за конскую голову". Кто мог продавать им конину, кроме печенегов? А если так, то конфликт Святослава с Курей возник не сразу, а после чего-то, о чем Нестор умалчивает. Короче говоря, версия "Повести временных лет" полна неразрешимых противоречий, которых лишена версия Иоакима, объяснявшая к тому же дальнейшие коллизии [141, вж. и срв. Греков 2010, 13-20; ~*~1953, 334-335; Гумилев 2010а, 58; Егоров 2009, 150-171; Сахаров 2010, 2-84].

Последно-други свидетелства
и доказателства за княгиня Елена

Свидетелства и доказателства за това, че княгиня Олга е българка по произход и че тъкмо презвитер Григорий е съставител и автор на въпросния сборник има и в руската историко-богословска литература в лицето на подробно-задълбочените изследвания тук на архимандрит Леонид (1822-1891), до които за преголямо съжаление само като списък на заглавия ние успяваме да стигнем благодарение на анонимна творческо-биографична бележка с библиография в Интернет. Независимо от това тази бележка е напълно достатъчна, за да се види и разбере, че научният интерес, старания и усилия на Отеца са съсредоточени главно върху старобългарските ръкописи в Русия, а така също и върху приемането и

разпространението на Християнството от българи и руси. Именно поради това сред неговите съчинения под съответните номера се намират и следните заглавия:

262. Откуда родом была святая великая княгиня русская Ольга? (заметка по поводу сведения из летописца библиотеки гр. А. С. Уварова) // Русская старина, кн. 7, с. 215–224.

266. Древняя рукопись // Русский вестник, кн. 4, с. 1–24. [Содержание: 1. Изборник Болгарского презвитера-мниха (иеромонаха) Григория и уцелевшая часть памятника. Первоначальный Славянский Хронограф или «Еллинский Летописец»,– болгарской редакции, X века. Презвитер-мних Григорий. Значение его Изборника в деле христианского просвещения киевских руссов времен великой княгини Ольги. 2. О трех сочинениях, входивших в состав «Изборника Григориева», по списку XIII века: а) Апокалипсис толковый, б) Сборник, ныне именуемый Святославов, 1073 г., в) Сборник Пчела.] [Труды архимандрита Леонида 2009, 2-17].

Първият и основен извод, който следва да се направи от всичко това, е, че Отецът наистина открива в изчезнал след това препис на Симеоновия Сборник от XIII в. сведение за българския произход на княгиня Олга и по-точно, че тя е българска принцеса, женена за княз Игор.

При това положение на нещата вече единствено като най-грозно-непочтена българофобско-нихилистична инсинуация върху извратено-изкривената презумпция, че българите изобщо не са давали никога и нищо на русите, трябва да се квалифицира голословното твърдение на Ем. Михайлов [1989], че това са ни повече, ни по-малко "неудачни предположения", защото архимандритът бил направил този извод на основата на "късен летописен запис" и защото "авторът се стреми да обоснове българския произход на кн. Олга с някои моменти от нейния живот", когато Отецът всъщност и в действителност прави точно обратното – той обяснява някои моменти от живота й с нейния произход, като например съвпадението в древноруските летописи на имената на Плиска и Плесков, стремежа на Светослав да се установи в България и др. [11, срв. Михайлов 2009, 18].

Но театърът на абсурда на този предълно неграмотно-лош сценарист, за преголямо съжаление може би българин, продължава и на една по-нататъшна страница. Тук той не само не пропуска случая да се самопохвали, като същевременно обвини и наклевети много незаслужено, публикувалия у нас няколко статии в този дух архимандрит Нестор, че, видите ли, "проявява пренебрежение и непознаване на литературата по въпроса". И на всичко отгоре залага твърде много и при това съвсем грозно-непочтено на "отказа" на горкия старец архимандрит Леонид от собственото му становище, сякаш не е видно даже и от стотици километри, че веднага след първата си публикация по въпроса отецът е бил подложен на неимоверен натиск, а даже и на преследване, за да може

единствено и само днес този наш острастил се жрец фустопоклонник на изврътливата Клио да си въздъхне най-после облекчено, потривайки самодоволно бакалските си мазно-потни длани:

...през 1888 г. архимандрит Леонид публикува едно неизвестно сведение от един руски исторически сборник от втората половина на XV в., в което се казва, че по произход Олга е българка: Игоря же Олег жени в Болгаряхъ, поятъ княжну именемъ Олгу. И бе мудра велми... Но несъстоятелността на това съобщение бе доказана своевременно и архим. Леонид още на следната година се отказал от своето становище [145,181, Михайлов 2011, 7].

Но ето ги не само конкретните форми на преследване и гонения, на които е подложен архимандрит Леонид, а и неговите лични екзекутори:

Аз, за щастие, попаднах на съобщението на архимандрит Леонида в отчета на заседанията на Киевското историческо дружество на "Нестора летописеца" от 11 декември 1889 г.; на това заседание между другото, руският учен И. И. Малышевский е докладвал за тази реляция на архимандрита Леонида, като изказал съмнение за нейната стойност, тъй като сметнал разликата между този сборник и официалния текст на "Повесть временныхъ лятъ" за случаен вариант.

Обаче нито Малышевский, нито другите учени, които се изказали на това заседание по откритието на архимандрита Леонида, не са могли да изтъкнат нито един аргумент, който да отрече или опровергае фактите, съобщени от архимандрит Леонид [Николаев 1949, 102].

Не бих казал, че са особено много на брой българските, руските и чуждестранните изследователи които знаят тези студии на архимандрит Леонид, да не говорим за това да си направят и съответните изводи и заключения, именно поради което привеждаме тук два абзаца от съответните проучвания на съвременни руски изследователи, очевидно не си поскъпили труда да се поровят и в тази насока, най-малкото поради това, че не са обхванати от манията на малко по-горе цитирания "българин":

Олёна-Елена это христианское имя Ольги. Выходит, что Ольга была христианкой в момент замужества? Объяснение мы находим в историческом сборнике XV века, в которой цитировался отрывок древнего летописца. Сведения из этого сборника опубликовал в 1888г. в июльском номере «Русской старины» обнаруживший сборник архимандрит Леонид (8). Из текста следует, что Ольга была болгарская княжна, и что город Плесков (так в Ипатьевском и Радзивилловском списках) это не Псков, а Плиска - первая столица Болгарии [Пивоваров 2009, 8-9].

В лѣто ѕ҃ў҃а҃ [6411 (903)] *Игореви възрастъшю и хожаше по Ѻлзѣ и слушѧше его и прививедоша ємѹ жену ѿ Плескова именемь Ѻльгу* [ИпатСп, 16].

Одним из дружинников Олега, вероятно знатным, был молодой Свенельд. Из похода Свенельд привез жену - болгарку, дочь от этого брака была названа в честь Олега Ольгой. (Это по АВ). Когда она подросла, то стала женой уже постаревшего князя Игоря. В 1888 году архимандрит Леонид в статье «Откуда была родом

св. великая княгиня русская Ольга» сообщал, что согласно историческим документам XV века он нашел, что Ольга была родом из болгарских князей [Сахаров 2009а, 6].

Освен това достатъчно определено-ясни податки за това, че кръщелното име на княгинята е точно *Елена* се съдържат и в древноруските летописи, които съобщават, че тя си го носи това име още отпреди женитбата си за Игор, а то в никакъв случай не й се дава по време на кръщаването й в Цариград, примерно през 957 г. От друга страна пък тя не може да го има това име, ако беше, да кажем, славянка езичница от далечния северен Псков, накъдето по това време русите изобщо не провеждат военни походи, а точно обратното – техните походи са все към Дунав и Цариград по море и суша, т.е. пак през българска територия:

В лѣт ѕ҃ у҃ а҃ [6411 (903)] *Игореви же възрастъшю и хожаше по ѠлзѢ и слоушаша єс҆и и приведоша сѫ женоу ѿ Пьскова именемъ Ѡленѫ* [ЛаврСп, 21].

Това, че княгиня Олга е дъщеря на цар Симеон, допълнително към настоящото изследване и по свой начин аргументира и доказва и А. Никитин [2009], който съвсем определено и дори категорически заключава и твърди, че името *Боян* попада сред киевските руси благодарение на това, че синът на цар Симеон и братът на княгиня Олга, Боян-Вениамин придружава и пристига в Киев със сестра си, когато тя е изпратена тук, за да стане жена на княз Игор, и по-късно той пътува с нея и до Цариград [8-10].

Никак немаловажно свидетелство и доказателство за това, че княгиня Олга наистина е дъщеря на цар Симеон е и името *Владимир,* което тя дава на първия си внук, баща на който е Светослав, а майка – нейната икономка Малуша. Точно с тази си форма името е изобщо непознато в Киевска Русия и не може да има никакво съмнение, че княгинята кръщава внука си на своя чичо княз Владимир-Расате, за злощастната съдба на когото тя научава от семейните разкази и предания едва, когато вече поотрасва достатъчно, но когото не забравя и жали чак до края на живота си.

И все пак факти и свидетелства с изключителна доказателна сила за това, че княгиня Олга наистина е дъщеря на цар Симеон и то тъкмо на име Елена, са видът и характерът, а и формата и начинът на провеждане на приема, който ромеите дават на княгиня Олга и който преспокойно може да се нарече едновременно уникално-неповторим, високо-приповдигнат и тържествено-помпозен, а на моменти даже и гротескно-забавен заради наличието тук на всякакви механични играчки и фигури като например ревящ лъв, от които княгинята изобщо не се впечатлява, за разлика от епископ Луипранд, който запазва самообладание само поради това, че е предупреден предварително за необичайната изненада (А. Кестлер).

При този прием прави впечатление най-напред това, че навсякъде, включително и с императора и императрицата, самата тя разговаря без

посредничеството на преводач. Това очевидно-безспорно е повече от невъзможно за една славянка или всяка друга жена от отечеството й, но пък е напълно възможно и дори е съвсем в реда на нещата за една княгиня, родена и израсла в двореца на най-образования и висококултурен европейски монарх, където тя без всякакво съмнение още от много малка под ръководството на собствено-лични учители изучава гръцки, латински, музика, танци, богословски, философски и природно-математически науки.

Ромеите още от времето на нейната женитба за руския княз знаят много добре коя е тя, а още по-добре пък кой е нейният баща и наблюдават най-внимателно-отблизо всичките й вътрешно- и външнополитически изяви и прояви. Тъкмо поради това те й оказват възможно най-почетния прием, от който най-напред е изключен задължителният по протокол троен поклон с лягане на пода, заменен само с леко навеждане на главата, и разрешение да седи в присъствието на императора и императрицата и да беседва с тях толкова, колкото си пожелае, както и освен това и да се оттегля заедно с тях във вътрешните им покои на непринудено-дружеска беседа:

С великой честью была принята русская княгиня императором Константином VII Багрянородным (913-959) и патриархом Феофилактом (933-956), которым вручила многие дары, достойные таких лиц. Для высокой русской гостьи были не только соблюдены дипломатические приемы, но сделаны и особые отступления от них. Так, вопреки обычным правилам двора, кн. Ольга принималась не вместе с послами из других государств, а отдельно от них.

В то же время императору удалось отразить в церемониалах приема и то «расстояние», которое отделяло русскую княгиню от повелителя Византии: кн. Ольга больше месяца жила на корабле в Суду - гавани Константинополя, прежде чем состоялся первым прием во дворце 9 сентября.

Шли долгие утомительные переговоры о том, как, с какими церемониями должна быть принята русская княгиня. При этом большое значение церемониалу придавала прежде всего сама кн. Ольга, добивавшаяся признания высокой престижности Русского государства и своей лично как правительницы его.

В Константинополе Ольга поучалась вере христианской, ежедневно с усердием внимая словам Божиим и присматриваясь к великолепию богослужебного чина и к другим сторонам христианской жизни. Она присутствовала за богослужением в лучших храмах: Святой Софии, Влахернской Богоматери и других [Житие святой Ольги 2010, 9].

Именно по време на някоя от тези беседи императорът наистина трябва да й е направил и онова прословуто и непрекъснато разнасяно из летописите предложение за "женитба". Това предложение обаче, както вече видяхме по-горе, изобщо не е нещо ново и само повтаря и потвърждава направената навремето уговорка между страните, само че този път то има определено неприлично-неморален вид и характер, както ще се види малко по-долу.

На възможно най-високото ниво на оказания на княгиня Олга прием от страна на ромеите като че ли първи обръща внимание френският историк Ж.-П. Ариньон [1980], който си поставя за цел да направи едно "ново изследване, основано на повторната интерпретация на всички извори", чрез което "да датира и локализира кръщаването на Олга". А ръководен принцип при това трябва да му бъде не противопоставянето на изворите, а разглеждането "в каква степен и как те се допълват един друг".

Ето защо наред с анализа и описанието на обособените в три отделни групи извори – гръцки, латино-германски и руски, както и на редица други проучвания по въпроса авторът специално отбелязва също така, че през 957 г. княгиня Олга е приета в Константинопол от Константин VII Багрянородни и императрица Елена; руската делегация е "представителна" и в нея наред с всички останали присъства и "свещеник Григорий"; на "руската княгиня са оказани изключителни знаци на внимание" – покана в покоите на императрицата и позволение от страна на императора да седне и да беседва с тях; отмяна на тройното падане по корем пред императора и замяната му само с "леко навеждане на главата"; разрешение да седне на императорската маса и подаряването на "богатия дар" от общо 700 милиарсии или 60 номизми, които са три пъти повече от обикновено даваните пари на една примерно "опоясанная патрикия"; съгласно съществуващата практика при кръщаването на Олга й се дава името на императрица Елена; свещеник Григорий е гръцки "дипломат-клирик, каквито императорският двор често използва за водене на дипломатически преговори" и който още преди това е изготвил съглашението с русите, а сега тук се осъществява само неговата императорска санкция; невероятно е на вдовицата Олга да е направено предложение за брак с женения император; кръщаването на Олга става само в присъствието на императрица Елена и поради това Константин VII не знае новото име на руската княгиня и я нарича само с нейното езическо име Элга; може да се допусне още, че Олга приема Свето Кръщение през 959 г. непосредствено от гръцките свещенослужители, с които води преговори за участие на русите в критската кампания; по ред съображения тази хипотеза трябва да бъде изоставена, но независимо от това "крещение княгини Ольги имело место, вероятно, в конце 959 г. в Киеве" [113-124].

Пред всичко това за нас така и ще си остане абсолютна загадка обяснението на този изключителен прием, който все пак и въпреки всичко ромеите оказват на княгиня Олга, с твърдението, че според Ж.-П. Ариньон ромеите още от началото били гледали на княгинята като на свекърва на тяхна принцеса [Никитин 2009а, 184]. Тъкмо едно такова обяснение ние няма как да приемем чисто и просто и най-малкото, защото на началния етап на преговорите това все още не се знае и мудно-тежкият дворцов протокол не може да се пренагласи и препрограмира

съобразно един по същество трудно предвидим резултат:

Приезд большого посольства в столицу империи (а именно таким было посольство Ольги) заранее согласовывался по дипломатическим каналам. В посланиях было обязательным при этом обозначение не только официальных титулов государей обеих сторон, но и личных имен.

...уже до приезда посла в Константинополь там было известно его имя; в составлявшихся протонотариями дрома в трех экземплярах "сценариях" приема (включая смету дипломатических расходов) указывались имена посла и наиболее видных лиц его свиты [Литаврин 1999, 433].

От своя страна пък А. Никитин [2009a] обяснява високото ниво на приема чрез много неясно какво точно и по каква линия роднинство на княгинята с тогавашния български цар Петър, който е и византийски зет, следователно Олга е роднина и на императора:

Однако была ли Ольга/Эльга в глазах императора представительницей «варваров»? На этот вопрос уже сейчас можно ответить отрицательно, и не только потому, что она была христианкой и ее сопровождал священник. Сам факт неординарного приема княгини росов в императорском дворце таким блюстителем этикета, каким был Константин VII, заставляет вспомнить происхождение Ольги «из Плиски», что является недвусмысленным свидетельством ее родства с царствующим домом Первого Болгарского царства и непосредственно со здравствующим в то время царем Петром Симеоновичем, который был женат на Марии-Ирине, внучке Романа Лакапина.

В таком случае Ольга/Эльга приходилась императору, как бы он того не хотел признавать, свойственницей, почему и была принята во внутренних покоях дворца, куда не допускались иностранные послы и вообще иноземцы. Следует также помнить, что Константин VII оставил описание только торжественных приемов Ольги/Эльги, на которых ее сопровождала свита, официальные послы и купцы, как то требовалось по этикету, в то время как между ними должны были происходить и полуофициальные встречи с императорской семьей в жилых помещениях, закрытых для посторонних [185].

Според нас обаче думата тук си е казала преди всичко силно респектиращата демонстрация на сила от нейна страна посредством флотилията, начело на която тя пристига и известна част от която през цялото това време непрекъснато е на котва в Златния Рог с готовност на скочи на брега и да започне да се бие и плячкосва, за което изобщо няма начин ромеите да не са си мислели постоянно, още повече че те имат горчивия опит от това през последните стотина години. Към това обаче непременно трябва да се прибавят също така и личността и поведението на самата княгиня Олга. Тя много добре знае и познава не само отношението към гърците на нейния велик баща, но и това, че всъщност императрицата тук е трябвало да бъде тя самата и никоя друга.

Освен това едва сега ние си даваме сметка и разбираме защо направо болният по протокола и церемониала и иначе с бистър ум Константин Багрянородни не иска да спомене княгинята с нейното моминско име –

ами че нали навремето цар Симеон искаше да я жени точно за него, пък те му натресоха друга жена. А тази друга негова жена не може да се мери и на малкия пръст на българката, която и на тези си години не изглежда никак зле. Тъкмо и единствено поради това престарелият вече император няма как да не се изкуши и да не се опита да поправи отдавнашната стара грешка, като предложи на княгинята да сподели поне веднъж и спалнята му. Само че тя не е дошла за това и то изобщо не я интересува, въпреки че носи някои облаги за нея самата, но не и за нейния народ и държава.

Затова, най-напред тя се прави, че не разбира за какво точно става дума и насочва разговора в търсената от нея посока, а след това се позовава на вече установената с кръщението й духовна връзка "баща-дъщеря", нарушаването на която се санкционира и от християнския закон. Така тя в действителност го изиграва не само по отношение на спалнята, след което на него не му остава нищо друго освен да си признае най-чистосърдечно, че го е надхитрила:

В лѣт ѱѕ. ѵ. ѕг. Ѡлга иде въ Греки прииде къмъ Црюграда. и бе тогда црь Костантинъ снъ Лешновъ. и видѣвъ ю красноу ѕѣло лицемъ и смысленоу оумомъ и оудивис црь разумоу ѥѧ. и весѣдова к неи и рече ѥи слово к любви. подѣна еси цроствовати с нами въ граде семъ.

Да аще мѧ хощеши видѣти царицею ровноу совѣ то первѣе крести мѧ.

И призва ю царь, рече ей: хощѹ тѧ ровнатї жене. Ѡна же ѿтвѣщѧ: како мѧ хощеши ровнати женѣ, а крестивъ мѧ самъ, и нарекъ мѧ дъщерь а бо христианехъ того нѣсть закона, ты и самъ веси. и рече царь преклика мѧ Ѡлга.

Како хоуещи мѧ ровнати женѣ, а крестивъ мѧ самъ. и нарекъ мѧ дщерь, - а въ христїанѣхъ того нѣсть закона, ты и самъ веси [Оболенскій 2010, 42-44,67,77].

Що се отнася обаче до "народното баснословие" на Н. Карамзин [2009], то тук трябва да се има предвид още и това, че в действителност тогава единствен властващ император е Константин Багрянородни. Тъкмо поради това е доста съмнително въпросните грамоти да са били изпращани и от името на Роман Лакапин. Но очевидно не са съвсем без нищо пристигащите с повод и без повод златни були на ромея, адресирани надменно-високопарно "к Российскому Государю", а не към онази обикновена жена, която той цял живот е искал и очаквал:

Когда Ольга прибыла во дворец, за нею шли особы Княжеские, ее свойственницы, многие знатные госпожи, Послы Российские и купцы, обыкновенно жившие в Царьграде. Константин и супруга его, окруженные придворными и Вельможами, встретили Ольгу: после чего Император на свободе беседовал с нею в тех комнатах, где жила Царица.

К сим достоверным известиям о бытии Ольгином в Константинополе народное баснословие прибавило, в нашей древней летописи, невероятную сказку, что Император, плененный ее разумом и красотою, предлагал ей руку свою и корону;

но что Ольга - нареченная в святом крещении Еленою - отвергнула его предложение, напомнив восприемнику своему о духовном союзе с нею, который, по закону Христианскому, служил препятствием для союза брачного между ими. Во-первых, Константин имел супругу; во-вторых, Ольге было тогда уже не менее шестидесяти лет. Она могла пленить его умом своим, а не красотою.

Константин нередко посылал так называемые златые буллы , или грамоты с золотою печатию, к Великому Князю, надписывая: Грамота Христолюбивых Императоров Греческих, Константина и Романа, к Российскому Государю [4].

Освен това самият Константин има лично все още най-свежи и топли спомени от онзи обяд със Симеон през лятото на 913 г., когато той се държа толкова добре с него въпреки голямата разлика в годините и по никакъв начин не даде да се разбере, че забелязва силния душевен смут и дори уплаха на момчето пред него. И всичко след това щеше да е от хубаво по-хубаво между българи и ромеи, само майка му да не беше така глупаво развалила всичко тогава:

На 11 май 912 г. починал Лъв VI Философ и престолът бил зает от брат му Александър, който управлявал като регент на малолетния Константин VII Багренородни. Александър отказал да плаща ежегодния данък на България и като контрамярка Симеон обсадил Константинопол. През юни 913 г. в Константинопол бил извършен държавен преврат. Александър бил отстранен от властта и начело на държавата управлявал регентски съвет начело с патриарх Николай Мистик.

През юли-август 913 г. българските войски навлезли във византийска Източна Тракия и блокирали Константинопол по суша. Започнали преговори между двете страни, в хода на които се стигнало до лична среща между българския владетел и главата на имперското регентство в Константинополското предградие Хебдомон край северния бряг на Мраморно море.

В края на август или в началото на септември 913 г. Николай Мистик сключил мирен договор със Симеон, според който бил предвиден бъдещ династичен брак между Константин VII и една от Симеоновите дъщери. С това Симеон целял да стане василеопатор (настойник на императора) и да придобие законното право да се намесва в управлението на Византия. Но през февруари 914 г. в Константинопол бил извършен нов държавен преврат от майката на Константин VII Багренородни, императрица Зоя. Тя анулирала договорите, подписани със Симеон, а с това и уговорения брак. В отговор на това, през есента на 914 г. Симеон навлязъл в Тракия и за кратко време поставил под свой контрол Одрин. През следващите години правителството на императрица Зоя се ориентирало към подготовка за решителна война срещу българите [Симеон Велики 2010, 6-7].

Пък и самите ромеи като цяло, още поколения напред няма да забравят дръзкия варварин полугрък Симеон, който не само посегна на техния свещен престол, но и в писмата си до патриарха на безупречен гръцки език и с помощта на риториката, която той беше усвоил от самите тях именно тук, в Магнаурската Академия на същия този Магнаурски Дворец, си позволи да им чете и лекции по богословие, философия, политика и други науки, да не говорим за неизброимите материални и

морални щети, които той им нанесе с непрекъснатите си победни войни и битки, стигайки до там да пали и руши техни черкви и манастири току под самите крепостни стени, а бойните му полета години след това да белеят от костите на загиналите там ромеи.

Така че няма как Константин Багрянородни, който е посрамен и унижен от Симеон и като човек, и като грък, пък и като император, да не излива с повод и без повод злобата си не само срещу него лично, но и срещу всички българи, в това число и срещу дъщерята на Симеон:

Но известный великий богатырь, родом Армянин, зять Ангурины Лекастрийской, этот долгорукий и левша, которого Армяне называют Азотом, пришедши к знаменитому императору, Льву, не могу сказать наверное, как беглец, или как друг, имел с собою слугу, славного Мелия, который сопутствовал ему в несчастном походе против Болгар и недавно лишь скончался.

Когда же в сражении с Симеоном, безбожнейшим Болгарином, этот Армянин, предводивший царскими телохранителями, иначе Екскубитами, был разбит, а Феодосий, протовестиарий незабвенного царя, участвовавший в оном и пропавший с тех пор, то Мелий, спасшись бегством, удалился в Армению.

С тех же пор, как богоненавистный народ Болгарский перешел реку Истр, император принужден был, вследствие набегов Скифов и Болгар, возвести также и Фракию на степень области и дать ей военачальника [Багр-Обл, 9-15].

Наистина какво по-голямо изпитание от това за толкова точния, дори скрупульозно-педантичния и много красив, но и многократно уязвен от българите, доста честолюбив византийски протокол и етикеция! Именно този протокол за първи път е не просто длъжен по силата на вътрешните си закони и правила, а направо е насилен и принуден от външни обстоятелства, правейки се, че не знае коя точно е пристигналата чуждестранна владетелка, да й организира възможно най-шумно-бляскавия и непознат дотогава прием.

Само силно уязвеното самолюбие и породеният от всичко това дълбок вътрешен смут и дори потрес могат да насилят иначе словоохотливия надменно-лукав ромей Багрянородни да не запише в трактата си от 958-959 г. кръщението на княгинята и същевременно да накарат лингвистичното му въображение да роди уродливо-грозния ономастичен хибрид *Хелга, Ἑλγα* в гръцка графика, от първата сричка на нейното българско име и от последната сричка на руското й име. А на всичкото отгоре и нейното българо-гръцко име, подобно на името на съпругата му императрица Елена, има значението "слънце", от което на Багрянородния му става още по-мрачно на душата.

И ако сега и тук слухът ни долавя през вековете някакво скърцане, то това не е от перото му по пергамента, а от неговите зъби, дори и вече тогава тях да ги няма на мястото им, докато пише долуприведените редове. Но какво друго между впрочем може да се очаква от един такъв император:

42. *В нескольких словах наш автор рассказывает драматическую историю*

четвертого брака императора Льва VI. Зоя Карбонопсина, находясь в «незаконном сожительстве» со Львом, родила младенца Константина (будущего императора Константина VII) в середине мая 905 г. Некоторое время патриарх Николай Мистик отказывался крестить «незаконного» ребенка. Крещение состоялось лишь 6 января 906 г. Вполне вероятно (если верить самому Николаю Мистику), что условием этого крещения было удаление Зои из дворца. Лев, однако, на это не пошел и уже летом 906 г. женился на Зое. Не только четвертый, но и третий брак был запрещен церковными канонами, и патриарх Николай Мистик остро реагирует на поступок Льва.

1. *Константин, которому, когда умер его отец Лев, исполнилось семь лет, был оставлен своим дядей Александром царствовать под началом опекунов. Он царствовал под опекунами и со своей матерью - семь лет, вместе со своим тестем Романом и в подчинении у него еще двадцать шесть лет, самодержцем был пятнадцать лет, так что всего его царствование длилось пятьдесят пять лет. Получив власть во дворце, патриарх Николай (он исполнял опекунские обязанности совместно с магистром Стефаном и Иоанном Эладой, тоже магистром) принял заботы о государстве и ежедневно пекся о делах, касающихся царства* (ПродФеоф).

Именно всичко това, а не толкова стриктно-педантичното придържане и следване на първоначалната си тема за дворцовите церемонии, както се опитват да ни убедят някои руски историци (М. Брайчевский), карат Константин Багрянородни да премълчи и подмине високомерно-надменно, но въпреки това и най-вече много подло-гузно нейното повторно кръщаване без излишен шум във Влахернската Църква, на което и той нямаше да присъства, ако княгинята в действията си не беше завършено-пълно копие на баща си (княз М. Оболенскій), който много умееше да накара гърците да правят това, което той иска.

Тъкмо в този момент, а не в самия прием като цяло е унижението, на което ромеите подлагат дъщерята на Симеона и след което тя вече може да си позволи да бъде единствено и само леко раздразнена, още и напълно основателно достатъчно високомерно-горда, за да отговори на пратениците на императора по добре известния начин, когато той се одързостява да й припомни, че тя трябва да изпълни поетите от нея задължения:

Она же рѣцѣ слоу аще ты такоже постоиши въ Почаине ꙗко азъ в Сѣдѣ тогда ти въздамъ. и отпоусти слы (княз М. Оболенскій).

Пройдя испытания (очевидно стояние в Суду, как то реконструировали А. А. Шахматов и М. Д. Приселков, опираясь на чтение: "отвещавши ꙗльга. и реч къ сломъ. аще ты рьци такоже постоиши оу мене в Почаине якоже азъ в Сюду то тогда ти дамь. и отпусти слы съ рекъши"), Ольга с победой возвращается "въ своя си" (Д. Аникин).

Това обаче в никакъв случай и по никакъв начин не означава "декларация конфликта" (М. Левченко), защото българката си е взела и получила всичко без изключение, каквото е поискала и се е надявала да вземе и получи от там [вж. и срв. Аникин 2010, 147, срв. Брайчевский

2009, 87-88; Левченко 1956, 231-232].

Съобщавайки за пристигането на княгиня Олга в Цариград и описвайки нейното пребиваване там, някои от изследователите не могат да се въздържат да не отбележат, че тя буквално го е превзела:

В летописи сохранились рассказы о том, как решительно и на равных разговаривала Ольга с императором, удивляя греков духовной зрелостью и государственной мудростью, показывая, что русскому народу как раз под силу воспринять и умножить высшие свершения греческого религиозного гения, лучшие плоды византийской духовности и культуры. Так святой Ольге удалось мирным путем «взять Царьград», чего до нее не смог сделать ни один полководец [Житие святой Ольги 2010, 10].

Но единствено и само ние българите знаем какво точно означава тази тяхна толкова кратка забележка: Спи спокойно вечния си сън, Велики Симеоне - все пак и въпреки всичко ти го превзе този пусти Цариград!

Второй прием Ольги Русской

Девятого сентября, в среду состоялся прием, во всем сходный с вышеописанными, по случаю прибытия Русской княгини Ольги. Княгиня вошла со своими родственницами княгинями и избраннейшими прислужницами, причем она шла впереди всех других женщин, а они в порядке следовали одна за другою; она остановилась на том месте, где логофет обычно предлагал вопросы. Позади ее вошли апокрисиарии Русских князей и торговые люди и стали внизу у завес; последующее совершилось подобно вышеописанному приему.

Выйдя снова чрез сад, триклин кандидатов и тот триклин, в котором стоит балдахин и производятся магистры, княгиня прошла чрез онопод и Золотую руку, т. е. портик Августея, и села там.

Когда царь по обычному чину вошел в дворец, состоялся второй прием следующим образом. В триклине Юстиниана было поставлено возвышение, покрытое багряными шелковыми тканями, а на нем поставлен большой трон царя Феофила и сбоку царское золотое кресло. Два серебряных органа двух частей (=димов) были поставлены внизу за двумя завесами, духовые инструменты были поставлены вне завес.

Княгиня, приглашенная из Августея, прошла чрез апсиду, ипподром и внутренние переходы того же Августея и, вошедши, села в Скилах. Государыня воссела на вышеупомянутый трон, а невестка ее на кресло. Вошел весь кувуклий и препозитом и остиариями были введены ранги; ранг 1-й - зосты; ранг 2-ой - жены магистров; ранг 3-й - жены патрикиев; ранг 4-й - жены протоспафариев служащих; ранг 5-й - прочие жены протоспафариев; ранг 6-й - жены спафарокандидатов; ранг 7-й - жены спафариев, страторов и кандидатов.

Затем вошла княгиня (введенная) препозитом и двумя остиариями, причем она шла впереди, а за нею следовали, как сказано выше, ее родственницы-княгини и избраннейшие из ее прислужниц. Ей был предложен препозитом вопрос от имени Августы, и затем она вошла и села в Скилах. [48]

Государыня, вставши с трона, прошла чрез лавсиак и трипетон, вошла в кенургий и чрез него в свою опочивальню. Затем княгиня со своими родственницами и

прислужницами вошла чрез триклин Юстиниана, лавсиак и трипегон в кенургий и здесь остановилась для отдыха.

Когда царь воссел с Августою и своими багрянородными детьми, княгиня была приглашена из триклина кенургия и, сев по приглашению царя, высказала ему то, что желала.

В тот же день состоялся званый обед в том же триклине Юстиниана. Государыня и невестка ее сели на вышеупомянутом троне, а княгиня стала сбоку. Когда стольником были введены по обычному чину княгини и сделав земной поклон, княгиня, немного наклонив голову на том месте, где стояла, села за отдельный стол с зостами по чину. На обеде присутствовали певчие церквей св. апостолов и св. Софии и пели царские славословия. Были также всякие сценические представления.

В Золотой палате состоялся другой званый обед; там кушали все апокрисиарии Русских князей, люди и родственники княгини и торговые люди и получили: племянник ее 30 милиарисиев, 8 приближенных людей по 20 мил., 20 апокрисиариев по 12 мил., 43 торговых человека по 12 мил., священник Григорий 8 мил., люди Святослава по 5 мил., 6 людей (из свиты) апокрисиариев по 3 мил., переводчик княгини 15 мил.

После того как царь встал из-за стола, был подан десерт в ариститирии, где был поставлен малый золотой стол, стоящий (обыкновенно) в пектапиргии, и на нем был поставлен десерт на блюдах, украшенных эмалью и дорогими камнями. И сели царь, царь Роман Багрянородный, багрянородные дети их, невестка и княгиня, и дано было княгине на золотом блюде с дорогими камнями 500 мил., шести приближенным женщинам ее по 20 мил. и 18 прислужницам по 8 мил.

Октября 18-го, в воскресенье, состоялся званый обед в Золотой палате, и сел царь с Руссами, и опять был дан другой обед в пентакувуклии св. Павла, и села государыня с багрянородными детьми ее, невесткою и княгинею, и дано было княгине 200 мил., племяннику ее 20 мил., священнику Григорию 8 мил., 16 приближенным женщинам ее по 12 мил., 18 рабыням ее по 6 мил., 22 апокрисиариям по 12 мил., 44 купцам по 6 мил. и двум переводчикам по 12 мил [Багр-Цер, 1-2].

Изключително важно, съществено и неопровержимо свидетелство и доказателство за това, че княгиня Олга не само наистина е българка от Плиска, но е и кръстена още докато е в България, са редовете на презвитер Григорий за нея в хрониката му **Лѣтописецъ Рѹсскихъ Царей**. Този летопис през 1836 г. го открива княз Михаил Оболенскій [2010], който доказва, че негов автор е именно презвитер Григорий и счита, че това е първият и най-стар руски летопис, «одинъ изъ замѣчательнѣйшихъ памятников нашей древности», с «громадное значеніе ея въ области древнѣйшихъ нашихъ памятниковъ», в първично-оригиналната основа на който ги няма добавките, поправките или грешките на по-следващите летописи, допуснати от техните съставители или преписвачи. Тази си историческа хроника презвитер Григорий започва да пише в Киев и я довършва или пак там, или пък в България, но във всички случаи след 959 г., защото тя включва и разказа за кръщението на княгиня Олга в

Цариград.

Следващите две изречения обаче не може да бъдат първично-оригинални, а многократно орязвани и преработвани по време на по-следващите многократни преписи на Летописеца. Затова в тях са повече от очевидни противоречията между това, че обикновено Игор придружава воеводата Олег в неговите походи не към северния град Плисков, ако тогава той изобщо е съществувал, а през България към Цариград, както и това, че Олга идва от посочения град вече християнка, а християнски руският град тогава изобщо не е бил:

Игореви възрасшьшю и хождаше по Ользѣ и всю волю его творѧ. Приведоша емѹ женоу шть Плескова именемъ Ольгу вестрооуминоую и корень и шснованїе вѣрѣ христианстей и намъ вождь.

Одно это место, прямо указывающее на современника В. К. Ольги, составляетъ неоцененную драгоценность, оно характеризуетъ какъ Ольгу, такъ и Григорія. Можно вообразить себе, что происходило въ душе Григорія при начертаніи имени города **Плескова**, *эму припоминалась и далекая родина его Болгарія и Великій Царь, благодетель его, Симеонъ.*

Григорій не могъ не волноваться, вспоминая, что на северъ отъ **Преславы** *лежитъ в Болгаріи также городъ* **Плесковъ**, *что близъ этого города находится такъ называемый* **Симеоновъ холмъ...**

Но если действительно, какъ убеждаютъ насъ въ этомъ, все приведенныя нами обстоятельства, этотъ первый Летописатель нашъ былъ именно этотъ знаменитый Григорій Болгарскій, сотрудникъ по просвещенію Великаго Болгарскаго Царя Симеона, то ясно, какъ важно становится для насъ все записанное имъ самимъ, какъ современнымъ, просвещеннейшимъ очевидцемъ событій, о первыхъ основахъ нашей государственной и духовной жизни.

По этому-то мы и считаемъ необыкновенно важною древнейшую рукопись: **Лѣтописецъ Рѳсскихъ Царей**, *где наиболее уцелела Летопись Григорія.*

...самое заглавіе: **Лѣтописецъ Рѳсскихъ Царей** *составляетъ обоюду важное историческое доказательство: съ одной сторон, оно указываетъ на Летописателя X века, современника I Игоря и Ольги, - съ другой,...* [8-11,95,100-101].

И като последно тук, податки за това, че княгиня Олга е българка има и в българския фолклор и по-точно в преданието Бягството на цар Ясен в Русия, до което предание се добираме благодарение публикация на Ил. Чекова [1993], която пише и цитира:

Русский царь, не знавший веры, женит сына на дочке болгарского царя Ясена и по этому поводу он и его сын принимают христианскую веру. "Па и самъ Руски царь-невърны, каде даде сина на черку царь Ясень, стана ка-то негов синъ, сирьчъ (х) ристиянин. II сега Русия и Болгария са едно – (Х)ристияния."

IIтак, фольклорная версия о крещении русской княгини в Царьграде коррелирует с некоторыми государственно-историческими представлениями и структурными моделями из болгарского фольклора. В исторической памяти болгар, по-видимому, сохранились отголоски широких конфессиональных и политических взаимодействий между южными и восточными славянами в Средновековье и позже. В „фоль-

клорной" истории эти контакты получают брачное обличие, что скорее всего отражает народный трафарет, но не исключены и некоторые реальные основания [14-15, вж. и срв. Брайчевский 2009, 81-84; Кестлер 2009, 68-70; Мусина 2010, 12; Пивоваров 2009, 10-11; ПВЛт, 20-23; ПродФеоф, 266,270, срв. Михайлов 1989, 145-147].

Княгиня Елена-Олга начело на Русия

Блгословена ты въ женахъ роусскыихъ,
акw възлюби свѣтъ, а тмоу wстави,
блгословити бо та имоутъ сынове роустіи
и в послѣднїи родъ вноукъ твоихъ

Неподправено-чистата българка княгиня Елена-Олга застава начело на младата руска държава през 945 г. по предложение и след одобрението на дружината на княз Игор. С това тя незабавно пристъпва към довършване полагането на основите и нейното укрепване под формата на централизация, като по време на няколкото военни експедиции в провинцията, които ръководи лично, тя умиротворява околните славянски племена и най-безмилостно-жестоко, но и чисто по женски коварно-хитро, без тук да се подценява, разбира се, и азиатската кръв на нейните деди, ликвидира някои от сепаратистки настроените племенни вождове и старейшини:

В лѣт҃ s҃ у҃ н҃д [6454 (946)] *GОльга съ сыномъ своимъ Ст҃ославомъ собра вои много и храбры и иде на Дерьвьску землю и изидоша Деревлѧне противу и съ не мъшемъсѧ wбѣма полкома на скупь суну копьемъ Стославъ на Деревлѧны и копье летѣ сквозѣ оуши коневи и оудари в ноги коневи.*

Деревлѧне же побѣгоша и затворишасѧ въ градѣхъ своих҃ и борѧхусѧ крѣпко изъ града и стоѧ GОльга лѣто и не можаше взѧти града и оумъысли сице посла ко граду гл҃щи что хочете досѣдѣти а вси гради ваши предашасѧ мнѣ и ѡлисѧ по дань и дѣлаютъ нивы своѧ и землѣ своѧ а вы хочете изъмерети гладомъ не имучесѧ по дань.

Деревлѧне же рекоша ради сѧ быхомъ ѡли по дань но хощеши мьщати мужа своего реч҃ же имъ GОльга ѡко азъ мыстла оуже wбиду мужа своего когда придоша Києву второє и третьє когда творихъ тръызну мужеви своєму а оуже не хощю мъщати но хощю дань имати помалу даите ми w҃ двора по г҃ голуби да по г҃ воробьи.

Деревлѧне же ради бывше и собраша w҃ двора по г҃ голуби и по г҃ воробьи и послаша к Ользѣ с поклономъ Вольга же раздаѧ воємъ по голуби комуждо а другимъ по воробьєви и повелѣ къ комуждо голуби и къ воробьєви привѧзывати цѣрь wбертывающе въ платки малы нитъкою поверзывающе къ коємуждо ихъ...

...и повелѣ GОльга ѡко смерчесѧ пустити голуби и воробьи воємъ своимъ голуби же и воробьєве полетѣша въ гнѣзда своѧ и тако възгарахусѧ голубьници wво клѣти wво вежѣ wво ли wдрины и не бѣ двора идеже не горѧще и не бѣ лзѣ гасити вси бо двори възгорѣшасѧ и побѣгоша людье изъ града и повелѣ GОльга воємъ своимъ имати є ѡко взѧ градъ и пожъже и старѣишины же града изънима и прочаѧ люди wвыхъ изби а другиѧ работѣ предасть мужемъ своимъ а прокъ их о стави плати-

ти дань и възложиша на нѧ дань тѧжьку в҃ части дани идета Кыєву а третьяѧѧ Бышегоруду к Ользѣ (ЛаврСп).

Княгиня же Ольга по обещанию своему отправилась к древлянам со многим войском, точно приготовлялась к войне, а не для бракосочетания. Когда Ольга приблизилась к стольному городу древлян Коростеню, последние выступили ей навстречу в праздничных одеждах и приняли ее с ликованием и радостью.

Ольга же прежде всего пошла на могилу своего мужа и сильно плакала о нем. Совершив затем по обычаю языческому поминовенную тризну, она повелела насыпать над могилой большой курган. «Я уже не скорблю о первом своем муже, - сказала княгиня, - совершив над могилой его то, что должно было совершить. Наступило время с веселием готовиться ко второму браку с князем вашим». Древляне же спрашивали Ольгу о первых и вторых послах своих. «Они идут вслед за нами по другому пути со всем моим богатством», - отвечала она.

После этого Ольга, снявши печальные одежды, облеклась в брачные светлые, свойственные княгине, показывая вместе с тем радостный вид. Она повелела древлянам есть, пить и веселиться, а своим людям приказала, чтобы они прислуживали им, едя с ними, но не упивались. Когда же древляне напились, княгиня велела своим людям заранее приготовленным оружием - мечами, ножами и копьями - избивать их, и убитых пало до пяти тысяч и более. Так Ольга, смешав веселье древляне с кровью и отомстивши этим за убийство своего мужа, возвратилась в Киев.

И птицы полетели в город, из которого были взяты: каждый голубь влетал в свое гнездо и каждый воробей - в свое место. Тотчас город загорелся во многих местах, а Ольга в это время отдала своему войску приказ окружить город со всех сторон и начать приступ. Население города, спасаясь от огня, выбегало из-за стен и попадало в руки неприятеля. Так взят был Коростень. Много людей из древлян погибло от меча, другие с женами и детьми сгорели в огне, а иные утонули в реке, протекавшей под городом; в это же время погиб и князь древлянский. Из оставшихся в живых многие отведены были в плен, а другие оставлены княгиней на местах их жительства, причем она наложила на них тяжкую дань. Так княгиня Ольга отомстила древлянам за убийство своего мужа, подчинила себе всю Древлянскую землю и со славой и торжеством возвратилась к Киеву (Житие святой Ольги).

По този път и начин княгиня Олга окончателно привлича и обединява под егидата на държавата си всички по-близки или по-далечни източнославянски племена и на ръководните длъжности в нея назначава предимно славянски вождове и старейшини; успокоява и урегулирва взаимоотношенията между славяните езичници и варягите християни в собствената и в някои други дружини, като така не само пресича варяжската експанзия от север, но и слага край на варяжското господство в държавата; организира подготовката и лично ръководи защитата на Киев срещу печенегите, като предприема мащабно военно-отбранително строителство и очертава държавните граници, по които разполага и гранични застави; поставя началото на каменното строителство на църкви, обществени сгради и собствен извънградски дворец, а наред с това се построяват и много нови градове:

В лѣт҃ с҃ у҃ о҃s [6476 (968)] *Придоша Печенѣзи на Руску землю первоє а Ст҃ославъ бѧше Переѧславци и затворисѧ Волга въ градѣ со оунуки своими Ѧрополкомъ и Ѡльгомъ и Володимеромъ въ градѣ Киевѣ и wступиша Печенѣзи в градъ в силѣ велицѣ бещислено множьство wколо града и не бѣ льзѣ изъ града вылѣсти ни вѣсти послати изнемогаху же людьє гладомъ и водою собрашесѧ людьє wноѧ страны Днѣпра в лодьѧхъ wб ону страну стоѧху и не бѣ льзѣ внити в Киевъ и ни единому ихъ ни изъ града к онѣмъ* (ЛаврСп).

Много трудов приложила княгиня Ольга для усиления оборонной мощи страны. Города застраивались и укреплялись, обрастали каменными и дубовыми стенами (забралами), ощетинивались валами, частоколами. Сама княгиня, зная, сколь враждебно относились многие к идее укрепления княжеской власти и объединения Руси, жила постоянно «на горе», над Днепром, за надежными забралами киевского Вышгорода (Верхнего города), окруженная верной дружиной. Две трети собранной дани, по свидетельству летописи, она отдавала в распоряжение киевского веча, третья часть шла «к Ользе, на Вышгород» - на нужды ратного строения. Ко времени Ольги историки относят установление первых государственных границ России - на западе, с Польшей. Богатырские заставы на юге сторожили мирные нивы киевлян от народов Дикого Поля (Житие святой Ольги).

С цел да доизгради и укрепи вътрешно държавата, княгиня Елена-Олга извършва административна реформа и усъвършенства системата на държавното управление, като я разделя на административни области, наречени становища, в центровете на които се разполагат назначените от нея държавни служители и осигуряващият ги военен гарнизон; реформира и усъвършенства данъчната система, като определя размера на данъка, който трябва да плащат отделните области и учредява по места данъчни служби и тържища, наречени погосты, в които се установява назначената от нея данъчна администрация със спомагателно-осигуряващия нейната дейност военен гарнизон (Б. Рыбаков); създава всички необходими и достатъчни условия за развитието на занаятите, така че за съвсем кратко време Киев се превръща в голям занаятчийски център (Б. Греков); изгражда в отделните области също и съдебни центрове; определя границите на ловните райони на отделните племена и селища и др.:

И управляла княгиня Ольга подвластными ей областями Русской земли не как женщина, но как сильный и разумный муж, твердо держа в своих руках власть и мужественно обороняясь от врагов. Великая княгиня объезжала Русскую землю с целью упорядочения гражданской и хозяйственной жизни народа, и летописи полны свидетельств о ее неустанных «хождениях».

Добившись внутреннего укрепления власти киевского великого князя, ослабив влияние мешавших собиранию Руси мелких местных князей, Ольга централизовала все государственное управление с помощью системы «погостов», которые, являясь финансово-административными и судебными центрами, представляли прочную опору великокняжеской власти на местах.

Позже, когда Ольга стала христианкой, по погостам стали воздвигать первые

храмы; со времени крещения Руси при святом Владимире погост и храм (приход) стали неразрывными понятиями (лишь впоследствии от существовавших возле храмов кладбищ развелось словоупотребление «погост» в смысле кладбище) (Житие святой Ольги).

Пред всичко това вече може преспокойно да се приеме и твърди, че именно и единствено българката по произход княгиня Олга като цяло подготвя и създава необходимите и напълно достатъчни условия и предпоставки за етно-културното сближаване и обединение на отделните славянски племена на територията на киевската руска държава в качествено новата по форма и съдържание руска народност в рамките също така пак на новата руска държава:

И иде Олга по ДеревостѢи землѢ съ сыномъ своимъ и с дружиною своею, уставляющи уставы и урокы; и суть становища ея и ловища. И прииде въ свои град Кыевъ съ сыномъ своимъ Святославомъ, и пребывши лѢто едино.

В лѢто 6455 [947]. *Иде Олга к Новугороду, и устави по МьстѢ погосты и дань; и ловища ея суть по всеиземли, и знамение и мѢста по всеи земли, и погосты; а санхи ея стоять во ПьсковѢ и до сего дни; по ДнѢпру перевѢсища и села, и по ДеснѢ есть село ея и доселѢ* (НовгЛт).

Время княгини Ольги, очевидно, действительно было временем усложнения феодальных отношений, временем ряда запомнившихся реформ, укреплявших и юридически оформлявших обширный, чересполосный княжеский домен от окрестностей Киева до впадающей в Балтийское море Луги и до связывающей Балтику с Волгой Мсты.

Государство Киевская Русь выглядит уже вполне оформившимся и, в меру исторических условий, устроенным. Эпоха Ольги завершала собою большой, полуторастолетний период истории Руси от «каганата русов» начала IX века до Киевской Руси середины X века, описанной авторами разных стран (Б. Рыбаков).

Чего не было до Ольги - это культурного устроения земли, бросив военные походы, Ольга принялась за мирные, чисто хозяйственные походы. Летопись отмечает, что в укрощении Древлянской земли Ольга ходила не как грабитель, а как управитель «и идет Вольга по Дерьвостей земли с сыном своим и с дружиною, уставляющи уставы и уроки, суть становища ее и ловища». Отдохнув после тяжелой войны всего лишь «лето едино» в следующем году идет Вольга Новугороду и устави по Месте посты и дани, и по Лузе оброки и дани».

Ольга ездила по огромной и дикой стране всюду, устраивая государственную и культурную организацию. Ее предшественники - варяги, как и все германцы, строили только замки: рубили города, как опорные пункты своей власти. До народного быта им, кроме взятия дани, не было дела. Ольга повела себя как первый государь Руси, она вспомнила о мирных обязанностях власти. Она, говорил Карамзин: «Разделила Землю на погосты или волости».

Вероятно, что Ольга вложила и в укрепление христианства ту же последовательную настойчивость, какую вложила в укрепление государства, и ту же организационную способность.

До самой смерти после принятия христианства (14 лет) Ольга продолжает

проповедовать христианство.

Сын же Ольги сделался воином. Постоянно ходил на войну, бил вятичей, хазар, ясов и касогов, болгар и греков. Некоторые походы его не только прославили Русь, но и раздвинули ее просторы.

Ольга не дала расспадца еще слабой государственности, подавив восстания древлян, разделила Русь на волостей, явилась про матерью христианства на Руси. Без сомнения Ольга сделала все для блага и рассвета государства.

После смерти народ назвал ее хитрой, церковь – святой, история мудрой (М. Меньшиков).

Сама по себе си общата територия не би могла да изиграе обаче своята обединяваща роля, ако наред с това не е налице и държавна организация. Благодарение на наличието на държавна власт с добре устроен административен апарат става възможно да бъдат разчупени тесните рамки на родовия строй, да се преодолее племенната раздробеност и изолираност. Държавата като нов вид социален организъм допринася за създаването и разпространението на общи правни норми, за налагането на един по-уеднаквен начин на живот, на поведение и мислене.

Всичко това има за краен резултат формирането на по-сплотени общности и преодоляването на битови, културни, езикови отличия, характерни за периода на господство на родово-племенните отношения.

Ролята на държавата като важен етнообразуващ фактор може да бъде констатирана при образуването на редица народности в Европа и в останалите континенти през средновековната епоха. Със създаването на силни и сравнително централизирани държави се утвърди напр. народността във Франция и в Англия, а също така в някои славянски страни (като напр. Сърбия и Киевска Русия) (Д. Ангелов) [вж. и срв. Ангелов 2009, 11-12; Брайчевский 2009, 78; Греков 1953, 107-108,300-303; Гумилев 2009, 120-178; Ден памяти 2009, 2-4,9; Карамзин 2009, 3; Киевская Русь 2009, 7-8; Меньшиков 2009, 1-3; Пивоваров 2009, 1-7; Русь в X в. 2009, 6-9; Рыбаков 1988, 7-10; ~*~2009, 176-310; Скрынников 2009, 10-16; Шевченко 2009, 4-7; ЛаврСп, 39-47; НовгЛт, 10-11].

Във външнополитически план княгиня Олга работи интензивно-целенасочено не само и толкова за приобщаването на младата руска държава към Християнската Цивилизация и за нейното международно признаване и утвърждаване, колкото за нейното извеждане, представяне и легитимиране пред външния свят като велика световна сила и заемането съответно от нейна страна на достойно и заслужено полагащото й се място на геополитическата арена, с което като цяло издига Русия до равнището на трета велика европейска държава наред с България и Византия.

За възможно най-бързото постигане и реализиране на тази изключително важна и дългосрочна цел и задача княгинята, придружена и най-мъдро съветвана от презвитер Григорий, преди всичко пътува през 946 (Г. Литаврин) или 955 и 957 г. по море до Цариград, като за едното от тях съобщава и Скилица:

И жена русского князя, некогда нападавшего с флотом на ромеев, по имени Эльга, после смерти своего мужа приехала в Константинополь. Крестившись и выказав искреннюю приверженность вере, она была осыпана почестями за свою приверженность и отправилась домой [по Христианство 2002, 28-29].

Впрочем годината 957 се потвърждава и от анализа на княз М. Оболенскій [2010], направен на основата на съответното съобщение на **Лѣтописецъ Рѳсскихъ Царей**, написан лично от намиращия се в състава на делегацията презвитер Григорий:

В лѣт ψѕ. ѵ҃. ѕ҃г. Ѳльга иде въ Греки прииде къ Царюградоу.

В 1 томе Полнаго Собранія Русскихъ Летописей, противъ показанного здесь года от С. М. 6463,...

Но если мы, по принятому въ древности, на юге Россіи, правилу, вычтемъ изъ 6463 – число 5506, то получимъ 957 годъ, безошибочно тотъ самый, въ который Ольга прибыла в Цареградъ [49-51].

През тази година княгиня Олга пристига в Цариград с голяма флотилия, демонстрираща най-вече военното могъщество на Русь на Черно море, и съответно начело на внушителна държавно-търговска делегация от 108 души, в това число и 22-ма посланици(!??) и 44-ма търговци (Г. Литаврин), както и сравнително многочислена свита от "придворни дами" и то княгини, каквито тя в Киев изобщо няма, да не говорим пък за това, че само набедените й прислужници робини са ни повече, ни по-малко от 18 на брой. Що се отнася пък до самия диалог, той надали е толкова дружески, особено за ромеите:

С естественным желанием побывать в Византии великая княгиня Ольга соединяла и серьезные государственные интересы. Признание Руси, повышение ее статуса в иерархии союзников Византии, а следовательно повышение престижа в глазах остального мира, - вот что было особенно важно для мудрой Ольги. Но достичь этого можно было только принятием христианства, ибо в те времена доверие между государствами Европы устанавливалось на основе религиозной общности.

Взяв с собою особо знатных мужей и купцов, великая княгиня Ольга летом 954 (955) года отправилась с большим флотом в Царьград. Это было мирное «хождение», сочетавшее задачи религиозного паломничества и дипломатической миссии, но политические соображения требовали, чтобы оно стало одновременно проявлением военного могущества Руси на Черном море и напомнило гордым «ромеям» о победоносных походах князей Аскольда и Олега, прибившего в 907 году свой щит «на вратах Цареграда». И результат был достигнут. Появление русского флота на Босфоре создало необходимые предпосылки для развития дружеского русско-византийского диалога (Житие святой Ольги).

Объявленное Ольгой в 955 году желание креститься в христианскую веру следует расценивать не как эпизод ее личной жизни, а как политический поединок монархов, возглавлявших две крупнейшие державы того времени, поединок, в котором каждая сторона стремилась обусловить свою позицию в предстоящей ситуации.

Мы не знаем предмета спора, не знаем пределов пожеланий сторон, так как переговоры были тайными, и в известные нам источники просочились только на-

меки и недомолвки. Хотя следует сказать, что автором одного из источников был непосредственный участник этих тайных бесед - сам цесарь Константин Багрянородный , тот самый, который оставил нам подробное описание русского полюдья. Император, как видим, умел хранить тайны (Б. Рыбаков).

Между другото точно във връзка с наличието тук на някаква много голяма тайна, на нас лично ни се струва съвсем реалистично допускането на този автор, а и на други руски историци, че в Цариград княгиня Олга води преговори и за признаването от страна на гърците на самостоятелността на Руската Православна Църква, начело на която напълно естествено трябва да застане българският патриарх от Симеоново време презвитер Григорий. Но едно, че такава религиозна институция по това време в Русия все още няма, а и гърците изобщо не искат да чуят за българин руски патриарх и то съратник и близък приятел на омразния им Симеон, то преговорите се провалят и княгинята се прибира в Киев не недоволна, а направо бясна. И на всичкото отгоре този бъдещ руски патриарх е бившият български патриарх пак на същия този Симеон, когото те на времето така и не признаха:

Едновременно съ това крупно политическо събитие, Българската църква напълно се освободила отъ властьта на цариградския патриархъ, и българския архиепископъ, по силата на византийския възгледъ, че царство или империя не може да има безъ патриаршия, билъ провъзгласенъ за патриархъ. Съвременни известия за този фактъ няма. Въ Византия не признавали тази църковна промяна. Византийските писатели и цариградския патриархъ Николай Мистикъ продължавали да наричатъ българския духовенъ началникъ архиепископъ (Ив. Снегаров).

Добившись успеха в вопросах о русской торговле в пределах империи и подтверждении мирного договора с Византией, заключенного Игорем в 944 году, она не смогла, однако, склонить императора к двум главным для Руси соглашениям: о династическом браке Святослава с византийской царевной и об условиях восстановления существовавшей при кн. Аскольде православной митрополии в Киеве.

Ее недовольство исходом миссии явственно звучит в ответе, который она дала, уже по возвращении на родину, присланным от императора послам. На вопрос императора относительно обещанной военной помощи святая Ольга через послов резко ответила: «Если ты так же постоишь у меня в Почайне, как я в Суду, то тогда дам тебе воев в помощь». Великая русская княгиня ясно дала понять Византии, что империя имеет дело с могучим независимым государством, международный престиж которого теперь сама же империя и возвысила на виду у всего света! (Житие святой Ольги).

При това положение, единственото, което могат и на което са способни само ромеите, е да се опитат да унижат презвитер Григорий, като му поднесат подарък, малко по-голям от този само на робите и слугите. Но познавайки много добре подлостта и лукавството на ромеите още от времето, когато се обучава в Магнаурската Академия, и давайки си в пълна степен сметка за величието на делото, което се върши, презвитер Григорий с нищичко не издава колко голяма е горчивата обида, която

ромеите нанасят не толкова на него самия, колкото на всички българи взети заедно, в това число и на княгиня Олга.

Впрочем в интерес на истината и достопочтеността именно тук трябва да се каже, че в литературата може да се попадне и на едно твърде приблизително такова обяснение на цялата тази ситуация, без, разбира се, това обяснение да съдържа в себе си всичките онези във висша степен определено-конкретни факти и описания на нашата собствена концепция:

Мавродин правилно е видял наистина очудващото пренебрежение, което в пищния прием на Порфирогенета е намерил свещеник Григорий от Олгината свита. Но големият руски историк неправилно смята, че за Византия християнството на руската велика княгиня е могло да бъде "частно дело". Той греши също, когато обяснява това пренебрежение с иначе неоспоримия факт, че за Византия християнската религия е била само оръдие на нейната политика: в такъв случай тъкмо в името на тази политика Григория биха надарили повече от всички други съпътници на Олга, за да го издигнат още повече в нейните очи, а чрез него да издигнат християнството. Ако това не е станало и ако в сложната, прецизна и хитро скроена гръцка политика се оказва на този свещеник Григорий едно преднамерено и нарочно пренебрежение, това е, мисля аз, именно поради неговия български произход. Виждайки един българин свещеник в свитата на руската велика княгиня, гърците ще да са почувствали, че християнството престава да бъде в този случай оръдие на тяхната политика, и че българският свещеник сигурно не ще може, или не ще иска да стане нейн проводник, а напротив ще насочи руската княгиня към други възможности, например – към пращане на специално посолство при германския император с искане за епископ и свещеници (Вс. Николаев).

Допълнително към всичко това ние бихме предположили още, че "голямата тайна" на тези преговори е изпращането в Киев на гръцка духовна мисия, която да покръсти русите. Така най-после княгинята и презвитерът ще успеят да изпълнят заръката на Симеон да кръстят русите, защото толкова време вече как те живеят и се трудят, тръпнейки от мисълта, че все още не са осъществили в необходимата и достатъчна степен неговия велик завет. А и с идването на такава мисия те се надяват да преодолеят съпротивата най-напред на Светослав, а след него и на всички останали първенци и боляри, след които вече няма как да не тръгне и простолюдието.

Условието обаче на гърците е бъдещата според тях руска архиепископия, а не патриаршия, да бъде подчинена на константинополската патриаршия. Но това ромейско предложение е до болка познато, и то с безкрайния си брой негативи от най-близката история на България, не толкова на княгинята, колкото на нейния личен свещеник, наставник и съветник презвитер Григорий. Така преговорите приключват не според желанията и очакванията не само на русите, но и на гърците, поради което и всяка една от страните предпочита да не се шуми много-много по въпроса. Само след завръщането си в Киев княгиня Олга незабавно вли-

за във връзка с имп. Оттон с надеждата, че именно от там ще пристигнат необходимите мисионери и то без всякакви предварителни условия.

Въпреки всичко това, сега и тук в Цариград, по време на големите и даже помпозно-шумни тържества при посрещането ѝ в двореца, чрез присъствието си на богослуженията в най-големите и пищни християнски храмове и в преговорите си с императора, една от точките в дневния ред евентуално на които е и сватосването на княз Светослав за гръцка княгиня:

Ольга, довольно долгое время была задержана в Суду. О причинахъ такого задержанія ея летопись наша скромно умалчиваетъ; но изъ записокъ Константина Багрянороднаго, въ которыхъ онъ, какъ очевидно, противъ свого желанія, проговаривается объ этомъ обстоятельстве, непріятномъ и унизительномъ, по его понятіямъ, для Византійскаго Двора, мы при посредстве и съ помощію нашей летописи, вправе предположить, что въ это самое время, именно отъ конца Іюня или начала Іюля до перваго пріема Ольги при Дворе, т.е. до 9 Сентября, она вела переговоры съ Константиномъ о брачномъ союзе Святослава съ одною изъ греческихъ принцессъ и о цесарскомъ достоинстве какъ для него, такъ и для себя самой; при чемъ Олга хотя и потерпела неудачу въ отношеніи своего перваго предложенія, но ей подана была надежда на полученіе цесарскаго достоинства собственно для нея лично (княз М. Оболенскій).

По време на тези преговори, като напълно завършен и изкусен дипломат, княгиня Олга надхитря Константин Багрянородни и дори му се налага, демонстрирайки не само отлично владеене на материята, но и познаване изтънко на обременително-тежкия византийски протокол (княз М. Оболенскій). Така тя постига редица благоприятни за Русия договорености, сред които и редовната доставка за гръцката столица на сурови и обработени кожи и хранителни продукти, числеността и размерът на възнаграждението на руските наемници в гръцката войска и др.

А за да придаде на тези преговори и силата на политически съюзен договор с Византия срещу надвисналата хазарска опасност, както и за да легитимира пред Света руската държава и поданиците си като ортодоксални християни, защото дотогава тя и те са само християни ариани от българска разновидност, което съответно се явява и достатъчно основание не само за непризнаването на Българската Православна Църква от страна на Гръцката Църква, но и на кръстените от нея и чрез нея българи и руси, княгиня Олга иска най-настоятелно и наистина бива повторно кръстена най-вероятно през 954/955 (Г. Литаврин) или 957 г. (М. Брайчевский) от гръцкия патриарх в присъствието на императора, независимо от неговите опити не само по чисто лични мотиви да се отклони от кръщението.

Княгинята обаче и тук се разпорежда като у дома си и без изобщо да си прави труда да обсъжда въпроса с патриарха, незабавно изпраща да предупредят стародавния кандидат за сърцето ѝ да не хитрува, а да

пристигне по най-бързия начин в катедралата Света София, както и става. И всичко това при условие, че византийската вътрешнополитическа доктрина не приема и не допуска владетелят да бъде жена, а с осигуряването присъствието и на императора на кръщението си княгиня Олга си извоюва от гърците да й дадат **цесарскїй санъ** или **цесарское достоинство,** т.е да я признаят за еднаква и равна на всички владетели по Света, в това число и на гръцките императори и българските царе. Впрочем такъв сан и такова достойнство тя и без това си има поради простата причина, че е дъщеря наследник не на кого да е, а на великия цар Симеон, пък не може и да недоумява защо с такива все още продължава да се кичи не особено успешният като български цар нейн по-голям брат Петър, още повече че всички тези права на нейния скъп баща вече доста отдавна му ги дадоха и признаха именно същите тези ромеи:

Почести эти, какъ известно, заключали въ себе тогда необыкновенно важное значеніе и составляли предметъ самыхъ усильныхъ исканій для всехъ тогдашнихъ народовъ, близко стоявшихъ къ Византіи. Ольга, по своему высокому положенію, какимъ, обыкновенно, пользовалась у Славянъ вдовствующая, единовластная правительница народа, не могла не искать для Руси въ Византіи техъ же точно правъ, катими уже пользовалась, въ это время, (что не могло не быть известно Ольге), соплеменная ей Болгарія.

Права эти состояли въ томъ, что государь Болгаріи титуловался по отношенію к Византіи также Царем, т.е., Императоромъ, но только какъ <u>второй</u> по отношенію къ первому, или, по тогдашному этикету, какъ <u>сынъ</u> по отношенію къ <u>отцу,</u> что и выражалось въ разныхъ государственныхъ актахъ наименованіемъ Болгарскаго государя <u>духовным чадомъ</u> Императора Византійскаго.

В то время, къ которому относится приводимое нами сказаніе, именно къ 913 году, Симеонъ, какъ мы видимъ, подступилъ съ своими войсками къ Византіи, и обложилъ ее. Правительственная власть в Цареграде сосредоточивалась въ это время въ лице Патріарха и первыхъ сановниковъ, желавшихъ мира съ Болгаріей. Симеонъ, съ своей стороны, недостаточно готовый къ осаде города, былъ также не прочь войти въ мирные переговоры съ Греками. Воспользовавшись этимъ расположеніемъ Симеона, Византія вступила съ нимъ в перемиріе. При начавшихся переговорахъ, Симеонъ, всего вероятнее, первымъ условіемъ мирныхъ отношеній предъявилъ Византійскому Правительству давно желанное имъ признаніе его **сыномъ цесаря,** *и утвержденіе за нимъ* **цесарскихъ правъ.** *Стоявшая тогда во главе правительственная партія, естественно, поспешила удовлетворить такому требованію Симеона.*

Ѡлга жъ пришедъ къ церкви не видѣ царя оу церкви и рече комѹ мѣ крестити. патрїархъ же рече азъ крещоу тѧ. Ѡлга жъ посла ко царю и рече аще мѣ хощешъ крестити, то самъ мѣ крести аще ли не крестиши мѣ самъ то не крещоусѧ и шедъ царь. и крѣстиша ю патрїархъ и црь.

Здесь мы видимъ, вследъ за обрядомъ оглашенія, совершающееся надъ В. К. Ольгой таинство св. крещенія. Императоръ точно также, как и при оглашеніи, былъ не намеренъ присуствовать лично при крещеніи Ольги. Онъ послалъ сказать

Патріарху, чтобы тотъ самъ крестилъ ее, разумея, конечно, при этомъ, такую же замену себя при крещеніи, какъ это уже и было при оглашеніи, другимъ лицомъ. Весьма вероятно, что Императоръ имелъ при этомъ свою особенную цель... Онъ всячески съ своей стороны хотелъ затруднить наречение Ольги своей дщерью и таким образом отдалить дарованіе ей цесарскихъ правъ.

Такъ, мы видимъ, Ольге, наконецъ, удалось уничтожить уклончивое, хитрое намереніе властителя Византіи, и своею настойчивостію заставить Императора присутствовать при своем крещеніи и наречь ее **дщерью.**

Дальнейшее, окончательное утвержденіе себя въ этомъ именно **цесарскомъ санѣ,** *чрезъ соответственное ему, подобающее венчаніе, или коронованіе, какъ уже* **дщери** *Императора, какъ* **цесариссы,** *а не какъ* **августы,** *Ольга и ставитъ главнымъ предметомъ вторичныхъ, после крещенія, переговоровъ своихъ съ Константиномъ.*

...отпуская Ольгу изъ Византіи, Императоръ **нарекъ ю дщерїю собѣ.** *Естественно и очевидно слова эти выражаютъ, что въ силу происшедшаго отъ того для Ольги* **дховнаго чадства,** *какъ дщери Императорской, неизбежно утверждалось за нею, по тогдашнему государственному Византіскому порядку, право въ договорахъ на титуль:* **возлюбленной дховной дщери Єленѣ, царицѣ Рѳси** (князь М. Оболенскій).

Правительница молодого русского государства во всей своей внешнеполитической деятельности ставила целью поднять авторитет Руси на международной арене. Указанной цели отвечало и принятие христианства в столице империи; престижность места и обстоятельств крещения должны были, кроме того, внушать Ольге больше надежд на успех в борьбе с языческой оппозицией по возвращении (Г. Литаврин).

В лѢто 6463 [955]. *Иде Олга во Грекы и прииде Цесарюграду. И бѢ тогда цесарь именемъ Чемьскыи; они же повѢдаша цесарю приходъ ея; и абие цесарь возва ю к собѢ; она же иде к нему, ничто же медлящи. И видѢвь ю цесарь зѢло добру сущу лицем и смыслену въ премудрости, удививъ же ся цесарь разуму ея, и пакы бесѢдовавши, рече к неи: «подобна еси с нами царствовати въ градѢ сем». Она же разумѢвши, рече ко цесарю: «азъ погана есмь; да аще мя хощеши крестити, то крести мя самъ; аще ли сего не сотвориши, то не имамъ креститися». Царь же послуша словесѢ сего и абие крести ю съ патриархомъ* (НовгЛт).

Очевидно-безспорно тъкмо поради всичко това изобщо не е преувеличено, а си е напълно основателно и справедливо и определянето от страна на съвременни руски и украински изследователи, напр. С. Высоцкий [1981], на това посещение на княгинята в Константинопол като дипломатически тримф на Русия, който впоследствие става тема и на една от прочутите фрески в киевската катедрала Света София, завършена през 1037 г. (М. Брайчевский).

Не с намерение да сравнява западното и източното изповедание в условията и под натиска на един общорусийски отпор срещу западничеството, както си мисли много лековато-неоснователно Л. Гумилев [2009б, 1], а пак със същата цел, но вече в Киев и малко по-късно кня-

гиня Олга установява дипломатически отношения и със силния враг на Византия, могъщия германски император Оттон I и издейства той да изпрати в Русия епископ и проповедници, които най-напред да основат в града епископия и след това и да започнат и да кръщават жителите му, а в перспектива и всички останали руси и др.

Всъщност и в действителност всичко това не е нищо повече от гениалния ход на нейния дядо княз Борис, който в стремежа си да парира великоимперските амбиции и претенции на ромеите към България се обръща към Рим и даже приема за български митрополит римски архиепископ.

Ето защо няма никакви причини да се приема и твърди, че и тя прави някакъв си избор и се насочва тъкмо към Византия, защото там няма сектанти или нещо друго, когато самата тя, нейният личен свещеник и духовен наставник презвитер Григорий и много още руси от най-различен произход принадлежат към Източното Православие:

Княгиня Ольга нашла разумный выход. Она обратилась к Византии. Это была единственная страна, твердо христианская, без отрицательного знака, без сектантов типа альбигойцев, зиндиков или исмаилитов и которой поэтому можно было верить. С княгини Ольги начался путь, который через победу над Хазарией привел к крещению Руси [Гумилев 2010, 3].

През годините на управлението на княгиня Олга-Елена в Русия неимоверен размах получава външната търговия, като за целта тя въвежда облекчен режим и стимулира пристигането и търговията в страната на чуждестранни търговци:

Чужеземцы спешили в Гардарику («страну городов»), как называли они Русь, с товарами и рукодельями. Шведы, датчане, немцы охотно вступали наемниками в русское войско. Ширились зарубежные связи Киева (Житие святой Ольги).

В резултат на всичко това развитието на икономиката, а от тук и процъфтяването на много градове се полага и основава главно на търговията. Само износът на Русия за Византия по море е от порядъка годишно на 5-10 хил. т стоки, в това число и роби, и от него страната получава ежегодно близо 3 т сребро (К. Егоров) [вж. и срв. Брайчевский 2009, 80-88,153; Васильев 2009, 84,146; Войтович 2010, 10-11; Греков 1953, 108-109; Гумилев 2009, 121-136; ~*~2009б, 8-9; Данилевский 2004, 33,159-161; День памяти 2009, 4-8; Егоров 2009, 120-172; Златарски 2009а, 380-382; Карташев 2009, 49-54; Крещение Руси 2009, 10-16; Литаврин 1999, 429-452; Михайлов 1989, 147-151; ~*~2009, 21; Оболенскій 2010, 42-84; Пивоваров 2009, 7-8,11; Рыбаков 1988, 10-12; ~*~2009, 304-315; Скрынников 2009, 3,14-15; Снегаров 1995, 4-7; Татищев 2009а, 67; Чилингиров 2009б, 3; НовгЛт, 11-12; Sigism, 13].

И обьходяше всю роуськоую землю, дани и оуроки оуставляющи, кюмиры скроушающа. Ꙗко истиньная оученица Христова, даяше милостыню оубогꙋ и чади многоу, аще и поганꙋмъ даяше (по Н. Бедина).

В духовно-религиозната и културно-просветната област княгиня Олга

познава отблизо и живее с грижите и вълненията на обикновените хора, с което спечелва тяхната любов и уважение и те още приживе започват да разказват за нея предания и легенди с такива трогателно-мили подробности като "Ольгин камень"; "Ольгин след"; "Рядом с камнем местные жители до сих пор показывают другой камень-валун, на котором, по преданию, сидела Ольга."; "Выше острова по течению один из выступающих из воды камней назывался Ольгин: предание говорит, что княгиня отдыхала на нем во время купания."; "Предание упоминает здесь Ольгину церковь или дворец, Ольгин ключ с целебной водой, Ольгины сады, Ольгины погреба, Ольгин колодец. Берег реки рядом с деревней назывался Ольгинский берег."; "Между деревнями Щиглицы и Устье, еще ниже по течению Великой, существовало ныне совершенно распаханное городище, известное как городок «царицы Ольги»"; "На правом берегу р. Нарвы близ ее истока из Чудского озера находится д. Скамья; согласно легенде, деревня названа так потому, что местные жители вынесли Ольге на берег деревянную скамью, на которой сидела княгиня."; "По преданию, здесь наскочил на подводный камень и перевернулся челн Ольги, однако она выплыла на правый берег и в честь своего спасения велела поставить церковь."; "Еще одно предание повествует о том, что «Святая Ольга была «великая колдунья» и наложила на свои сокровища и сады чары, превратившие ее «любимую усадьбу» в «усадьбу-невидимку»." (А. Александров) и така безкрай, но повече от очевидно има защо.

Някои от тези предания "като рефлекс на източнославянския култ сред южните славяни" (Ил. Чекова) много скоро се разпространяват и достигат и до Балканите, включително и до Югозападна България, където даже и кръщават деца на нейно име или пък изписват лика й по стените на храмовете сред всички останали християнски светци и мъченици, като и до днес на всеки 11 Юли Българската Православна Църква я почита като светица.

Същевременно тогава русите я назовават гальовно-нежно с нейното рождено име *Елена,* което обаче те произнасят по своя си народен обичай като *Олена* и това нейно име предпочитат някои от по-късните преписвачи на съставения от презвитер Григорий **Лѣтописецъ Рѳсскихъ Царей**, чисто и просто, защото няма как тя при повторното си кръщение да си избере и да й дадат друго име освен онова, което тя си има, носи и знае още, от когато се помни:

Бѣже имѧ ей рѣчено въ крщенїи Ѳлена (княз М. Оболенский).

Други пък видоизменят варяжското й име по посока на името на нейния народ и я наричат Болга. Трети пък под влияние действието на фонетичните закони на собствения си местен говор, в който зв. *о* получава протезата *в - отчина-вотчина, орда-ворда,* видоизменят варяжското й име до формата *Вольга.*

В литературата, не толкова съвсем неточно и невярно, колкото много

несправедливо и даже обидно, а и на основата на една пределно нереалистична презумпция се приема, че княгинята се кръщава сама, без обаче да посмее да кръсти своя народ и да провъзгласи Християнството за държавна религия (М. Брайчевский).

Въщност и в действителност с праведния си живот и богоугодните си дела княгиня Елена-Олга е завладяващ пример за всички, които я познават, като много от тях, повлияни именно от нея, и не закъсняват да приемат Свето Кръщение и да влязат в Божието Лоно, в това число и по-малкият й син Глеб. А когато се ражда първият й внук, тя лично му избира и му дава името на своя скъп и толкова трагично завършил земния си път чичо Владимир-Расате, като съответно не само организира и присъства и на кръщаването му по християнския обичай, но впоследствие тя го и възпитава в любов към християнската вяра (Р. Павлова).

През по-големите християнски празници княгиня Олга редовно се черкува в най-близката църква и по такъв начин съдейства за укрепването, сплотяването, разширяването и въздигането на местната християнска община, съставена до неотдавна главно от варяги и хазари, с крайна цел нейното легитимиране в най-скоро време като първа и основна политическа сила в държавата. Тя самоотвержено-неуморно проповядва сред народа Христовото Учение и на много места, побивайки само един кръст, полага основите на бъдещи църкви или пък сама организира и ръководи строителството на нови църкви, както в Киев, например на съборната църква Свети Илия, така и в останалите градове.

Наред с това княгиня Олга следи отблизо и подпомага дейността на презвитер Григорий по проповядването и разпространението на Христовата Вяра в общо взето враждебно, а понякога дори и опасно-агресивно настроената езическа среда около сина й Светослав. Той към края на живота й даже забранява изобщо да се изпълняват публично християнските обреди и обичаи, разрушава църкви и убива по-малкия си брат Глеб за това, че е християнин. А когато майка му умира, нарежда да я погребат тайно по християнски, но без да слагат кръст на гроба й (Л. Гумилев). Тази не особено голяма отстъпка от собствените си езически разбирания той прави само, защото такава е предсмъртната молба на майка му към него. Тази й молба всъщност я изпълнява нейният дългогодишен помощник и закрилник, най-близкият приятел и съратник на скъпия й татко, презвитер Григорий:

И бѣ заповѣдала Олга не творити трызны надъ собою: бѣ бо имущи прозвутера втаинѣ; и тъи похорони ю, блаженую Олгу (НовгЛт).

Независимо от всичко това в Русия презвитер Григорий успява да покръсти поотделно-единично или съвсем рядко малобройно-групово местни езичници, сред които и доста прабългари:

и живѧше съ сыномъ Свѣтославомъ оучаше его крьститись. иноже ни въ оуши приимаше но аще кто хощеть крьститиса не възбранѧхѫ. Олга молѧше Бг̑а за сн̑а по всѧ дни и ноши (княз М. Оболенскій).

На всички тях той понякога дава даже и християнски имена, оформени според звуковите закони не на руския, а на българския език, например Василь, Иван, Стоян или Тудор, каквото е и името на неговия съратник и най-близък приятел от България Тудор Доксов. Освен това той обучава немалко руси на четмо и писмо най-напред на български език, а впоследствие и на руски език с помощта на пригодената от него за руския език българска азбука и ръкополага за свещеници някои от новите християни.

Овладелите устно и писмено на необходимото и достатъчно високо ниво българския език руси незабавно биват привличани за изпълнението на изключително важни и отговорни държавни задачи. Такъв е случаят и с руския книжовник преводач на гръцко-руския мирен договор през 945 г., в българския език на който се наблюдават твърде много руски по произход черти и особености и с който случай много изследвачи на тази проблематика ще има да си блъскат главата чак, докато свят светува. Всъщност в резултат на именно такова блъскане изпадат те и сега изпадат в умопомрачение и започват да се съмняват дори и в това дали наистина Земята се върти. А в нашата теория точно този момент най-напред се прогностицира, а след това се и документира:

Следователно според С. Обнорски договорът от 945 г. е преведен на руско-български език, като преводът е направен от руски книжовник. Ако становището на съветския езиковед се окаже действително вярно, то от него биха могли да се направят изводи с изключителна важност. На първо място това означава, че през средата на X в. (още преди официалното приемане на християнството) в Киев вече е имало руски книжовници, които са усвоили славянобългарския книжовен език и вече са започнали да пишат на смесен руско-български език; или, с други думи, през този период ние се натъкваме на един културен феномен, който обикновено се отнася след официалното приемане на християнството, и по-специално за Русия към края на X и предимно през XI в. Всичко това би имало значение, ако се потвърди предположението, че достигналата до нас редакция на договора от 945 г. действително е от средата на X в. [Михайлов 1989, 139-144, вж. и срв. Обнорский 1936, 102-103].

Същевременно презвитер Григорий продължава и научно-книжовната си дейност, като само през периода 956-962 г. съставя и саморъчно изписва "летопис, представляващ в своята първоначална версия съществено допълнена преработка на хрониките на Йоан Малала и Георги Амартол" (Ас. Чилингиров), централно място в които заделя на своя цар и приятел Симеон и на неговите победи над ромеите:

II. II. Срезневский начало летописания относил к периоду до 986 г. (создание Начальной летописи Русской) и считал, что данная летопись заключала в себе "заметки о событіяхъ до смерти Святослава" [Срезневский 1861-а, с. 8], ограниченные тематически: "въ Содержаніе этой летописи вошли краткія заметки о событіяхъ, почти исключительно военныхъ" [Срезневский 1861-а, с. 9].

"Повесть временныхъ лятъ" оканчивается 6618 = 1110 годомъ, и заключаетъ

въ себе не только повременныя заметки о событіяхъ, взятыя частію изъ прежнихъ летописей, частію изъ летописей Греческихъ и изъ преданій, но и много вставочныхъ статей, между прочимъ и актовъ, давая знать, что существовали на Руси во времена ея написанія и некоторые другіе важные памятники…" [Срезневский 1861-б, с. 86]. (Д. Аникин).

Примечательно, что хотя Хроника Георгия Амартола пользуется преимущественно индиктным счетом, заимствования из нее в Повести временных лет совершение свободны от индиктов. Но это не значит, что летописец, привлекавший Хронику, не понимал индиктов, просто он стремился перевести их на общепонятную хронологию. Хроника вместе с продолжением доходила до 948 года, и заимствования из нее относятся преимущественно ко времени Игоря.

Это, как правило, сведения о Болгарии и Византии, которые В. М. Истрин связывал с «Хронографом по великому изложения», а А. А. Шахматов с «Хронографом особого состава» или «Болгарским хронографом». В обоих вариантах предполагается, что летописец имел дело с ранее переработанным текстом Хроники. Проверка же сообщаемых летописью данных по Хронике Георгия Амартола выявляет ошибочность ряда хронологических указаний летописи. Понять существо этих ошибок - значит обнаружить принцип, которому следовал один из летописцев, расставляя даты от «сотворения мира».

Уже тот факт, что извлечения из Хроники говорят прежде всего о Болгарии, заставляет предполагать наличие болгарского источника. Это давно высказанное соображение развивалось А. А. Шахматовым и получило в последнее время поддержку Б. А. Рыбакова. Б. А. Рыбаков коснулся и хронологии болгарских известий, считая, что в основе их лежал антиохийский счет («александрийский», по употребляемой ученым терминологии).

Известие о приходе печенегов на Русскую землю, а также рассказ о победе Симеона над греками и наемниками печенегами даны под 6423 годом. Это совпадает с обозначением индикта в Хронике Амартола и означает 914-915 год. По Амартолу, очевидно, дано и сообщение под 6422 годом о приходе Семиона на Царьград и заключение им мира с греками, но содержание ее, возможно, несколько изменилось под пером болгарского или русского редактора.

В приведенных известиях промежуточная болгарская редакция может предполагаться лишь на основе очевидного интереса к болгарскому правителю. Но следующие два свидетельства существенно подкрепляют построение В. Н. Златарского. Под 6437 годом Повесть временных лет говорит об успешном походе Симеона на Царьград и заключении им мира с императором Романом, а под 6450 годом сообщает о походе Симеона на хорватов, его поражении и смерти (А. Кузьмин).

Според Ел. Коцева [1991] това трябва да е поставеният съвсем в края на Изборник'73 **Лѣтописьц въ кратцѣ**, в който презвитер Григорий документира значими събития от българската държавна и църковна история като царската титла на Симеон и Петър, статута на българската църква и др. [108].

Всъщност първото и оригинално заглавие на тази хроника, която е и първият руски летопис, е **Лѣтописецъ Рѣсскихъ Царей**, както вече по-

подробно беше посочено малко по-горе. По нея презвитер Григорий продължава да работи дори и след 959 г., когато като личен свещеник и духовен наставник на княгиня Олга присъства в руската делегация, която посещава Цариград:

Палáс Григорій, ближайшій советникъ Ольги, судя по всемъ ея действіямъ, напоминающим собою образъ действій Царя Симеона, не могъ быть также никто другой, кроме этого Григорія, потому онъ и былъ такъ необходимъ для Ольги, при поездке ея въ Царьградъ и такъ нелюбъ былъ Грекамъ, какъ это видно по пріему, оказанному при Византійском дворе Григорію (княз М. Оболенскій).

Княгинята води внимателно-предпазливо, но последователно-неотстъпно и много твърдо борба с общо взето периодически активизиращото се фанатично-жестоко местно езичество, което е едно от най-дивите в Европа и затова довежда до ужас цивилизованите народи (еписк. Н. Велимирович) и което практикува даже и човешки жертвоприношения. Именно при тези условия се стига и понякога до там княгинята да крие презвитера в дома си, за да спаси живота му.

Между впрочем с тази не дотам ласково-весела констатация за водещо-основните черти и белези на тогавашното руско езичество може преспокойно да се съгласува и дори и мирно и съвместно да съществува и такава негова функция като например "преодоляването на пространството", което обаче ни най-малко не променя същността на нещата, защото това в ни най-малка степен не го оправдава, а още по-малко пък го и утвърждава:

Прежде всего, следует понять - что представляло собой язычество как «государственная религия». Язычество не было религией в современном понимании - как христианство, ислам, буддизм. Это была довольно хаотическая совокупность различных верований, культов, но не учение.

Это соединение религиозных обрядов и целого вороха объектов религиозного почитания. Поэтому объединение людей разных племен, в чем так нуждались восточные славяне в X-XII вв., не могло быть осуществлено язычеством. Да и в самом язычестве было сравнительно мало специфических национальных черт, свойственных только одному народу.

В лучшем случае по признаку общего культа объединялись отдельные племена, население отдельных местностей. Между тем стремление вырваться из-под угнетающего воздействия одиночества среди редконаселенных лесов, болот и степей, страх покинутости, боязнь грозных явлений природы заставляли людей искать объединения. Кругом были «немцы», то есть люди, не говорящие на доступном пониманию языке, враги, приходившие на Русь «из невести», а граничившая с Русью степная полоса - это «страна незнаемая»...

Стремление к преодолению пространства заметно в народном творчестве. Люди воздвигали свои строения на высоких берегах рек и озер, чтобы быть видными издалека, устраивали шумные празднества, совершали культовые моления. Народные песни были рассчитаны на исполнение на широких пространствах. Яркие краски требовались, чтобы быть замеченными издалека.

Люди стремились быть гостеприимными, относились с уважением к купцам-гостям, ибо те являлись вестниками о далеком мире, рассказчиками, свидетелями существования других земель. Отсюда восторг перед быстрыми перемещениями в пространстве. Отсюда и монументальный характер искусства.

Люди насыпали курганы, чтобы не забывать об умерших, но могилы и могильные знаки еще не свидетельствовали о чувстве истории как протяженного во времени процесса. Прошлое было как бы единым, стариной вообще, не разделенной на эпохи и не упорядоченной хронологически. Время составляло повторявшийся годичный круг, с которым необходимо было сообразоваться в своих хозяйственных работах. Времени как истории еще не существовало.

Время и события требовали познания мира и истории в широких масштабах. Достойно особого внимания то, что эта тяга к более широкому пониманию мира, чем то, которое давалось язычеством, сказывалась прежде всего по торговым и военным дорогам Руси, там прежде всего, где вырастали первые государственные образования. Стремление к государственности не было, разумеется, принесено извне, из Греции или Скандинавии, иначе оно не имело бы на Руси такого феноменального успеха, которым ознаменовался X в. истории Руси (Д. Лихачев).

Докато е жива, с авторитета си княгиня Олга сполучва да тушира донякъде най-острите прояви на това езичество и даже на места успява да отстрани статуите на езическите богове, а така също и да промени погребалния обред от трупоизгаряне към трупополагане, за която цел към всички административно-данъчни центрове заделя и места за гробища и др.

Сложността, опасността и даже трагизма на цялата тази борба, като любяща майка княгиня Олга съзнава напълно и докрай и те си проличават особено добре от следните нейни думи:

И пакы приде къ патриархѣ благословенїа просѧ на домъ. И рече емоу: людїе мои погани и сынъ мои, дабы мѧ Богъ съблюлъ штъ всего зла. И рече патриархъ: чадо верное, въ Христа крестилаѧ еси, и въ Христа вѣруеѧ. Христосъ имать съхранити тѧ, ꙗко же съхрани Ѥноха... (княз М. Оболенскій).

Максимально причастившейся к источающему благодать центру и паривавшей также его „вредоносность" христианке Ольге предстоит вернуться в свой, ставший для нее враждебным, языческий дом. Предугадывая будущие трудности, связанные с отстаиванием новой веры среди „поганых" и „ньвеигласных", она обращается к патриарху. „Она же хотящи домови, приде къ патреарху, благословенья просящи на домь, и рече ему: „Людье мои погани и сынь мой, дабы мя богь съблюль от всякого зла".

В Киеве любящая мать безуспешно пытается приобщить своего сына к христианской вере. „Живяше же Ольга съ сыном своимъ Святославомь, и учашеть и мати креститися, и не брежаше того в уши приимати"; „Аз сыну мой бога познахъ и радуюся; аще ты познаеши, и радоватися почнешь." (Ил. Чекова) [вж. и срв. Александров 2009, 1-5; Аникин 2010, 28; Аракин 1974, 118; Беляев 2010, 32-33; Брайчевский 2009, 78-93; Велимирович 2009, 2-3; Воейков

2010а, 6-7; Геллер 2009, 17-18; Гумилев 2009, 113-160,313; ~*~2009б, 6-15; Данилевский 2004, 105; Ден памяти 2009, 1-9; Егоров 2009, 147-150; Экономцев 2009, 3; Житие святой Ольги 2010, 3-16; Зализняк 2009, 1-23; Івакін, Козюба 2009, 1; Карамзин 2009, 1-4; Карташев 2009, 48-56; Киевская Русь 2009, 1-4; Княгиня Ольга 2010, 3-5; Крещение Руси 2009, 12-16; Корисян-Меонлина 2009, 3; Кузьмин 2009а, 49-50; Литаврин 2009а, 1-9; Лихачев 2009, 2; Меньшиков 2009, 2-3; Михайлов 1989, 133-150; Мюле 2009, 6; Наков 2009, 2; Никитин 2009, 11-14; ~*~ 2009а, 7,176-188; Николаев 1949, 98-108; Оболенскій 2010, 42-94; Ольга (княгиня Киевская) 2009, 1-12; Павлова 2001, 52-55; Пивоваров 2009, 1-12; Рыбаков 2009, 88-89,176-294,308-350; Сахаров 2009а, 15-18; Скрынников 2009, 10-12; Смирнов 2010а, 1; Татищев 2009а, 63-68; Христианство 2002, 63-65; Чекова 1993, 15-17; ~*~2009, 2-6; Чилингиров 2007, 1-3; ~*~2009, 10-11; ~*~2010а, 59; Герб, 7; ИмПок-1, 16; ЛаврЛт, 67; НовгЛт, 17; ПВЛт, 13,15; ПискЛт, 16-20].

Дъщерята на българския цар Симеон Велики, ревностната християнка княгиня Елена през мъчително-трудния си, но богоугоден, народуполезен и славен свой житейски път в далечната и чужда страна, бавно и постепенно, но твърдо-непоколебимо и никога невъзвратимо, все по-осезаемо и повече и повече се въздига и превръща в руската княгиня блажено-многострадалната Олга Майката, скърбяща за своите все още непознали Божията Благодат чеда, именно поради което Тя си отива от Този Свят с една-единствена мисъл завет към всички тогавашни и бъдещи руски свои синове, дъщери и внуци:

Святая Ольга жила, умерла и погребена была как христианка: И тако пожившии и добре славящи Бога в Троице, Отца и Сына и Святого Духа, почи в блазии вере, сконча житие свое с миром о Христе Исусе, Господе нашем.

Бог прослави тело рабы Своей Олены, и есть в гробе тело ее честное, и неразрушимое пребывает и до сих дней. Блаженная княгиня Ольга прославила Бога всеми делами своими добрыми, и Бог прославил ее.

Как свой пророческий завет последующим поколениям, она с глубоким христианским смирением исповедала свою веру о своем народе: Воля Божия да будет! Аще восхощет Бог помиловати роду моего Земли Руския, да возложит на сердце им обратитися к Богу, якоже и мене Бог сие дарова.

О смерти благоверный великий княгини Ольги, нареченныя во святом крещении Елены.

В лето 6477 *рече Святослав к матери своей и к боляром своим: "Не любо ми есть в Киеве жити, хощу жити в Переславцы въ Дунай [ч], яко той есть среди земля моея, яко ту вся благая моя сходятца: от Грек паволоки и злато, и вино, и овощ, изо Угр сребро и кони, из Руси скора и воск, и мед, и челядь". И рече Ольга: "Видиши мя больну сущу, где хощеши от мене итти?" Бе бо разболелася уже; рече же ему: "Погреб мя, иди, а може хощеши".*

И по триех днех умре Ольга, великая княгини руская, нареченная во святом крещении Елена. И плакася сын ее по ней и внуцы ея, и людие вси плакахуся вельми,

несоша ю и погребоша на месте, на нем же бе заповедала Ольга и не велела тризны творити над собою, бе бо прозвитера имущи, и той похорони блаженную.

Яко денница пред солнцом текущия и яко зоря пред светом, сия бо сиявши, яко луна в нощи в неверных человечех светящися, яко бисер в кале, кальни бо быша грехи, но омовени святым крещением, сияше, омыися куплею святою, совлечеся греховны одежда ветхаго человека Адаама и в новый Адам облечеся, еже есть Христос.

Мы же речем к ней: "Радуйся, руское познание к богу, начаток примирения быхом тобою". Сия первое внидем от Руси въ царьство небесное, сию бо хвалят рустии сынове, яко начальницу, ибо и по смерти за них бога молящи. И прославляют ю вси человецы, видяще ю от мног лет в теле лежащу невреждену, яко же бо и в животе сохрани ю господь блаженную Ольгу, от противника и супостата дияволя, такожде и по смерти тело ее соблюде (ПискЛт).

А ето как изглежда българката по произход княгиня Олга от чисто научна гледна точка в съответните редове на Ил. Чекова [2009], която очевидно-безспорно е най-добрият познавач на тази проблематика не само у нас:

Посмъртната похвала на кн. Олга – истински шедьовър на християнската агиография – представлява макросравнение, композирано в семантичната рамка светлина-мрак, християнство-езичество. Княгиня Олга е прославена като предвестница на светлината – деница, зора, луна и бисер, светещи в езическия мрак: „Си бысть предътекущия крестьяньстэи земли аки деньница предъ солнцемь и аки зоря предъ свэтомъ. Си бо съяше аки луна в нощи, тако и си в невэрныхъ человэцехъ свэтящеся аки бисеръ в калэ: кальни бо бэша грэхомъ, неомовени крещеньемь святымь." (ПВЛ, 969 г., с. 49) [4].

И все пак най-вярната и точна, наситено-препълнената с безизходно-мрачен и тежък драматизъм, но и с неимоверен героизъм и вяра занапред и в бъдещето, трогателно-тъжна житейска повест-възхвала на княгинята българка Елена-Олга, следвайки педантично-стриктно всмукалия в себе си редица народни предания за нея Йоакимовски Летопис, като че ли написва големият руски историк В. Татищев [2009а].

Едва сега и тук, кой знае защо, на нас все ни се струва, че без долуприведените негови редове настоящата студия така и ще си остане някак си недовършено-наполовина или полупразна, защото през цялото това време, докато бяхме, но още по-точно, докато живяхме, борихме се, страдахме и тъгувахме заедно най-напред с българката княгиня Елена, а след това и с рускинята от български произход княгиня Олга, ние най-много се опасявахме да не би да пропуснем и да не отбележим нещо, което тя е направила или казала, но също и да не би да не го отразим или представим така, както тя го е направила или казала.

И наистина едва сега и тук, вече на раздяла, ние като че ли откриваме или поне имаме чувството, че се е случило именно това, от което най-много сме се страхували. Тъкмо поради това и със следващите редове попълваме докрай и приключваме нашата толкова болезнено-тъжна и изпълнена с неописуема мъка и болка, трагична повест, но защо не и

приказка за великата българка, прекарала и завършила целия си съзнателен живот все по чужди краища и сред чужди хора, защото какво друго освен нескончаема болка и тъга, безкрайна мъка и копнеж по род и родина може да бъде това, че княгиня Елена изсипва купища злато и сребро, само и само на мястото, което легендата й приписва като неин роден край, да се построи град, който да носи името на нейния истински роден, български град Плиска:

Святаꙗ же пророчески глаголa богaром своим и рече: На месте сем боудет церковь Святꙋю Троицꙋ; град же боудет велик и славен зело и изобилиа в нем боудетъ многа (по Н. Бедина).

6455 (947). Ольга в Новгород. Ольжичи.

Ольга, оставив в Киеве во управлении сына своего, сама со многими вельможами пошла к Новгороду и устроила по Мсте и по Полю погосты, и по Лугу оброки и дани уложила. И места охоты ее есть по всей земле, а сани ее стоят в Плескове и до сего дня. По Днепру же и по Десне устроила перевесища, и есть село ее Ольжичи и доселе. Сие устроив, возвратилась в Киев и пребывала с сыном в любви.

456 (948). *Ольга послала в отечество свое, область Изборскую, с вельможами много злата и серебра и повелела на указанном от нее месте построить град на берегу Великой реки и, назвав его Плесков, населить людьми, отовсюду призывая.*

Ольги причина крещению.

Ольга, будучи и в язычестве, многими добродетелями сияла и, видя христиан многих, в Киеве добродетельно живших и всякому воздержанию и благонравию поучающих, весьма их похваляла и, часто с ними рассуждая чрез долгое время, закон христианский по благодати святого духа так в сердце своем вкоренила, что хотела в Киеве креститься, но учинить то было ей того без крайнего страха от народа никак невозможно. Того ради советовали ей ехать в Цареград, якобы для других нужд, и там креститься, что она за полезно приняла и ожидала удобного случая и времени.

6463 (955). Ольга в Цареград. Константин VII имп.
Сватание императора к Ольге. Ольга крещена.

Пошла Ольга к грекам и пришла ко Цареграду. Тогда был царь Константин, сын Леонов. Когда же она пришла к царю, узрел ее царь доброй весьма лицом и смышленой, удивился разуму ее и, беседуя, сказал к ней: «Достойна ты царствовать с нами во граде сем». Она же, уразумевши его желание, отвечала царю: «Я не христианка, сюда приехала для слышания и вразумления закона христианского и, довольно истину познав чрез научение, желаю быть христианкою, однако ж с тем, ежели хочешь ты сам меня крестить, то крещусь, а ежели не хочешь, то не крещусь». Сие слышав, царь вскоре повелел все к крещению ее приготовить и крестил ее с патриархом.

Ольга же, посвящена бывши, радовалась душою и телом. И поучал ее патриарх о вере от святого писания, говоря ей: «Благословенна ты в женах русских, поскольку возлюбила свет, а тьму оставила; благословить тебя будут сыновья русские в последние дни внуков твоих». Изъяснил же ей о церковном уставе, молитве, посте и содержании тела в чистоте, она же слушала, наклонивши голову стояла, как губа

влагою напояемая, внимаючи учению, и поклонилась патриарху, говоря при этом: «Молитвами твоими, владыко, да сохранена буду от сетей неприязненных». И крещена была самим царем, было же наречено имя ей в святом крещении Елена, как и древняя царица Елена, мать великого Константина.

Ольги отказ о браке. Святослав крещения не приемлет.

После крещения же призвал ее царь и сказал ей: «Хочу тебя взять себе в жену». Она же сказала: «Как же меня хочешь взять, окрестив сам и нареча себе дщерью? У христиан же такого закона нету, как сам знаешь». И сказал царь: «Перехитрила ты меня». И дав ей дары многие, злато, серебро, парчи и сосуды различные, отпустил ее. Ольга же обещала ему дать войско на противников ему.

И когда желала возвратиться, пришла к патриарху, благословения прося на путь, и сказала ему: «Люди мои язычники и сын мой, помолись, чтобы меня Бог соблюл от всякого зла». И сказал патриарх: «Чадо, верно это, во Христа крестилась и во Христа облеклась; Христос от взятия сохранит тебя, как в древности сохранил Еноха и потом Ноя в ковчеге, Авраама от Авимелеха, Лота от содомлян, Моисея от фараона, Давида от Саула, трех отроков от печи, Даниила от зверей, так и тебя избавит от неприязни и от сетей диавольских».

И благословил ее патриарх, она же пошла с миром в свою землю. Пришедши же в Киев, жила тогда с сыном своим и учила его и народ креститься. Но он о крещении не внимал, ни даже слышать не хотел, но всегда ей говорил: «Как я один крещусь, когда прочие не хотят?». И ежели кто крестился, не возбранял, однако ругали их, укоряя неистово веру христианскую.

6464 (956). Греки просят войск. Ольга отказала.

Царь Константин прислал послов к Ольге и сыну ее Святославу просить, по обещанию ее, войска, поскольку тогда он имел нужду, и чтоб ему немедля прислать. Ольга же отвечала: «Сколько я у тебя стояла в Скутарах, столько, царь, придя, пусть постоит здесь в Почайне, и я ему вдвойне воздам». Сие того ради сказала, что Святослав не любил греков, а скорее, что далеко войска за Цареград посылать опасались. И так Ольга, одарив послов, отпустила с честию многою [59-60; Бедина 2010, 1-5; ПискЛт, 20].